

PODRĘCZNIK

Podręcznik prawa europejskiego dotyczącego praw dziecka

Wydanie 2022

EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS
COUR EUROPÉENNE DES DROITS DE L'HOMME

COUNCIL OF EUROPE

CONSEIL DE L'EUROPE

Dokument ukończony w lutym 2022 r.

Kopiowanie dozwolone pod warunkiem podania źródła.

Zdjęcia (okładka i wnętrze): © iStockphoto

© Agencja Praw Podstawowych Unii Europejskiej i Rada Europy, 2025

W przypadku wykorzystania lub kopiowania elementów, które nie są własnością Agencji Praw Podstawowych Unii Europejskiej/Rady Europy, konieczne może być uzyskanie zgody bezpośrednio od właściwych podmiotów prawa autorskiego.

Ani Agencja Praw Podstawowych Unii Europejskiej/Rada Europy, ani żadna osoba działająca w imieniu Agencji Praw Podstawowych Unii Europejskiej/Rady Europy nie ponosi odpowiedzialności za sposób wykorzystania zamieszczonych poniżej informacji.

Luksemburg: Urząd Publikacji Unii Europejskiej, 2025

Rada Europy: ISBN 978-92-871-9766-5

FRA – print: ISBN 978-92-9461-971-6   doi:10.2811/13129   TK-09-21-398-PL-C

FRA – PDF: ISBN 978-92-9461-970-9   doi:10.2811/158280   TK-09-21-398-PL-N

Niniejszy podręcznik został napisany w języku angielskim. Rada Europy i Europejski Trybunał Praw Człowieka (ETPC) nie ponoszą odpowiedzialności za jakość tłumaczeń na inne języki. Poglądy wyrażone w podręczniku nie są wiążące dla Rady Europy i ETPC. Podręcznik zawiera odwołania do wybranych komentarzy i innych publikacji. Rada Europy i ETPC nie ponoszą odpowiedzialności za ich treść; ponadto umieszczenie tych publikacji w spisie wybranej literatury nie stanowi żadnej formy ich aprobaty przez Radę Europy i ETPC. Inne publikacje są dostępne na stronie internetowej biblioteki ETPC: echr.coe.int, a więcej materiałów źródłowych można znaleźć na stronie coe.int/children.

Podręcznik prawa europejskiego dotyczącego praw dziecka

Wydanie 2022

Przedmowa

Niniejsze drugie wydanie „Podręcznika prawa europejskiego dotyczącego praw dziecka” zostało przygotowane wspólnie przez Agencję Praw Podstawowych Unii Europejskiej i Radę Europy (Oddział ds. Praw Dziecka, Wydział Europejskiej Karty Społecznej i Kancelarię Europejskiego Trybunału Praw Człowieka). Jest to piąta publikacja w serii podręczników na temat prawa europejskiego wspólnie przygotowywanych przez powyższe organizacje. Wcześniejsze podręczniki poświęcone były prawu europejskiemu dotyczącemu niedyskryminacji, azylu, granic i imigracji, ochrony danych osobowych oraz dostępu do wymiaru sprawiedliwości.

Od czasu opublikowania przez nas pierwszego wydania w 2015 r. zaszło wiele zmian legislacyjnych, a także ukształtowało się ważne orzecznictwo, istotne z punktu widzenia praw dziecka. Na przykład Unia Europejska (UE) po raz pierwszy wprowadziła przepisy dotyczące gwarancji procesowych dla dzieci, które są osobami podezranymi lub oskarżonymi w postępowaniu karnym. Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej (TSUE) wyjaśnił kwestie prawne dotyczące m.in. powrotu dzieci obywateli państw trzecich. Europejski Trybunał Praw Człowieka (ETPC) wydał również szereg ważnych wyroków, zwłaszcza w dziedzinach dotyczących przemocy wobec dzieci i zatrzymywania dzieci migrujących.

Dzieci są pełnoprawnymi podmiotami praw człowieka, a niniejszy podręcznik ma na celu poszerzenie wiedzy na temat norm prawnych, które chronią i promują te prawa w Europie. W Traktacie o Unii Europejskiej ustanowiono spoczywający na Unii obowiązek wspierania ochrony praw dziecka. Karta praw podstawowych, rozporządzenia i dyrektywy, a także orzecznictwo TSUE przyczyniły się do dalszego określenia ochrony tych praw.

W Radzie Europy wiele konwencji i odpowiednich organów traktatowych koncentruje się na konkretnych aspektach ochrony praw dziecka, w tym na ochronie przed niegodziwym traktowaniem w celach seksualnych i wykorzystywaniem seksualnym, cyberprzestępczości, handlu ludźmi, przemocy ze względu na płeć oraz ochronie danych. Konwencje te przyczyniają się do poszerzenia ochrony przyznanej dzieciom na mocy europejskiej konwencji praw człowieka i Europejskiej karty społecznej, włącznie z orzecznictwem ETPC i decyzjami Europejskiego Komitetu Praw Społecznych.

Niniejszy podręcznik przeznaczony jest dla prawników praktyków, sędziów, prokuratorów, innych praktyków oraz organów ds. ochrony dzieci i organizacji odpowiedzialnych za zapewnienie ochrony prawnej praw dziecka. Ufamy, że niniejszy podręcznik dostarczy im wiedzy potrzebnej do uwzględniania perspektywy praw dziecka we wszystkich podejmowanych przez nich decyzjach i sytuacjach.

Snežana Samardžić-Marković

Dyrektor generalna ds. demokracji,
Rada Europy

Sirpa Rautio

Dyrektor Agencji Praw
Podstawowych Unii Europejskiej

Spis treści

PRZEDMOWA	3
SKRÓTY	11
JAK KORZYSTAĆ Z NINIEJSZEGO PODRĘCZNIKA?	13
1 WPROWADZENIE DO PRAWA EUROPEJSKIEGO DOTYCZĄCEGO PRAW DZIECKA: KONTEKST I KLUCZOWE ZASADY	15
1.1 Podstawowe pojęcia	19
Główne punkty	19
1.1.1 Zakres obowiązywania prawa europejskiego dotyczącego praw dziecka	19
1.1.2 „Dziecko” jako podmiot praw	20
1.2 Kontekst praw dziecka w Europie	22
Główne punkty	22
1.2.1 Unia Europejska: rozwój praw dziecka i zakres ochrony	22
1.2.2 Rada Europy: rozwój praw dziecka i zakres ochrony	26
1.3 Europejskie prawo dotyczące praw dziecka oraz Konwencja ONZ o prawach dziecka	29
Główny punkt	29
1.4 Rola sądów europejskich w interpretowaniu i egzekwowaniu praw dziecka	32
Główne punkty	32
1.4.1 Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej	32
1.4.2 Europejski Trybunał Praw Człowieka	33
1.5 Europejski Komitet Praw Społecznych	35
Główny punkt	35
2 PRAWA I WOLNOŚCI OBYWATELSKIE	37
2.1 Wolność myśli, sumienia i religii	39
Główne punkty	39
2.2 Prawa rodziców a wolność wyznania ich dzieci	41
Główne punkty	41
2.3 Wolność wypowiedzi i informacji	44
Główny punkt	44
2.4 Prawo do bycia wysłuchanym	46
Główne punkty	46

2.5	Wolność zgromadzania się i stowarzyszania się	51
	Główne punkty	51
3	RÓWNOŚĆ I NIEDYSKRYMINACJA	53
3.1	Europejskie prawo o niedyskryminacji	57
	Główne punkty	57
3.2	Niedyskryminacja ze względu na rasę i pochodzenie etniczne	61
	Główne punkty	61
3.3	Niedyskryminacja ze względu na narodowość i status imigracyjny	65
	Główne punkty	65
3.4	Niedyskryminacja ze względu na niepełnosprawność	68
	Główne punkty	68
3.5	Niedyskryminacja ze względu na inne przyczyny objęte ochroną	72
	Główne punkty	72
4	KWESTIE TOŻSAMOŚCI OSOBISTEJ	79
4.1	Rejestracja urodzenia i prawo do imienia	81
	Główny punkt	81
4.2	Prawo do wiedzy o swoim pochodzeniu	83
	Główne punkty	83
	4.2.1 Ustalanie ojcostwa	84
	4.2.2 Ustalenie swojego pochodzenia: przysposobienie	88
4.3	Obywatelstwo	89
	Główne punkty	89
5	ŻYCIE RODZINNE	93
5.1	Prawo do poszanowania życia rodzinnego	96
	Główne punkty	96
5.2	Prawo dziecka do znajdowania się pod opieką swoich rodziców	97
	Główne punkty	97
5.3	Prawo do utrzymywania kontaktów	101
	Główne punkty	101
5.4	Bezprawne uprowadzenie dziecka za granicę	111
	Główne punkty	111
6	OPIEKA ZASTĘPCZA I PRZYSPOSOBIENIE	119
6.1	Opieka zastępcza: zasady ogólne	122
	Główne punkty	122

6.2	Umieszczanie dzieci w opiece zastępczej	126
	Główne punkty	126
6.3	Adopcja	131
	Główne punkty	131
7	OCHRONA DZIECKA PRZED PRZEMOCĄ I WYKORZYSTYWANIEM	139
7.1	Przemoc w domu, w szkołach, w internecie i w innych okolicznościach	144
	Główne punkty	144
7.1.1	Zakres odpowiedzialności państwa	144
7.1.2	Nadużycia w szkole	149
7.1.3	Niegodziwe traktowanie w celach seksualnych	151
7.1.4	Przemoc w rodzinie i zaniedbywanie dzieci	157
7.2	Wykorzystywanie dzieci	161
	Główny punkt	161
7.2.1	Praca przymusowa	161
7.2.2	Handel dziećmi	164
7.2.3	Wykorzystywanie seksualne	169
7.3	Grupy wysokiego ryzyka	172
	Główny punkt	172
7.4	Zaginione dzieci	175
	Główny punkt	175
8	PRAWA GOSPODARCZE, SPOŁECZNE I KULTURALNE ORAZ ODPOWIEDNI STANDARD ŻYCIA	179
8.1	Podejście do praw gospodarczych, społecznych i kulturalnych	183
	Główne punkty	183
8.2	Prawo do nauki	185
	Główne punkty	185
8.2.1	Prawo do nauki dzieci migrujących	188
8.3	Prawo do zdrowia	193
	Główne punkty	193
8.4	Prawo do mieszkania	200
	Główne punkty	200
8.5	Prawo do odpowiedniego standardu życia i prawo do zabezpieczenia społecznego	205
	Główne punkty	205

9	MIGRACJA I AZYL	211
9.1	Wjazd i pobyt	215
	Główne punkty	215
9.2	Ocena wieku	220
	Główne punkty	220
9.3	Łączenie rodzin w przypadku dzieci odseparowanych od rodziców	222
	Główne punkty	222
9.4	Zatrzymanie	227
	Główne punkty	227
9.5	Wydalenie	232
	Główne punkty	232
9.6	Dostęp do wymiaru sprawiedliwości	237
	Główny punkt	237
10	OCHRONA DANYCH OSOBOWYCH I KONSUMENTÓW	241
10.1	Dzieci i ochrona danych osobowych	243
	Główne punkty	243
	10.1.1 Europejskie prawo o ochronie danych	243
10.2	Ochrona dziecka jako konsumenta	251
	Główne punkty	251
	10.2.1 Prawa konsumentów	251
	10.2.2 Nieuczciwe praktyki handlowe w odniesieniu do dzieci	253
	10.2.3 Bezpieczeństwo produktów	254
	10.2.4 Badania kliniczne z udziałem dzieci	255
	10.2.5 Żywność przeznaczona dla niemowląt i małych dzieci	256
	10.2.6 Bezpieczeństwo zabawek	256
	10.2.7 Dzieci a reklama	257
11	PRAWA DZIECI W POSTĘPOWANIACH W SPRAWACH KARNYCH I POSTĘPOWANIACH ALTERNATYWNYCH (POZASĄDOWYCH)	259
11.1	Gwarancje rzetelnego procesu sądowego	261
	Główne punkty	261
	11.1.1 Skuteczny udział w postępowaniu	267
	11.1.2 Dostęp do pomocy prawnej	269
11.2	Prawa nieletnich sprawców w związku z pozbawieniem wolności	271
	Główne punkty	271

11.2.1	Formy pozbawienia wolności (gwarancje materialne i procesowe)	272
11.2.2	Warunki przetrzymywania	277
11.2.3	Ochrona przed znęcaniem się i złym traktowaniem	279
11.3	Ochrona dzieci będących ofiarami i świadkami	280
	Główny punkt	280
	DODATKOWE ŹRÓDŁA	289
	ORZECZNICTWO	301
	JAK ZNALEŹĆ ORZECZNICTWO SĄDÓW EUROPEJSKICH?	315
	PRZYWOŁANE INSTRUMENTY PRAWNE	321
	Instrumenty prawne Organizacji Narodów Zjednoczonych	321
	Instrumenty prawne Rady Europy	321
	Instrumenty prawne UE	324

Skróty

CRC	Konwencja Organizacji Narodów Zjednoczonych o prawach dziecka (ang. Convention on the Rights of the Child)
EKPC	Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności (powszechnie znana jako europejska konwencja praw człowieka)
EKPS	Europejski Komitet Praw Społecznych
EKS	Europejska karta społeczna
EOG	Europejski Obszar Gospodarczy
EROD	Europejska Rada Ochrony Danych
ETPC	Europejski Trybunał Praw Człowieka
ETS	Europejski Trybunał Sprawiedliwości
FRA	Agencja Praw Podstawowych Unii Europejskiej (ang. European Union Agency for Fundamental Rights)
GRETA	grupa ekspertów do spraw działań przeciwko handlowi ludźmi (ang. Group of Experts on Action against Trafficking in Human Beings)
LGBTIQ	lesbijki, geje, osoby biseksualne, transpłciowe, interseksualne i queer
MOP	Międzynarodowa Organizacja Pracy
ONZ	Organizacja Narodów Zjednoczonych
RODO	ogólne rozporządzenie o ochronie danych
TFUE	Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej
TSUE	Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej (do grudnia 2009 r. Europejski Trybunał Sprawiedliwości (ETS))
TUE	Traktat o Unii Europejskiej
UE	Unia Europejska

Jak korzystać z niniejszego podręcznika?

Niniejszy podręcznik stanowi przegląd praw podstawowych dzieci w państwach członkowskich Unii Europejskiej (UE) i Rady Europy. Podręcznik obejmuje szeroki zakres tematyczny i stanowi aktualizację [pierwszego wydania](#), opublikowanego w 2015 r. Prawa dziecka stanowią międzysektorową dziedzinę prawa. W podręczniku uznano dzieci za podmioty wszystkich praw człowieka/praw podstawowych, jak również za osoby, które ze względu na swoje cechy szczególne podlegają szczególnym przepisom. Położono również nacisk na obszary prawa, które mają szczególne znaczenie dla dzieci.

Niniejszy podręcznik ma stanowić pomoc dla prawników, którzy mogą nie być specjalistami w obszarze praw dziecka, takich jak adwokaci, sędziowie, prokuratorzy, dla pracowników socjalnych oraz innych osób współpracujących z organami krajowymi, a także dla organizacji pozarządowych i innych organów, które mogą mieć do czynienia z odnośnymi kwestiami prawnymi. Jest to punkt odniesienia do prawa UE i Rady Europy związanego z tymi obszarami tematycznymi. Wyjaśniono w nim, w jaki sposób poszczególne kwestie są regulowane przez prawo UE oraz europejską konwencję praw człowieka (EKPC), Europejską kartę społeczną (EKS) i inne instrumenty Rady Europy. Każdy rozdział rozpoczyna się tabelą z wyszczególnieniem obowiązujących przepisów dwóch odrębnych europejskich systemów prawnych, które są następnie przedstawiane w odniesieniu do każdego poruszanego tematu, aby umożliwić czytelnikowi zorientowanie się, gdzie oba systemy prawne są zbieżne, a gdzie się różnią. W stosownych przypadkach zamieszczono również odniesienia do Konwencji ONZ o prawach dziecka oraz do innych instrumentów międzynarodowych.

Prawnicy z państw spoza UE, które są państwami członkowskimi Rady Europy, a tym samym stronami EKPC, mogą uzyskać dostęp do informacji istotnych dla ich własnych krajów, przechodząc bezpośrednio do sekcji poświęconych Radzie Europy. Prawnicy w państwach członkowskich UE będą musieli korzystać z obu sekcji, jako że w państwach tych obowiązują oba porządki prawne. Ci, którzy potrzebują więcej informacji na dany temat, mogą w sekcji podręcznika „Dodatkowe źródła” znaleźć wykaz bardziej specjalistycznych materiałów.

Stosowanie przepisów EKPC przedstawiono w formie krótkich odniesień do wybranych spraw przed Europejskim Trybunałem Praw Człowieka (ETPC) odnoszących się do tematów ujętych w podręczniku. Zostały one wybrane spośród istniejących wyroków i decyzji ETPC w kwestiach dotyczących praw dziecka. Uzupełnieniem tego orzecznictwa są odniesienia do innych istotnych instrumentów i norm Rady Europy.

Przepisy prawa Unii znajdują się w przyjętych środkach prawnych, w stosownych postanowieniach traktatów, w szczególności w postanowieniach Karty praw podstawowych Unii Europejskiej, interpretowanych zgodnie z orzecznictwem Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej (TSUE – do grudnia 2009 r. pod nazwą Europejskiego Trybunału Sprawiedliwości (ETS)).

Orzecznictwo opisane lub cytowane w niniejszym podręczniku zawiera przykłady ważnych orzeczeń zarówno ETPC, jak i TSUE. Podręcznik obejmuje – w miarę możliwości, biorąc pod uwagę jego ograniczony zakres i wprowadzający charakter – zmiany prawne do września 2021 r.

Niniejszy podręcznik rozpoczyna się od rozdziału wprowadzającego, w którym pokrótce wyjaśniono rolę dwóch systemów prawnych ustanowionych przez prawo Rady Europy i UE, oraz zawiera dziesięć rozdziałów obejmujących następujące kwestie:

- prawa i wolności obywatelskie;
- kwestie równości i niedyskryminacji;
- kwestie tożsamości osobistej;
- życie rodzinne;
- opiekę zastępczą i adopcję;
- ochronę dziecka przed przemocą i wykorzystywaniem;
- prawa gospodarcze, społeczne i kulturalne;
- migrację i azyl;
- ochronę danych osobowych i konsumentów;
- prawa dzieci w postępowaniach w sprawach karnych i postępowaniach alternatywnych.

Każdy rozdział nawiązuje do innych tematów i rozdziałów, zapewniając pełniejsze zrozumienie mających zastosowanie ram prawnych. Na początku każdego rozdziału przedstawiono główne punkty.

1

Wprowadzenie do prawa europejskiego dotyczącego praw dziecka: kontekst i kluczowe zasady

UE	Omówione zagadnienia	Rada Europy
Karta praw podstawowych Unii Europejskiej, art. 24 i 32 Traktat o Unii Europejskiej, art. 3 ust. 3	„Dziecko” jako podmiot praw	Konwencja Rady Europy w sprawie działań przeciwko handlowi ludźmi, art. 4 lit. d) Konwencja Rady Europy o ochronie dzieci przed seksualnym wykorzystaniem i niegodziwym traktowaniem w celach seksualnych (konwencja z Lanzarote), art. 3 lit. a)
Karta praw podstawowych Unii Europejskiej, art. 24 ust. 2 TSUE, C-244/06, <i>Dynamic Medien Vertriebs GmbH przeciwko Avides Media AG</i> , 14 lutego 2008 r. TSUE, C-112/20, <i>M. A. przeciwko État belge</i> , 11 marca 2021 r.	Najlepsze zabezpieczenie interesów dziecka	Konwencja z Lanzarote, art. 30 ust. 1 EKPS, <i>Międzynarodowa Komisja Prawników i Europejska Rada ds. Uchodźców i Wypędzonych przeciwko Grecji</i> , skarga nr 173/2018, 2021 r.
Karta praw podstawowych Unii Europejskiej, art. 24 ust. 1	Prawa dzieci do uczestnictwa i bycia wysłuchanym	Konwencja z Lanzarote, art. 9 Konwencja o ochronie praw człowieka i godności istoty ludzkiej w odniesieniu do zastosowań biologii i medycyny: Konwencja o prawach człowieka i biomedycynie (konwencja z Oviedo), art. 6

UE	Omówione zagadnienia	Rada Europy
Dyrektywa w sprawie zwalczania niegodziwego traktowania w celach seksualnych i wykorzystywania seksualnego dzieci oraz pornografii dziecięcej (2011/93/UE)	Ochrona przed przemocą lub przemocą seksualną	EKPC, art. 2 (prawo do życia), art. 3 (zakaz tortur i nieludzkiego lub poniżającego traktowania) i art. 8 (integralność cielesna) Konwencja z Lanzarote
Karta praw podstawowych Unii Europejskiej, art. 14 ust. 2 (prawo do nauki)	Prawo do korzystania z bezpłatnej nauki obowiązkowej	Europejska karta społeczna (zmieniona), art. 17 ust. 2 (prawo do odpowiedniej ochrony socjalnej, prawnej i ekonomicznej) Protokół nr 1 do EKPC, art. 2
Karta praw podstawowych Unii Europejskiej, art. 21 (niedyskryminacja)	Zakaz dyskryminacji ze względu na wiek	EKPC, art. 14 (zakaz dyskryminacji) Protokół nr 12 do EKPC, art. 1
Karta praw podstawowych Unii Europejskiej, art. 7 (poszanowanie życia prywatnego i rodzinnego) i art. 24 ust. 3 (kontakt z rodzicami)	Prawo do poszanowania życia prywatnego i rodzinnego	EKPC, art. 8 (prawo do poszanowania życia prywatnego i rodzinnego) Konwencja o statusie prawnym dziecka pozamałżeńskiego Konwencja o przysposobieniu dzieci (zmieniona) Konwencja w sprawie kontaktów z dziećmi Konwencja o wykonywaniu praw dzieci ETPC, <i>Maslov przeciwko Austrii</i> [wielka izba], nr 1638/03, 23 czerwca 2008 r. (deportacja skarżącego, który jako dziecko został uznany za winnego popełnienia przestępstwa)

W rozdziale wprowadzającym wyjaśniono, w jaki sposób prawo dotyczące praw dziecka rozwijało się na szczeblu europejskim, które kluczowe zasady kierują stosowaniem tego prawa oraz których kluczowych aspektów praw dziecka dotyczy prawo europejskie. Określono w nim kontekst tematycznych analiz zawartych w kolejnych rozdziałach.

Radę Europy utworzono po II wojnie światowej w celu zjednoczenia państw europejskich, aby stała na straży praw człowieka, demokracji i praworządności w Europie. Obecnie w skład Rady Europy wchodzi 47 państw członkowskich,

w tym wszystkie państwa członkowskie UE. W 1950 r. Rada Europy przyjęła EKPC¹. EKPC była pierwszym instrumentem, który dookreślił i nadał wiążący charakter prawom określonym w [Powszechnej deklaracji praw człowieka](#). EKPC odnosi się w równym stopniu do dorosłych, jak i do dzieci. Określa ona prawa absolutne, których państwa nie mogą naruszać, takie jak prawo do życia czy zakaz tortur, oraz chroni określone prawa i wolności, które mogą być ograniczane przez prawo tylko wtedy, gdy jest to konieczne w społeczeństwie demokratycznym, np. prawo do wolności i bezpieczeństwa osobistego czy prawo do poszanowania życia prywatnego i rodzinnego.

ETPC został powołany na mocy art. 19 EKPC jako mechanizm sądowy, którego zadaniem jest dopilnowanie, aby państwa przestrzegały swoich zobowiązań wynikających z EKPC.

ETPC rozpatruje skargi od osób fizycznych, grup osób lub osób prawnych, w których zarzuca się naruszenie postanowień EKPC. Może również rozpatrywać sprawy między państwami wniesione przez jedno lub więcej państw członkowskich Rady Europy przeciwko innemu państwu członkowskiemu. Ponadto od wejścia w życie [protokołu nr 16 do EKPC](#) z dnia 1 sierpnia 2018 r. najwyższe sądy i trybunały państwa-strony mogą zwrócić się do Trybunału o wydanie opinii doradczych w kwestiach zasadniczych dotyczących interpretacji lub stosowania praw i wolności określonych w EKPC lub protokołach do niej.

Na państwach spoczywa międzynarodowe zobowiązanie do zagwarantowania, że ich urzędnicy działają zgodnie z EKPC. Wszystkie państwa członkowskie Rady Europy włączyły już EKPC do prawa krajowego lub nadały jej skuteczność, co zobowiązuje ich sędziów i urzędników do postępowania zgodnie z postanowieniami EKPC.

Europejska karta społeczna (EKS)² (zmieniona w 1996 r.³) jest kolejnym ważnym traktatem Rady Europy dotyczącym praw człowieka w zakresie ochrony praw socjalnych, zawierającym szczegółowe postanowienia dotyczące praw dziecka. Wypełnianie zobowiązań wynikających z karty przez państwa-strony

1 Rada Europy (1950), [Europejska konwencja praw człowieka](#), przyjęta 4 listopada 1950 r., weszła w życie 3 września 1953 r.

2 Rada Europy (1961), [Europejska karta społeczna](#), Seria Traktatów Rady Europy nr 35, 18 października 1961 r.

3 Rada Europy (1996), [Europejska karta społeczna \(zmieniona\)](#), Seria Traktatów Rady Europy nr 163, 3 maja 1996 r.

podlega nadzorowi Europejskiego Komitetu Praw Społecznych (EKPS), wybranego przez Komitet Ministrów Rady Europy w celu monitorowania przestrzegania Karty w ramach dwóch uzupełniających się mechanizmów: poprzez skargi zbiorowe wnoszone przez partnerów społecznych i organizacje pozarządowe oraz poprzez sprawozdania krajowe sporządzane przez umawiające się państwa. Państwa muszą respektować decyzje i wnioski EKPS, nawet jeśli nie są one bezpośrednio wykonalne w krajowych systemach prawnych.

Unia Europejska wywodzi się z trzech organizacji europejskich utworzonych w latach 50. Pierwotne traktaty Wspólnot Europejskich nie zawierały żadnych odniesień do praw człowieka ani ich ochrony. Jednak gdy pod koniec lat 60. i na początku lat 70. do ETS (obecnie TSUE) zaczęły wpływać sprawy o naruszenie praw człowieka przez prawo wspólnotowe, Trybunał przygotował zestaw sporządzonych przez sędziów przepisów znany jako „ogólne zasady” prawa wspólnotowego. Według TSUE zasady te odzwierciedlają przepisy dotyczące ochrony praw człowieka zawarte w konstytucjach krajowych i traktatach dotyczących praw człowieka, w szczególności w EKPC, a TSUE zapewni zgodność prawa wspólnotowego z tymi zasadami.

Unijny system ochrony praw człowieka rozwijał się od orzecznictwa TSUE po zmiany traktatów, mając na celu potwierdzenie ochrony praw podstawowych w UE. Traktat z Maastricht zawierał odniesienie do EKPC i wspólnych tradycji konstytucyjnych państw członkowskich jako ogólnych zasad prawa Unii, a traktat z Amsterdamu stanowił potwierdzenie, że UE opiera się na tych zasadach (w Traktacie z Lizbony są one wymienione jako „wartości” w art. 2 Traktatu o Unii Europejskiej (TUE)).

W Karcie praw podstawowych UE, przyjętej w 2000 r., zapisano szereg praw obywatelskich, politycznych, gospodarczych, społecznych i kulturalnych. Gdy w 2009 r. wszedł w życie traktat lizboński, Karta zyskała taką samą moc prawną jak traktaty, co oznacza, że instytucje UE są zobowiązane do jej przestrzegania. Państwa członkowskie UE są zobowiązane przestrzegać Karty przy wdrażaniu prawa Unii. Porównując te odniesienia z brzmieniem odpowiednich zapisów w konstytucjach krajowych, można stwierdzić, że Karta zawiera bardzo szczegółowy zestaw praw dziecka⁴.

4 Zob. G. N. Toggenburg (2019), „Die Rechte der Kinder und der Mehrwert der EU-Grundrechtecharta”, *Interdisziplinäre Zeitschrift für Familienrecht*, iFamZ, sierpień 2019 r., s. 263-265.

Wszystkie państwa członkowskie UE i Rady Europy są stronami [Konwencji ONZ o prawach dziecka](#)⁵. Zasady przewodnie Konwencji o prawach dziecka, takie jak zasada najlepszego zabezpieczenia interesów dziecka, zakaz dyskryminacji, prawo do życia i rozwoju oraz prawo dziecka do wypowiedzania się, zostały włączone do instrumentów prawnych UE i Rady Europy.

1.1 Podstawowe pojęcia

Główne punkty

- Dzieckiem jest każda osoba poniżej 18. roku życia.
- Dzieci są podmiotami praw, a nie tylko beneficjentami ochrony.

1.1.1 Zakres obowiązywania prawa europejskiego dotyczącego praw dziecka

W tej części omówiono prawnie wiążące instrumenty przyjęte przez Radę Europy i UE, a także orzecznictwo ETPC, TSUE i innych właściwych organów monitorujących. W stosownych przypadkach podano odniesienia do innych źródeł europejskich, które wpłynęły na rozwój prawa europejskiego dotyczącego praw dziecka, w tym kluczowych dokumentów politycznych, wytycznych oraz innych instrumentów niewiążących/„miękkiego prawa”.

Dzieci jako podmioty praw są beneficjentami wszystkich praw człowieka/praw podstawowych i ze względu na swoje szczególne cechy i potrzeby podlegają szczególnym przepisom. Z powodu ograniczonej zdolności prawnej dzieci znaczna część orzecznictwa europejskiego wywodzi się z postępowań wszczętych przez rodziców lub innych przedstawicieli prawnych dzieci. Mimo że celem niniejszego podręcznika jest przedstawienie sposobu, w jaki w prawie uwzględnia się określone prawa dzieci, pokazuje on również znaczenie rodziców/opiekunów lub innych przedstawicieli prawnych, a także w stosownych przypadkach zawiera odniesienia do sytuacji, w których prawa i obowiązki

⁵ Organizacja Narodów Zjednoczonych, [Konwencja o prawach dziecka](#), przyjęta i otwarta do podpisu, ratyfikacji i przystąpienia na mocy rezolucji Zgromadzenia Ogólnego 44/25 z 20 listopada 1989 r., weszła w życie 2 września 1990 r., zgodnie z art. 49.

nadane są głównie opiekunom dzieci. W takich przypadkach zastosowane jest podejście oparte na [Konwencji o prawach dziecka](#), które polega na tym, że obowiązki rodziców muszą być wykonywane przede wszystkim z uwzględnieniem najlepszego interesu dziecka oraz w sposób spójny z rozwijającymi się zdolnościami dziecka.

1.1.2 „Dziecko” jako podmiot praw

W prawie międzynarodowym Konwencja o prawach dziecka stanowi w art. 1, że „»dziecko« oznacza każdą istotę ludzką w wieku poniżej osiemnastu lat”. Jest to parametr prawny stosowany obecnie, również w Europie, w celu określenia, kto jest dzieckiem.

W prawie Unii nie istnieje jedna formalna definicja „dziecka” określona w którymkolwiek z traktatów, prawodawstwie wtórnym lub w orzecznictwie. W większości instrumentów prawnych UE stosuje się definicję dziecka jako osoby poniżej 18. roku życia. Niemniej jednak niektóre z nich stosują szerszy zakres. Na przykład prawo UE regulujące prawo obywateli UE i członków ich rodzin do swobodnego przemieszczania się definiuje „dzieci” jako „bezpośrednich zstępnych, którzy nie ukończyli dwudziestego pierwszego roku życia lub pozostają na utrzymaniu”⁶, co zasadniczo opiera się na pojęciu biologicznym lub gospodarczym, a nie na małoletności.

W niektórych przepisach UE dzieciom przypisuje się różne prawa w zależności od ich wieku. Na przykład w [dyrektywie 94/33/WE w sprawie ochrony pracy osób młodych](#) (dyrektywa w sprawie młodych pracowników)⁷, która reguluje dostęp dzieci do formalnego zatrudnienia i warunki tego zatrudnienia w państwach członkowskich UE, rozróżnia się „młode osoby” (ogólny termin określający wszystkie osoby w wieku poniżej 18 lat), „młodocianych” (każda młoda osoba w wieku co najmniej 15 lat, ale poniżej 18. roku życia, która nie podlega już powszechnemu obowiązkowi szkolnemu) oraz „dzieci” (zdefiniowane jako osoby w wieku poniżej 15 lat – w większości objęte zakazem podejmowania formalnego zatrudnienia).

6 [Dyrektywa 2004/38/WE](#) Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 29 kwietnia 2004 r. w sprawie prawa obywateli Unii i członków ich rodzin do swobodnego przemieszczania się i pobytu na terytorium państw członkowskich, zmieniająca rozporządzenie (EWG) nr 1612/68 i uchylająca dyrektywy 64/221/EWG, 68/360/EWG, 72/194/EWG, 73/148/EWG, 75/34/EWG, 75/35/EWG, 90/364/EWG, 90/365/EWG i 93/96/EWG, Dz.U. L 158 z 30.4.2004, art. 2 ust. 2 lit. c).

7 [Dyrektywa 94/33/WE](#) z dnia 22 czerwca 1994 r. w sprawie ochrony pracy osób młodych, Dz.U. L 216/12 z 20.8.1994., art. 3.

Inne obszary prawa UE, szczególnie te, w których działania UE uzupełniają działania podejmowane przez państwa członkowskie (takie jak zabezpieczenie społeczne, imigracja i kształcenie), odwołują się do definicji dziecka zawartych w prawie krajowym. W tym kontekście na ogół przyjmuje się definicję zawartą w Konwencji o prawach dziecka.

W ramach prawa Rady Europy w większości instrumentów odnoszących się do dzieci przyjęto definicję dziecka z Konwencji o prawach dziecka. Przykłady obejmują art. 4 lit. d) [Konwencji Rady Europy w sprawie działań przeciwko handlowi ludźmi](#)⁸ lub art. 3 lit. a) [Konwencji o ochronie dzieci przed wykorzystywaniem i niegodziwym traktowaniem w celach seksualnych](#) (konwencja z Lanzarote)⁹.

EKPC nie zawiera definicji „dziecka”, ale w art. 1 zobowiązuje państwa do zapewnienia praw przewidzianych w tej konwencji „każdemu człowiekowi” podlegającemu ich jurysdykcji. Artykuł 14 EKPC gwarantuje korzystanie z praw określonych w konwencji „bez dyskryminacji” z jakichkolwiek przyczyn, w tym z powodu wieku¹⁰. ETPC przyjmuje skargi składane przez lub w imieniu dzieci bez względu na ich wiek¹¹. W swoim orzecznictwie przyjął definicję „dziecka” zawartą w Konwencji o prawach dziecka¹², tj. osoby „w wieku poniżej 18 lat”.

Ta sama definicja ma zastosowanie do EKS i jej interpretacji przez EKPS¹³.

8 Rada Europy, [Konwencja w sprawie działań przeciwko handlowi ludźmi](#), Seria Traktatów Rady Europy nr 197, 16 maja 2005 r.

9 Rada Europy, [Konwencja o ochronie dzieci przed seksualnym wykorzystywaniem i niegodziwym traktowaniem w celach seksualnych](#), Seria Traktatów Rady Europy nr 201, 25 października 2007 r.

10 ETPC, [Schwizgebel przeciwko Szwajcarii](#), nr 25762/07, 10 czerwca 2010 r. Zob. także FRA i ETPC (2018), [Podręcznik europejskiego prawa o niedyskryminacji](#), Luksemburg, Urząd Publikacji Unii Europejskiej, 21 marca 2018 r., s. 103.

11 Zob. np. ETPC, [Marckx przeciwko Belgii](#), nr 6833/74, 13 czerwca 1979 r., w której skarżący będący dzieckiem miał sześć lat, gdy Trybunał wydał wyrok. Zob. także ETPC, [C przeciwko Chorwacji](#), nr 80117/17, 8 października 2020 r.

12 Zob. np. ETPC, [Güveç przeciwko Turcji](#), nr 70337/01, 20 stycznia 2009 r.; ETPC, [Çoşelav przeciwko Turcji](#), nr 1413/07, 9 października 2012 r.

13 EKPS, [Defence for Children International \(DCI\) przeciwko Niderlandom](#), nr 47/2008, 20 października 2009 r., pkt 25.

1.2 Kontekst praw dziecka w Europie

Główne punkty

- Prawo Unii chroni prawa dziecka poprzez prawo pierwotne i wtórne w różnych dziedzinach, takich jak ochrona konsumentów, azyl i migracja, współpraca w sprawach cywilnych i karnych oraz ochrona danych.
- Prawo Rady Europy opiera się na kilku konwencjach dotyczących praw dziecka, a także na instrumentach „miękkiego prawa”, takich jak zalecenia Komitetu Ministrów.

Zarówno UE, jak i Rada Europy ustanowiły przepisy w kilku dziedzinach związanych z prawami dziecka. Międzyinstytucjonalna współpraca jest szczególnie silna pomiędzy Radą Europy a UE. Na rozwój prawa europejskiego wpływają również ważne instrumenty przyjęte przez instytucje międzynarodowe, takie jak Haska Konferencja Prawa Prywatnego Międzynarodowego¹⁴.

1.2.1 Unia Europejska: rozwój praw dziecka i zakres ochrony

Z historycznego punktu widzenia odniesienia do praw dziecka w prawie Unii miały na celu przede wszystkim uwzględnienie konkretnych aspektów związanych z dziećmi w szerszych inicjatywach gospodarczych i politycznych, na przykład w dziedzinie ochrony konsumentów¹⁵ i swobodnego przepływu osób¹⁶. Wprowadzenie **Karty praw podstawowych UE** w 2000 r., wejście w ży-

14 Zob. np. **rozdział 5**, w którym przedstawiono, w jaki sposób unijne prawo rodzinne regulujące uprowadzenie dziecka za granicę współgra z Konwencją haską z dnia 25 października 1980 r. dotyczącą cywilnych aspektów uprowadzenia dziecka za granicę (Konwencja dotycząca uprowadzenia dziecka za granicę); zgodnie ze swoim **zakresem zadań (2020–2021)** Komitet Sterujący ds. Praw Dziecka ma za zadanie zapewnić współpracę i synergię z UE.

15 Na przykład **dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2009/48/WE** z dnia 18 czerwca 2009 r. w sprawie bezpieczeństwa zabawek, Dz.U. L 170 z 30.6.2009, w której wprowadza się środki bezpieczeństwa dotyczące zabawek dla dzieci.

16 Na przykład **dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2004/38/WE** z dnia 29 kwietnia 2004 r. w sprawie prawa obywateli Unii i członków ich rodzin do swobodnego przemieszczania się i pobytu na terytorium państw członkowskich, zmieniająca rozporządzenie (EWG) nr 1612/68 i uchylająca dyrektywy 64/221/EWG, 68/360/EWG, 72/194/EWG, 73/148/EWG, 75/34/EWG, 75/35/EWG, 90/364/EWG, 90/365/EWG i 93/96/EWG, Dz.U. L 158 z 30.4.2004, s. 77.

cie [Traktatu z Lizbony](#) w 2009 r.¹⁷ oraz strategiczne zmiany w polityce, takie jak przyjęcie strategii UE na rzecz praw dziecka na lata 2021–2024, nadały nowe tempo rozwojowi praw dziecka w UE.

Po wejściu w życie Traktatu z Lizbony 1 grudnia 2009 r. Karta uzyskała taki sam status prawny jak traktaty UE (art. 6 TUE). Zobowiązuje ona instytucje UE we wszystkich swoich działaniach i państwa członkowskie podczas wdrażania prawa UE do ochrony zapisanych w niej praw. Karta zawiera pierwsze szczegółowe odwołania do praw dziecka na szczeblu konstytucyjnym UE, w tym poprzez uznanie prawa dziecka do korzystania z bezpłatnej nauki obowiązkowej (art. 14 ust. 2), zakaz dyskryminacji ze względu na wiek (art. 21) oraz zakaz pracy dzieci i wyzysku osób młodych (art. 32). Co istotne, Karta zawiera specjalne postanowienie dotyczące praw dziecka (art. 24). Wymieniono w nim kluczowe zasady dotyczące praw dziecka: prawo do takiej ochrony i opieki, jaka jest niezbędna dla ich dobra (art. 24 ust. 1); prawo do swobodnego wyrażania swoich poglądów oraz aby poglądy te były brane pod uwagę w sprawach, które ich dotyczą, stosownie do ich wieku i stopnia dojrzałości (art. 24 ust. 1); prawo, aby zabezpieczyć najlepszy interes dziecka we wszystkich działaniach dotyczących dzieci (art. 24 ust. 2); prawo dziecka do utrzymywania stałego, osobistego związku i bezpośredniego kontaktu z obojgiem rodziców, chyba że jest to sprzeczne z jego interesami (art. 24 ust. 3), oraz prawo do poszanowania życia prywatnego i rodzinnego (art. 7). Porównując te odniesienia z brzmieniem odpowiednich zapisów w konstytucjach krajowych, można stwierdzić, że Karta zawiera bardzo szczegółowy zestaw praw dziecka¹⁸.

Zgodnie z art. 51 ust. 2 Karty i art. 6 ust. 1 TUE Karta nie może rozszerzać kompetencji UE ani zmieniać lub ustanawiać nowych uprawnień ani zadań UE.

Traktat z Lizbony zwiększył potencjał UE pod względem praw dziecka, zwłaszcza z uwagi na określenie „ochrony praw dziecka” jako ogólnego celu UE (art. 3 ust. 3 TUE) oraz jako ważnego aspektu unijnej polityki stosunków zewnętrznych (art. 3 ust. 5 TUE). Bardziej szczegółowe odniesienia do dzieci zostały ujęte również w [Traktacie o funkcjonowaniu Unii Europejskiej \(TFUE\)](#)¹⁹, umożli-

17 Artykuł 3 [Traktatu z Lizbony zmieniającego Traktat o Unii Europejskiej i Traktat ustanawiający Wspólnotę Europejską](#) podpisany w Lizbonie, 13 grudnia 2007 r., Dz.U. C 306 z 17.12.2007.

18 Zob. G. N. Toggenburg (2019), „Die Rechte der Kinder und der Mehrwert der EU-Grundrechtecharta”, *Interdisziplinäre Zeitschrift für Familienrecht, iFamZ*, sierpień 2019 r., s. 263–265.

19 Zob. wersje skonsolidowane [Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej \(TFUE\)](#), Dz.U. C 326 z 26.10.2012.

wiając UE ustanowienie środków prawnych mających na celu zwalczanie seksualnego wykorzystywania i handlu ludźmi (art. 79 ust. 2 lit. d) oraz art. 83 ust. 1).

Doprowadziło to do przyjęcia [dyrektywy w sprawie zwalczania niegodziwego traktowania w celach seksualnych, wykorzystywania seksualnego dzieci oraz pornografii dziecięcej](#)²⁰, a także [dyrektywy w sprawie zapobiegania handlowi ludźmi i zwalczania tego procederu oraz ochrony ofiar](#)²¹, które to instrumenty zawierają również przepisy dotyczące określonych potrzeb dzieci będących ofiarami. Podobnie w [dyrektywie ustanawiającej normy minimalne w zakresie praw, wsparcia i ochrony ofiar przestępstw](#) wiele przepisów poświęcono dzieciom²². Ponadto niedawno przyjęta dyrektywa zapewnia [gwarancje procesowe dla dzieci będących osobami podejrzanymi lub oskarżonymi w postępowaniu karnym](#)²³.

Równoległe do zmian prawnych pojawiły się ważne instrumenty polityczne dotyczące praw dziecka, początkowo w kontekście programu współpracy zewnętrznej UE, a następnie w odniesieniu do kwestii wewnętrznych. W 2021 r. przyjęto [strategię UE na rzecz praw dziecka](#)²⁴, a także konkretne środki zwalczania ubóstwa i wykluczenia społecznego dzieci w ramach [europejskiej gwarancji dla dzieci](#). W strategii UE na rzecz praw dziecka Komisja Europejska zajmuje się istniejącymi i pojawiającymi się wyzwaniami oraz proponuje konkretne działania priorytetowe w sześciu kluczowych obszarach:

- udział dzieci w życiu politycznym i demokratycznym;
- włączenie społeczno-gospodarcze, zdrowie i edukacja;
- zwalczanie przemocy wobec dzieci i zapewnienie ochrony dzieci;

20 UE, Parlament Europejski i Rada Unii Europejskiej (2011), [dyrektywa 2011/93/UE](#), Dz.U. L 335 z 17.12.2011.

21 UE, Parlament Europejski i Rada Unii Europejskiej (2011), [dyrektywa 2011/36/UE](#), Dz.U. L 101 z 15.4.2011.

22 UE, Parlament Europejski i Rada Unii Europejskiej (2012), [dyrektywa 2012/29/UE](#), Dz.U. L 135 z 14.11.2012.

23 UE, Parlament Europejski i Rada Unii Europejskiej (2016), [dyrektywa 2016/800/UE](#), Dz.U. L 132 z 21.5.2016.

24 UE, Komisja Europejska (2021), [strategia UE na rzecz praw dziecka na lata 2021–2024](#).

- wymiar sprawiedliwości przyjazny dziecku;
- społeczeństwo cyfrowe i informacyjne;
- wymiar globalny.

Bezpieczna, chroniona i godna zaufania przestrzeń cyfrowa jest podstawą europejskiego społeczeństwa cyfrowego. Szczególnie dzieci powinny mieć możliwość korzystania z bezprecedensowych możliwości ery cyfrowej, aby stać się pewnymi siebie, kompetentnymi i aktywnymi obywatelami cyfrowymi. Aktualizacja [europejskiej strategii na rzecz lepszego internetu dla dzieci](#)²⁵ (strategia BIK) w 2022 r. będzie zawierać aspekt praw cyfrowych w ramach ogólnej strategii na rzecz praw dziecka.

Gwarancja dla dzieci przeciwdziała ubóstwu i wykluczeniu społecznemu dzieci poprzez działania w zakresie wczesnej edukacji i opieki nad dzieckiem, kształcenia, opieki zdrowotnej, żywienia i mieszkalnictwa²⁶.

Unia Europejska może stanowić prawo wyłącznie w obszarach, w których posiada kompetencję na mocy traktatów (art. 2–4 TFUE). Ponieważ prawa dziecka stanowią dziedzinę międzysektorową, kompetencję UE trzeba ustalać w każdym przypadku indywidualnie. Jak dotąd obszarami istotnymi dla praw dziecka, w których UE ustanowiła obszerne prawodawstwo, są:

- ochrona konsumentów;
- azyl i migracja;
- współpraca w sprawach cywilnych i karnych;
- ochrona danych.

25 <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/european-strategy-better-internet-children>

26 Rada Unii Europejskiej (2021), Zalecenie Rady (UE) 2021/1004 z dnia 14 czerwca 2021 r. w sprawie ustanowienia europejskiej gwarancji dla dzieci, ST/9106/2021/INIT, Dz.U. L 223 z 22.6.2021.

1.2.2 Rada Europy: rozwój praw dziecka i zakres ochrony

Od momentu powstania Rada Europy posiada wyraźny mandat do ochrony i promowania praw człowieka. Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, która jest głównym traktatem Rady Europy o ochronie praw człowieka, ratyfikowanym przez wszystkie państwa członkowskie Rady Europy, oraz EKPC i dodatkowe protokoły do niej zawierają szczególne odniesienia do dzieci. Główne odniesienia są następujące: art. 5 ust. 1 lit. d) określa warunki pozbawienia dziecka wolności w celu ustanowienia nadzoru wychowawczego; art. 6 ust. 1 ogranicza prawo do publicznego rozpatrzenia sprawy, gdy wymaga tego dobro małoletnich; art. 2 protokołu nr 1 zapewnia prawo do nauki i wymaga od państw uznania przekonań religijnych i filozoficznych rodziców w nauczaniu ich dzieci. Ponadto wszystkie pozostałe przepisy ogólne EKPC odnoszą się do wszystkich osób, w tym do dzieci. Niektóre okazały się mieć szczególne znaczenie dla dzieci – konkretnie art. 8, który gwarantuje prawo do poszanowania życia prywatnego i rodzinnego, oraz art. 3, który zakazuje tortur oraz niehumanitarnego i poniżającego traktowania i karania. Poprzez stosowanie interpretacyjnego podejścia skupionego na obowiązkach pozytywnych, nierozzerwalnie związanych z postanowieniami EKPC, ETPC stworzył obszerny zbiór orzecznictwa dotyczącego praw dziecka, zawierający częste odwołania do Konwencji o prawach dziecka. Jednakże ETPC analizuje skargi indywidualnie i dlatego nie zapewnia kompleksowego przeglądu praw dziecka w oparciu o EKPC.

Innym ważnym traktatem Rady Europy dotyczącym praw człowieka jest EKS (zmieniona w 1996 r.), w której przewiduje się ochronę praw społecznych, w tym konkretne postanowienia dotyczące praw dziecka. Dwa zawarte w niej postanowienia mają szczególne znaczenie dla praw dziecka. W art. 7 określono obowiązek ochrony dzieci przed wyzyskiem ekonomicznym, a art. 17 zobowiązuje państwa do podejmowania wszelkich koniecznych i odpowiednich środków zmierzających do zapewnienia dzieciom leczenia, pomocy, kształcenia i szkolenia, które są im niezbędne (w tym bezpłatnego kształcenia na szczeblu podstawowym i średnim), ochrony dzieci i młodocianych przed zaniedbaniem, przemocą lub wyzyskiem oraz zapewnienia ochrony dzieciom pozbawionym wsparcia ze strony ich rodziny. Nad wdrażaniem EKS czuwa EKPS, który składa się z 15 niezależnych ekspertów wybieranych przez Komitet Ministrów Rady Europy. EKPS monitoruje zgodność prawa krajowego i praktyki krajowej z EKS.

Ponadto Rada Europy przyjęła szereg traktatów dotyczących określonych kwestii związanych z prawami dzieci. Obejmują one:

- Konwencję z Lanzarote;
- Europejską konwencję o wykonywaniu praw dzieci²⁷;
- Europejską konwencję o statusie prawnym dziecka pozamałżeńskiego²⁸;
- Europejską konwencję o przysposobieniu dzieci, zmienioną w 2008 r.²⁹;
- Konwencję w sprawie kontaktów z dziećmi³⁰;
- Konwencję o zapobieganiu i zwalczaniu przemocy wobec kobiet i przemocy domowej (konwencja stambulska)³¹.

Na poziomie polityki od 2006 r. Rada Europy realizuje program „Tworzenie Europy dla dzieci i z dziećmi” – przekrojowy plan działania, w który zaangażowane są rządy krajowe, społeczeństwo obywatelskie, UE oraz inne organizacje międzynarodowe i zainteresowane podmioty. Komitet Sterujący ds. Praw Dziecka, utworzony w 2020 r. jako następca poprzedniego Komitetu Ad Hoc ds. Praw Dziecka (2016–2019), kieruje pracami międzyrządowymi w tej dziedzinie. Program promuje holistyczne i zintegrowane podejście do praw dziecka, włączając prawa dziecka do wszystkich istotnych obszarów polityki Rady Europy³².

W ramach tego programu Komitet Ministrów Rady Europy przyjął kilka instrumentów „miękkiego prawa”, które stanowią praktyczne wskazówki uzupełniające wiążące europejskie środki prawne dotyczące dzieci:

27 Rada Europy (1996), [Europejska konwencja o wykonywaniu praw dzieci](#), Seria Traktatów Rady Europy nr 160, 25 stycznia 1996 r.

28 Rada Europy (1975), [Europejska konwencja o statusie prawnym dziecka pozamałżeńskiego](#), Seria Traktatów Rady Europy nr 85, 15 października 1975 r.

29 Rada Europy (2008), [Europejska konwencja o przysposobieniu dzieci \(zmieniona\)](#), Seria Traktatów Rady Europy nr 202, 27 listopada 2008 r.

30 Rada Europy (2003), [Konwencja w sprawie kontaktów z dziećmi](#), Seria Traktatów Rady Europy nr 192, 15 maja 2003 r.

31 Rada Europy (2011), [Konwencja o zapobieganiu i zwalczaniu przemocy wobec kobiet i przemocy domowej](#), Seria Traktatów Rady Europy nr 210, 11 maja 2011 r.

32 Rada Europy, [Prawa dziecka](#).

- [zalecenie w sprawie zintegrowanych krajowych strategii na rzecz ochrony dzieci przed przemocą](#)³³;
- [wytyczne w sprawie wymiaru sprawiedliwości przyjaznego dzieciom](#)³⁴;
- [wytyczne w sprawie opieki zdrowotnej przyjaznej dzieciom](#)³⁵;
- [zalecenie w sprawie praw dziecka i usług społecznych przyjaznych dzieciom i rodzinom](#)³⁶;
- [zalecenie w sprawie uczestnictwa dzieci i osób młodych w wieku poniżej 18 lat](#)³⁷;
- [zalecenie dotyczące dzieci z rodzicami przebywającymi w więzieniu](#)³⁸;
- [zalecenie w sprawie skutecznej opieki nad dziećmi bez opieki i dziećmi odseparowanymi od rodziców w kontekście migracji](#)³⁹;
- [zalecenie w sprawie wytycznych dotyczących poszanowania, ochrony i realizacji praw dziecka w środowisku cyfrowym](#)⁴⁰.

Pracom międzyrządowym Rady Europy w dziedzinie praw dziecka przewodzą kolejne [strategie na rzecz praw dziecka](#). Strategia Rady Europy na rzecz praw

33 Rada Europy, Komitet Ministrów (2009), [zalecenie CM/Rec\(2009\)10 Komitetu Ministrów dla państw członkowskich w sprawie zintegrowanych krajowych strategii na rzecz ochrony dzieci przed przemocą](#), 18 listopada 2009 r.

34 Rada Europy, Komitet Ministrów (2010), [Wytyczne w sprawie wymiaru sprawiedliwości przyjaznego dzieciom](#), 17 listopada 2010 r.

35 Rada Europy, Komitet Ministrów (2011), [Wytyczne w sprawie opieki zdrowotnej przyjaznej dzieciom](#), 21 września 2011 r.

36 Rada Europy, Komitet Ministrów (2011), [zalecenie CM/Rec\(2011\)12 w sprawie praw dziecka i usług społecznych przyjaznych dzieciom i rodzinom](#), 16 listopada 2011 r.

37 Rada Europy, Komitet Ministrów (2012), [zalecenie CM/Rec\(2012\)/2 w sprawie udziału dzieci i osób młodych w wieku poniżej 18 lat](#), 28 marca 2012 r.

38 Rada Europy, Komitet Ministrów (2018), [zalecenie CM/Rec\(2018\)5 dotyczące dzieci z rodzicami przebywającymi w więzieniu](#), 4 kwietnia 2018 r.

39 Rada Europy, Komitet Ministrów (2019), [zalecenie CM/Rec\(2019\)11 w sprawie skutecznej opieki nad dziećmi bez opieki i odseparowanymi od rodziców w kontekście migracji](#), 11 grudnia 2019 r.

40 Rada Europy, Komitet Ministrów (2018), [zalecenie CM/Rec\(2018\)7 w sprawie wytycznych dotyczących poszanowania, ochrony i realizacji praw dziecka w środowisku cyfrowym](#), 4 lipca 2018 r.

dziecka jest realizowana w synergii z priorytetami i działaniami zaproponowanymi w innych strategiach i planach działania Rady Europy, takich jak [strategia na rzecz osób niepełnosprawnych \(2017–2023\)](#), [strategia na rzecz walki z terroryzmem \(2018–2022\)](#), [strategia na rzecz równouprawnienia płci \(2018–2023\)](#), [strategiczny plan działania na rzecz integracji Romów i Trawelerów \(2020–2025\)](#), [strategiczny plan działania na rzecz praw człowieka i technologii w biomedycynie \(2020–2025\)](#), [strategia w sektorze młodzieży 2030](#) oraz [plan działania na rzecz ochrony osób wymagających szczególnego traktowania w kontekście migracji i azylu w Europie \(2021–2025\)](#)⁴¹.

Nowa strategia na rzecz praw dziecka (2022–2027) opiera się na sześciu kluczowych obszarach priorytetowych: wolność od przemocy; równe szanse i włączenie społeczne; dostęp do technologii i bezpieczne korzystanie z nich dla wszystkich dzieci; wymiar sprawiedliwości przyjazny dziecku; udzielanie głosu każdemu dziecku oraz prawa dzieci w sytuacjach kryzysowych i nadzwyczajnych.

1.3 Europejskie prawo dotyczące praw dziecka oraz Konwencja ONZ o prawach dziecka

Główny punkt

- Prawo europejskie dotyczące praw dziecka jest w dużej mierze oparte na Konwencji ONZ o prawach dziecka.

41 Rada Europy, [Strategia na rzecz osób niepełnosprawnych na lata 2017–2023](#), 30 listopada 2016 r.; Rada Europy, [Strategia na rzecz walki z terroryzmem \(2018–2022\)](#), CM(2018)86, 4 lipca 2018 r.; Rada Europy, [Strategia na rzecz równouprawnienia płci na lata 2018–2023](#), 7 marca 2018 r.; Rada Europy, Komitet ds. bioetyki (DH-BIO), [Strategiczny plan działania na rzecz praw człowieka i technologii w biomedycynie \(2020–2025\)](#), CM(2019)198, 18 grudnia 2019 r.; Rada Europy, Komitet Ministrów, [Strategia w sektorze młodzieży 2030](#), CM/Res(2020)2, 22 stycznia 2020 r.; Rada Europy, Komitet Ministrów (2020), [Strategiczny plan działania na rzecz integracji Romów i Trawelerów \(2020–2025\)](#), CM(2019)161-final, 22 stycznia 2020 r.; Rada Europy, Komitet Ministrów (2021), [Plan działania na rzecz ochrony osób wymagających szczególnego traktowania w kontekście migracji i azylu w Europie \(2021–2025\)](#), CM(2021)67-final, 5 maja 2021 r.

Konwencja o prawach dziecka odgrywa ważną rolę na szczeblu europejskim, ponieważ wszystkie państwa członkowskie Rady Europy są jej stronami. Ustanawia ona wspólne zobowiązania prawne dla państw członkowskich i kształtuje sposób, w jaki instytucje europejskie rozwijają i stosują prawa dziecka.

W ten sposób Konwencja o prawach dziecka stała się punktem odniesienia dla kształtowania prawa europejskiego dotyczącego praw dziecka, w efekcie czego Rada Europy i UE w coraz większym stopniu z niej czerpią. W szczególności uwzględnienie zasad i postanowień Konwencji o prawach dziecka w wiążących instrumentach i orzecznictwie na szczeblu europejskim otwiera skuteczniejsze kanały egzekwowania prawa dla tych, którzy chcą powoływać się na prawa dziecka w Europie. Duże znaczenie dla UE i Rady Europy ma [Komitet Praw Dziecka ONZ](#), który monitoruje wdrażanie Konwencji i jej protokołów fakultatywnych oraz dostarcza wskazówek dotyczących interpretacji Konwencji poprzez swoje komentarze ogólne. W niniejszym podręczniku zamieszczono szczegółowe odniesienia do najważniejszych dokumentów Komitetu ONZ.

Unia Europejska nie może stać się stroną Konwencji o prawach dziecka, ponieważ traktat nie przewiduje możliwości przystąpienia do niej podmiotów innych niż państwa. Unia Europejska opiera się jednak na „ogólnych zasadach prawa UE” (spisanych i niepisanych zasadach wywodzących się ze wspólnych tradycji konstytucyjnych państw członkowskich) jako źródłach prawa Unii oraz na traktatach UE. TSUE potwierdził, że wszelkie zobowiązania wynikające z członkostwa w UE nie mogą stać w konflikcie z obowiązkami państw członkowskich wynikającymi z ich krajowych konstytucji i międzynarodowych zobowiązań w obszarze praw człowieka⁴². W związku z tym, że wszystkie państwa członkowskie UE ratyfikowały Konwencję o prawach dziecka, Unia jest zobowiązana do przestrzegania jej zasad i postanowień, przynajmniej w sprawach, które wchodzą w zakres kompetencji UE.

Obowiązek ten jest wzmocniony przez inne traktaty UE, a w szczególności przez [Kartę praw podstawowych UE](#). Artykuł 24 Karty jest bezpośrednio inspirowany postanowieniami Konwencji o prawach dziecka, w tym dwiema „zasadami ogólnymi Konwencji o prawach dziecka”⁴³, zwłaszcza zasadą najlepszego interesu

42 Np. TSUE, C-4/73, *J. Nold, Kohlen- und Baustoffgroßhandlung przeciwko Komisji Wspólnot Europejskich*, 14 maja 1974 r.

43 Organizacja Narodów Zjednoczonych, Komitet Praw Dziecka (2003), *Komentarz ogólny nr 5 (2003). Działania ogólne służące wprowadzeniu w życie Konwencji o prawach dziecka (art. 4, 42 i art. 44 pkt 6, akapit 12)*.

dziecka (art. 3 Konwencji o prawach dziecka) oraz zasadą uczestnictwa dzieci (art. 12 Konwencji o prawach dziecka)⁴⁴. Na szczeblu UE instrumenty prawne dotyczące dzieci, niemal bez wyjątku, zawierają wyraźne odwołanie do artykułów Konwencji o prawach dziecka lub jej zasad, takich jak „najlepsze zabezpieczenie interesów”, prawo dziecka do udziału w podejmowaniu decyzji, które dziecka dotyczą, lub prawo do ochrony przed dyskryminacją. TSUE często odnosił się również do związku między traktatami UE a Konwencją o prawach dziecka⁴⁵.

Rada Europy jako organizacja nie jest prawnie związana Konwencją o prawach dziecka ani jej protokołami fakultatywnymi⁴⁶, choć wszystkie państwa członkowskie Rady Europy są stronami Konwencji. Ponieważ EKPC należy interpretować zgodnie z ogólnymi zasadami prawa międzynarodowego, powinno się uwzględnić wszelkie odpowiednie normy prawa międzynarodowego mające zastosowanie w stosunkach między państwami–stronami EKPC. W szczególności obowiązki, jakie EKPC nakłada na państwa–strony w dziedzinie praw dziecka, należy interpretować w świetle Konwencji o prawach dziecka⁴⁷. EKPS w swoich decyzjach również wyraźnie przywołuje Konwencję o prawach dziecka⁴⁸. Ponadto na działania Rady Europy związane z określaniem norm i sporządzaniem traktatów wpływ mają zasady i postanowienia Konwencji o prawach dziecka. Na przykład *wytyczne w sprawie wymiaru sprawiedliwości przyjaznego dzieciom* są bezpośrednio oparte na szeregu przepisów Konwencji

44 UE, Parlament Europejski, Rada Unii Europejskiej, Komisja Europejska (2007), *Wyjaśnienia dotyczące Karty praw podstawowych*, Dz.U. C 303/17 z 14.12.2007.

45 Zob. np. TSUE, C-112/20, *M. A. przeciwko État belge*, 11 marca 2021 r., pkt 37.

46 Organizacja Narodów Zjednoczonych (2000), *protokół fakultatywny do Konwencji o prawach dziecka w sprawie angażowania dzieci w konflikty zbrojne*, rezolucja Zgromadzenia Ogólnego A/RES/54/263 z 25 maja 2000 r.; Organizacja Narodów Zjednoczonych (2011), *protokół fakultatywny do Konwencji o prawach dziecka w sprawie procedury składania zawiadomień*, rezolucja Zgromadzenia Ogólnego A/RES/66/138 z 19 grudnia 2011 r.; Organizacja Narodów Zjednoczonych (2000), *protokół fakultatywny do Konwencji o prawach dziecka w sprawie handlu dziećmi, dziecięcej prostytucji i dziecięcej pornografii*, rezolucja Zgromadzenia Ogólnego A/RES/54/263 z 25 maja 2000 r.

47 ETPC, *Harroudj przeciwko Francji*, nr 43631/09, 4 października 2012 r., pkt 42.

48 EKPS, *Międzynarodowa Komisja Prawników (ICJ) i Europejska Rada ds. Uchodźców i Wypędzonych (ECRE) przeciwko Grecji*, skarga nr 173/2018, 26 stycznia 2021 r., pkt 158; EKPS, *World Organisation against Torture (OMCT) przeciwko Irlandii*, skarga nr 18/2003, 7 grudnia 2004 r., pkt 61–63; EKPS, *Defence for Children International (DCI) przeciwko Niderlandom*, skarga nr 47/2008, 20 października 2009 r.; EKPS, *International Federation of Human Rights Leagues (FIDH) przeciwko Francji*, skarga nr 14/2003, 8 września 2004 r.

o prawach dziecka, jak również na towarzyszących im komentarzach ogólnych Komitetu Praw Dziecka ONZ⁴⁹.

1.4 Rola sądów europejskich w interpretowaniu i egzekwowaniu praw dziecka

Główne punkty

- TSUE, opierając się często na Konwencji o prawach dziecka, wydaje orzeczenia dotyczące praw dziecka w takich dziedzinach jak migracja, swobodne przemieszczanie się, miejsce zwykłego pobytu i niedyskryminacja.
- ETPC wypracował rozległe orzecznictwo dotyczące praw dziecka. Większość z tych spraw wchodzi w zakres art. 8 EKPC, który gwarantuje prawo do poszanowania życia prywatnego i rodzinnego.

1.4.1 Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej

W przypadku praw dziecka TSUE jak dotąd przede wszystkim rozpatrywał tzw. pytania prejudycjalne (art. 267 *TFUE*). Jest to procedura polegająca na tym, że krajowy sąd lub trybunał zwraca się do TSUE o interpretację prawa pierwotnego UE (np. traktatów) lub prawa wtórnego UE (np. decyzji i prawodawstwa), które ma znaczenie dla rozpatrywanej sprawy.

TSUE coraz częściej wydaje wyroki dotyczące praw dziecka w różnych dziedzinach, takich jak: swobodne przemieszczanie się osób, obywatelstwo Unii, migracja, rodzinna piecza zastępcza, miejsce zwykłego pobytu, życie rodzinne i niedyskryminacja.

49 Zob. ONZ, Komitet Praw Dziecka (2007), *Komentarz ogólny nr 10 (2007): Prawa dzieci w systemie wymiaru sprawiedliwości dla nieletnich*, CRC/C/GC/10, 25 kwietnia 2007 r.; ONZ, Komitet Praw Dziecka (2009), *Komentarz ogólny nr 12 (2009). Prawo dziecka do bycia wysłuchanym*, CRC/C/GC/12, 1 lipca 2009 r.; ONZ, Komitet Praw Dziecka (2013), *Komentarz ogólny nr 14 (2013) w sprawie prawa dziecka do zabezpieczenia jego najlepiej pojętego interesu jako sprawy nadrzędnej (art. 3 ust. 1)*, CRC/C/GC/14, 29 maja 2013 r.; ONZ, Komitet Praw Dziecka (2021), *Komentarz ogólny nr 25 (2021) w sprawie praw dzieci w odniesieniu do środowiska cyfrowego*, CRC/C/GC/25, 24 marca 2021 r.; ONZ, Komitet Praw Dziecka (2019), *Komentarz ogólny nr 24 (2019). Prawa dzieci w systemie wymiaru sprawiedliwości*, CRC/C/GC/24, 18 września 2019 r.

TSUE odwoływał się do [Konwencji o prawach dziecka](#) w celu ustalenia, jak należy interpretować prawo Unii w odniesieniu do dzieci, na przykład w sprawie *Dynamic Medien GmbH przeciwko Avides Media AG*⁵⁰, w której TSUE powołał się na art. 17 Konwencji o prawach dziecka, który zachęca państwa-strony do opracowania odpowiednich wytycznych w zakresie ochrony dzieci przed informacjami i materiałami wytworzonymi przez media i szkodliwymi dla ich dobra⁵¹. TSUE odniósł się również do art. 3 ust. 1 Konwencji o prawach dziecka dotyczącego najlepszego zabezpieczenia interesów dziecka i jego odzwierciedlenia w art. 24 Karty praw podstawowych w sprawie *M. A. przeciwko État belge*⁵².

W innych sprawach TSUE nawiązywał do ogólnych zasad dotyczących praw dziecka, zawartych także w postanowieniach Konwencji o prawach dziecka (takich jak najlepszy interes dziecka i prawo do bycia wysłuchanym), aby uzasadnić swoje orzeczenia, szczególnie w kontekście spraw dotyczących uprowadzenia dziecka za granicę⁵³.

Poza tymi przypadkami w przeszłości UE była raczej powściągliwa w traktowaniu Konwencji o prawach dziecka jako elementu decydującego, szczególnie we wrażliwszych politycznie obszarach, takich jak kontrola imigracyjna⁵⁴. Niemniej jednak ulega to zmianie w najnowszym orzecznictwie, jak opisano w dalszych rozdziałach niniejszego podręcznika. Od momentu przyjęcia Karty praw podstawowych UE odwołania TSUE do jej artykułów dotyczących praw dziecka często są zbieżne z odwołaniami do Konwencji o prawach dziecka, biorąc pod uwagę podobieństwo pomiędzy tymi postanowieniami.

1.4.2 Europejski Trybunał Praw Człowieka

ETPC orzeka głównie w skargach indywidualnych składanych zgodnie z art. 34 i 35 [EKPC](#). Jurysdykcja ETPC rozciąga się na wszystkie kwestie dotyczące wykładni i stosowania EKPC i jej protokołów (art. 32 EKPC). [Protokół nr 16 do EKPC](#),

50 TSUE, C-244/06, *Dynamic Medien Vertriebs GmbH przeciwko Avides Media AG*, 14 lutego 2008 r.

51 TSUE, C-244/06, *Dynamic Medien Vertriebs GmbH przeciwko Avides Media AG*, 14 lutego 2008 r., pkt 42 i 52.

52 TSUE, C-112/20, *M. A. przeciwko État belge*, 11 marca 2021 r., pkt 37.

53 TSUE, C-491/10 PPU, *Joseba Andoni Aguirre Zarraga przeciwko Simone Pelz*, 22 grudnia 2010 r. Zob. także [rozdział 5](#).

54 TSUE, C-540/03, *Parlament Europejski przeciwko Radzie Unii Europejskiej* [wielka izba], 27 czerwca 2006 r.

który wszedł w życie w 2018 r., umożliwia sądom najwyższym państw członkowskich, które ratyfikowały jego treść, zwracanie się do ETPC o wydanie opinii doradczych w kwestiach zasadniczych dotyczących interpretacji lub stosowania praw i wolności określonych w EKPC lub protokołach do niej.

ETPC dysponuje bogatym dorobkiem orzecznictwem w zakresie praw dziecka, a w szczególności rozpatrzył wiele spraw na podstawie art. 8 EKPC (prawo do poszanowania życia prywatnego i rodzinnego). Inne sprawy związane z prawami dziecka były rozpatrywane na podstawie szeregu gwarancji praw człowieka chronionych przez EKPC, takich jak zakaz nieludzkiego i poniżającego traktowania (art. 3 EKPC) czy prawo do rzetelnego procesu sądowego (art. 6 EKPC).

Przy rozpatrywaniu skarg wnoszonych przez dzieci lub w ich imieniu ETPC regularnie odnosi się do Konwencji o prawach dziecka. W niektórych przypadkach zasady związane z prawami dziecka wymienione w Konwencji o prawach dziecka miały istotny wpływ na uzasadnienie podane przez ETPC, szczególnie gdy dotyczyło to wykładni art. 6 EKPC (prawo do rzetelnego procesu sądowego) przez Trybunał w odniesieniu do traktowania dzieci będących w konflikcie z prawem (zob. [rozdział 11](#)).

Przykład: sprawa *Maslov przeciwko Austrii*⁵⁵ dotyczy deportacji skarżącego, który jako małoletni został uznany za winnego popełnienia szeregu przestępstw. ETPC orzekł, że w przypadkach zastosowania środka polegającego na wydaleniu małoletniego przestępcy, obowiązek uwzględnienia interesu dziecka obejmuje obowiązek ułatwienia reintegracji dziecka, zgodnie z art. 40 Konwencji o prawach dziecka. Zdaniem ETPC reintegracji nie można osiągnąć poprzez zerwanie więzi rodzinnych lub społecznych dziecka wskutek wydalenia⁵⁶. Konwencja o prawach dziecka stanowiła zatem jeden z instrumentów wykorzystanych do ustalenia, że wydalenie było nieproporcjonalną ingerencją w prawa skarżącego zagwarantowane w art. 8 EKPC (poszanowanie życia rodzinnego).

55 ETPC, *Maslov przeciwko Austrii* [wielka izba], nr 1638/03, 23 czerwca 2008 r.

56 Zob. przypis 55, pkt 83.

1.5 Europejski Komitet Praw Społecznych

Główny punkt

- EKPS wydał opinie na podstawie skarg zbiorowych w kilku dziedzinach związanych z prawami dziecka, w tym w sprawach dotyczących wykorzystywania, migracji lub dzieci w konflikcie z prawem.

EKPS bada zgodność prawa krajowego i praktyki krajowej z EKS w drodze procedury skarg zbiorowych lub procedury opartej na sprawozdaniach krajowych⁵⁷. Określone organizacje krajowe i międzynarodowe mogą wносить skargi zbiorowe przeciwko państwom, które są stronami EKS i które uznały procedurę wnoszenia skarg. Do tej pory skargi dotyczyły kwestii związanych z wyższym ekonomicznym dzieci⁵⁸, integralności cielesnej dzieci⁵⁹, praw zdrowotnych dzieci migrantów⁶⁰, dostępu dzieci niepełnosprawnych do edukacji⁶¹, dzieci w konflikcie z prawem⁶² oraz praw dzieci bez opieki⁶³.

Przykład: w sprawie *Międzynarodowa Komisja Prawników (ICJ) i Europejska Rada ds. Uchodźców i Wypędzonych (ECRE) przeciwko Grecji*⁶⁴ ICJ i ECRE zarzuciły Grecji, że nie zapewniła ochrony dzieciom migrantów pozbawionym opieki w Grecji i dzieciom towarzyszącym migrantom na północno-wschodnich wyspach Morza Egejskiego, ze względu m.in. na przepełnienie ośrodków dla cudzoziemców. EKPS stwierdził naruszenia

57 EKPS, *Międzynarodowa Komisja Prawników i Europejska Rada ds. Uchodźców i Wypędzonych przeciwko Grecji*, skarga nr 173/2018, 26 stycznia 2021 r.

58 EKPS, *International Commission of Jurists (ICJ) przeciwko Portugalii*, skarga nr 1/1998, 9 września 1999 r.

59 EKPS, *World Organisation Against Torture (OMCT) przeciwko Grecji*, skarga nr 17/2003, 7 grudnia 2004 r.; EKPS, *Association for the Protection of All Children (APPROACH) Ltd. przeciwko Irlandii*, skarga nr 93/2013, 4 lutego 2013 r.

60 EKPS, *Defence for Children International (DCI) przeciwko Belgii*, skarga nr 69/2011, 23 października 2012 r.

61 EKPS, *Mental Disability Advocacy Center (MDAC) przeciwko Bułgarii*, skarga nr 41/2007, 3 czerwca 2008 r., pkt 35.

62 EKPS, *International Commission of Jurists (ICJ) przeciwko Republice Czeskiej*, skarga nr 148/2017, 20 marca 2017 r.

63 EKPS, *Europejskie Centrum Praw Romów (ERRC) i Mental Disability Advocacy Centre (MDAC) przeciwko Republice Czeskiej*, skarga nr 157/2017, 17 czerwca 2020 r.

64 EKPS, *Międzynarodowa Komisja Prawników i Europejska Rada ds. Uchodźców i Wypędzonych przeciwko Grecji*, skarga nr 173/2018, 26 stycznia 2021 r.

EKS polegające na niezapewnieniu odpowiedniego i właściwego zakwaterowania dla dzieci będących uchodźcami i ubiegającymi się o azyl na wyspach, braku wystarczającego długoterminowego zakwaterowania i schronienia dla dzieci będących uchodźcami pozostającymi bez opieki i ubiegającymi się o azyl na stałym lądzie, braku skutecznego systemu opieki dla dzieci migrantów pozostających bez opieki i rozdzielonych, przetrzymywaniu dzieci migrantów bez opieki w ramach programu „pieczy ochronnej”, braku dostępu do edukacji oraz niezapewnieniu wystarczającej opieki zdrowotnej dla dzieci migrantów pod opieką i pozostających bez opieki na wyspach.

2

Prawa i wolności obywatelskie

UE	Omówione zagadnienia	Rada Europy
Karta praw podstawowych Unii Europejskiej, art. 10 (wolność religii) i art. 14 (prawo do nauki)	Wolność myśli, sumienia i religii	EKPC, art. 9 (wolność wyznania) i art. 14 (zakaz dyskryminacji) Artykuł 2 protokołu nr 1 (prawo rodziców do zapewnienia nauczania swoich dzieci zgodnie z ich własnymi przekonaniami) ETPC, <i>Dogru przeciwko Francji</i> , nr 27058/05, 4 grudnia 2008 r. (noszenie chusty islamskiej w państwowej szkole średniej) ETPC, <i>Kervanci przeciwko Francji</i> , nr 31645/04, 4 grudnia 2008 r. (noszenie chusty islamskiej w państwowej szkole średniej) ETPC, <i>Grzelak przeciwko Polsce</i> , nr 7710/02, 15 czerwca 2010 r. (alternatywy dla nauczania religii w szkołach podstawowych i średnich) ETPC, <i>Lautsi i Inni przeciwko Włochom</i> [wielka izba], nr 30814/06, 18 marca 2011 r. (eksponowanie krzyży w szkołach państwowych) ETPC, <i>Osmanoğlu i Kocabaş przeciwko Szwajcarii</i> , nr 29086/12, 10 stycznia 2017 r. (zwolnienie z obowiązku udziału w koedukacyjnych lekcjach pływania)

UE	Omówione zagadnienia	Rada Europy
		ETPC, <i>Stavropoulos i Inni przeciwko Grecji</i> , nr 52484/18, 25 czerwca 2020 r. (prawo do niebycia zmuszonym do uzewnętrzniania swoich przekonań)
Karta praw podstawowych Unii Europejskiej, art. 11 (wolność wypowiedzi)	Wolność wypowiedzi i informacji	EKPC, art. 10 (wolność wypowiedzi) ETPC, <i>Handyside przeciwko Zjednoczonemu Królestwu</i> , nr 5493/72, 7 grudnia 1976 r. (zakaz dotyczący książki dla dzieci) ETPC, <i>Gaskin przeciwko Zjednoczonemu Królestwu</i> , nr 10454/83, 7 lipca 1989 r. (dostęp do akt prowadzonych podczas dzieciństwa skarżącego)
Karta praw podstawowych Unii Europejskiej, art. 24 (prawa dziecka) Rozporządzenie Bruksela II ter (wersja przekształcona) (2019/1111/UE) Dyrektywa w sprawie gwarancji procesowych (2016/800/UE) Dyrektywa w sprawie zwalczania niegodziwego traktowania w celach seksualnych (2011/93/UE) TSUE, <i>Joseba Andoni Aguirre Zarraga przeciwko Simone Pelz</i> , 22 grudnia 2010 r. (prawo do bycia wysłuchanym, uprowadzenie dziecka za granicę)	Prawo do bycia wysłuchanym	EKPC, art. 6 (rzetelny proces sądowy) Europejska konwencja o wykonywaniu praw dzieci, art. 3, 4, 6 i 7 Konwencja z Lanzarote, art. 9 i 14 ETPC, <i>M. i M. przeciwko Chorwacji</i> , nr 10161/13, 3 września 2015 r. (prawo do bycia wysłuchanym w sprawach dotyczących pieczy nad dzieckiem) ETPC, <i>Sahin przeciwko Niemcom</i> [wielka izba], nr 30943/96, 8 lipca 2003 r. (przesłuchanie dziecka w sądzie w postępowaniu dotyczącym prawa do kontaktu)
Karta praw podstawowych Unii Europejskiej, art. 12 (wolność zgromadzenia się i stowarzyszenia się)	Wolność zgromadzenia się i stowarzyszenia się	EKPC, art. 11 (wolność pokojowego zgromadzenia i stowarzyszenia się) ETPC, <i>Christian Democratic People's Party przeciwko Mołdawii</i> , nr 28793/02, 14 lutego 2006 r. (udział w zgromadzeniach w przestrzeni publicznej)

Wszystkie osoby, w tym dzieci, korzystają z praw i swobód obywatelskich określonych w różnych instrumentach, przede wszystkim w **Karcie praw podstawowych UE** i **EKPC**, zgodnie z wykładnią ETPC. W niniejszym rozdziale przedstawiono przegląd praw i wolności, które mają wpływ na prawa dziecka. Przeanalizowano w nim prawa dziecka do wolności myśli, sumienia i religii (**sekcja 2.1**), prawa rodziców w kontekście wolności wyznania ich dzieci (**sekcja 2.2**), prawa dziecka do wolności wypowiedzi i informacji (**sekcja 2.3**), prawo dziecka do bycia wysłuchanym (**sekcja 2.4**) oraz prawo do wolności zgromadzania się i stowarzyszania się (**sekcja 2.5**).

2.1 Wolność myśli, sumienia i religii

Główne punkty

- Europejska konwencja praw człowieka oraz Karta praw podstawowych Unii Europejskiej gwarantują wolność myśli, sumienia i religii, w tym prawo do zmiany religii lub przekonań oraz wolność uzewnętrzniania religii lub przekonań poprzez uprawianie kultu, nauczanie, praktykowanie i uczestniczenie w obrzędach.

W prawie Unii art. 10 **Karty praw podstawowych UE** gwarantuje każdemu prawo do wolności myśli, sumienia i religii. Prawo to obejmuje wolność zmiany religii lub przekonań oraz wolność uzewnętrzniania, indywidualnie lub wspólnie z innymi, publicznie lub prywatnie, swej religii lub przekonań poprzez uprawianie kultu, nauczanie, praktykowanie i uczestniczenie w obrzędach. Odmowę działania sprzecznego z własnym sumieniem uznaje się za zgodną z prawem na podstawie przepisów krajowych (art. 10 ust. 2 Karty).

W prawie Rady Europy w art. 9 **EKPC** przewiduje się prawo do wolności myśli, sumienia i wyznania. Z orzecznictwa ETPC wyodrębniono trzy wymiary prawa do wolności religii: wymiar wewnętrzny, wolność zmiany religii lub przekonań oraz wolność uzewnętrzniania religii lub przekonań. Pierwsze dwa wymiary są bezwzględne i państwa w żadnym razie nie mogą ich ograniczać⁶⁵. Wolność uzewnętrzniania swojego wyznania lub przekonań może być ograniczona, jeżeli takie ograniczenia są przewidziane w prawie, służą uzasadnionemu celowi i są konieczne w społeczeństwie demokratycznym (art. 9 ust. 2 EKPC).

⁶⁵ ETPC, *Darby przeciwko Szwecji*, nr 11581/85, 23 października 1990 r.

W swoim orzecznictwie ETPC zajmował się wolnością myśli, sumienia i wyznania dzieci głównie w odniesieniu do prawa do nauki i państwowego systemu edukacyjnego.

Przykład: sprawy *Dogru przeciwko Francji* i *Kervanci przeciwko Francji*⁶⁶ dotyczyły wykluczenia z francuskiej państwowej szkoły średniej w pierwszej klasie dwóch dziewcząt w wieku 11 i 12 lat z powodu odmowy zdjęcia z głów chust w trakcie zajęć wychowania fizycznego. ETPC zwrócił uwagę, że celem ograniczenia prawa skarżących do uzewnętrzniania swoich przekonań religijnych było dostosowanie do wymogu sekularyzmu w państwowych szkołach. Według organów krajowych noszenie chusty, takiej jak chusta islamska, jest niezgodne z wymogami zajęć sportowych z powodów związanych ze zdrowiem i bezpieczeństwem. ETPC uznał, że ograniczenie to nie było nieuzasadnione, ponieważ szkoła rozważyła przekonania religijne skarżących w kontekście wymogów dotyczących ochrony praw i swobód innych osób oraz porządku publicznego. W związku z tym Trybunał stwierdził, że ograniczenie uczniom wolności uzewnętrzniania swojego wyznania było uzasadnione i proporcjonalne do zamierzonego celu. Dlatego nie stwierdził naruszenia art. 9 EKPC.

Przykład: sprawa *Grzelak przeciwko Polsce*⁶⁷ dotyczyła niezapewnienia uczniowi zwolnionemu z lekcji religii zajęć z etyki i związanych z nimi ocen. Podczas całego okresu nauki szkolnej na szczeblu podstawowym i średnim (w wieku od siedmiu do 18 lat) skarżący nie uczęszczał na lekcje religii, zgodnie z życzeniem swoich rodziców, którzy deklarowali się jako agnostycy. Jako że zbyt mała liczba uczniów była zainteresowana lekcjami etyki, nie zostały one nigdy zorganizowane, w związku z czym uczeń otrzymywał oceny semestralne i świadectwa szkolne, na których zamiast oceny z przedmiotu „religia/etyka” widniała linia prosta. Według ETPC brak oceny z przedmiotu „religia/etyka” na świadectwach szkolnych chłopca wchodzi w zakres negatywnego aspektu wolności myśli, sumienia i wyznania, ponieważ świadectwo może wskazywać na jego brak przynależności religijnej. Stanowi to zatem formę nieuzasadnionej stygmatyzacji. Dlatego różnica w traktowaniu osób niewierzących, które chciały uczestniczyć w lekcjach etyki, oraz uczniów uczęszczających na lekcje religii nie była

66 ETPC, *Dogru przeciwko Francji*, nr 27058/05, 4 grudnia 2008 r.; ETPC *Kervanci przeciwko Francji*, nr 31645/04, 4 grudnia 2008 r.

67 ETPC, *Grzelak przeciwko Polsce*, nr 7710/02, 15 czerwca 2010 r.

obiektywnie i racjonalnie uzasadniona ani nie istniała racjonalna relacja proporcjonalności pomiędzy zastosowanymi środkami a zamierzonym celem. Margines swobody państwa został w tej kwestii przekroczony, jako że naruszona została sama istota prawa skarżącego do niezewnętrzzenia swojego wyznania lub przekonań, co stanowiło naruszenie art. 14 EKPC w związku z art. 9 EKPC.

2.2 Prawa rodziców a wolność wyznania ich dzieci

Główne punkty

- Rodzice mają prawo do zapewnienia swoim dzieciom wychowania i nauczania zgodnie z własnymi przekonaniami religijnymi, filozoficznymi i pedagogicznymi.
- Rodzice mają prawo i obowiązek odnośnie do ukierunkowania dzieci w korzystaniu z ich prawa do wolności myśli, sumienia i religii w sposób zgodny z rozwijającymi się zdolnościami dziecka.

Prawa rodziców w kontekście wolności wyznania ich dzieci traktowane są w prawodawstwie europejskim inaczej niż w [Konwencji o prawach dziecka](#).

Na mocy prawa UE konieczne jest poszanowanie prawa rodziców do zapewnienia wychowania i nauczania dzieci zgodnie z własnymi przekonaniami religijnymi, filozoficznymi i pedagogicznymi (art. 14 ust. 3 [Karty praw podstawowych](#)).

W systemie prawa Rady Europy, w szczególności art. 2 [protokołu nr 1 do EKPC](#), państwa muszą wziąć pod uwagę przekonania (religijne) rodziców w obszarach wychowania i nauczania. Według ETPC obowiązek ten należy rozumieć szeroko, jako że odnosi się nie tylko do treści i realizacji szkolnego programu nauczania, ale też do wykonywania wszystkich przyjętych przez państwo funkcji⁶⁸. Obejmuje to organizowanie i finansowanie edukacji publicznej, tworzenie

68 Zob. stosowne orzecznictwo ETPC: ETPC, *Kjeldsen, Busk Madsen i Pedersen przeciwko Danii*, nr 5095/71, 5920/72 i 5926/72, 7 grudnia 1976 r.; ETPC, *Valsamis przeciwko Grecji*, nr 21787/93, 18 grudnia 1996 r.; ETPC, *Folgerø i Inni przeciwko Norwegii* [wielka izba], nr 15472/02, 29 czerwca 2007 r.; ETPC, *Hasan i Eylem Zengin przeciwko Turcji*, nr 1448/04, 9 października 2007 r.; ETPC, *Lautsi i Inni przeciwko Włochom* [wielka izba], nr 30814/06, 18 marca 2011 r.

i planowanie programu nauczania, przekazywanie informacji lub wiedzy ujętych w programie nauczania w sposób obiektywny, krytyczny i pluralistyczny (co tym samym zakazuje państwu prowadzenia indoktrynacji, która mogłaby nie respektować przekonań religijnych i filozoficznych rodziców), a także organizowanie środowiska szkolnego, biorąc pod uwagę obecność symboli religijnych, takich jak krzyże w szkołach państwowych. ETPC rozpatrywał również sprawy, w których interesy dziecka mogły wejść w konflikt z religijnymi interesami rodziców w kontekście edukacji.

Przykład: sprawa *Lautsi i Inni przeciwko Włochom*⁶⁹ dotyczy eksponowania krzyży w klasach szkół państwowych. Matka wniosła skargę, że obecność krzyży w salach lekcyjnych szkoły państwowej, do której uczęszczały jej dzieci, narusza zasadę sekularyzmu, zgodnie z którą chce ona wychowywać swoje dzieci. Wielka izba ETPC stwierdziła, że to do państwa, w ramach jego funkcji związanych z wychowaniem i nauczaniem, należy decyzja, czy krzyże powinny być obecne w klasach szkół państwowych, oraz że wchodzi to w zakres art. 2 zdanie drugie protokołu nr 1 do EKPC. Trybunał argumentował, że z zasady decyzja ta wchodzi w zakres swobody uznania przysługującej pozwanemu państwu i że nie istnieje europejski konsensus odnośnie do obecności symboli religijnych w szkołach państwowych. Prawdą jest, że obecność krzyży w klasach szkół państwowych – symbolu niewątpliwie odnoszącego się do chrześcijaństwa – stanowi w środowisku szkolnym widoczny znak religii dominującej w kraju. Samo to jednak nie wystarcza do stwierdzenia, że pozwane państwo dąży do indoktrynacji. Zdaniem Trybunału krzyż na ścianie jest zasadniczo pasywnym symbolem, co do którego nie można uznać, że ma on wpływ na uczniów porównywalny z wpływem mowy lub uczestnictwa w praktykach religijnych. Tym samym wielka izba stwierdziła, że postanawiając pozostawić krzyże w klasach szkoły państwowej, do której uczęszczają dzieci skarżącej, organy działały w granicach swojego marginesu swobody, a tym samym respektowały prawo rodziców do zapewnienia wychowania i nauczania zgodnie z ich własnymi przekonaniami religijnymi i filozoficznymi.

Przykład: sprawa *Osmanoğlu i Kocabaş przeciwko Szwajcarii*⁷⁰ dotyczy muzułmańskich rodziców, którzy zostali ukarani grzywną za odmowę zgody na udział ich córek w obowiązkowych, koedukacyjnych lekcjach pływania

69 ETPC, *Lautsi i Inni przeciwko Włochom* [wielka izba], nr 30814/06, 18 marca 2011 r.

70 ETPC, *Osmanoğlu i Kocabaş przeciwko Szwajcarii*, nr 29086/12, 10 stycznia 2017 r.

w szkole podstawowej. Skarżący twierdzili, że stanowiło to naruszenie ich prawa do uzewnętrzniania wyznania na podstawie art. 9 (Szwajcaria nie ratyfikowała protokołu nr 1 do EKPC). ETPC wziął pod uwagę fakt, że władze zaproponowały bardzo elastyczne rozwiązania, aby zmniejszyć wpływ uczestnictwa dzieci w zajęciach na przekonania religijne ich rodziców; między innymi pozwolono córkom nosić burkini, mogły się rozbierać i brać prysznic bez obecności chłopców. Grzywny, które były poprzedzone upomnieniami, nie wydawały się nieproporcjonalne, a skarżący mieli dostępną procedurę rozpatrzenia ich wniosku o zwolnienie. Z powyższego wynika, że władze nie przekroczyły znacznego marginesu swobody, który został im przyznany w tym przypadku⁷¹.

Przykład: w sprawie *Stavropoulos i Inni przeciwko Grecji*⁷² skarżący rodzice i ich córka twierdzili, że zarejestrowanie narodzin dziecka stanowiło naruszenie ich prawa do wolności wyznania. Obok imienia dziecka w dokumencie umieszczono odręczny dopisek (ze słowem „naming”, pol. „z nadania”), a część dotycząca chrztu pozostała pusta. Trybunał zgodził się ze skarżącymi, że notatka miała szczególną konotację, a mianowicie, że córka nie została ochrzczona. Umieszczenie takiej informacji w akcie urodzenia, dokumencie publicznym i często używanym, narażało jego posiadacza na ryzyko dyskryminacji w kontaktach z władzami administracyjnymi. W omawianej sprawie ponadto umieszczenie odręcznej notatki nie było nakazane prawem. Aby stwierdzić naruszenie art. 9 EKPC, nie było zatem konieczne zbadanie, czy ingerencja miała zgodny z prawem cel i była „konieczna w społeczeństwie demokratycznym”.

Na mocy prawa międzynarodowego art. 14 ust. 2 Konwencji o prawach dziecka zobowiązuje państwa-strony do respektowania praw i obowiązków rodziców odnośnie do ukierunkowywania dziecka w korzystaniu z jego prawa do swobody myśli, sumienia i wyznania w sposób zgodny z rozwijającymi się zdolnościami dziecka. Brzmienie art. 14 ust. 2 Konwencji o prawach dziecka jest zgodne z ogólną koncepcją odpowiedzialności rodzicielskiej przyjętą w tej Konwencji, w myśl której odpowiedzialność rodzicielska musi być realizowana w sposób odpowiadający rozwojowi zdolności dziecka (art. 5 Konwencji) i w oparciu o najlepszy interes dziecka (art. 18 ust. 1 Konwencji). Zgodnie

71 Zob. także ETPC, *Papageorgiou i Inni przeciwko Grecji*, nr 4762/18 i 6140/18, 31 października 2019 r.; ETPC *Perovy przeciwko Rosji*, nr 47429/09, 20 października 2020 r.

72 ETPC, *Stavropoulos i Inni przeciwko Grecji*, nr 52484/18, 25 czerwca 2020 r.

z art. 14 ust. 3 Karty praw podstawowych UE rodzice mają prawo do zapewnienia swoim dzieciom wychowania i nauczania zgodnie z własnymi przekonaniem i religijnymi, filozoficznymi i pedagogicznymi.

2.3 Wolność wypowiedzi i informacji

Główny punkt

- Karta praw podstawowych Unii Europejskiej i EKPC gwarantują prawo do wolności wypowiedzi, które obejmuje wolność posiadania poglądów oraz otrzymywania i przekazywania informacji i idei bez ingerencji władz publicznych.

W prawie Unii prawo do wolności wypowiedzi obejmuje wolność posiadania poglądów oraz otrzymywania i przekazywania informacji i idei bez ingerencji władz publicznych i bez względu na granice państw (art. 11 [Karty praw podstawowych UE](#)).

W ramach prawa Rady Europy wolność wypowiedzi jest gwarantowana w art. 10 [EKPC](#) i może być ograniczona wyłącznie wówczas, gdy ograniczenia przewidziane są w prawie, są zgodne z uzasadnionymi celami wymienionymi w art. 10 ust. 2 i niezbędne w społeczeństwie demokratycznym.

W swoim orzecznictwie ETPC podkreślał, że wolność wypowiedzi stanowi jeden z podstawowych fundamentów społeczeństwa [demokratycznego], jeden z podstawowych warunków jego rozwoju i rozwoju każdego człowieka. Ma ona zastosowanie nie tylko do „informacji” lub „idei” przyjmowanych przychylnie lub uznawanych za nieobraźliwe lub obojętne, lecz również tych, które szokują, niepokoją lub obrażają państwo lub jakąkolwiek część społeczeństwa⁷³.

Przykład: w sprawie *Handyside przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*⁷⁴ ETPC uznał, że nałożony przez władze zakaz publikacji książki pt. Little Red School Book był zgodny z wyjątkiem określonym w art. 10 ust. 2 EKPC ze względu na ochronę moralności. Sprawa dotyczyła prawa do otrzymywania informacji odpowiednich do wieku i dojrzałości dziecka – aspektu

73 Zob. np. ETPC, *Handyside przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*, nr 5493/72, 7 grudnia 1976 r., pkt 49.

74 Zob. przypis 73.

prawa do wolności wypowiedzi, który jest szczególnie istotny dla dzieci. Książka, którą przetłumaczono z języka duńskiego, była napisana dla dzieci w wieku szkolnym i kwestionowała szereg norm społecznych, w tym dotyczących seksualności i narkotyków. Młodzi ludzie na krytycznym etapie swojego rozwoju mogą interpretować niektóre fragmenty książki jako zachętę do przedwczesnego podejmowania aktywności dla nich szkodliwej lub nawet do popełniania pewnych przestępstw. Dlatego według ETPC właściwi sędziowie brytyjscy „mieli w danym czasie prawo, w ramach swobody uznania, wyjść z założenia, że książka ta miałaby zgubne skutki dla moralności wielu dzieci i nastolatków, którzy by ją przeczytali”.

Inne sprawy dotyczące dzieci rozpatrywane na mocy art. 10 EKPC dotyczą prawa dzieci umieszczonych w placówkach opiekuńczych do dostępu do informacji.

Przykład: sprawa *Gaskin przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*⁷⁵ dotyczyła osoby przebywającej w placówce opiekuńczej przez większość dzieciństwa. Podczas tego okresu organ lokalny prowadził poufne akta. Obejmowały one różne sprawozdania pracowników służby zdrowia, nauczycieli, funkcjonariuszy policji oraz kuratorów sądowych, pracowników społecznych, pielęgniarek środowiskowych, rodziców zastępczych i pracowników internatu. Kiedy skarżący chciał uzyskać dostęp do tych akt na potrzeby postępowania przeciwko organowi lokalnemu dotyczącego osobistych szkód, odmówiono mu. Poufność takich akt została uzasadniona interesem publicznym w prawidłowym funkcjonowaniu publicznej opieki nad dziećmi, który byłby zagrożony, gdyby w przyszłości osoby udzielające informacji do akt niechętnie zachowywały szczerość w swoich sprawozdaniach. ETPC przyznał, że osoby, które jako dzieci znajdowały się pod opieką państwa, mają istotny interes „w otrzymaniu informacji niezbędnych do poznania i zrozumienia ich dzieciństwa i wczesnego rozwoju”⁷⁶. Mimo że poufność akt publicznych musi być zagwarantowana, taki system jak brytyjski, w którym dostęp do akt udzielany jest w zależności od zgody osoby udzielającej informacji, byłby zasadniczo zgodny z art. 8 ETPC, pod warunkiem, że interesy osoby starającej się o dostęp do akt byłyby zabezpieczone w sytuacji, gdy osoba dostarczająca informacji do akt byłaby niedostępna lub niewłaściwie odmówiła udzielenia zgody. W takim przypadku ostateczna decyzja dotycząca przyznania dostępu powinna należeć

⁷⁵ ETPC, *Gaskin przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*, nr 10454/83, 7 lipca 1989 r.

⁷⁶ Zob. przypis 75, pkt 49.

do niezależnego organu. W tej sprawie żadna tego rodzaju procedura nie była dostępna dla skarżącego, co Trybunał uznał za naruszenie praw skarżącego na mocy art. 8 EKPC. ETPC nie dopatrył się jednak naruszenia art. 10 EKPC i potwierdził, że prawo do wolności otrzymywania informacji zakazuje rządowi ograniczania otrzymywania przez osoby informacji, które inne osoby chcą lub mogą chcieć im przekazać, ale nie zobowiązuje państwa do przekazywania danej osobie tych informacji.

Konwencja o prawach dziecka w art. 13 ust. 1 uznaje prawo dziecka do wolności wypowiedzi, które obejmuje swobodę poszukiwania, otrzymywania i przekazywania informacji oraz idei wszelkiego rodzaju, bez względu na granice, w formie ustnej, pisemnej bądź za pomocą druku, w formie artystycznej lub z wykorzystaniem każdego innego środka przekazu według wyboru dziecka.

2.4 Prawo do bycia wysłuchanym

Główne punkty

- Konwencja o prawach dziecka jako jedną ze swoich zasad ogólnych uznaje prawo dziecka do swobodnego wyrażania własnych poglądów we wszystkich sprawach dotyczących dziecka.
- Zgodnie z Kartą praw podstawowych Unii Europejskiej dzieci mają prawo do swobodnego wyrażania swoich poglądów oraz do tego, by ich poglądy były brane pod uwagę w sprawach, które ich dotyczą, stosownie do ich wieku i dojrzałości.
- Zgodnie z EKPC to, czy sąd krajowy ma obowiązek wysłuchać dziecka, należy za każdym razem oceniać w świetle konkretnych okoliczności każdego przypadku oraz wieku i dojrzałości dziecka.

W ramach prawa Unii w art. 24 ust. 1 **Karty praw podstawowych UE** przewidziano, że dzieci mogą swobodnie wyrażać swoje poglądy oraz że poglądy te są brane pod uwagę w sprawach, które ich dotyczą, stosownie do ich wieku i stopnia dojrzałości. Postanowienie to jest przepisem ogólnego stosowania i nie jest ograniczone do konkretnych postępowań. TSUE często interpretował znaczenie tego postanowienia w związku z [rozporządzeniem Bruksela II ter \(wersja przekształcona\)](#).

Przykład: sprawa *Joseba Andoni Aguirre Zarraga przeciwko Simone Pelz*⁷⁷ dotyczyła uprowadzenia małoletniego dziecka z Hiszpanii do Niemiec z naruszeniem postanowień sądu dotyczących prawa opieki nad dzieckiem. Zapytano TSUE, czy niemiecki sąd (tj. sąd w państwie, do którego dziecko zostało uprowadzone) może sprzeciwić się wydanemu przez sąd hiszpański (państwo pochodzenia) nakazowi wykonania na tej podstawie, że dziecko nie zostało wysłuchane, a tym samym doszło do naruszenia art. 42 ust. 2 lit. a) rozporządzenia nr 2201/2003 (Bruksela II bis) i art. 24 Karty praw podstawowych UE. Dziecko, wyrażając swoje poglądy w trakcie postępowania przed sądem niemieckim, sprzeciwiło się powrotowi. TSUE uzasadnił, że wysłuchanie dziecka nie jest prawem absolutnym, ale jeśli sąd uzna, że jest to konieczne, to trzeba zapewnić dziecku rzeczywistą i skuteczną możliwość wyrażenia jego poglądów. Stwierdził również, że prawo dziecka do bycia wysłuchanym, przewidziane w Kartce i w rozporządzeniu Bruksela II bis, wymaga, aby istniały procedury i warunki prawne pozwalające dziecku na swobodne wyrażenie jego poglądów i aby sąd miał dostęp do tych poglądów. Sąd musi również przedsięwziąć wszystkie właściwe środki, aby zorganizować takie przesłuchanie, z uwzględnieniem najlepszego interesu dziecka i okoliczności danej sprawy. Jeżeli dziecko ma miejsce zamieszkania w innym państwie członkowskim, przesłuchanie dziecka może, zgodnie z motywem 20 rozporządzenia Bruksela II bis, odbyć się na zasadach określonych w rozporządzeniu Rady (WE) nr 1206/2001 z dnia 28 maja 2001 r. w sprawie współpracy między sądami państw członkowskich przy przeprowadzaniu dowodów w sprawach cywilnych lub handlowych. Zgodnie z orzeczeniem TSUE organy państwa, do którego dziecko zostało uprowadzone (Niemcy), nie mogą jednak sprzeciwić się powrotowi dziecka w oparciu o naruszenie prawa do bycia wysłuchanym w państwie pochodzenia (Hiszpania).

Prawo do bycia wysłuchanym znajduje odzwierciedlenie w różnych aktach ustawodawczych. Zgodnie z art. 21 rozporządzenia Bruksela II ter (wersja przekształcona) dziecku, które jest w stanie formułować swoje poglądy, należy zapewnić rzeczywistą i skuteczną możliwość wyrażenia swoich poglądów w sposób bezpośredni lub za pośrednictwem przedstawiciela lub odpowiedniej

⁷⁷ TSUE, C-491/10 PPU, *Joseba Andoni Aguirre Zarraga przeciwko Simone Pelz*, 22 grudnia 2010 r.; zob. także [sekcja 5.4](#), w której omówiono dalsze szczegóły tego orzeczenia oraz funkcjonowanie rozporządzenia Bruksela II ter (wersja przekształcona).

jednostki⁷⁸. Jego poglądy powinny być traktowane z należytą wagą, stosownie do jego wieku i dojrzałości. Prawo to ma zastosowanie nie tylko w sprawach dotyczących odpowiedzialności rodzicielskiej, ale także w postępowaniu w sprawie powrotu dziecka na mocy [konwencji haskiej z 1980 r.](#) dotyczącej cywilnych aspektów uprowadzenia dziecka za granicę⁷⁹.

Zgodnie z unijną [dyrektywą w sprawie gwarancji procesowych](#), państwa członkowskie zapewniają, by dzieci miały prawo do obecności na dotyczącej ich rozprawie oraz podejmują wszelkie niezbędne środki umożliwiające dzieciom skuteczne uczestnictwo w rozprawie, w tym możliwość bycia wysłuchanym i przedstawiania swojego stanowiska⁸⁰. Unijna [dyrektywa w sprawie zwalczania niegodziwego traktowania w celach seksualnych](#) ustanawia także szereg gwarancji procesowych, które mają zapewnić ochronę pokrzywdzonego dziecka podczas przesłuchań w postępowaniu karnym⁸¹.

Zgodnie z prawem Rady Europy ETPC nie interpretował prawa do poszanowania życia prywatnego i rodzinnego (art. 8 [EKPC](#)) jako zawsze wymagającego wysłuchania dziecka przed sądem⁸². Na ogół to sądy krajowe oceniają przedstawione im dowody, w tym środki zastosowane w celu ustalenia stosownych faktów. Sądy krajowe nie zawsze są zobowiązane do przesłuchania dziecka w sądzie w kwestii kontaktu z rodzicem, który nie ma prawa opieki nad dzieckiem. Kwestię tę należy za każdym razem oceniać w świetle konkretnych

78 UE, Rada Unii Europejskiej, [rozporządzenie Rady \(UE\) 2019/1111 z dnia 25 czerwca 2019 r. w sprawie jurysdykcji, uznawania i wykonywania orzeczeń w sprawach małżeńskich i w sprawach dotyczących odpowiedzialności rodzicielskiej oraz w sprawie uprowadzenia dziecka za granicę \(wersja przekształcona\)](#) Dz.U. L 178 z 2.7.2019, s. 1.

79 Zob. także art. 26 [rozporządzenia Rady \(UE\) 2019/1111 z dnia 25 czerwca 2019 r. w sprawie jurysdykcji, uznawania i wykonywania orzeczeń w sprawach małżeńskich i w sprawach dotyczących odpowiedzialności rodzicielskiej oraz w sprawie uprowadzenia dziecka za granicę \(wersja przekształcona\)](#) Dz.U. L 178 z 2.7.2019, s. 1.

80 UE, Parlament Europejski i Rada Unii Europejskiej (2016), [dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady \(UE\) 2016/800 z dnia 11 maja 2016 r. w sprawie gwarancji procesowych dla dzieci będących podejrzanymi lub oskarżonymi w postępowaniu karnym](#), Dz.U. L 132 z 21.5.2016, s. 1, art. 16.

81 UE, Parlament Europejski i Rada Unii Europejskiej (2011), [dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2011/93/UE z dnia 13 grudnia 2011 r. w sprawie zwalczania niegodziwego traktowania w celach seksualnych i wykorzystywania seksualnego dzieci oraz pornografii dziecięcej, zastępująca decyzję ramową Rady 2004/68/WSiSW](#), Dz.U. L 335 z 17.12.2011, s. 1, art. 20.

82 Zob. także ETPC, [N.Ts i inni przeciwko Gruzji](#), nr 71776/12, 2 lutego 2016 r.; ETPC, [Iglesias Casarrubios i Cantalapiedra Iglesias przeciwko Hiszpanii](#), nr 23298/12, 11 października 2016 r.; ETPC, [C przeciwko Chorwacji](#), nr 80117/17, 8 października 2020 r.; ETPC, [M.N. i inni przeciwko Belgii](#), nr 3599/18, 5 marca 2020 r.; ETPC, [Petrov i X przeciwko Rosji](#), nr 23608/16, 23 października 2018 r.

okoliczności każdego przypadku oraz wieku i dojrzałości dziecka. Ponadto ETPC często zapewnia w ramach aspektu proceduralnego art. 8, że organy podjęły odpowiednie kroki mające na celu ustanowienie niezbędnych gwarancji towarzyszących ich decyzjom.

Przykład: sprawa *M. i M. przeciwko Chorwacji*⁸³ dotyczy sporu o opiekę nad dzieckiem, w tym zarzutów o znęcanie się nad nim przez ojca. ETPC był szczególnie poruszony faktem, że dziecko, które w tym czasie miało 13,5 roku, nie zostało jeszcze wysłuchane w postępowaniu w sprawie pieczy, które trwało już ponad cztery lata, a tym samym nie miało szansy wyrazić przed sądem swojego zdania na temat tego, z którym z rodziców chciałoby mieszkać. Nie można powiedzieć, że dzieci zdolne do formułowania własnych opinii są wystarczająco zaangażowane w proces podejmowania decyzji, jeśli nie zapewniono im możliwości bycia wysłuchanym, a tym samym wyrażenia swoich poglądów. Ograniczona autonomia w przypadku dzieci, która stopniowo wzrasta wraz z ich dojrzewaniem, jest realizowana poprzez ich prawo do tego, aby się z nimi konsultować i je wysłuchać. W konkretnych okolicznościach tej sprawy, nieuwzględnienie życzeń pierwszej skarżącej co do tego, z którym z rodziców chciałaby mieszkać, naruszyło jej prawo do poszanowania życia prywatnego i rodzinnego na mocy art. 8.

Przykład: w sprawie *Sahin przeciwko Niemcom*⁸⁴ matka zabroniła wszelkich kontaktów skarżącego z jego czteroletnią córką. Niemiecki sąd okręgowy zdecydował, że przyznanie ojcu prawa do kontaktu z córką byłoby szkodliwe dla dziecka ze względu na poważne napięcia pomiędzy rodzicami. Zrobił to bez wysłuchania dziecka odnośnie do tego, czy chce nadal widywać się z ojcem. W kwestii wysłuchania dziecka w sądzie ETPC odniósł się do wyjaśnienia eksperta przedstawionego w sądzie okręgowym w Niemczech. Po kilku spotkaniach z dzieckiem, matką i skarżącym ekspert uznał, że procedura przesłuchania dziecka mogłaby wiązać się z ryzykiem dla dziecka, którego nie dało się uniknąć poprzez szczególne rozwiązania na sali sądowej. ETPC uznał, że w tych okolicznościach wymogi

83 ETPC, *M. i M. przeciwko Chorwacji*, nr 10161/13, 3 września 2015 r.

84 ETPC, *Sahin przeciwko Niemcom* [wielka izba], nr 30943/96, 8 lipca 2003 r., pkt 73. W kwestii konkretnego aspektu konieczności oceny otrzymanych dowodów przez sądy krajowe, a także znaczenia dowodów, które oskarżeni chcą przytoczyć, zob. także ETPC, *Vidal przeciwko Belgii*, nr 12351/86, 22 kwietnia 1992, pkt 33.

proceduralne pośrednio wynikające z art. 8 EKPC w odniesieniu do wysłuchania dziecka w sądzie nie oznaczają obowiązku bezpośredniego pytania dziecka o jego relacje z ojcem.

Wiele wiążących i instrumentów „miękkiego prawa” Rady Europy zawiera postanowienia dotyczące prawa dziecka do bycia wysłuchanym w różnych kontekstach. [Europejska konwencja o wykonywaniu praw dzieci](#) odnosi się do prawa dzieci do swobodnego wyrażania ich poglądów⁸⁵. Konwencja przyznaje dzieciom szczególne prawa procesowe w postępowaniach rodzinnych przed organem sądowym, zwłaszcza w postępowaniach dotyczących wykonywania odpowiedzialności rodzicielskiej, takich jak mieszkanie z dzieckiem i kontakt z nim. Artykuł 3 tej konwencji przyznaje dzieciom prawo do otrzymywania informacji i do wyrażania swoich poglądów w postępowaniach jako prawo proceduralne. W art. 4 przyznaje się dziecku prawo do żądania wyznaczenia specjalnego przedstawiciela w postępowaniach przed organem sądowym. Zgodnie z art. 6 organy muszą zapewnić, aby dziecko otrzymało wszystkie istotne informacje, w stosownych przypadkach zasięgać opinii dziecka osobiście i umożliwić dziecku przedstawienie jego stanowiska. Podobnie w [Wytocznych Komitetu Ministrów Rady Europy w sprawie wymiaru sprawiedliwości przyjaznego dzieciom](#) położono nacisk na przestrzeganie prawa dzieci do bycia wysłuchanym we wszystkich postępowaniach, w których biorą udział lub które ich dotyczą⁸⁶.

[Konwencja z Lanzarote](#) w art. 9 odnosi się do udziału dzieci w rozwoju i wdrażaniu polityk państwowych, w programach lub innych inicjatywach dotyczących walki z wykorzystywaniem seksualnym i niegodziwym traktowaniem dzieci w celach seksualnych. Artykuł 14 ust. 1 tej samej Konwencji stanowi, że pomoc udzielana ofiarom musi należycie uwzględniać poglądy, potrzeby i obawy dziecka⁸⁷.

[Zalecenie Rady Europy w sprawie uczestnictwa dzieci oraz młodzieży w wieku poniżej 18 lat](#) odnosi się do ich prawa do bycia wysłuchanym we wszystkich

85 Rada Europy (1996), [Europejska konwencja o wykonywaniu praw dzieci](#), Seria Traktatów Rady Europy nr 160, 25 stycznia 1996 r.

86 Zob. także Rada Europy, Komitet Ministrów Rady Europy (2010), [Wytoczne Komitetu Ministrów Rady Europy w sprawie wymiaru sprawiedliwości przyjaznego dzieciom](#), 17 listopada 2010 r.

87 Rada Europy (2007), [Konwencja Rady Europy o ochronie dzieci przed seksualnym wykorzystywaniem i niegodziwym traktowaniem w celach seksualnych](#), Seria Traktatów Rady Europy nr 201, 25 października 2007 r.

środowiskach, w tym w szkołach, w społecznościach i w rodzinie, a także na szczeblu krajowym i europejskim⁸⁸. Zawiera także wskazówki dla państw członkowskich dotyczące wdrażania zaleceń, takie jak ochrona prawa dzieci i młodzieży do uczestnictwa, promowanie uczestnictwa i informowanie o nim dzieci i młodzieży oraz tworzenie przestrzeni dla uczestnictwa. *Narzędzie Rady Europy do oceny uczestnictwa dzieci* w życiu publicznym zawiera konkretne i wymierne wskaźniki pozwalające zmierzyć postępy we wdrażaniu tego zalecenia⁸⁹.

W prawie międzynarodowym w art. 12 ust. 1 *Konwencji o prawach dziecka* stwierdzono, że dziecko, które jest zdolne do kształtowania swych własnych poglądów, ma prawo do swobodnego wyrażania tych poglądów we wszystkich sprawach dotyczących dziecka. Poglądy dziecka powinny być przyjmowane z należytą wagą, stosownie do wieku oraz dojrzałości dziecka. Artykuł 12 ust. 2 *Konwencji o prawach dziecka* stanowi ponadto, że należy zapewnić dziecku możliwość wypowiedzania się, bezpośrednio lub za pośrednictwem przedstawiciela bądź odpowiedniego organu, w każdym postępowaniu sądowym i administracyjnym dotyczącym dziecka, zgodnie z zasadami proceduralnymi prawa wewnętrznego.

2.5 Wolność zgromadzania się i stowarzyszania się

Główne punkty

- Zarówno Karta praw podstawowych Unii Europejskiej, jak i EKPC gwarantują wolność pokojowych zgromadzeń i stowarzyszania się.
- ETPC wyraźnie podkreślił prawo dzieci do udziału w zgromadzeniach publicznych.

Zgodnie z prawem Unii w art. 12 *Karty praw podstawowych UE* przewiduje się, że każdy ma prawo do swobodnego, pokojowego zgromadzania się oraz do swobodnego stowarzyszania się na wszystkich poziomach, zwłaszcza

88 Rada Europy, Komitet Ministrów (2012), *zalecenie CM/Rec(2012)/2 w sprawie udziału dzieci i osób młodych w wieku poniżej 18 lat*, 28 marca 2012 r.

89 Rada Europy, Wydział Praw Dziecka i Departament Młodzieży (2016), *Narzędzie oceny uczestnictwa dzieci*, marzec 2016 r.

w sprawach politycznych, związkowych i obywatelskich. Z tego wynika prawo każdej osoby do tworzenia związków zawodowych i przystępowania do nich w celu obrony własnych interesów.

W ramach prawa Rady Europy art. 11 ust. 1 **EKPC** gwarantuje prawo do wolności zgromadzania się i stowarzyszania się, z zastrzeżeniem ograniczeń określonych w art. 11 ust 2.

ETPC wyraźnie podkreślił prawo dzieci do udziału w zgromadzeniach w przestrzeni publicznej. Jak zauważył Trybunał w sprawie *Christian Democratic People's Party przeciwko Mołdawii*⁹⁰, uniemożliwianie rodzicowi i dzieciom udziału w wydarzeniach, szczególnie w protestach przeciw rządowej polityce edukacyjnej, byłoby sprzeczne z wolnością zgromadzania się.

W prawie międzynarodowym dzieci oraz organizacje dziecięce mogą polegać na ochronie zapewnianej przez art. 15 **Konwencji o prawach dziecka**, w którym ustanowione jest prawo do swobodnego zrzeszania się oraz wolności pokojowych zgromadzeń. Na podstawie tego przepisu różne stowarzyszenia, w których uczestniczą dzieci, otrzymały ochronę międzynarodową.

---

90 ETPC, *Christian Democratic People's Party przeciwko Mołdawii*, nr 28793/02, 14 lutego 2006 r.

3

Równość i niedyskryminacja

UE	Omówione zagadnienia	Rada Europy
<p>Karta praw podstawowych Unii Europejskiej, tytuł III (Równość), w tym art. 20 (równość wobec prawa), art. 21 (niedyskryminacja) i art. 23 (równość kobiet i mężczyzn)</p> <p>TFUE, art. 19</p> <p>Dyrektywa w sprawie równego traktowania w zakresie zatrudnienia i pracy (2000/78/WE)</p> <p>Dyrektywa w sprawie równości rasowej (2000/43/WE)</p> <p>Dyrektywa 2006/54/WE (wersja przededagowana) w sprawie wprowadzenia w życie zasady równości szans oraz równego traktowania kobiet i mężczyzn w dziedzinie zatrudnienia i pracy</p> <p>Dyrektywa Rady 2004/113/WE wprowadzająca w życie zasadę równego traktowania mężczyzn i kobiet w zakresie dostępu do towarów i usług oraz dostarczania towarów i usług</p>	<p>Równość i niedyskryminacja</p> <p>Niedyskryminacja ze względu na rasę i pochodzenie etniczne</p>	<p>EKPC, art. 14</p> <p>Protokół nr 12 do EKPC, art. 1 (niedyskryminacja)</p> <p>EKS (zrewidowana), art. E (niedyskryminacja)</p> <p>Konwencja ramowa o ochronie mniejszości narodowych, art. 4</p> <p>Konwencja z Lanzarote, art. 2</p> <p>EKPC, art. 14 w związku z art. 2 protokołu nr 1 do EKPC</p> <p>Konwencja ramowa o ochronie mniejszości narodowych, art. 4 i 12</p>

UE	Omówione zagadnienia	Rada Europy
		<p>ETPC, <i>D.H. i Inni przeciwko Republice Czeskiej</i> [wielka izba], nr 57325/00, 7 lutego 2006 r. (umieszczanie dzieci romskich w szkołach specjalnych)</p> <p>ETPC, <i>Oršuš i Inni przeciwko Chorwacji</i>, nr 15766/03, 16 marca 2010 r. (klasy w szkołach podstawowych przeznaczone wyłącznie dla dzieci romskich)</p> <p>ETPC, <i>Catan i Inni przeciwko Mołdawii i Rosji</i> nr 43370/04 i in., 19 października 2012 r. (polityka władz separatystycznych)</p> <p>ETPC, <i>Ádám i Inni przeciwko Rumunii</i>, nr 81114/17 i in., 13 października 2020 r. (dodatkowe egzaminy dla grupy etnicznej)</p> <p>EKPS, <i>Europejskie Centrum Praw Romów (ERRC) przeciwko Irlandii</i>, nr 100/2013, 1 grudnia 2015 r.</p>
<p>Karta praw podstawowych Unii Europejskiej, art. 21</p> <p>TFUE, art. 45</p> <p>Dyrektywa o obywatelstwie (2004/38/WE)</p> <p>Dyrektywa w sprawie rezydentów (2003/109/WE)</p> <p>Dyrektywa w sprawie prawa do łączenia rodzin (2003/86/WE)</p> <p>Dyrektywa w sprawie jednego zezwolenia (2011/98/UE)</p> <p>TSUE, C-200/02, <i>Kunqian Catherine Zhu i Man Lurette Chen przeciwko Secretary of State for the Home Department</i>, 19 października 2004 r. (prawo pobytu rodziców będących obywatelami państwa trzeciego)</p>	<p>Niedyskryminacja ze względu na narodowość i status imigracyjny</p>	<p>EKPC, art. 14 w związku z art. 2 protokołu nr 1 do EKPC</p> <p>Konwencja ramowa o ochronie mniejszości narodowych, art. 4 i 12</p> <p>ETPC, <i>Ponomaryovi przeciwko Bułgarii</i>, nr 5335/05, 21 czerwca 2011 r. (opłaty szkolne dla rezydentów tymczasowych)</p>
<p>Karta praw podstawowych Unii Europejskiej, art. 21</p>	<p>Niedyskryminacja ze względu na niepełnosprawność</p>	<p>EKPC, art. 14; Protokół nr 12 do EKPC, art. 1 (niedyskryminacja)</p>

UE	Omówione zagadnienia	Rada Europy
<p>Dyrektywa w sprawie równego traktowania w zakresie zatrudnienia i pracy (2000/78/WE)</p> <p>TSUE, C-303/06, <i>S. Coleman przeciwko Attridge Law i Steve Law</i> [wielka izba], 17 lipca 2008 r.</p>		<p>EKS, art. 17 ust. 2</p> <p>ETPC, <i>Çam przeciwko Turcji</i>, nr 51500/08, 23 lutego 2016 r. (odmowa przyjęcia do szkoły muzycznej ze względu na upośledzenie wzroku)</p> <p>ETPC, <i>G.L. przeciwko Włochom</i>, nr 59751/15, 10 września 2020 r. (niezapewnienie specjalistycznej pomocy w nauce uczniowi z autyzmem)</p>
<p>Karta praw podstawowych Unii Europejskiej, art. 21</p> <p>Dyrektywa o prawach ofiar (2012/29/UE)</p> <p>Dyrektywa w sprawie równego traktowania w zakresie zatrudnienia i pracy (2000/78/WE)</p> <p>TSUE, C-303/06, <i>S. Coleman przeciwko Attridge Law i Steve Law</i> [wielka izba], 17 lipca 2008 r.</p>	<p>Niedyskryminacja ze względu na inne przyczyny objęte ochroną</p>	<p>Konwencja z Lanzarote, art. 2</p> <p>EKPC, art. 14</p> <p>Protokół nr 12 do EKPC, art. 1 (niedyskryminacja)</p> <p>ETPC, <i>Bayev i Inni przeciwko Rosji</i>, nr 67667/09, 20 czerwca 2017 r. (arbitralne przepisy przeciwko homoseksualizmowi)</p> <p>ETPC, <i>P.V. przeciwko Hiszpanii</i>, nr 35159/09, 30 listopada 2010 r. (ograniczenie kontaktów z powodu niestabilności emocjonalnej wynikającej ze zmiany płci)</p> <p>ETPC, <i>D.G. przeciwko Irlandii</i>, nr 39474/98, 16 maja 2002 r. (niezapewnienie młodocianemu przestępcy miejsca w ośrodku detencyjnym odpowiednim dla jego wieku)</p> <p>ETPC, <i>Bouamar przeciwko Belgii</i>, nr 9106/80, 27 czerwca 1988 r. (niezapewnienie młodocianemu przestępcy miejsca w ośrodku detencyjnym odpowiednim dla jego wieku)</p> <p>ETPC, <i>Fabris przeciwko Francji</i> [wielka izba], nr 16574/08, 7 lutego 2013 r. (prawa spadkowe dzieci pozamałżeńskich)</p> <p>ETPC, <i>Mazurek przeciwko Francji</i> [wielka izba], nr 34406/97, 1 lutego 2000 r. (prawa spadkowe dzieci pozamałżeńskich)</p>

Zakaz dyskryminacji jest podstawową zasadą każdego demokratycznego społeczeństwa. Instytucje UE przyjęły szereg dyrektyw dotyczących zwalczania dyskryminacji, które odnoszą się także do dzieci. ETPC wypracował bogaty dorobek orzeczniczy dotyczący zakazu dyskryminacji na podstawie art. 14 EKPC w związku z innymi artykułami Konwencji oraz, w bardziej ograniczonym zakresie, na podstawie art. 1 protokołu nr 12.

EKPS uważa, że funkcja art. E [Europejskiej karty społecznej](#) dotyczącego dyskryminacji jest podobna do tej, jaką pełni art. 14 EKPC, tzn. nie istnieje on niezależnie i musi być powiązany z innymi materialnymi przepisami Karty⁹¹.

Niniejszy rozdział poświęcony jest zasadom równości i niedyskryminacji, przy czym skupiono się na tych przyczynach, odnośnie do których opracowano orzecznictwo dotyczące dzieci. W pierwszej kolejności zawarto w nim ogólne informacje na temat europejskiego prawa o niedyskryminacji ([sekcja 3.1](#)), a następnie przedstawiono kwestię równości i niedyskryminacji dzieci ze względu na pochodzenie etniczne ([sekcja 3.2](#)), narodowość i status imigracyjny ([sekcja 3.3](#)), niepełnosprawność ([sekcja 3.4](#)) oraz inne przyczyny objęte ochroną, w tym płeć społeczno-kulturową, tożsamość płciową i orientację seksualną, język i tożsamość osobistą ([sekcja 3.5](#)).

---

91 EKPS, *Syndicat des Agrégés de l'Enseignement Supérieur (SAGES) przeciwko Francji*, skarga nr 26/2004, 15 czerwca 2005 r., pkt 34.

3.1 Europejskie prawo o niedyskryminacji

Główne punkty

- Dyskryminacja ze względu na płeć, rasę, kolor skóry, pochodzenie etniczne lub społeczne, cechy genetyczne, język, religię lub przekonania, poglądy polityczne lub wszelkie inne poglądy, przynależność do mniejszości narodowej, majątek, urodzenie, niepełnosprawność, wiek lub orientację seksualną jest w Europie ogólnie zabroniona⁹².
- Zgodnie z Kartą praw podstawowych UE zakazana jest wszelka dyskryminacja, w szczególności ze względu na płeć, rasę, kolor skóry, pochodzenie etniczne lub społeczne, cechy genetyczne, język, religię lub przekonania, poglądy polityczne lub wszelkie inne poglądy, przynależność do mniejszości narodowej, majątek, urodzenie, niepełnosprawność, wiek lub orientację seksualną. W zakresie zastosowania traktatów i bez uszczerbku dla ich postanowień szczególnych zakazana jest wszelka dyskryminacja ze względu na przynależność państwową.
- Wtórne prawo Unii zabrania dyskryminacji ze względu na płeć (dyrektywy w sprawie równości płci), ze względu na pochodzenie etniczne lub rasowe w kilku dziedzinach życia (dyrektywa w sprawie równości rasowej) oraz w zatrudnieniu i wykonywaniu zawodu ze względu na wiek, niepełnosprawność, orientację seksualną, religię lub przekonania (dyrektywa w sprawie równego traktowania w zakresie zatrudnienia i pracy).
- Artykuł 14 EKPC zakazuje dyskryminacji w związku z wykonywaniem innego prawa zagwarantowanego w Konwencji. Zgodnie z protokołem nr 12 zakaz dyskryminacji stał się prawem samodzielnym.
- Wiele instrumentów Rady Europy podkreśla potrzebę zapewnienia zakazu dyskryminacji w odniesieniu do szczególnych okoliczności lub grup.

W prawie Unii zakaz dyskryminacji zawarty w art. 21 **Karty praw podstawowych UE** należy rozumieć jako autonomiczną zasadę, która obejmuje sytuacje, w których nie mają zastosowania pozostałe postanowienia Karty. W postanowieniu tym wymieniono względy, w odniesieniu do których dyskryminacja jest wyraźnie zakazana. Należą do nich: płeć, rasa, kolor skóry, pochodzenie etniczne lub społeczne, cechy genetyczne, język, religia lub przekonania, poglądy polityczne lub wszelkie inne poglądy, przynależność do mniejszości narodowej, majątek, urodzenie, niepełnosprawność, wiek i orientacja seksualna.

⁹² Przegląd prawa europejskiego dotyczącego niedyskryminacji, określonego w dyrektywach UE w sprawie niedyskryminacji oraz w art. 14 protokołu nr 12 do EKPC – zob.: FRA i ETPC (2018), *Podręcznik europejskiego prawa o niedyskryminacji*, luty 2018 r.

Artykuł 2 TUE mówi o niedyskryminacji, równości kobiet i mężczyzn, poszanowaniu godności osoby ludzkiej, sprawiedliwości i tolerancji jako wspólnych wartościach wszystkich państw członkowskich. W art. 19 **TFUE** uwzględniono natomiast takie powody jak: płeć, rasa lub pochodzenie etniczne, religia lub światopogląd, niepełnosprawność, wiek i orientacja seksualna. Zasada niedyskryminacji jest samodzielną zasadą, która ma zastosowanie również do sytuacji nieobjętych żadnym innym postanowieniem Karty. W postanowieniu tym wymieniono względy, w odniesieniu do których dyskryminacja jest zakazana. Należą do nich: płeć, rasa, kolor skóry, pochodzenie etniczne lub społeczne, cechy genetyczne, język, religia lub przekonania, poglądy polityczne lub wszelkie inne poglądy, przynależność do mniejszości narodowej, majątek, urodzenie, niepełnosprawność, wiek i orientacja seksualna. W art. 19 **TFUE** uwzględniono natomiast wyłącznie takie powody jak: płeć, rasa lub pochodzenie etniczne, religia lub światopogląd, niepełnosprawność, wiek i orientacja seksualna.

Szereg dyrektyw UE zakazuje dyskryminacji w obszarze zatrudnienia, dostępu do opieki społecznej oraz towarów i usług. Wszystkie te kwestie mogą potencjalnie dotyczyć dzieci. **Dyrektywa Rady 2000/78/WE** ustanawiająca ogólne warunki ramowe równego traktowania w zakresie zatrudnienia i pracy (dyrektywa w sprawie równego traktowania w zakresie zatrudnienia i pracy)⁹³ zakazuje dyskryminacji ze względu na religię lub przekonania, niepełnosprawność, wiek i orientację seksualną. **Dyrektywa Rady 2000/43/WE** wprowadzająca w życie zasadę równego traktowania osób bez względu na pochodzenie rasowe lub etniczne (dyrektywa w sprawie równości rasowej) zakazuje dyskryminacji ze względu na rasę lub pochodzenie etniczne nie tylko w kontekście zatrudnienia oraz dostępu do towarów i usług, ale też w odniesieniu do systemu ochrony socjalnej (w tym opieki społecznej, bezpieczeństwa socjalnego i opieki zdrowotnej) oraz edukacji⁹⁴. Kolejne dyrektywy wdrażają zasadę równego traktowania kobiet i mężczyzn w dziedzinie zatrudnienia i pracy

93 UE, Rada Unii Europejskiej (2000), **dyrektywa Rady 2000/78/WE z dnia 27 listopada 2000 r. ustanawiająca ogólne warunki ramowe równego traktowania w zakresie zatrudnienia i pracy**, Dz.U. L 303 z 2.12.2000.

94 UE, Rada Unii Europejskiej (2000) **dyrektywa Rady 2000/43/WE z dnia 29 czerwca 2000 r. wprowadzająca w życie zasadę równego traktowania osób bez względu na pochodzenie rasowe lub etniczne**, Dz.U. L 180 z 19.7.2000.

(dyrektywy 2006/54/WE⁹⁵ i 2010/41/UE⁹⁶) oraz w zakresie dostępu do towarów i usług oraz dostarczania towarów i usług (dyrektywa wprowadzająca w życie zasadę równego traktowania mężczyzn i kobiet w zakresie dostępu do towarów i usług oraz dostarczania towarów i usług)⁹⁷. Dyrektywa Rady 79/7/EWG w sprawie stopniowego wprowadzania w życie zasady równego traktowania kobiet i mężczyzn ma zastosowanie w dziedzinie zabezpieczenia społecznego⁹⁸. Dyrektywa w sprawie równego traktowania, zaproponowana przez Komisję w 2008 roku, ma na celu wypełnienie luk w przepisach dotyczących równości⁹⁹.

Zgodnie z EKPC art. 14 gwarantuje równość w „korzystaniu z praw i wolności” wymienionych w EKPC. ETPC ma zatem kompetencje do rozpatrywania tylko takich skarg dotyczących dyskryminacji, które mieszczą się w zakresie jednego z praw chronionych przez EKPC. Protokół nr 12 (ratyfikowany do tej pory przez 20 państw członkowskich) zakazuje dyskryminacji w odniesieniu do „korzystania z każdego prawa ustanowionego przez prawo” oraz „przez jakiegokolwiek władze publiczne”; ma on zatem szerszy zakres niż art. 14, który dotyczy wyłącznie praw zagwarantowanych w EKPC.

Przepisy zawarte w obu instrumentach zawierają niewyczerpującą listę przyczyn, z powodu których dyskryminacja jest zabroniona: płeć, rasa, kolor skóry, język, religia, poglądy polityczne lub inne, pochodzenie narodowe lub społeczne, przynależność do mniejszości narodowej, majątek, urodzenie lub inny status. Jeżeli ETPC ustali, że doszło do różnego traktowania osób znajdujących się

95 UE, Parlament Europejski i Rada Unii Europejskiej (2006), dyrektywa 2006/54/WE z dnia 5 lipca 2006 r. w sprawie wprowadzenia w życie zasady równości szans oraz równego traktowania kobiet i mężczyzn w dziedzinie zatrudnienia i pracy (wersja przedrządowana), Dz.U. L 204 z 26.7.2006.

96 UE, Parlament Europejski i Rada Unii Europejskiej (2010), dyrektywa 2010/41/UE z dnia 7 lipca 2010 r. w sprawie stosowania zasady równego traktowania kobiet i mężczyzn prowadzących działalność na własny rachunek oraz uchylająca dyrektywę Rady 86/613/EWG, Dz.U. L 180 z 15.7.2010.

97 UE, Rada Unii Europejskiej (2004), dyrektywa Rady 2004/113/WE z dnia 13 grudnia 2004 r. wprowadzająca w życie zasadę równego traktowania mężczyzn i kobiet w zakresie dostępu do towarów i usług oraz dostarczania towarów i usług, Dz.U. L 373 z 21.12.2004, s. 37.

98 UE, Rada Unii Europejskiej (1978), dyrektywa Rady 79/7/EWG z dnia 19 grudnia 1978 r. w sprawie stopniowego wprowadzania w życie zasady równego traktowania kobiet i mężczyzn w dziedzinie zabezpieczenia społecznego, Dz.U. L 6 z 10.1.1979.

99 UE, Rada Unii Europejskiej (2008), wniosek dotyczący dyrektywy Rady w sprawie wprowadzenia w życie zasady równego traktowania osób bez względu na religię lub światopogląd, niepełnosprawność, wiek lub orientację seksualną, {SEC(2008) 2180} {SEC(2008) 2181}, COM(2008) 426, 2 lipca 2008 r.

w podobnej sytuacji, zbada, czy taka różnica może być obiektywnie i racjonalnie uzasadniona¹⁰⁰.

Artykuł E [EKS](#) również zawiera niewyczerpujący wykaz powodów, w odniesieniu do których dyskryminacja jest zakazana – są to: rasa, kolor skóry, płeć, język, religia, przekonania polityczne i inne, pochodzenie narodowe lub pochodzenie społeczne, przynależność do mniejszości narodowej lub urodzenie. Załącznik do EKS w odniesieniu do tego artykułu stanowi, że różne traktowanie uzasadnione względami obiektywnymi i racjonalnymi obejmuje wymóg osiągnięcia określonego wieku lub poziomu zdolności na potrzeby dostępu do niektórych form kształcenia¹⁰¹.

Na mocy art. 4 [Konwencji ramowej o ochronie mniejszości narodowych](#)¹⁰² państwa-strony gwarantują osobom należącym do mniejszości narodowych prawo do równości wobec prawa oraz jednakową ochronę prawa, a także zabraniają dyskryminacji wynikającej z przynależności do mniejszości narodowej. Podejmują się również do przyjęcia, tam gdzie to konieczne, odpowiednich środków w celu popierania, we wszystkich sferach życia ekonomicznego, społecznego, politycznego i kulturalnego, pełnej i rzeczywistej równości pomiędzy osobami należącymi do mniejszości narodowej a osobami należącymi do większości.

Europejska Komisja Przeciwko Rasizmowi i Nietolerancji jest jedynym w swoim rodzaju organem monitorującym przestrzeganie praw człowieka, który specjalizuje się w kwestiach związanych ze zwalczaniem rasizmu, dyskryminacji, ksenofobii, antysemityzmu i nietolerancji w Europie¹⁰³. W ramach monitorowania państw komisja bada sytuację związaną z przejawami rasizmu i nietolerancji w każdym z państw członkowskich Rady Europy.

Artykuł 2 [Konwencji z Lanzarote](#) gwarantuje, że wdrożenie jej przepisów, w szczególności korzystanie ze środków ochrony praw ofiar wykorzystywania

100 Przegląd orzecznictwa ETPC – zob. FRA i ETPC (2018), [Podręcznik europejskiego prawa o niedyskryminacji](#), luty 2018 r.

101 Rada Europy (1996), Europejska karta społeczna (zrewidowana), [Sprawozdanie wyjaśniające](#), pkt 136.

102 Rada Europy (1995), [Konwencja ramowa o ochronie mniejszości narodowych](#), Seria Traktatów Rady Europy nr 157, 1 lutego 1995 r.

103 Więcej informacji można znaleźć na stronie [Europejskiej Komisji Przeciwko Rasizmowi i Nietolerancji](#).

seksualnego i niegodziwego traktowania w celach seksualnych, będzie zapewnione bez dyskryminacji ze względu na jakąkolwiek przyczynę.

Powstrzymanie się od dyskryminującego traktowania czasem nie wystarczy do osiągnięcia równego traktowania. W niektórych sytuacjach można podjąć działania mające na celu wyrównanie istniejących i utrzymujących się nierówności. W kontekście ONZ określa się je jako „środki specjalne”, zaś w prawie UE jako „środki szczególne” lub „działania pozytywne”. ETPC mówi o „obowiązках pozytywnych”. Podejmując takie środki specjalne, rządy są w stanie zapewnić „rzeczywistą równość”, czyli równe korzystanie z możliwości dostępu do korzyści oferowanych przez społeczeństwo, a nie tylko „formalną równość”. Jeśli rządy, pracodawcy i usługodawcy nie uważają za stosowne podjąć środków specjalnych, zwiększają ryzyko, że stosowane przez nich zasady i praktyki będą stanowiły dyskryminację pośrednią.

Poniższe sekcje zawierają analizę poszczególnych przyczyn dyskryminacji, które miały szczególne znaczenie w przypadku dzieci.

3.2 Niedyskryminacja ze względu na rasę i pochodzenie etniczne

Główne punkty

- Rasa i pochodzenie etniczne są zakazanymi przyczynami dyskryminacji w Europie.
- W UE istnieje specjalny instrument prawny (dyrektywa w sprawie równości rasowej), który zakazuje bezpośredniej i pośredniej dyskryminacji, a także nękania, we wszystkich dziedzinach życia.

W prawie Unii dyrektywa w sprawie równości rasowej zakazuje dyskryminacji z powodu rasy lub przynależności etnicznej nie tylko w kontekście zatrudnienia oraz dostępu do towarów i usług, ale też w dostępie do systemu opieki społecznej, edukacji i zabezpieczenia społecznego. Romowie, jako szczególnie liczna i szczególnie narażona grupa etniczna, zdecydowanie wchodzi w zakres stosowania tej dyrektywy. Kluczowym elementem działań na rzecz zwalczania dyskryminacji Romów było przyjęcie w 2011 r. specjalnych unijnych ram

dotyczących krajowych strategii integracji Romów¹⁰⁴. W 2020 r. przyjęto drugie [strategiczne ramy UE na rzecz równouprawnienia, włączenia społecznego i udziału Romów na lata 2020–2030](#)¹⁰⁵. Dzieci romskie są szczególnie dotknięte bezpośrednią i pośrednią dyskryminacją, a także nękaniami, w zakresie edukacji, dostępu do zatrudnienia i mieszkań, opieki zdrowotnej, świadomości i dostępu do wymiaru sprawiedliwości. Osiągnięcie pełnej równości w praktyce może w pewnych okolicznościach uzasadniać szczególne pozytywne działania na rzecz Romów, w szczególności w tych czterech kluczowych obszarach¹⁰⁶.

Zgodnie z prawem Rady Europy ETPC orzekł w szeregu precedensowych spraw dotyczących różnicowanego traktowania romskich dzieci w systemie edukacji. Sprawy te były analizowane w oparciu o art. 14 w związku z art. 2 [protokołu nr 1 do EKPC](#). ETPC orzekł, że nadreprezentacja lub segregacja dzieci romskich w szkołach lub klasach specjalnych może być obiektywnie uzasadniona jedynie poprzez wprowadzenie odpowiednich zabezpieczeń przy kierowaniu dzieci do tych szkół lub klas, takich jak: testy zaprojektowane specjalnie dla dzieci romskich i uwzględniające ich potrzeby; odpowiednia ocena i monitorowanie postępów, tak by integracja w zwykłych klasach następowała, gdy tylko usunięte zostaną trudności w nauce, oraz pozytywne środki przeciwdziałania trudnościom w nauce. Nie można było zatem usprawiedliwić braku skutecznych środków przeciwdziałania segregacji, skutkującego przedłużaniem segregacji edukacyjnej dzieci romskich w ogólnodostępnych szkołach ze zwykłym programem nauczania¹⁰⁷. Ponadto Komitet Ministrów Rady Europy zaleca, by historia Romów lub Trawelerów została włączona do szkolnych programów nauczania i materiałów dydaktycznych¹⁰⁸.

104 UE, Komisja Europejska (2011), *Unijne ramy dotyczące krajowych strategii integracji Romów do 2020 roku*, COM(2011) 173 final, Bruksela, 5 kwietnia 2011 r.

105 UE, Komisja Europejska (2020), *Unia równości: Unijne ramy strategiczne na rzecz równouprawnienia, włączenia społecznego i udziału Romów*, COM(2020) 620 final, 7 października 2020 r.

106 UE, Komisja Europejska (2014), *Wspólne sprawozdanie w sprawie stosowania dyrektywy Rady 2000/43/WE z dnia 29 czerwca 2000 r. wprowadzającej w życie zasadę równego traktowania osób bez względu na pochodzenie rasowe lub etniczne oraz dyrektywy Rady 2000/78/WE z dnia 27 listopada 2000 r. ustanawiającej ogólne warunki ramowe równego traktowania w zakresie zatrudnienia i pracy*, sprawozdanie Komisji dla Parlamentu Europejskiego i Rady, COM(2014) 2 final, Bruksela, 17 stycznia 2014 r.

107 ETPC, *Lavida i Inni przeciwko Grecji*, nr 7973/10, 30 maja 2013 r.

108 Rada Europy, Komitet Ministrów (2020) *Rekomendacja CM/Rec(2020)2 dla państw członkowskich w sprawie włączenia historii Romów lub Trawelerów do szkolnych programów nauczania i materiałów dydaktycznych*, 1 lipca 2020 r.

Przykład: w sprawie *D.H. i Inni przeciwko Republice Czeskiej*¹⁰⁹ ETPC orzekł, że bez uzasadnienia umieszczono dysproporcjonalną liczbę dzieci romskich w szkołach specjalnych dla dzieci z trudnościami w nauce. Trybunał wyraził zaniepokojenie ograniczonym programem nauczania realizowanym w tych szkołach i segregacją spowodowaną przez ten system. Dzieci romskie otrzymywały zatem wykształcenie, które pogłębiało ich problemy i zagrażało ich późniejszemu rozwojowi osobistemu, zamiast pomagać im we włączeniu się do ogólnodostępnego systemu edukacji i w rozwoju umiejętności, które ułatwiłyby im życie wśród większości społeczeństwa. ETPC uznał zatem, że doszło do naruszenia art. 14 EKPC w związku z art. 2 protokołu nr 1 do EKPC.

Przykład: w sprawie *Oršuš i Inni przeciwko Chorwacji*¹¹⁰ ETPC zbadał istnienie klas przeznaczonych wyłącznie dla dzieci romskich w zwykłych szkołach podstawowych. Z zasady czasowe umieszczanie dzieci w oddzielnych klasach ze względu na niedostateczną znajomość języka, w którym odbywa się nauczanie, jako takie nie stanowi dyskryminacji. Takie umieszczenie można postrzegać jako dostosowywanie systemu edukacji do specjalnych potrzeb edukacyjnych dzieci mających trudności językowe. Jeżeli jednak takie umieszczenie nieproporcjonalnie lub wykluczająco wpływa na członków określonej grupy etnicznej, należy wprowadzić środki ochronne. W odniesieniu do początkowego umieszczenia dzieci w oddzielnych klasach ETPC stwierdził, że umieszczenie nie było częścią ogólnej praktyki rozwiązywania problemów dzieci z niewystarczającą znajomością języka i że nie przeprowadzono wśród dzieci szczegółowych testów znajomości języka. Jeżeli chodzi o program nauczania dla tych dzieci, niektórym dzieciom nie zaoferowano żadnych konkretnych zajęć (tj. specjalnych zajęć językowych), pozwalających im na uzyskanie niezbędnych umiejętności językowych w możliwie krótkim czasie. Nie wprowadzono procedur przenoszenia ani monitorowania, które zapewniłyby natychmiastowe i automatyczne przeniesienie do klas mieszanych, kiedy tylko romskie dzieci uzyskają odpowiednią biegłość językową. ETPC orzekł zatem, że doszło do naruszenia art. 14 EKPC w związku z art. 2 protokołu nr 1.

ETPC rozstrzygał również inne sprawy dotyczące dyskryminacji dzieci w środowisku szkolnym.

109 ETPC, *D.H. i Inni przeciwko Republice Czeskiej* [wielka izba], skarga nr 57325/00, 13 listopada 2007 r., pkt 206–210.

110 ETPC, *Oršuš i Inni przeciwko Chorwacji* [wielka izba], nr 15766/03, 16 marca 2010 r., pkt 157.

Przykład: w sprawie *Catan i Inni przeciwko Mołdawii i Rosji*¹¹¹ ETPC przyjrzał się polityce językowej wprowadzonej do szkół przez władze separatystyczne w Naddniestrzu, co miało na celu rusyfikację. Po wymuszonym zamknięciu i przeniesieniu szkół mołdawskojęzycznych (stosujących alfabet łaćniński) rodzice musieli wybierać między wysyłaniem swoich dzieci do szkół, w których nauczano w sztucznej kombinacji języka mołdawskiego z cyrylicą i z materiałami dydaktycznymi wyprodukowanymi w czasach Związku Radzieckiego, a wysyłaniem dzieci do szkół, które były gorzej wyposażone i mniej dogodnie położone, w drodze do których poddawani byli nękananiu i zastraszaniu. Wymuszenie zamknięcia szkół i późniejsze nękanie stanowiło nieuzasadnioną ingerencję w prawo dzieci do nauki, co stanowiło naruszenie art. 2 protokołu nr 1 do EKPC¹¹².

Przykład: w sprawie *Ádám i Inni przeciwko Rumunii*¹¹³ uczniowie pochodzenia węgierskiego, którzy uczęszczali do szkoły w języku ojczystym w Rumunii, skarżyli się, że musieli zdawać dwa dodatkowe egzaminy w języku ojczystym w tym samym, dość krótkim, okresie wyznaczonym dla egzaminów maturalnych w całym kraju. Na wstępie ETPC podkreślił, że w odpowiednich instrumentach Rady Europy wyraźnie uznano, iż ochrona i promowanie języków mniejszościowych nie powinny odbywać się ze szkodą dla języków urzędowych i potrzeby ich nauki. Co więcej, dwa dodatkowe egzaminy, do których musieli przystąpić skarżący, były bezpośrednią i nieuniknioną konsekwencją ich świadomego i dobrowolnego wyboru nauki w innym języku oraz zaoferowania im takiej możliwości przez państwo. ETPC uznał, że skarżący nie znaleźli się w innej sytuacji, która byłaby wystarczająco znacząca dla celów art. 1 protokołu nr 12. Nie stwierdzono naruszenia postanowień EKPC.

EKPS twierdzi, że choć polityce edukacyjnej dotyczącej dzieci romskich mogą towarzyszyć elastyczne struktury mające na celu uwzględnienie różnorodności grupy i można w niej wziąć pod uwagę fakt, że niektóre grupy prowadzą wędrowny lub częściowo wędrowny tryb życia, nie należy tworzyć oddzielnych szkół dla dzieci romskich¹¹⁴.

111 ETPC, *Catan i Inni przeciwko Mołdawii i Rosji* [wielka izba], nr 43370/04, 8252/05 i 18454/06, 19 października 2012 r.

112 Zob. przypis 111, pkt 141-144.

113 ETPC, *Ádám i Inni przeciwko Rumunii*, nr 81114/17 i in., 13 października 2020 r.

114 EKPS, *Konkluzje 2003 – Bułgaria – art. 17 ust. 2*, 2003/def/BGR/17/2/EN, 30 czerwca 2003 r.

Przykład: sprawa *Europejskie Centrum Praw Romów (ERRC) przeciwko Irlandii*¹¹⁵ dotyczy przestrzegania przez Irlandię EKS w zakresie zakwaterowania Trawelerów, w szczególności w odniesieniu do warunków mieszkaniowych i eksmisji Trawelerów, a w przypadku dzieci Trawelerów – także w zakresie ochrony socjalnej, prawnej i ekonomicznej. ERRC twierdzi, że rząd naruszył art. 17, odmawiając dzieciom Trawelerów prawa do ochrony socjalnej, prawnej i ekonomicznej, zwłaszcza w zakresie edukacji szkolnej.

Na mocy art. 4 ust. 2 i 3 **Konwencji ramowej o ochronie mniejszości narodowych** działań pozytywnych przyjętych w celu promowania faktycznej równości osób należących do mniejszości narodowych nie należy uważać za dyskryminujące. Ponadto zgodnie z art. 12 ust. 3 tej Konwencji państwa-strony wyraźnie zobowiązują się popierać równy dostęp osób należących do mniejszości narodowych do oświaty na wszystkich poziomach. Komitet doradczy ds. Konwencji ramowej o ochronie mniejszości narodowych regularnie badał kwestię równego dostępu dzieci romskich do oświaty zgodnie z tym postanowieniem¹¹⁶.

3.3 Niedyskryminacja ze względu na narodowość i status imigracyjny

Główne punkty

- Prawo europejskie zabrania dyskryminacji ze względu na przynależność państwową.
- Zgodnie z prawem Unii dyskryminacja ze względu na narodowość jest zabroniona w kontekście swobodnego przemieszczania się osób na mocy art. 45 TFUE (swoboda przemieszczania się i pobytu). W zakresie stosowania prawa Unii wszelka dyskryminacja ze względu na przynależność państwową jest zabroniona na mocy art. 21 ust. 2 Karty praw podstawowych UE. EKPC gwarantuje korzystanie z praw wszystkim osobom znajdującym się w jurysdykcji danego państwa członkowskiego.

115 EKPS, *Europejskie Centrum Praw Romów (ERRC) przeciwko Irlandii*, skarga nr 100/2013, 1 grudnia 2015 r.

116 Zob. Rada Europy, komitet doradczy ds. Konwencji ramowej o ochronie mniejszości narodowych (2006), *Commentary on Education under the Framework Convention for the Protection of National Minorities* (2006), ACFC/25DOC(2006)002.

W prawie Unii dyskryminacja ze względu na przynależność państwową jest zabroniona w zakresie stosowania traktatów (art. 18 TFUE; art. 21 ust. 2 Karty praw podstawowych UE). Artykuły te są istotne dla wszystkich obywateli Unii w związku z postanowieniem o obywatelstwie europejskim, a także dla rezydentów długoterminowych posiadających obywatelstwo państw spoza Unii. Ponadto prawo Unii zabrania dyskryminacji ze względu na przynależność państwową, zwłaszcza w kontekście swobodnego przemieszczania się osób (dyrektywa o obywatelstwie¹¹⁷; art. 45 TFUE¹¹⁸). Obywatele państw trzecich (tzn. osoby, które są obywatelami państwa nienależącego do UE) mają prawo do równego traktowania w zasadniczo tych samych obszarach, co osoby objęte przepisami dyrektyw w sprawie niedyskryminacji, gdy kwalifikują się jako „rezydenci długoterminowi”. Aby być traktowanym jako rezydent długoterminowy, **dyrektywa w sprawie obywateli państw trzecich** wymaga, poza spełnieniem innych warunków, pięcioletniego okresu legalnego pobytu¹¹⁹. Dodatkowo dyrektywa 2003/86/WE w sprawie prawa do łączenia rodzin (**dyrektywa w sprawie prawa do łączenia rodzin**)¹²⁰ umożliwia pod pewnymi warunkami łączenie obywateli państwa trzeciego zamieszkujących legalnie na terytorium państw członkowskich z członkami ich rodziny (zob. także **sekcja 9.5**)¹²¹. Ponadto **dyrektywa w sprawie jednego zezwolenia** zapewnia obywatelom państw trzecich prawo do równego traktowania pod pewnymi warunkami¹²².

117 UE, Parlament Europejski i Rada Unii Europejskiej (2004), **dyrektywa 2004/38/WE z dnia 29 kwietnia 2004 r. w sprawie prawa obywateli Unii i członków ich rodzin do swobodnego przemieszczania się i pobytu na terytorium państw członkowskich**, Dz.U. L 158 z 30.4.2004.

118 Agencja Praw Podstawowych (2018), *Making EU Citizens' Rights a Reality: National courts enforcing freedom of movement and related rights*, Luksemburg, Urząd Publikacji Unii Europejskiej (Urząd Publikacji).

119 UE, Rada Unii Europejskiej (2003) **dyrektywa 2003/109/WE z dnia 25 listopada 2003 r. dotycząca statusu obywateli państw trzecich będących rezydentami długoterminowymi**, Dz.U. L 16 z 23.01.2004, s. 44.

120 UE, Rada Unii Europejskiej (2003), **dyrektywa 2003/86/WE z 22 września 2003 r. w sprawie prawa do łączenia rodzin**, Dz.U. L 251 z 3.10.2003, s. 12.

121 UE, Parlament Europejski i Rada Unii Europejskiej (2011), **dyrektywa 2011/98/UE (dyrektywa w sprawie jednego zezwolenia) w sprawie procedury jednego wniosku o jedno zezwolenie dla obywateli państw trzecich na pobyt i pracę na terytorium państwa członkowskiego oraz w sprawie wspólnego zbioru praw dla pracowników z państw trzecich przebywających legalnie w państwie członkowskim**, Dz.U. L 343 z 23.12.2011, s. 1.

122 UE, Parlament Europejski i Rada Unii Europejskiej (2011), **dyrektywa 2011/98/UE (dyrektywa w sprawie jednego zezwolenia) ustanowiła prawo obywateli państw trzecich do procedury jednego wniosku o pobyt i pracę w UE oraz ustanowiła wspólny zbiór praw dla obywateli państw trzecich**, Dz.U. L 343 z 23.12.2011, s. 1., art. 12.

Przykład: sprawa *Chen*¹²³ dotyczyła tego, czy dziecko obywatela państwa trzeciego ma prawo pobytu w jednym z państw członkowskich UE, jeżeli urodziło się w innym państwie członkowskim i ma obywatelstwo tego innego państwa. Matka, na której utrzymaniu jest dziecko, jest obywatelką państwa trzeciego. TSUE uznał, że jeżeli państwo członkowskie nakłada wymogi, które należy spełnić, aby uzyskać obywatelstwo, i wymogi te zostały spełnione, wówczas inne państwo członkowskie nie ma prawa kwestionować takiego uprawnienia, gdy matka i dziecko ubiegają się o zezwolenie na pobyt. TSUE orzekł, że państwo członkowskie nie może odmówić prawa pobytu rodzicowi będącemu opiekunem dziecka, które jest obywatelem UE, ponieważ mogłoby to pozbawić prawo pobytu dziecka jakiegokolwiek przydatności.

W prawie Rady Europy EKPC gwarantuje korzystanie z praw wszystkim osobom znajdującym się pod jurysdykcją państwa członkowskiego, niezależnie od tego, czy są one jego obywatelami czy też nie, w tym osobom przebywającym poza terytorium państwa członkowskiego, na obszarach znajdujących się pod jego rzeczywistą kontrolą. W odniesieniu do edukacji ETPC jest zdania, że różnicowane traktowanie ze względu na narodowość i status imigracyjny może stanowić dyskryminację.

Przykład: sprawa *Ponomaryovi przeciwko Bułgarii*¹²⁴ dotyczyła nałożenia na cudzoziemców nieposiadających prawa pobytu stałego opłaty za naukę w szkole średniej. Co do zasady, szeroki zazwyczaj margines swobody w sprawach dotyczących ogólnych środków strategii gospodarczej lub społecznej musi być dostosowany w obszarze edukacji z dwóch powodów: a) prawo do nauki znajduje się pod bezpośrednią ochroną na mocy EKPC, b) edukacja jest bardzo szczególnym rodzajem służby publicznej, która spełnia szerokie funkcje społeczne. Według ETPC margines swobody wzrasta wraz z poziomem kształcenia. Zatem chociaż (wyższe) opłaty za naukę szkolną na poziomie podstawowym dla cudzoziemców trudno uzasadnić, to opłaty takie mogą być w pełni uzasadnione na poziomie szkolnictwa wyższego. Biorąc pod uwagę znaczenie kształcenia średniego dla rozwoju osobistego, a także dla integracji społecznej i zawodowej, do tego poziomu kształcenia stosuje się ostrzejszą kontrolę proporcjonalności

123 TSUE, C-200/02, *Kunqian Catherine Zhu i Man Lavette Chen przeciwko Secretary of State for the Home Department*, 19 października 2004 r.

124 ETPC, *Ponomaryovi przeciwko Bułgarii*, nr 5335/05, 21 czerwca 2011 r., pkt 60.

zróżnicowanego traktowania. Trybunał wyjaśnił, że nie zajmuje żadnego stanowiska w kwestii tego, czy państwo ma prawo pozbawiać migrantów o nieuregulowanym statusie korzyści w obszarze edukacji, jakie zapewnia obywatelom i pewnym ograniczonym kategoriom cudzoziemców. Przy ocenie konkretnych okoliczności sprawy Trybunał uznał, że nie mają zastosowania „względy związane z koniecznością powstrzymania lub odwrócenia napływu nielegalnych imigrantów”. Skarżący nie próbowali niewłaściwie wykorzystać bułgarskiego systemu edukacji, ponieważ przybyli do Bułgarii w bardzo młodym wieku, po tym, jak ich matka zawarła związek małżeński z Bułgarem, a zatem nie mieli innego wyboru, niż uczęszczać do szkoły w Bułgarii. Doszło zatem do naruszenia art. 14 EKPC w związku z art. 2 protokołu nr 1 do EKPC.

3.4 Niedyskryminacja ze względu na niepełnosprawność

Główne punkty

- Wszelka dyskryminacja ze względu na niepełnosprawność jest zabroniona przez prawo europejskie (art. 21 Karty praw podstawowych; art. 14 EKPC; art. 1 protokołu nr 12 do EKPC).
- Dyskryminacja ze względu na niepełnosprawność w świetle prawa Unii i Rady Europy obejmuje również przypadki „dyskryminacji przez skojarzenie” (np. gdy dziecko jest dyskryminowane, ponieważ jego rodzice są niepełnosprawni).

Niepełnosprawność jest jedną z przyczyn dyskryminacji wyraźnie zabronionych w art. 21 Karty praw podstawowych UE. UE ratyfikowała [Konwencję ONZ o prawach osób niepełnosprawnych](#)¹²⁵ i opracowała [strategię na rzecz praw osób z niepełnosprawnościami na lata 2021–2030](#)¹²⁶. Konwencja stała się punktem odniesienia dla dokonywania wykładni zarówno prawa Unii, jak

125 To pierwszy raz w historii, kiedy UE stała się stroną międzynarodowego traktatu dotyczącego praw człowieka. Organizacja Narodów Zjednoczonych, [Konwencja ONZ o prawach osób niepełnosprawnych](#), 13 grudnia 2006 r.

126 UE, Komisja Europejska (2021), [Unia równości: Strategia na rzecz praw osób z niepełnosprawnościami na lata 2021–2030](#), COM(2021) 101 final.

i orzecznictwa ETPC dotyczącego dyskryminacji ze względu na niepełnosprawność¹²⁷. Na mocy prawa Unii uznaje się, że państwa mają obowiązek zapewnienia racjonalnych usprawnień w celu umożliwienia osobom niepełnosprawnym pełnego korzystania z przysługujących im praw¹²⁸.

Przynajmniej w odniesieniu do niepełnosprawności, ale nie tylko, TSUE uznał, że prawodawstwo UE chroni również przed tak zwaną „dyskryminacją przez skojarzenie”, tj. dyskryminacją osoby, która jest kojarzona z inną osobą charakteryzującą się cechą chronioną, np. matka z niepełnosprawnością, lub dyskryminacją osoby z powodu niepełnosprawności jej dziecka¹²⁹.

Przykład: w sprawie *S. Coleman przeciwko Attridge Law i Steve Law*¹³⁰ TSUE zauważył, że dyrektywa w sprawie równego traktowania w zakresie zatrudnienia i pracy zawiera przepisy mające na celu uwzględnienie określonych potrzeb osób niepełnosprawnych. Nie wynika z tego jednak, że zasadę równego traktowania ustanowioną w tej dyrektywie należy interpretować w sposób zawężający, to znaczy zakazujący wyłącznie dyskryminacji bezpośredniej ze względu na niepełnosprawność i obejmujący wyłącznie osoby niepełnosprawne. Według TSUE dyrektywa ta ma zastosowanie nie do określonej kategorii osób, ale do samego charakteru dyskryminacji. Interpretacja ograniczająca jej stosowanie do osób niepełnosprawnych mogłaby pozbawić tę dyrektywę ważnego elementu jej skuteczności i ograniczyć ochronę, którą dokument ten ma gwarantować. TSUE orzekł, że wykładni tej dyrektywy należy dokonywać w ten sposób, że przewidziany w niej zakaz dyskryminacji bezpośredniej nie ogranicza się do osób niepełnosprawnych. W konsekwencji, jeśli pracodawca traktuje pracownika, który nie jest niepełnosprawny, mniej korzystnie niż innego pracownika w porównywalnej sytuacji, przy czym powodem tego traktowania jest niepełnosprawność dziecka tego pierwszego pracownika,

127 TSUE, C-312/11, *Komisja Europejska przeciwko Republice Włoskiej*, 4 lipca 2013 r.; TSUE, C-363/12, *Z. przeciwko A Government Department i The Board of Management of a Community School* [wielka izba], 18 marca 2014 r.; TSUE, C-356/12, *Wolfgang Glatzel przeciwko Freistaat Bayern*, 22 maja 2014 r.; TSUE, C-395/15, *Mohamed Daoudi przeciwko Bootes Plus SL i in.*, 1 grudnia 2016 r.; TSUE, C-406/15, *Petya Milkova przeciwko Izpalnitelen direktor na Agentsiata za privatizatsia i sledprivatizatsionen kontrol*, 9 marca 2017 r.

128 Zob. np. UE, Parlament Europejski i Rada Unii Europejskiej (2012), *dyrektywa 2012/29/UE z dnia 25 października 2012 r. ustanawiająca normy minimalne w zakresie praw, wsparcia i ochrony ofiar przestępstw* (dyrektywa w sprawie praw ofiar), Dz.U. L 315 z 14.11.2012, s. 57, art. 3 i 22.

129 TSUE, C-303/06, *S. Coleman przeciwko Attridge Law i Steve Law* [wielka izba], 17 lipca 2008 r.

130 Zob. przypis 129.

a pracownik ten jest głównym opiekunem dziecka, to takie traktowanie jest sprzeczne z zakazem dyskryminacji bezpośredniej określonym w dyrektywie.

Na gruncie EKPC istnieje coraz więcej orzeczeń dotyczących przypadków dyskryminacji dzieci niepełnosprawnych w dostępie do edukacji¹³¹. We wcześniejszym orzecznictwie w tej kwestii organy Konwencji podkreślały potrzebę kształcenia dzieci niepełnosprawnych, gdy tylko jest to możliwe, z innymi dziećmi w ich wieku¹³². W nowszych sprawach ETPC podkreśla znaczenie racjonalnych usprawnień w edukacji.

Przykład: w sprawie *Çam przeciwko Turcji*¹³³ akademia muzyczna odmówiła przyjęcia studentki, zakwalifikowanej do przyjęcia, ze względu na jej zaburzenie widzenia. Trybunał zauważył, że dyskryminacja ze względu na niepełnosprawność obejmuje również odmowę zapewnienia racjonalnych usprawnień ułatwiających osobom niepełnosprawnym dostęp do edukacji (np. dostosowanie metod nauczania tak, by były dostępne dla niewidomych uczniów)¹³⁴. W niniejszej sprawie właściwe organy krajowe nie podjęły starań, aby określić potrzeby skarżącej i nie wyjaśniły, w jaki sposób i dlaczego ślepotą skarżącej miałyby jej przeszkodzić w kształceniu muzycznym. W związku z tym skarżącej odmówiono, bez obiektywnego i racjonalnego uzasadnienia, prawa do nauki w akademii muzycznej wyłącznie ze względu na jej niesprawny wzrok, co stanowi naruszenie art. 14 w związku z art. 2 protokołu nr 1.

W sprawie *G.L. przeciwko Włochom*¹³⁵ uczeń z autyzmem został pozbawiony ustawowego, specjalistycznego wsparcia w nauce przez pierwsze dwa lata szkoły podstawowej. Władze nie starały się określić rzeczywistych potrzeb dziecka ani zapewnić mu wsparcia dostosowanego do jego potrzeb, tak aby umożliwić mu kontynuowanie nauki w szkole podstawowej

131 Rada Europy, ETPC (2021), *Wytyczne w zakresie stosowania art. 2 protokołu nr 1 do europejskiej konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności – Prawo do nauki*, 31 sierpnia 2021 r.

132 ETPC, *Klerks przeciwko Niderlandom*, nr 25212/94, 4 lipca 1995 r.; ETPC, *McIntyre przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*, nr 29046/95, 21 października 1998 r.

133 ETPC, *Çam przeciwko Turcji*, nr 51500/08, 23 lutego 2016 r.

134 W kwestii prawa dzieci autystycznych do edukacji zob. ETPC, *Dupin przeciwko Francji*, nr 2282/17, 18 grudnia 2018 r.

135 ETPC, *G.L. przeciwko Włochom*, nr 59751/15, 10 września 2020 r.

w warunkach, które w miarę możliwości odpowiadałyby warunkom, w jakich uczęszczają do tej samej szkoły inne dzieci. ETPC zauważył ponadto, że dyskryminacja, której doświadczył skarżący, była tym poważniejsza, że miała miejsce w trakcie nauki w szkole podstawowej, która stanowiła podstawę kształcenia dzieci i integracji społecznej, dając im pierwsze doświadczenie wspólnego życia w społeczności. ETPC orzekł, że nastąpiło naruszenie art. 14 w związku z art. 2 protokołu nr 1.

ETPC rozpatrywał również sprawy, w których niepełnosprawność rodzica miała wpływ na jego prawa rodzicielskie lub kontakty z dzieckiem¹³⁶, a także sprawy, w których rodzic był dyskryminowany przez skojarzenie z powodu niepełnosprawności swojego dziecka¹³⁷.

Zdaniem EKPS dopuszczalne jest rozróżnienie pomiędzy dziećmi pełnosprawnymi i niepełnosprawnymi w zastosowaniu art. 17 ust. 2 EKS. Normą powinno być jednak integrowanie dzieci niepełnosprawnych w ogólnodostępnych szkołach, stwarzając odpowiednie warunki dla zaspokojenia szczególnych potrzeb dzieci niepełnosprawnych, a specjalistyczne szkoły powinny być wyjątkiem¹³⁸. Ponadto dzieci uczęszczające do szkół specjalnych, które są zgodne z art. 17 ust. 2 ESK, muszą mieć zapewnione wystarczające nauczanie i szkolenie, aby proporcjonalnie podobna liczba dzieci w szkołach specjalnych i szkołach ogólnodostępnych kończyła naukę szkolną¹³⁹. Państwa muszą podjąć odpowiednie wysiłki, aby promować włączanie dzieci z zaburzeniami psychicznymi w główny nurt edukacji podstawowej i średniej¹⁴⁰.

Konwencja ONZ o prawach osób niepełnosprawnych potwierdza niektóre z zasad [Konwencji o prawach dziecka](#), takie jak nadrzędność najlepszego zabezpieczenia interesów dziecka oraz prawo do bycia wysłuchanym (art. 7 ust. 2 i 3). Konwencja ONZ o prawach osób niepełnosprawnych zobowiązuje państwa-strony do podjęcia „wszelkich niezbędnych środków w celu

136 Zob. ETPC, [Cința przeciwko Rumunii](#), nr 3891/19, 18 lutego 2020 r.; ETPC, [Kocherov i Sergejeva przeciwko Rosji](#), nr 16899/13, 29 marca 2016 r.

137 ETPC, [Guberina przeciwko Chorwacji](#), nr 23682/13, 22 marca 2016 r.

138 EKPS, [International Association Autism Europe \(IAAE\) przeciwko Francji](#), skarga nr 13/2002, 4 listopada 2003 r.

139 EKPS, [Mental Disability Advocacy Center \(MDAC\) przeciwko Bułgarii](#), skarga nr 41/2007, 3 czerwca 2008 r.

140 EKPS, [International Federation for Human Rights \(FIDH\) i Inclusion Europe przeciwko Belgii](#), skarga nr 141/2017, 9 września 2020 r.; zob. także EKPS, [MDAC przeciwko Belgii](#), skarga nr 109/2014, 4 lipca 2018 r.

zapewnienia pełnego korzystania przez niepełnosprawne dzieci ze wszystkich praw człowieka i podstawowych wolności, na zasadzie równości z innymi dziećmi” (art. 7 ust. 1). Komitet Praw Dziecka uważa, że korzystanie z pełnego i godnego życia w warunkach, które zapewniają godność, promują samodzielność i ułatwiają aktywne uczestnictwo we wspólnocie, jest wiodącą zasadą wdrażania Konwencji o prawach dziecka w odniesieniu do dzieci z niepełnosprawnościami¹⁴¹.

3.5 Niedyskryminacja ze względu na inne przyczyny objęte ochroną

Główne punkty

- Zgodnie z prawem europejskim dyskryminacja ze względu na orientację seksualną, tożsamość płciową i cechy płciowe jest zabroniona. Dyskryminacja ze względu na orientację seksualną jest także wyraźnie zabroniona we wszystkich najnowszych konwencjach i standardach Rady Europy chroniących prawa dzieci.
- Zgodnie z przepisami Unii dotyczącymi niedyskryminacji ochrona przed dyskryminacją ze względu na wiek jest ograniczona.
- ETPC uznał wiek za podstawę dyskryminacji i zajmował się także innymi przyczynami dyskryminacji, takimi jak język, przynależność czy dyskryminacja dzieci urodzonych poza związkiem małżeńskim.

W art. 21 [Karty praw podstawowych UE](#) zakazuje się również dyskryminacji ze względu na inne powody szczególnie istotne w przypadku dzieci, takie jak: wiek, płeć, cechy genetyczne, język lub orientacja seksualna.

W prawie Unii ochrona przed dyskryminacją lesbijek, gejów, osób biseksualnych, transpłciowych, interseksualnych i queer (osób LGBTIQ) podlega różnym ramom prawnym w zależności od tego, czy dyskryminacja wynika z orientacji seksualnej, do której odnoszą się ramy prawne dotyczące przeciwdziałania dyskryminacji, czy z płci, w tym zmiany płci, do której odnoszą się ramy prawne dotyczące równości płci. Orientacja seksualna, tożsamość płciowa/wyrażanie płci oraz cechy płciowe należą do zakazanych przyczyn dyskryminacji.

¹⁴¹ Organizacja Narodów Zjednoczonych, Komitet Praw Dziecka ONZ (2006), *Komentarz ogólny nr 9. Prawa dzieci z niepełnosprawnościami* CRC/C/GC/9, 27 lutego 2007 r., pkt. 11.

ETS orzekł, że zakaz dyskryminacji ze względu na płeć może obejmować także przypadki zmiany płci¹⁴².

Dzieci mogą identyfikować się jako lesbijki, geje, osoby biseksualne, transpłciowe, niebinarne, interseksualne lub queer¹⁴³ lub należeć do „tęczowych rodzin”, które obejmują rodziców LGBTIQ. UE przyjęła **strategię na rzecz równości osób LGBTIQ**, w której uznano dyskryminację, z jaką spotykają się dzieci LGBTIQ lub dzieci z rodzin tęczowych¹⁴⁴. Ze względu na różnice w ustawodawstwie krajowym poszczególnych państw członkowskich status rodziny nie zawsze musi być uznawany w innym państwie członkowskim¹⁴⁵. Od najmłodszych lat dzieci i młodzież LGBTIQ oraz tęczowe rodziny mogą być narażone na stygmatyzację i dyskryminację. Ma to wpływ na ich wyniki w nauce i perspektywy zatrudnienia, a także na ich codzienne życie, samopoczucie i zdrowie psychiczne¹⁴⁶.

Unijna **dyrektywa o prawach ofiar** wymaga, aby ofiary przestępstw z nienawiści, w tym dzieci LGBTIQ, otrzymywały odpowiednie informacje, wsparcie i ochronę oraz mogły uczestniczyć w postępowaniu karnym¹⁴⁷. Stanowi ona, że ofiary przestępstw powinny być za takie uznawane oraz traktowane z szacunkiem, w sposób taktowny i profesjonalny, bez dyskryminacji w jakiegokolwiek formie, na przykład ze względu na, między innymi, orientację seksualną, tożsamość płciową i ekspresję płciową.

Dyskryminacja ze względu na orientację seksualną jest także zabroniona we wszystkich konwencjach i standardach Rady Europy chroniących prawa dzieci. Na przykład art. 2 **konwencji z Lanzarote** wyraźnie stanowi, że wszystkie ofiary przemocy seksualnej powinny korzystać z ochrony wynikającej z konwencji,

142 Zob. np. TSUE, C-13/94, *P. v. S. and Cornwall County Council*, 30 kwietnia 1996 r.; TSUE, C-117/01, *K.B. v. National Health Service Pensions Agency*, 7 stycznia 2004 r.

143 UE, Komisja Europejska (2020), *Unia równości: Strategia na rzecz równości osób LGBTIQ na lata 2020–2025*, COM(2020) 698 final, 12 listopada 2020 r.

144 Zob. przypis 143.

145 UE, Parlament Europejski (2021), *Przeszkody w swobodnym przepływie rodzin tęczowych w UE*, PE 671.505, marzec 2021 r.

146 Zob. także: UE, Agencja Praw Podstawowych (2020), *Długa droga do równego traktowania osób LGBTI*, 14 maja 2020 r.

147 UE, Parlament Europejski i Rada Unii Europejskiej (2012), *dyrektywa 2012/29/UE z dnia 25 października 2012 r. ustanawiająca normy minimalne w zakresie praw, wsparcia i ochrony ofiar przestępstw oraz zastępująca decyzję ramową Rady 2001/220/WSiSW*, Dz.U. L 315 z 14.11.2012, s. 57 art. 22.

bez dyskryminacji ze względu na jakąkolwiek przyczynę, w tym orientację seksualną. W *wytycznych w sprawie wymiaru sprawiedliwości przyjaznego dzieciom* jako podstawową zasadę przyjęto również, że prawa dzieci mają być zabezpieczone bez dyskryminacji ze względu na jakąkolwiek przyczynę, m.in. płeć, orientację seksualną i tożsamość płciową.

Chociaż nie jest to wyraźnie wymienione w EKPC, orientacja seksualna i tożsamość płciowa są cechami chronionymi zaliczanymi do „innego statusu” zgodnie z odpowiednimi postanowieniami EKPC¹⁴⁸. ETPC uznał również rolę, jaką szkoły i władze oświatowe mogą odegrać w ochronie dzieci przed homofobią¹⁴⁹.

Przykład: w sprawie *Bayev i Inni przeciwko Rosji*¹⁵⁰ trzech działaczy na rzecz praw osób homoseksualnych złożyło skargę na rosyjskie przepisy zakazujące „promocji homoseksualizmu wśród małoletnich”, znane również jako „ustawa o propagandzie gejów”. W szeregu aktów prawnych „promowanie nietradycyjnych związków seksualnych” wśród dzieci stało się przestępstwem podlegającym karze grzywny. Trybunał stwierdził, że chociaż omawiane przepisy miały na celu przede wszystkim ochronę dzieci, to ich granice nie zostały jasno określone, a ich stosowanie było arbitralne. Ponadto sam cel ustaw oraz sposób ich sformułowania i zastosowania w sprawie skarżących był dyskryminujący i, ogólnie rzecz biorąc, nie służył uzasadnionemu interesowi publicznemu. Przyjmując takie przepisy, władze wzmocniły stygmatyzację i uprzedzenia oraz zachęcały do homofobii, która była niezgodna z wartościami demokratycznego społeczeństwa¹⁵¹.

Przykład: sprawa *A.M. i Inni przeciwko Rosji*¹⁵² dotyczyła ograniczenia praw rodzicielskich skarżącej i pozbawienia jej prawa do kontaktu z dziećmi, bez wymaganej kontroli, ponieważ w tym czasie przechodziła ona tranżycję płciową. Trybunał nie znalazł dowodów na potencjalne szkody poniesione przez dzieci w wyniku tranżycji i uznał, że sądy krajowe nie

148 Zob. np. ETPC, *X i Inni przeciwko Austrii* [wielka izba], nr 19010/07, 19 lutego 2013 r.

149 ETPC, *Bayev i Inni przeciwko Rosji*, nr 67667/09, 20 czerwca 2017 r., pkt 82; zob. także ETPC, *Vejdeland i Inni przeciwko Szwecji*, nr 1813/07, 9 lutego 2012 r.

150 ETPC, *Bayev i Inni przeciwko Rosji*, nr 67667/09, 20 czerwca 2017 r.

151 Zob. także Rada Europy, Komitet Ministrów (2010), *zalecenie dla państw członkowskich w sprawie środków zwalczania dyskryminacji ze względu na orientację seksualną lub tożsamość płciową*, CM/Rec(2010)5.

152 ETPC, *A.M. i Inni przeciwko Rosji*, nr 47220/19, 6 czerwca 2021 r.

z badały w wystarczającym stopniu szczególnych okoliczności dotyczących tej rodziny. Ponadto decyzja ta była wyraźnie oparta na tożsamości płciowej skarżącej i w związku z tym była dyskryminująca, co stanowi naruszenie art. 8 EKPC rozpatrywanego oddzielnie i w związku z art. 14 EKPC.

Dyskryminacja ze względu na wiek to kolejny rodzaj dyskryminacji, z którą mogą spotkać się dzieci. Zgodnie z aktualnymi przepisami Unii dotyczącymi niedyskryminacji, ochrona przed dyskryminacją ze względu na wiek jest ograniczona. Wiek jest obecnie chroniony tylko w kontekście dostępu do zatrudnienia i wykonywania zawodu.

Dyrektywa w sprawie równego traktowania w zakresie zatrudnienia i pracy ma zastosowanie do dzieci, które są legalnie uprawnione do podjęcia zatrudnienia. Mimo że w [konwencji Międzynarodowej Organizacji Pracy dotyczącej najniższego wieku dopuszczenia do zatrudnienia](#)¹⁵³, ratyfikowanej przez wszystkie państwa członkowskie UE, określono minimalny wiek na 15 lat, pomiędzy państwami członkowskimi UE nadal utrzymują się różnice w odniesieniu do tego najniższego wieku¹⁵⁴. Zgodnie z art. 6 dyrektywy w sprawie równego traktowania w zakresie zatrudnienia i pracy państwa członkowskie mogą uzasadniać odmienne traktowanie ze względu na wiek. Odmienne traktowanie nie stanowi dyskryminacji, jeżeli zostanie obiektywnie i racjonalnie uzasadnione zgodnym z przepisami celem i jeżeli środki mające służyć realizacji tego celu są właściwe i konieczne. W odniesieniu do dzieci i osób młodych takie odmienne traktowanie może obejmować na przykład wprowadzenie specjalnych warunków dostępu do kształcenia zawodowego, zatrudnienia i pracy w celu wspierania ich integracji zawodowej lub zapewnienia im ochrony.

W art. 14 EKPC i art. 1 [protokołu nr 12 do EKPC](#) nie wymieniono jednoznacznie „wieku” w wykazie przyczyn, z powodu których dyskryminacja jest zabroniona. ETPC badał jednak kwestię dyskryminacji ze względu na wiek w odniesieniu do różnych praw chronionych przez EKPC, a tym samym uznał wiek jako czynnik ujęty w grupie „inny status”. Na przykład w sprawach *D.G. przeciwko*

153 Międzynarodowa Organizacja Pracy (1973), [Konwencja nr 138 Międzynarodowej Organizacji Pracy dotycząca najniższego wieku dopuszczenia do zatrudnienia](#), nr 138.

154 Europejska sieć ekspertów prawnych w dziedzinie niedyskryminacji, O’Dempsey, D. i Beale, A. (2011); *Age and employment*, Komisja Europejska, Dyrekcja Generalna ds. Sprawiedliwości, Luksemburg, Urząd Publikacji.

*Irlandii*¹⁵⁵ i *Bouamar przeciwko Belgii*¹⁵⁶ ETPC uznał, że miało miejsce odmienne traktowanie dorosłych i dzieci we właściwych krajowych systemach wymiaru sprawiedliwości w odniesieniu do pozbawienia wolności, istotne dla stosowania EKPC. Ta różnica w traktowaniu wynikała z karnego celu zatrzymania w odniesieniu do dorosłych i celu zapobiegawczego w przypadku dzieci. W związku z tym Trybunał uznał „wiek” za obiektywne i racjonalne uzasadnienie odmiennego traktowania.

ETPC zajmował się dyskryminacją dzieci w szeregu sytuacji innych niż już wymienione, jak na przykład dyskryminacją ze względu na język¹⁵⁷ czy dyskryminacją dzieci urodzonych poza związkiem małżeńskim¹⁵⁸.

Przykład: w sprawie *Fabris przeciwko Francji*¹⁵⁹ skarżący zarzucił, że nie mógł skorzystać z wprowadzonej w 2001 r. ustawy przyznającej dzieciom „ze związku cudzołóżnego” takie same prawa spadkowe, jak te przysługujące dzieciom ślubnym, którą to ustawę wprowadzono w wyniku orzeczenia ETPC w sprawie *Mazurek przeciwko Francji*¹⁶⁰ z 2000 r. Trybunał orzekł, że zgodny z prawem cel ochrony praw spadkowych brata przyrodniego i siostry przyrodniej skarżącego nie przeważa nad jego roszczeniem dotyczącym udziału w majątku zmarłej matki. W tej sprawie różnica w traktowaniu była dyskryminująca, ponieważ nie miała obiektywnego i racjonalnego uzasadnienia. Trybunał uznał, że doszło do naruszenia art. 14 EKPC w związku z art. 1 protokołu nr 1 do EKPC¹⁶¹.

W art. 2 **Konwencji o prawach dziecka** zakazuje się dyskryminacji dzieci ze względu na niewyczerpujący wykaz powodów, wśród których wyraźnie wymienienia się „urodzenie”. Artykuł 2 stanowi, że:

155 ETPC, *D.G. przeciwko Irlandii*, nr 39474/98, 16 maja 2002 r.

156 ETPC, *Bouamar przeciwko Belgii*, nr 9106/80, 29 lutego 1988 r.

157 ETPC, *Sprawa związana z niektórymi aspektami prawnymi dotyczącymi używania języków w edukacji w Belgii przeciwko Belgii*, nr 1474/62, 1677/62, 1691/62, 1769/63, 1994/63 i 2126/64, 23 lipca 1968 r.

158 ETPC, *Fabris przeciwko Francji* [wielka izba], nr 16574/08, 7 lutego 2013 r.; ETPC, *Wolter i Sarfert przeciwko Niemcom*, nr 59752/13 i 66277/13, 14 grudnia 2017 r.; ETPC, *Mazurek przeciwko Francji*, nr 34406/97, 1 lutego 2000 r.

159 ETPC, *Mazurek przeciwko Francji*, nr 34406/97, 1 lutego 2000 r.; ETPC, *Fabris przeciwko Francji* [wielka izba], nr 16574/08, 7 lutego 2013 r.

160 ETPC, *Mazurek przeciwko Francji*, nr 34406/97, 1 lutego 2000 r.

161 ETPC, *Fabris przeciwko Francji* [wielka izba], nr 16574/08, 7 lutego 2013 r.

„1. Państwa-Strony w granicach swojej jurysdykcji będą respektowały i gwarantowały prawa zawarte w niniejszej konwencji wobec każdego dziecka, bez jakiegokolwiek dyskryminacji, niezależnie od rasy, koloru skóry, płci, języka, religii, poglądów politycznych, statusu majątkowego, niepełnosprawności, cenzusu urodzenia lub jakiegokolwiek innego tego dziecka albo jego rodziców bądź opiekuna prawnego.

2. Państwa-Strony będą podejmowały właściwe kroki dla zapewnienia ochrony dziecka przed wszelkimi formami dyskryminacji lub karania ze względu na status prawny, działalność, wyrażane poglądy lub przekonania religijne rodziców dziecka, opiekunów prawnych lub członków rodziny”.

4

Kwestie tożsamości osobistej

UE	Omówione zagadnienia	Rada Europy
Karta praw podstawowych Unii Europejskiej, art. 7 (prawo do poszanowania życia rodzinnego)	Rejestracja urodzenia i prawo do imienia	EKPC, art. 8 (prawo do poszanowania życia prywatnego i rodzinnego) Konwencja ramowa o ochronie mniejszości narodowych, art. 11 (prawo do posługiwania się nazwiskiem w oryginalnym języku) Europejska konwencja o przysposobieniu dzieci (zmieniona), art. 11 ust. 3 (zachowanie oryginalnego imienia dziecka przysposobionego) ETPC, <i>Johansson przeciwko Finlandii</i> , nr 10163/02, 6 września 2007 r. (odmowa zarejestrowania imienia nadanego wcześniej innym osobom)
Karta praw podstawowych Unii Europejskiej, art. 7 (prawo do poszanowania życia rodzinnego)	Prawo do tożsamości osobistej	EKPC, art. 6 (prawo do rzetelnego procesu sądowego) i art. 8 (prawo do poszanowania życia prywatnego i rodzinnego) Europejska konwencja o przysposobieniu dzieci (zmieniona), art. 22 ust. 3 ETPC, <i>Mikulić przeciwko Chorwacji</i> , nr 53176/99, 7 lutego 2002 r. ETPC, <i>Mizzi przeciwko Malcie</i> , nr 26111/02, 12 stycznia 2006 r. (niemożliwość zakwestionowania ojcostwa)

UE	Omówione zagadnienia	Rada Europy
		ETPC, <i>Mennesson przeciwko Francji</i> , nr 65192/11, 26 czerwca 2014 r. (macierzyństwo zastępcze w przypadku, gdy ojcem biologicznym jest osoba zlecająca) ETPC, <i>Valdís Fjölfnisdóttir i Inni przeciwko Islandii</i> , nr 71552/17, 18 maja 2021 r.
Traktat o UE, art. 9 TFUE, art. 20 TSUE, C-34/09, <i>Gerardo Ruiz Zambrano przeciwko Office National de l'Emploi (ONEm)</i> , 8 marca 2011 r. (prawo pobytu obywateli państw trzecich mających małoletnie dzieci będące obywatelami UE) TSUE, C-221/17, <i>Tjebbes i in. przeciwko Minister van Buitenlandse Zaken</i> , 12 marca 2019 r. TSUE, C-165/14, <i>Alfredo Rendón Marín przeciwko Administración del Estado</i> , 13 września 2016 r. Dyrektywa w sprawie swobodnego przemieszczania się (2004/38/WE)	Obywatelstwo	EKPC, art. 8 Europejska konwencja o obywatelstwie Konwencja Rady Europy o unikaniu zjawiska bezpieczeństwa w związku z sukcesją państw Europejska konwencja o przysposobieniu dzieci (zmieniona) art. 12 ETPC, <i>Genovese przeciwko Malcie</i> , nr 53124/09, 11 października 2011 r. (arbitralna odmowa przyznania obywatelstwa dziecku urodzonemu w związku pozamatrzeńskim)

Kwestie związane z tożsamością osobistą zasadniczo nie były poruszane na szczeblu UE ze względu na ograniczone kompetencje UE w tym obszarze. TSUE orzekł jednak w sprawach dotyczących prawa do uznania imienia uznanego w jednym państwie członkowskim UE w innych państwach członkowskich UE z perspektywy zasady swobody przemieszczania się. TSUE rozstrzygał także aspekty obywatelstwa i pobytu w świetle art. 20 TFUE. Rada Europy, szczególnie poprzez orzecznictwo ETPC, interpretowała szereg praw podstawowych w obszarze tożsamości osobistej i rozwijała ich stosowanie. W poniższych sekcjach skoncentrowano się zatem na prawie Rady Europy.

Niniejszy rozdział nie zawiera odniesień do konkretnych praw podstawowych. Przedstawiono w nim raczej przekrój zagadnień związanych z prawami podstawowymi, które dotyczą tożsamości, takich jak rejestracja urodzenia i prawo do imienia (sekcja 4.1), prawo do wiedzy o swoim pochodzeniu (sekcja 4.2) oraz prawo do obywatelstwa (sekcja 4.3). Kilka powiązanych zagadnień omówiono

w innych rozdziałach, w szczególności kwestie dotyczące niegodziwego traktowania w celach seksualnych ([sekcja 7.1.3](#)) lub ochrona danych ([rozdział 10](#)). W przypadku niektórych z tych praw, takich jak prawo do imienia, opierano się na prawach rodzicielskich, ale podejście to można łatwo przenieść na same dzieci, biorąc pod uwagę konsekwencje dla ich własnych praw.

4.1 Rejestracja urodzenia i prawo do imienia

Główny punkt

- Odmowa zarejestrowania imienia uznanego za nieodpowiednie dla dziecka, mimo że jest ono akceptowane przez rodzinę, może budzić wątpliwości na podstawie art. 8 EKPC (prawo do poszanowania życia prywatnego i rodzinnego).

W przeciwieństwie do traktatów ONZ (np. art. 24 ust. 2 [Międzynarodowego paktu praw obywatelskich i politycznych](#)¹⁶², art. 7 ust. 1 [Konwencji o prawach dziecka](#) oraz art. 18 [Konwencji o prawach osób niepełnosprawnych](#)) w europejskich instrumentach dotyczących praw człowieka nie przewidziano bezpośrednio prawa do rejestracji urodzenia niezwłocznie po urodzeniu ani prawa do imienia od momentu urodzenia.

W prawie Unii art. 7 [Karty praw podstawowych UE](#) gwarantuje każdemu prawo do życia prywatnego i rodzinnego. Zgodnie z notą objaśniającą do Karty „prawa zagwarantowane w art. 7 odpowiadają prawom zagwarantowanym w art. 8 EKPC”. TSUE odniósł się do prawa do imienia z perspektywy swobody przemieszczania się. Trybunał stwierdził, że prawo do swobodnego przemieszczania się nie pozwala państwu członkowskiemu UE na odmowę uznania nazwiska dziecka zarejestrowanego w innym państwie członkowskim, którego dziecko jest obywatelem lub w którym się urodziło i mieszkało¹⁶³.

162 Organizacja Narodów Zjednoczonych (1996), [Międzynarodowy pakt praw obywatelskich i politycznych](#), przyjęty i otwarty do podpisu, ratyfikacji i przystąpienia na mocy rezolucji Zgromadzenia Ogólnego 2200A (XXI) z dnia 16 grudnia 1966 r., data wejścia w życie 23 marca 1976 r., zgodnie z art. 49.

163 Zob. TSUE, C-148/02, [Carlos Garcia Avello przeciwko państwu belgijskiemu](#), 2 października 2003 r.; TSUE, C-353/06, [Stefan Grunkin i Dorothee Regina Paul](#) [wielka izba], 14 października 2008 r.

W prawie Rady Europy kwestia odmowy rejestracji urodzenia dziecka może zostać podniesiona w ramach art. 8 EKPC. ETPC uznał, że imię jako „sposób identyfikowania osób w ich rodzinach i społeczności” wchodzi w zakres prawa do poszanowania życia prywatnego i rodzinnego ustanowionego w art. 8 EKPC¹⁶⁴. Wybór rodziców dotyczący imienia¹⁶⁵ oraz nazwiska¹⁶⁶ ich dziecka stanowi część ich życia prywatnego. Trybunał stwierdził, że odmowa zarejestrowania przez organy państwowe wybranego imienia ze względu na prawdopodobieństwo, że imię to może zaszkodzić dziecku lub być przyczyną uprzedzeń, nie narusza art. 8 EKPC¹⁶⁷. Jednakże odmowa rejestracji imienia, które nie jest nieodpowiednie dla dziecka, jeżeli imię to zostało już zaakceptowane, może stanowić naruszenie art. 8 EKPC.

Przykład: w sprawie *Johansson przeciwko Finlandii*¹⁶⁸ władze odmówiły rejestracji imienia „Axl Mick”, ponieważ pisownia tego imienia jest niezgodna z fińską praktyką w tej dziedzinie. ETPC uznał, że dobro dziecka musi być należycie uwzględnione oraz że ochrona praktyki krajowej związanej z nadawaniem imion leży w interesie publicznym. Stwierdził jednak, że imię zostało uznane w urzędowym rejestrze w innych przypadkach i dlatego nie może być uznane za niewłaściwe dla dziecka. Ponieważ imię to już zyskało akceptację w Finlandii i nie stwierdzono, aby miało ono negatywny wpływ na kulturową i językową tożsamość państwa, ETPC orzekł, że względy związane z interesem publicznym nie przeważają nad interesem skarżących, jakim jest zarejestrowanie wybranego imienia dziecka. Trybunał orzekł zatem, że doszło do naruszenia art. 8 EKPC.

ETPC uznał również, że zasada, zgodnie z którą należy dzieciom pochodzącym ze związku małżeńskiego nadawać przy rejestracji urodzenia nazwisko męża, sama w sobie nie stanowi naruszenia EKPC. Niemożliwość odstąpienia od tej ogólnej zasady uznano jednak za zbyt sztywną i dyskryminującą dla kobiet, a tym samym sprzeczną z art. 14 w związku z art. 8 EKPC¹⁶⁹.

164 ETPC, *Guillot przeciwko Francji*, nr 22500/93, 24 października 1993 r., pkt 21.

165 ETPC, *Johansson przeciwko Finlandii*, nr 10163/02, 6 września 2007 r., pkt 28; ETPC, *Guillot przeciwko Francji*, nr 22500/93, 24 października 1993 r., pkt 22.

166 ETPC, *Cusan i Fazzo przeciwko Włochom*, nr 77/07, 7 stycznia 2014 r., pkt 56.

167 ETPC, *Guillot przeciwko Francji*, nr 22500/93, 24 października 1993 r., pkt 27.

168 ETPC, *Johansson przeciwko Finlandii*, nr 10163/02, 6 września 2007 r.

169 ETPC, *Cusan i Fazzo przeciwko Włochom*, nr 77/07, 7 stycznia 2014 r., pkt 67.

Artykuł 11 [Konwencji ramowej o ochronie mniejszości narodowych](#) stanowi, że każda osoba należąca do mniejszości narodowej ma prawo do używania swojego nazwiska (patronimiku) i imion w języku swojej mniejszości oraz do ich oficjalnego uznania, aczkolwiek z zastrzeżeniem warunków określonych w danym systemie prawnym.

Artykuł 11 ust. 3 [zmienionej Europejskiej konwencji o przysposobieniu dzieci](#) daje państwom-stronom możliwość zachowania oryginalnego nazwiska dziecka przysposobionego¹⁷⁰. Jest to wyjątek od ogólnej zasady, zgodnie z którą związki prawne pomiędzy dzieckiem przysposobionym a jego pierwotną rodziną zostają zerwane.

4.2 Prawo do wiedzy o swoim pochodzeniu

Główne punkty

- Prawo do wiedzy o swoim pochodzeniu wchodzi w zakres prywatnego życia dziecka.
- Ustalenie ojcostwa wymaga ostrożnego zrównoważenia interesu dziecka polegającego na wiedzy o swojej tożsamości i interesu przypuszczalnego lub domniemanego ojca oraz interesu ogólnego.
- Dziecko przysposobione ma prawo dostępu do informacji dotyczących jego pochodzenia. Rodzicom biologicznym można przyznać uprawnienie do nieujawniania ich tożsamości, ale nie jest to prawo bezwzględne.

W prawie Rady Europy zdaniem ETPC art. 8 [EKPC](#) uwzględnia prawo do tożsamości i rozwoju osobistego. Szczegóły dotyczące tożsamości i interesu osoby „przy uzyskiwaniu informacji niezbędnych do odkrycia prawdy dotyczącej ważnych aspektów jej tożsamości osobistej, takich jak tożsamości rodziców”¹⁷¹ uznano za istotne dla rozwoju osobistego. Narodziny i okoliczności narodzin stanowią część życia prywatnego dziecka. „[I]nformacje dotyczące ściśle osobistych aspektów [czyjegoś] dzieciństwa, rozwoju i historii” mogą stanowić

170 Rada Europy (2008), [Europejska konwencja o przysposobieniu dzieci \(zmieniona\)](#), Seria Traktatów Rady Europy nr 202, 27 listopada 2008 r.

171 ETPC, [Odièvre przeciwko Francji](#) [wielka izba], nr 42326/98, 13 lutego 2003 r., pkt 29.

„główne źródło informacji o [czyjejś] przeszłości i latach kształtowania osobowości”¹⁷², a zatem brak dostępu dziecka do tych informacji rodzi wątpliwości związane z art. 8 EKPC.

W prawie międzynarodowym art. 8 **Konwencji o prawach dziecka** zapewnia wysoki i raczej szczegółowy poziom ochrony prawa do zachowania tożsamości dziecka. Chroni on przed bezprawną ingerencją w zachowanie tożsamości, w tym narodowości, imienia i więzi rodzinnych uznanych przez prawo. W przypadku gdy dziecko zostało bezprawnie pozbawione części lub wszystkich elementów swojej tożsamości, postanowienie to gwarantuje też „właściwą pomoc i ochronę”, w celu jak najszybszego przywrócenia tożsamości.

4.2.1 Ustalanie ojcostwa

Na mocy prawa Rady Europy dzieci wnoszą do ETPC skargi dotyczące niemożności ustalenia tożsamości ich ojców biologicznych. ETPC orzekł, że ustalenie stosunku prawnego między dzieckiem a domniemanym biologicznym ojcem wchodzi w zakres życia prywatnego (art. 8 EKPC). To, kim są rodzice, jest podstawowym aspektem tożsamości człowieka¹⁷³. Należy zachować odpowiednią równowagę pomiędzy interesem dziecka w ustaleniu ojcostwa a interesem domniemanego ojca oraz interesem ogólnym. W istocie interes dziecka związany z pewnością prawną co do tożsamości swojego ojca nie przeważa nad interesem ojca w obaleniu domniemania ojcostwa.

Przykład: w sprawie *Mikulić przeciwko Chorwacji*¹⁷⁴ skarżąca urodziła się ze związku pozamałżeńskiego i wszczęła postępowanie w sprawie ustalenia ojcostwa wobec swojego domniemanego ojca. Pozwany kilka razy uchylił się od nakazanego przez sąd badania DNA, co doprowadziło do niepotrzebnego przedłużenia postępowania w sprawie ustalenia ojcostwa do okresu około pięciu lat. ETPC orzekł, że w przypadku gdy prawo krajowe nie może skłonić domniemanego ojca do poddania się badaniu lekarskiemu, państwo musi zapewnić alternatywne środki umożliwiające szybką identyfikację biologicznych ojców przez niezależny organ. Uznał, że w sprawie skarżącej doszło do naruszenia art. 8 EKPC.

172 ETPC, *Gaskin przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*, nr 10454/83, 7 lipca 1989 r., pkt 36.

173 ETPC, *Mennesson przeciwko Francji*, nr 65192/11, 26 czerwca 2014 r., pkt 96.

174 ETPC, *Mikulić przeciwko Chorwacji*, nr 53176/99, 7 lutego 2002 r., pkt 64–65.

Jeśli domniemany ojciec odmówi poddania się testom genetycznym, sądy krajowe, według własnego uznania, mogą ustalić ojcostwo na podstawie innych dowodów i czynników, dając pierwszeństwo prawu dziecka do poszanowania jego życia prywatnego i jego prawu do poznania swojego pochodzenia¹⁷⁵. W sprawie, w której młodociany odmówił poddania się badaniom genetycznym, ponieważ chciał zachować nazwisko męża swojej matki, sądy krajowe mimo wszystko uznały ojcostwo na korzyść biologicznego ojca, stwierdzając, że w najlepszym interesie dziecka leży przede wszystkim poznanie prawdy o swoim pochodzeniu. W konsekwencji ETPC uznał, że sądy krajowe nie przekroczyły przysługującego im marginesu swobody, gdy uznały biologicznego ojca i unieważniły legitymizację dziecka jako syna męża matki. Nie doszło zatem do naruszenia art. 8¹⁷⁶.

Przykład: w sprawie *Mizzi przeciwko Malcie*¹⁷⁷ domniemany ojciec nie był w stanie zakwestionować ojcostwa dziecka urodzonego przez jego żonę, ponieważ upłynął przewidziany w przepisach okres sześciu miesięcy. ETPC zbadał sprawę w oparciu o art. 6 (prawo do rzetelnego procesu sądowego) i art. 8 (poszanowanie życia prywatnego i rodzinnego) EKPC. Trybunał zauważył, że wprowadzenie ograniczenia czasu, w którym domniemany ojciec musi podjąć działania zmierzające do zaprzeczenia ojcostwa, ma na celu zapewnienie pewności prawa i ochronę interesu dziecka polegającego na wiedzy o swojej tożsamości. Cele te nie przeważają jednak nad prawem ojca do możliwości zaprzeczenia ojcostwa. Praktyczna niemożliwość zaprzeczenia ojcostwa od chwili urodzin w tym przypadku stanowiła nadmierne obciążenie dla domniemanego ojca, a zatem była naruszeniem jego prawa dostępu do sądu i rzetelnego procesu sądowego przewidzianego w art. 6 EKPC. Stanowiła również nieproporcjonalną ingerencję w jego prawa wynikające z art. 8 EKPC¹⁷⁸.

Interes dziecka starającego się ustalić ojcostwo może czasem być zbieżny z interesem biologicznego ojca. Doszło do tego w sytuacji, gdy ojciec, wskutek braku zdolności prawnej, nie mógł wszcząć postępowania na poziomie krajowym, aby uznać ojcostwo swojego dziecka. ETPC orzekł, że to, iż biologiczny ojciec dziecka urodzonego poza małżeństwem nie mógł wszcząć postępowania zmierzającego do uznania ojcostwa, w związku z czym dziecko było całkowicie

175 ETPC, *Canonne przeciwko Francji*, nr 22037/13, 2 czerwca 2015 r.

176 ETPC, *Mandet przeciwko Francji*, nr 30955/12, 14 stycznia 2016 r.

177 ETPC, *Mizzi przeciwko Malcie*, nr 26111/02, 12 stycznia 2006 r.

178 Zob. przypis 177, pkt 112–114.

zdane na uznanie organów państwowych w kwestii ustalenia jego pokrewieństwa, nie leżało w najlepszym interesie dziecka¹⁷⁹.

Organy mogą mieć pozytywny obowiązek interwencji w postępowaniach dotyczących ustalenia ojcostwa w najlepszym interesie dziecka, jeśli przedstawiciel ustawowy (w tym wypadku matka) dziecka nie jest zdolny prawidłowo reprezentować dziecka, na przykład z powodu poważnej niepełnosprawności¹⁸⁰.

W odniesieniu do określonego przypadku potwierdzenia pokrewieństwa pomiędzy rodzicami sprawującymi opiekę nad dzieckiem urodzonym z macierzyństwa zastępczego Trybunał przyjął zasadę, zgodnie z którą państwo ma duży margines swobody, ponieważ nie ma europejskiego konsensusu w sprawie zezwolenia lub stwierdzenia pokrewieństwa w warunkach macierzyństwa zastępczego. Fakt, że pokrewieństwo jest podstawowym aspektem tożsamości dziecka, jednak ogranicza ten margines swobody.

Przykład: sprawa *Menesson przeciwko Francji*¹⁸¹ dotyczyła odmowy przez władze francuskie zarejestrowania we francuskim rejestrze urodzin dzieci urodzonych w drodze macierzyństwa zastępczego w Stanach Zjednoczonych, ze względu na kwestie porządku publicznego. ETPC nie ustalił naruszenia prawa skarżących do poszanowania życia rodzinnego, stwierdzając, że nic nie uniemożliwiło im prowadzenia życia rodzinnego we Francji oraz że przeszkody administracyjne, jakie mogliby napotkać, nie były nie do pokonania. W odniesieniu do prawa do poszanowania życia prywatnego dzieci Trybunał przywiązał ogromną wagę do działania w ich najlepszym interesie. Szczególnie podkreślił, że człowiek, który miał być zarejestrowany jako ojciec dzieci w aktach urodzenia, był również ich ojcem biologicznym. Odmowę prawnego uznania pokrewieństwa nie można uznać za zgodną z najlepszym interesem dzieci, w sytuacji gdy pokrewieństwo biologiczne zostało ustalone i rodzic dziecka domaga się jego pełnego uznania. Dlatego Trybunał stwierdził naruszenie art. 8 EKPC w odniesieniu do „życia prywatnego” skarżących dzieci¹⁸².

179 ETPC, *Krušković przeciwko Chorwacji*, nr 46185/08, 21 czerwca 2011 r., pkt 38–41.

180 ETPC, *A.M.M. przeciwko Rumunii*, nr 2151/10, 14 lutego 2012 r., pkt 58–65.

181 ETPC, *Menesson przeciwko Francji*, nr 65192/11, 26 czerwca 2014 r.

182 ETPC, *Menesson przeciwko Francji*, nr 65192/11, 26 czerwca 2014 r., pkt 100; zob. także ETPC, *Labassee przeciwko Francji*, nr 65941/11, 26 czerwca 2014 r., pkt 79; ETPC *C i E przeciwko Francji*, nr 1462/18 i 17348/18, 12 grudnia 2019 r.

Po wyroku w sprawie *Menesson* zmieniono francuskie prawo, umożliwiając dzieciom urodzonym dzięki macierzyństwu zastępczemu za granicą uzyskanie aktu urodzenia ze wskazaniem imienia ojca zamierzonego, jeśli jest on także ojcem biologicznym.¹⁸³ W lutym 2018 r. francuski sąd odwoławczy w sprawach cywilnych uwzględnił wnioski o ponowne rozpatrzenie odwołania wniesionego przez małżonków *Menesson*, co doprowadziło do wszczęcia nowego postępowania przed Sądem Kasacyjnym.¹⁸⁴ W trakcie tego postępowania Sąd Kasacyjny po raz pierwszy w historii zwrócił się do ETPC o wydanie opinii doradczej na podstawie protokołu nr 16 do EKPC. W swojej opinii doradczej ETPC uznał, że prawo do poszanowania życia prywatnego dziecka urodzonego dzięki macierzyństwu zastępczemu nie wymaga, aby uznanie więzi prawnej rodzic-dziecko z matką zamierzoną miało formę wpisu do rejestru stanu cywilnego z aktu urodzenia sporządzonego legalnie za granicą. Można zastosować inny środek, taki jak przysposobienie dziecka przez matkę zamierzoną, pod warunkiem, że procedura przewidziana w prawie krajowym gwarantuje możliwość jej szybkiego i skutecznego zastosowania, zgodnie z najlepszym interesem dziecka¹⁸⁵.

Przykład: w sprawie *Valdís Fjölnisdóttir i Inni przeciwko Islandii*¹⁸⁶ pierwszy i drugi skarżący, para małżeńska tej samej płci, byli zamierzonymi rodzicami trzeciego skarżącego, dziecka urodzonego w wyniku porozumienia o macierzyństwo zastępcze w Stanach Zjednoczonych, które nie miało z nimi biologicznego związku. Władze Islandii początkowo odmówiły wpisania dziecka do krajowego rejestru i przejęły nad nim opiekę prawną, po czym oddały je pod rodzinną pieczę zastępczą dwóch pierwszych skarżących. Po wejściu w życie nowych przepisów trzeci skarżący został wpisany do rejestru krajowego, ale dwaj pierwsi skarżący nie zostali zarejestrowani jako jego rodzice. ETPC uznał, że dzięki nieprzerwanej opiece nad dzieckiem między skarżącymi istniało życie rodzinne, i stwierdził, że państwo działało w ramach przysługującego mu marginesu swobody. W szczególności faktyczne życie rodzinne trzech skarżących nie zostało przerwane; wręcz przeciwnie, państwo podjęło kroki, by zapewnić im kontynuację

183 ETPC, *Menesson przeciwko Francji*, nr 65192/11, 26 czerwca 2014 r.

184 ETPC (2019), *Opinia doradcza dotycząca uznania w prawie krajowym relacji prawnej rodzic-dziecko między dzieckiem urodzonym na podstawie umowy o macierzyństwo zastępczym, zawartej za granicą, a zamierzoną matką, na wniosek francuskiego Sądu Kasacyjnego*, nr P16-2018-001, 10 kwietnia 2019 r.

185 Zob. przypis 184.

186 ETPC, *Valdís Fjölnisdóttir i Inni przeciwko Islandii*, nr 71552/17, 18 maja 2021 r.

życia rodzinnego poprzez ustanowienie rodzinnej pieczy zastępczej oraz poprzez przyznanie trzeciemu skarżącemu obywatelstwa. Ponadto jeden z dwóch pierwszych skarżących mógł ubiegać się o przysposobienie trzeciego skarżącego. Tym samym nieuznanie formalnej więzi rodzicielskiej pozwoliło zachować właściwą równowagę między prawem skarżących do poszanowania życia rodzinnego a ogólnymi interesami, które państwo chciało chronić poprzez zakaz stosowania macierzyństwa zastępczego.

ETPC stwierdził również, że państwa nie mogą być zobowiązane do zezwalania dzieciom urodzonym przez matkę zastępczą na wjazd na swoje terytorium bez uprzedniego umożliwienia organom krajowym przeprowadzenia pewnych kontroli prawnych¹⁸⁷.

4.2.2 Ustalenie swojego pochodzenia: przysposobienie

Prawo dziecka do wiedzy o własnym pochodzeniu nabiera szczególnego znaczenia w kontekście przysposobienia. Materialne gwarancje związane z przysposobieniem dotyczące obszarów innych niż prawo do wiedzy o swoim pochodzeniu zostały opisane w [sekcji 6.3](#).

W prawie Rady Europy art. 22 ust. 3 [Europejskiej konwencji o przysposobieniu dzieci \(zmienionej\)](#) daje dostęp dzieciom przysposobionym do informacji o ich pochodzeniu, które są w posiadaniu organów państwowych. Artykuł zezwala państwom-stronom na przyznanie rodzicom biologicznym prawa do nieujawniania swojej tożsamości, ale nie jest to prawo bezwzględne. Właściwy organ musi mieć możliwość ustalenia, czy należy dokonać ingerencji w prawo rodziców biologicznych i ujawnić informacje identyfikacyjne, biorąc pod uwagę okoliczności i ważąc odpowiednie prawa. W przypadku przysposobienia całkowitego dziecko przysposobione musi mieć możliwość przynajmniej uzyskania dokumentów poświadczających jego datę i miejsce urodzenia¹⁸⁸.

W prawie międzynarodowym [konwencja haska o ochronie dzieci i współpracy w dziedzinie przysposobienia międzynarodowego](#) przewiduje możliwość

¹⁸⁷ ETPC, *D przeciwko Francji*, nr 11288/18, 16 lipca 2020 r., ETPC, *Paradiso i Campanelli przeciwko Włochom*, nr 25358/12, 27 stycznia 2015 r.

¹⁸⁸ Rada Europy (2008), *Europejska konwencja o przysposobieniu dzieci (zmieniona)*, Seria Traktatów Rady Europy nr 202, 27 listopada 2008 r., art. 22.

udzielenia dziecku przysposobionemu dostępu do informacji na temat tożsamości jego rodziców, „wraz z udzieleniem stosownych porad”, ale każdemu państwu-stronie pozostawia swobodę w kwestii przyznania takiej możliwości¹⁸⁹.

4.3 Obywatelstwo

Główne punkty

- Prawo pobytu w UE dzieci będących obywatelami UE nie powinno być pozbawiane skuteczności poprzez odmawianie prawa pobytu ich rodzicom.
- EKPC nie gwarantuje prawa do obywatelstwa, ale arbitralna odmowa obywatelstwa może wchodzić w zakres art. 8 EKPC (prawo do poszanowania życia prywatnego i rodzinnego) wskutek jej wpływu na życie człowieka.

W prawie Unii art. 9 TUE i art. 20 TFUE nadają status obywatelstwa Unii każdej osobie posiadającej obywatelstwo państwa członkowskiego. TSUE orzekał w sprawach dotyczących skuteczności prawa pobytu dzieci, które posiadały obywatelstwo UE, ale były narodowości innego państwa członkowskiego niż to, w którym przebywały. Przedmiotem była odmowa praw pobytu w UE rodzicom, którzy sprawowali władzę rodzicielską nad dzieckiem posiadającym obywatelstwo UE. TSUE orzekł, że odmowa prawa pobytu rodzicowi, który sprawuje władzę rodzicielską nad dzieckiem, pozbawia prawo pobytu dziecka jakiegokolwiek skuteczności. Dlatego rodzic, który sprawuje władzę rodzicielską nad dzieckiem, posiada prawo do pobytu wraz z dzieckiem w państwie przyjmującym¹⁹⁰. Status obywatelstwa Unii pociąga za sobą pewne prawa, które są również zawarte w prawie wtórnym, np. w unijnej [dyrektywie w sprawie prawa do swobodnego przemieszczania się osób](#)¹⁹¹ w związku z wykonywaniem

189 Haska Konferencja Prawa Prywatnego Międzynarodowego (1993), [Konwencja o ochronie dzieci i współpracy w dziedzinie przysposobienia międzynarodowego](#), 29 maja 1993 r., art. 30 ust. 2.

190 TSUE, C-200/02, [Kunqian Catherine Zhu i Man Lavette Chen przeciwko Secretary of State for the Home Department](#), 19 października 2004 r., pkt 45–46.

191 UE, Parlament Europejski i Rada Unii Europejskiej (2004), [dyrektywa 2004/38/WE z dnia 29 kwietnia 2004 r. w sprawie prawa obywateli Unii i członków ich rodzin do swobodnego przemieszczania się i pobytu na terytorium państw członkowskich](#), zmieniająca rozporządzenie (EWG) nr 1612/68 i uchylająca dyrektywy 64/221/EWG, 68/360/EWG, 72/194/EWG, 73/148/EWG, 75/34/EWG, 75/35/EWG, 90/364/EWG, 90/365/EWG i 93/96/EWG, Dz.U. L 158 z 30.4.2004.

podstawowych praw do swobodnego przemieszczania się obywateli Unii i ich rodzin, praw beneficjentów wtórnych, takich jak małoletnie dzieci pozostające na utrzymaniu, oraz prawa do łączenia rodzin. Aspekty te zostały bardziej szczegółowo omówione w [sekcji 9.5](#).

Przykład: sprawa *Zambrano*¹⁹² dotyczy dwojga dzieci urodzonych w trakcie procedury azylowej rodziców przebywających w Belgii (zanim ich wniosek o udzielenie azylu został odrzucony), które zostały obywatelami belgijskimi. Rodzice wystąpili o wydanie dokumentu pobytowego na podstawie unijnej dyrektywy w sprawie swobodnego przemieszczania się jako wstępni, od których dzieci są zależne. Ich wniosek został odrzucony. TSUE orzekł, że jeśli małoletnie dzieci obywatela państwa trzeciego pozostające na jego utrzymaniu są obywatelami Unii, państwa członkowskie nie mogą odmówić takiemu obywatelowi państwa trzeciego pozwolenia na pracę ani prawa pobytu w państwie członkowskim zamieszkania i obywatelstwa tych dzieci, ponieważ takie decyzje pozbawiają te dzieci możliwości rzeczywistego korzystania z istoty praw związanych ze statusem obywatela Unii.

Przykład: w sprawie *Tjebbes i in.*¹⁹³ TSUE stwierdził, że prawo Unii nie wyklucza utraty obywatelstwa państwa członkowskiego, a w konsekwencji utraty obywatelstwa Unii, jeśli rzeczywisty związek między daną osobą a tym państwem członkowskim został trwale przerwany. Sprawa dotyczyła holenderskiej ustawy przewidującej automatyczną utratę obywatelstwa przez obywateli holenderskich, którzy zamieszkiwali poza Niderlandami przez co najmniej 10 lat. Na mocy zasady 10 lat obywatelstwo holenderskie tracą również dzieci osób pozbawionych obywatelstwa. W związku ze sprawą *Rottmann*¹⁹⁴ TSUE stwierdził, że decyzja o cofnięciu obywatelstwa musi być zgodna z zasadą proporcjonalności. TSUE orzekł, że organy krajowe muszą przeprowadzić indywidualne badanie w celu ustalenia, czy skutek utraty obywatelstwa państwa członkowskiego UE, który pociąga za sobą utratę obywatelstwa Unii, może w sposób nieproporcjonalny wpłynąć na normalny rozwój rodziny i życia zawodowego danej osoby. Ponadto dostępny musi być środek odwoławczy umożliwiający

192 TSUE, C-34/09, *Gerardo Ruiz Zambrano przeciwko Office National de l'Emploi (ONEm)*, 8 marca 2011 r.

193 TSUE, C-221/17, *Tjebbes i in. przeciwko Minister van Buitenlandse Zaken*, 12 marca 2019 r.

194 TSUE, C-135/08, *Janko Rottmann przeciwko Freistaat Bayern*, 2 marca 2010 r.

przywrócenie obywatelstwa, jeżeli jego odebranie zostanie uznane za nieproporcjonalne.

Przykład: sprawa *Alfredo Rendón Marín przeciwko Administración del Estado*¹⁹⁵ dotyczy dwóch obywateli państw spoza UE, którym władze przyjmującego państwa członkowskiego odmówiły wydania dokumentu pobytowego i doręczyły nakaz deportacji na podstawie informacji z rejestru karnego. Było to państwo obywatelstwa małoletnich dzieci, nad którymi sprawowali wyłączną opiekę i które posiadały obywatelstwo Unii. TSUE orzekł, że art. 20 TFUE należy interpretować w ten sposób, że stoi on na przeszkodzie przepisom krajowym, które wymagają, by obywatelowi państwa trzeciego, który jest rodzicem małoletnich dzieci będących obywatelami Unii i pozostających pod jego wyłączną opieką, automatycznie odmawiano przyznania dokumentu pobytowego tylko na tej podstawie, że obywatel państwa trzeciego jest notowany w rejestrze karnym, jeśli konsekwencją tej odmowy jest konieczność opuszczenia przez te dzieci terytorium UE¹⁹⁶.

W prawie Rady Europy EKPC nie gwarantuje prawa do obywatelstwa¹⁹⁷. Arbitralna odmowa obywatelstwa może jednak wchodzić w zakres art. 8 EKPC, ponieważ wpływa na życie prywatne osoby, co obejmuje aspekty tożsamości społecznej dziecka¹⁹⁸.

Przykład: w sprawie *Genovese przeciwko Malcie* obywatelstwa maltańskiego odmówiono urodzonemu poza Maltą dziecku pochodzącemu ze związku pozamałżeńskiego kobiety niemającej obywatelstwa maltańskiego i Maltańczyka, co do którego sąd wydał orzeczenie ustalające ojcostwo. Odmowa obywatelstwa jako taka nie stanowiła naruszenia art. 8 EKPC. Arbitralna odmowa obywatelstwa ze względu na urodzenie w związku pozamałżeńskim wzbudziła jednak wątpliwości dotyczące dyskryminacji. Arbitralne zróżnicowane traktowanie z tego względu musi być uzasadnione

195 TSUE, C-165/14, *Alfredo Rendón Marín przeciwko Administración del Estado*, 13 września 2016 r.

196 Zob. także TSUE, C-304/14, *Secretary of State for the Home Department przeciwko CS*, 13 września 2016 r.; TSUE, C-133/15, *H. C. Chavez-Vilchez u. a. gegen Raad van bestuur van de Sociale verzekeringsbank u. a. Vorabentscheidungsersuchen des Centrale Raad van Beroep*, 10 maja 2017 r.; zob. także TSUE, C-82/16, *K.A. i in. przeciwko Belgische Staat*, 8 maja 2018 r.

197 ETPC, *Slivenko i Inni przeciwko Łotwie* [wielka izba], nr 48321/99, 9 października 2003 r., pkt 77.

198 ETPC, *Genovese przeciwko Malcie*, nr 53124/09, 11 października 2011 r., pkt 33.

ważnymi powodami. W związku z brakiem takiego uzasadnienia stwierdzono naruszenie art. 8 w połączeniu z art. 14 EKPC¹⁹⁹.

Kluczową kwestią w przepisach traktatu dotyczących prawa do nabycia obywatelstwa jest unikanie bezpaństwowości. [Europejska konwencja o obywatelstwie](#) zawiera szczegółowe przepisy dotyczące legalnego nabywania obywatelstwa przez dzieci, a także ogranicza możliwości utraty obywatelstwa przez dzieci²⁰⁰. [Konwencja Rady Europy o unikaniu zjawiska bezpaństwowości w związku z sukcesją państw](#) zawiera obowiązek unikania bezpaństwowości w chwili urodzenia (art. 10) i przewiduje prawo do obywatelstwa państwa sukcesora w przypadku bezpaństwowości (art. 2)²⁰¹. Artykuł 12 [zmienionej Europejskiej konwencji o przysposobieniu dzieci](#) również potwierdza dążenie do unikania bezpaństwowości; państwa muszą ułatwiać nabywanie obywatelstwa przez dziecko przysposobione przez ich obywatela, a utrata obywatelstwa na skutek przysposobienia jest uwarunkowana posiadaniem lub nabyciem innego obywatelstwa.

W prawie międzynarodowym art. 7 [Konwencji o prawach dziecka](#), podobnie jak art. 24 ust. 3 [Międzynarodowego paktu praw obywatelskich i politycznych](#) gwarantują dziecku prawo do nabycia obywatelstwa.

199 Zob. przypis 198, pkt 43–49.

200 Rada Europy, [Europejska konwencja o obywatelstwie](#), Seria Traktatów Rady Europy nr 166, 6 listopada 1997 r., art. 6 i 7.

201 Rada Europy, [Konwencja o unikaniu zjawiska bezpaństwowości w związku z sukcesją państw](#), Seria Traktatów Rady Europy nr 200, 19 maja 2006 r.

5

Życie rodzinne

UE	Omówione zagadnienia	Rada Europy
Karta praw podstawowych Unii Europejskiej, art. 7 (prawo do poszanowania życia rodzinnego)	Prawo do poszanowania życia rodzinnego	EKPC, art. 8 (prawo do poszanowania życia rodzinnego) ETPC, <i>V.D. i Inni przeciwko Rosji</i> , nr 72931/10, 9 kwietnia 2019 r.
Karta praw podstawowych Unii Europejskiej, art. 24 (prawa dziecka) Rozporządzenie w sprawie zobowiązań alimentacyjnych (nr 4/2009) Dyrektywa w sprawie równowagi między życiem zawodowym a prywatnym (2019/1158) TSUE, C-129/18, <i>SM przeciwko Entry Clearance Officer, UK Visa Section</i> , 26 marca 2019 r. (dziecko pozostające pod stałą opieką prawną w ramach algierskiego systemu <i>kafali</i>)	Prawo do bycia pod opieką rodziców	EKPC, art. 8 (prawo do poszanowania życia rodzinnego) ETPC, <i>Petrov i X przeciwko Rosji</i> , nr 23608/16, 23 października 2018 r. ETPC, <i>Wunderlich przeciwko Niemcom</i> , nr 18925/15, 10 stycznia 2019 r.
Karta praw podstawowych Unii Europejskiej, art. 24 ust. 3 (prawo do utrzymywania kontaktu z obojgiem rodziców) Dyrektywa w sprawie gwarancji procesowych (2016/800) Rozporządzenie Bruksela II ter (wersja przekształcona) (2019/1111)	Prawo do utrzymywania kontaktów	EKPC, art. 8 (prawo do poszanowania życia rodzinnego) Konwencja w sprawie kontaktów z dziećmi, art. 1 Europejska konwencja o wykonywaniu praw dzieci, art. 6 ETPC, <i>Schneider przeciwko Niemcom</i> , nr 17080/07, 15 września 2011 r. (kontakt między dzieckiem a prawnie nieuznanym ojcem)

UE	Omówione zagadnienia	Rada Europy
<p>Dyrektywa w sprawie mediacji (2008/52/WE)</p> <p>TSUE, C-436/13, <i>E. przeciwko B.</i>, 1 października 2014 r. (dostęp ojca do dziecka)</p> <p>TSUE, C-497/10 PPU, <i>Barbara Mercedi przeciwko Richardowi Chaffe'owi</i>, 22 grudnia 2010 r. (niemowlę i miejsce zwykłego pobytu)</p> <p>TSUE, C-335/17, <i>Neli Valcheva przeciwko Georgiosowi Babanarakisowi</i>, 31 maja 2018 r. (prawo do utrzymywania kontaktów z babkami i dziadkami)</p> <p>Dyrektywa w sprawie dostępu do wymiaru sprawiedliwości (2003/8/WE) (dostęp do wymiaru sprawiedliwości w sporach transgranicznych)</p>		<p>ETPC, <i>Levin przeciwko Szwecji</i>, nr 35141/06, 15 marca 2012 r. (ograniczenie praw do kontaktu)</p> <p>ETPC, <i>A.I. przeciwko Włochom</i>, nr 70896/17, 1 kwietnia 2021 r.</p> <p>ETPC, <i>Mustafa i Armağan Akin przeciwko Turcji</i>, nr 4694/03, 6 kwietnia 2010 r. (kontakt między rodzeństwem po przyznaniu prawa opieki nad dzieckiem)</p> <p>ETPC, <i>Vojnity przeciwko Węgrom</i>, nr 29617/07, 12 lutego 2013 r. (ograniczenie kontaktu ze względu na przekonania religijne)</p> <p>ETPC, <i>A.M. i Inni przeciwko Rosji</i>, nr 47220/19, 6 lipca 2021 r.</p> <p>ETPC, <i>Terna przeciwko Włochom</i>, nr 21052/18, 14 stycznia 2021 r.</p> <p>ETPC, <i>Bogonosovy przeciwko Rosji</i>, nr 38201/16, 5 marca 2019 r.</p> <p>ETPC, <i>M.S. przeciwko Ukrainie</i>, nr 2091/13, 11 lipca 2017 r.</p> <p>ETPC, <i>Khoroshenko przeciwko Rosji</i>, nr 41418/04, 30 czerwca 2015 r.</p> <p>ETPC, <i>Horych przeciwko Polsce</i>, nr 13621/08, 17 kwietnia 2012 r.</p> <p>ETPC, <i>Hadzhieva przeciwko Bułgarii</i>, nr 45285/12, 1 lutego 2018 r.</p>
<p>Karta praw podstawowych Unii Europejskiej, art. 24 (prawa dziecka)</p> <p>Rozporządzenie Bruksela II ter (wersja przekształcona) (2019/1111)</p> <p>TSUE, <i>Joseba Andoni Aguirre Zarraga przeciwko Simone Pelz</i>, 22 grudnia 2010 r. (prawo do bycia wysłuchanym, uprowadzenie dziecka za granicę)</p>	<p>Uprowadzenie dziecka</p>	<p>Europejska konwencja o uznawaniu i wykonywaniu orzeczeń dotyczących pieczy nad dzieckiem oraz o przywracaniu pieczy nad dzieckiem</p> <p>Konwencja w sprawie kontaktów z dziećmi</p> <p>EKPC, art. 8 (prawo do poszanowania życia rodzinnego)</p>

UE	Omówione zagadnienia	Rada Europy
TSUE, C-111/17 PPU, <i>OL przeciwko PQ</i> , 8 czerwca 2017 r. TSUE, C-262/21 PPU, <i>A przeciwko B</i> , 2 sierpnia 2021 r. TSUE, C-211/10 PPU, <i>Doris Povse przeciwko Mauro Alpago</i> , 1 lipca 2010 r. (świadectwo wydane dla ułatwienia stosowania orzeczenia)		ETPC, <i>Neulinger i Shuruk przeciwko Szwajcarii</i> [wielka izba], nr 41615/07, 6 lipca 2010 r. (uprowadzenie dziecka przez matkę) ETPC, <i>R.S. przeciwko Polsce</i> , nr 63777/09, 21 lipca 2015 r. ETPC, <i>Y.S. I O.S. przeciwko Rosji</i> , nr 17665/17, 15 czerwca 2021 r.

Prawo europejskie – zarówno Unii, jak i Rady Europy – przewiduje prawo do poszanowania życia rodzinnego (art. 7 [Karty praw podstawowych UE](#); art. 8 [EKPC](#)). Kompetencje UE w kwestiach związanych z życiem rodzinnym odnoszą się do sporów transgranicznych, w tym uznawania i egzekwowania wyroków między państwami członkowskimi. TSUE zajmuje się takimi kwestiami, jak najlepszy interes dziecka i prawo do życia rodzinnego, określonymi w [rozporządzeniu Bruksela II ter \(wersja przekształcona\)](#). Orzecznictwo ETPC dotyczące życia rodzinnego uznaje współzależne prawa, takie jak prawo do życia rodzinnego i prawo dziecka do zabezpieczenia jego najlepszych interesów, za kwestie nadrzędne. ETPC przyznaje, że prawa dziecka czasami ze sobą kolidują. Na przykład prawo dziecka do poszanowania życia rodzinnego może być ograniczone w celu ochrony jego najlepszego interesu. Ponadto Rada Europy przyjęła różne inne instrumenty dotyczące kwestii odnoszących się do kontaktu, sprawowania opieki i wykonywania praw dziecka.

W niniejszym rozdziale zbadano prawo dziecka do poszanowania życia rodzinnego i powiązane z nim prawa, w szczególności ich treść i zakres, jak również wynikające z tych praw zobowiązania prawne oraz interakcje praw z innymi prawami. Określone aspekty dotyczą prawa do poszanowania życia rodzinnego ([sekcja 5.1](#)), prawa dziecka do znajdowania się pod opieką swoich rodziców ([sekcja 5.2](#)), prawa do utrzymywania kontaktu ([sekcja 5.3](#)) oraz uprowadzenia dziecka ([sekcja 5.4](#)).

5.1 Prawo do poszanowania życia rodzinnego

Główne punkty

- Zgodnie z prawem Unii i Rady Europy państwa mają pozytywne zobowiązania do zapewnienia skutecznego korzystania przez dzieci z prawa do poszanowania życia rodzinnego.
- Organy sądowe i administracyjne powinny brać pod uwagę najlepszy interes dziecka we wszelkich decyzjach dotyczących poszanowania życia rodzinnego.

Prawo dziecka do poszanowania jego życia rodzinnego obejmuje szereg praw złożonych, takich jak: prawo do znajdowania się pod opieką swoich rodziców ([sekcja 5.2](#)), prawo do utrzymywania kontaktu z obojgiem rodziców ([sekcja 5.3](#)), prawo do nieodłączania od rodziców, z wyjątkiem sytuacji, gdy jest to w najlepszym interesie dziecka ([sekcja 5.4](#) i [rozdział 6](#)), oraz prawo do łączenia rodzin ([rozdział 9](#)).

Zarówno w prawie UE, jak i Rady Europy prawo do poszanowania życia rodzinnego podlega kilku ograniczeniom. Ograniczenia te, zgodnie z notą wyjaśniającą do [Karty praw podstawowych UE](#)²⁰², są takie same, jak w przypadku odpowiedniego postanowienia [EKPC](#), a konkretnie art. 8 ust. 2, czyli: przewidziane przez ustawę i konieczne w demokratycznym społeczeństwie z uwagi na bezpieczeństwo państwowe, bezpieczeństwo publiczne lub dobrobyt gospodarczy kraju, ochrona porządku i zapobieganie przestępstwom, ochrona zdrowia i moralności lub ochrona praw i wolności innych osób²⁰³.

Karta praw podstawowych Unii Europejskiej wymaga, by we wszystkich działaniach dotyczących dzieci, zarówno podejmowanych przez władze publiczne, jak i instytucje prywatne, przede wszystkim uwzględnić najlepszy interes dziecka (art. 24 ust. 2)²⁰⁴. Mimo że obowiązek uwzględnienia najlepszego

202 UE, Parlament Europejski, Rada Unii Europejskiej, Komisja Europejska (2007), *Wyjaśnienia dotyczące Karty praw podstawowych*, Dz.U. C 303 z 14.12.2007, s. 17, zob. wyjaśnienie odnoszące się do art. 7.

203 Rada Europy (1950), *Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności*, Seria Traktatów Rady Europy nr 5, 4 listopada 1950 r., art. 8.

204 Zob. np. TSUE, C-400/10 PPU, *J. McB. przeciwko L.E.*, 5 października 2010 r.

interesu dziecka nie jest wyraźnie przewidziany w EKPC, jest on stosowany w orzecznictwie ETPC²⁰⁵.

ETPC orzekł, że art. 8 EKPC chroni również życie rodzinne, gdy dotyczy dzieci i rodziny zastępczej²⁰⁶. W sprawie *V.D. i Inni przeciwko Rosji*²⁰⁷ chłopiec dotknięty ciężkim stopniem niepełnosprawności, który przez dziewięć lat był pod opieką zastępczej matki, został ostatecznie umieszczony z powrotem w swojej biologicznej rodzinie, podczas gdy jego zastępczej matce i rodzinie odmówiono wszelkich kontaktów. W sytuacji, w której osoba, która przez długi czas opiekowała się dzieckiem i stworzyła z nim bliską więź osobistą, została całkowicie i automatycznie wyłączona z życia dziecka i nie mogła w żadnym wypadku uzyskać prawa do kontaktu, niezależnie od najlepszego interesu dziecka, Trybunał stwierdził naruszenie art. 8 EKPC.

5.2 Prawo dziecka do znajdowania się pod opieką swoich rodziców

Główne punkty

- Prawo Unii reguluje proceduralne aspekty prawa dziecka do znajdowania się pod opieką swoich rodziców.
- Zgodnie z EKPC państwa mają negatywne i pozytywne obowiązki poszanowania prawa do życia rodzinnego zarówno dzieci, jak i rodziców.

Prawo dzieci do znajomości tożsamości swoich rodziców oraz pozostawania pod ich opieką to dwa podstawowe elementy prawa dzieci do poszanowania życia rodzinnego. Są one w pewnym stopniu współzależne: prawo dziecka do poznania swoich rodziców jest zapewniane poprzez opiekę rodzicielską. Czasami jednak prawa te są rozdzielne – na przykład w przypadku dzieci, które były przysposobione lub urodziły się wskutek medycznie wspomaganey prokreacji. W tym wypadku prawo jest znacznie ściślej związane z prawem dziecka do tożsamości, wyrażonym poprzez jego wiedzę o swoich biologicznych rodzicach

205 Zob. np. ETPC, *Ignaccolo-Zenide przeciwko Rumunii*, nr 31679/96, 25 stycznia 2000 r.

206 ETPC, *Strand Lobben i Inni przeciwko Norwegii* [wielka izba], nr 37283/13, 10 września 2019 r.

207 ETPC, *V.D. i Inni przeciwko Rosji*, nr 72931/10, 9 kwietnia 2019 r.

i dlatego omówionym w [rozdziale 4](#). W tej sekcji skupiono się na drugim prawie: prawie dziecka do znajdowania się pod opieką swoich rodziców.

W prawie Unii nie ma przepisów regulujących materialny zakres prawa do znajdowania się pod opieką rodziców, a instrumenty prawne UE zajmują się aspektami transgranicznymi, takimi jak uznawanie i wykonywanie orzeczeń sądowych w różnych państwach członkowskich. Na przykład rozporządzenie (WE) nr 4/2009 w sprawie jurysdykcji, prawa właściwego, uznawania i wykonywania orzeczeń oraz współpracy w zakresie zobowiązań alimentacyjnych ([rozporządzenie w sprawie zobowiązań alimentacyjnych](#)) obejmuje transgraniczne wnioski alimentacyjne wynikające ze stosunków rodzinnych²⁰⁸. Na jego mocy ustanawia się wspólne dla UE przepisy umożliwiające dochodzenie należności z tytułu zobowiązań alimentacyjnych, nawet jeżeli dłużnik bądź wierzyciel znajdują się w innym państwie członkowskim.

Prawo do znajdowania się pod opieką rodziców zostało wzmocnione w 2019 r. przez [dyrektywę w sprawie równowagi między życiem zawodowym a prywatnym](#)²⁰⁹, która zapewnia minimalne standardy w zakresie indywidualnych praw związanych z urlopem ojcowskim, urlopem rodzicielskim i urlopem dla opiekunów oraz elastyczną organizacją pracy dla pracowników, którzy są rodzicami lub opiekunami.

Zgodnie z prawem Rady Europy ETPC w wielu sprawach orzekł, że wspólne korzystanie przez rodziców i dzieci z wzajemnego kontaktu stanowi zasadniczy element życia rodzinnego. Środki krajowe, które to utrudniają, stanowią ingerencję w prawo chronione w art. 8 EKPC²¹⁰. W tego typu sprawach ETPC bada, czy w świetle całości sprawy powody, dla których zastosowano środek ograniczający możliwość przebywania rodziców i dzieci w swoim towarzystwie, są istotne i wystarczające. W każdym takim przypadku kluczowe znaczenie ma uwzględnienie tego, co leży w najlepszym interesie dziecka.

Właściwym organom krajowym, które mają bezpośredni kontakt ze wszystkimi osobami zainteresowanymi w takich sporach, przysługuje pewien

208 UE, Rada Unii Europejskiej (2008), [rozporządzenie Rady \(WE\) nr 4/2009 z dnia 18 grudnia 2008 r. w sprawie jurysdykcji, prawa właściwego, uznawania i wykonywania orzeczeń oraz współpracy w zakresie zobowiązań alimentacyjnych](#), Dz.U. L 7 z 10.1.2009 (rozporządzenie w sprawie zobowiązań alimentacyjnych).

209 UE, Parlament Europejski i Rada Unii Europejskiej (2019), [dyrektywa \(UE\) 2019/1158 z dnia 20 czerwca 2019 r. w sprawie równowagi między życiem zawodowym a prywatnym rodziców i opiekunów oraz uchylająca dyrektywę Rady 2010/18/UE](#), Dz.U. L 188 z 12.7.2019, s. 79.

210 Zob. np. ETPC, *K. i T. przeciwko Finlandii* [wielka izba], nr 25702/94, 12 lipca 2001 r., pkt 168.

margines swobody oceny w zależności od konkretnego przypadku i wagi różnych uwzględnianych interesów. Margines ten będzie raczej szeroki w przypadku spraw dotyczących pieczy nad dzieckiem, a węższy w przypadku dalszych ograniczeń, takich jak ograniczenia, które te organy nakładają na prawa rodziców do kontaktów z dzieckiem.

ETPC podkreślił również, że w tego rodzaju sprawach proces decyzyjny musi być sprawiedliwy i zapewniać należyte poszanowanie interesów, które gwarantuje art. 8.

Przykład: w sprawie *Petrov i X. przeciwko Rosji*²¹¹ matka dziecka wyprowadziła się od ojca (pierwszego skarżącego) i zabrała ze sobą dziecko (drugiego skarżącego). Ostatecznie uzyskała prawo do pieczy nad dzieckiem. ETPC zauważył, że nigdy nie zwrócono się do ekspertów o opinię w ważnych kwestiach, takich jak relacje dziecka z każdym z rodziców, zdolności rodzicielskie każdego z rodziców lub czy możliwe jest przesłuchanie dziecka w sądzie, biorąc pod uwagę jego wiek i dojrzałość. Sądy krajowe odmówiły rozpatrzenia wniosku ojca o przyznanie mu prawa do pieczy i dopuszczenia jako dowodu pewnych przedłożonych przez niego dokumentów, a organy ds. opieki nad dziećmi wydały sprzeczne zalecenia. Podsumowując, ETPC stwierdził, że badanie sprawy przez sądy krajowe nie było wystarczająco dokładne, proces decyzyjny był wadliwy i nie pozwolił na ustalenie najlepszego interesu dziecka, co stanowiło naruszenie art. 8 EKPC.

Przykład: w sprawie *Wunderlich przeciwko Niemcom*²¹² małżeństwo chciało uczyć w domu czworo swoich dzieci, choć prawo krajowe na to nie zezwalało. Następnie sąd rodzinny odebrał im prawo do określania miejsca zamieszkania dzieci oraz prawo do podejmowania decyzji w sprawach szkolnych. Dzieci zostały zabrane z domu skarżących i umieszczone w domu dziecka, gdzie oceniono ich poziom nauki. Po trzech tygodniach, gdy skarżący zgodzili się, by dzieci mogły uczęszczać do szkoły, zostały one zwrócone skarżącym.

Niemiecki system obowiązku szkolnego opierał się na przestankach zgodnych z własnym orzecznictwem ETPC i mieszczących się w marginesie swobody oceny pozwanego państwa. Egzekwowanie obowiązku

211 ETPC, *Petrov i X przeciwko Rosji*, nr 23608/16, 23 października 2018 r.

212 ETPC, *Wunderlich przeciwko Niemcom*, nr 18925/15, 10 stycznia 2019 r.

szkolnego, aby zapobiec izolacji społecznej dzieci skarżących i zapewnić ich integrację ze społeczeństwem, było zatem istotnym powodem uzasadniającym częściowe pozbawienie skarżących władzy rodzicielskiej. O ile prawdą jest, że ocena poziomu nauki dzieci wykazała, że mają one wystarczającą wiedzę, umiejętności społeczne i kochającą więź z rodzicami, to informacje te nie były dostępne dla Urzędu ds. Dzieci i Młodzieży ani dla sądów, gdy podejmowały one swoje decyzje, właśnie dlatego, że skarżący odmówili przeprowadzenia tych badań, zanim dzieci zostały objęte pieczą. Trybunał podkreślił w tym kontekście, że nawet błędne osądy lub oceny dokonywane przez profesjonalistów per se nie powodują, że środki opieki nad dzieckiem są niezgodne z wymogami art. 8. Rzeczywiste odebranie dzieci nie trwało dłużej, niż było to konieczne, było w ich najlepszym interesie i nie zostało przeprowadzone w sposób szczególnie surowy lub wyjątkowy. Proces decyzyjny, postrzegany jako całość, zapewnił skarżącym wymaganą ochronę ich interesów. Nie stwierdzono naruszenia art. 8 EKPC.

W prawie międzynarodowym art. 5 [Konwencji o prawach dziecka](#) stanowi, że „państwa-strony będą szanowały odpowiedzialność, prawo i obowiązek rodziców [...] do zapewnienia mu [dziecku], w sposób odpowiadający rozwojowi jego zdolności, możliwości ukierunkowania go i udzielenia mu rad przy korzystaniu przez nie z praw przyznanych mu w niniejszej konwencji”. Ponadto art. 9 Konwencji o prawach dziecka stanowi, że dziecko nie może być oddzielone od swoich rodziców wbrew ich woli i że wszystkim stronom należy umożliwić uczestnictwo w każdym postępowaniu dotyczącym tej sytuacji. [Wytyczne ONZ w sprawie opieki zastępczej](#) dalej uzasadniają prawa dzieci w tych okolicznościach i odpowiadające im obowiązki państw²¹³.

213 ONZ, Rada Praw Człowieka (2009), [Wytyczne ONZ w sprawie opieki zastępczej](#), dokument ONZ A/HRC/11/L.13, 15 czerwca 2009 r.

5.3 Prawo do utrzymywania kontaktów

Główne punkty

- Prawo dziecka do utrzymywania kontaktu z obojgiem rodziców musi być respektowane we wszystkich formach rozdzielania z rodzicami. Może obejmować prawo do utrzymywania kontaktów z dziadkami i rodzeństwem.
- Zapewnianie prawa dziecka do utrzymywania kontaktu z jego rodzicami oraz łączenie rodzin wymaga traktowania najlepszego interesu dziecka jako sprawy nadrzędnej i przykładania odpowiedniej wagi do opinii dziecka zgodnie z jego wiekiem i stopniem dojrzałości.

Zakres prawa do utrzymania kontaktu z rodzicami różni się w zależności od kontekstu. W przypadku podjęcia przez rodziców decyzji o rozstaniu, zakres ten jest szerszy i zazwyczaj ograniczony tylko najlepszym interesem dziecka. W kontekście separacji usankcjonowanej przez państwo na skutek, na przykład, wydalenia rodzica lub pozbawienia go wolności, władze państwowe działają na rzecz wspierania chronionego interesu i muszą zapewnić właściwą równowagę pomiędzy interesami stron a obowiązkiem zagwarantowania najlepszego interesu dziecka. Prawo dzieci do utrzymywania kontaktu z obojgiem rodziców ma zastosowanie w obu przypadkach. Zakres prawa do utrzymywania kontaktów należy teraz postrzegać jako obejmujący, w pewnych okolicznościach, także dziadków i rodzeństwo.

W prawie Unii art. 24 ust. 3 **Karty praw podstawowych UE** jednoznacznie uznaje prawo każdego dziecka do utrzymywania kontaktu z *obojgiem* rodziców. Przepis wyjaśnia treść tego prawa, w szczególności znaczenie kontaktu, który musi: odbywać się *regularnie*, umożliwiać rozwój *osobistej relacji* oraz mieć formę *bezpośredniego kontaktu*. Jest jednak pewne zastrzeżenie: prawo każdego dziecka do utrzymywania kontaktu ze swoimi rodzicami jest wyraźnie ograniczone przez jego najlepszy interes. Przepis ten, jak sprecyzowano w nocie wyjaśniającej do Karty, jest wyraźnie wzorowany na art. 9 **Konwencji o prawach dziecka**.

Dyrektywa w sprawie gwarancji procesowych określa prawo zatrzymanych dzieci do utrzymywania kontaktów z rodzicami, rodziną i przyjaciółmi za

pośrednictwem wizyt i korespondencji, chyba że ze względu na najlepszy interes dziecka potrzebne są wyjątkowe ograniczenia²¹⁴.

Zgodnie z kompetencjami UE (zob. [rozdział 1](#)) położono w tej kwestii nacisk na współpracę sądową (w celu utworzenia przestrzeni wolności, bezpieczeństwa i sprawiedliwości, w której zapewniony jest swobodny przepływ osób). Dwa instrumenty UE mają znaczenie: [rozporządzenie Bruksela II ter \(wersja przekształcona\)](#)²¹⁵ oraz [dyrektywa w sprawie mediacji](#)²¹⁶. Z perspektywy praw istotne jest rozporządzenie Bruksela II ter (wersja przekształcona). Po pierwsze, ma zastosowanie do *wszystkich* decyzji dotyczących odpowiedzialności rodzicielskiej, niezależnie od stanu cywilnego rodziców. Po drugie, przepisy odnoszące się do jurysdykcji (określonej głównie przez podstawowe miejsce pobytu dziecka) kierują się najlepszym interesem dziecka. Po trzecie, należy zwrócić szczególną uwagę na to, by zapewnić poszanowanie opinii dzieci²¹⁷.

Orzecznictwo TSUE²¹⁸ w sprawach bezprawnego uprowadzenia dziecka wskutek jednostronnej decyzji jednego z rodziców ma na celu przede wszystkim zachowanie podstawowego prawa dziecka do utrzymywania stałego, osobistego i bezpośredniego kontaktu z obojgiem rodziców (art. 24 ust. 3 Karty praw podstawowych). Trybunał stwierdza bowiem, że prawo to jest fundamentalnie związane z najlepszym interesem każdego dziecka. W opinii TSUE środek uniemożliwiający dziecku stały, osobisty i bezpośredni kontakt z obojgiem rodziców można uzasadnić tylko innym interesem dziecka takiej wagi, że przeważa on nad interesem wynikającym ze wspomnianego prawa podstawowego²¹⁹. Obejmuje to środki tymczasowe, w tym środki zabezpieczające określone w art. 15 rozporządzenia Bruksela II ter (wersja przekształcona). Trybunał

214 UE, Parlament Europejski i Rada Unii Europejskiej (2016), [dyrektywa \(UE\) 2016/800 sprawie gwarancji procesowych dla dzieci będących podejrzanymi lub oskarżonymi w postępowaniu karnym](#), Dz.U. L 132 z 21.5.2016, s. 1.

215 UE, rozporządzenie Rady (UE) 2019/1111 z dnia 25 czerwca 2019 r. w sprawie jurysdykcji, uznawania i wykonywania orzeczeń w sprawach małżeńskich i w sprawach dotyczących odpowiedzialności rodzicielskiej oraz w sprawie uprowadzenia dziecka za granicę (wersja przekształcona), Dz.U. L 178 z 2.7.2019, s. 1 ([rozporządzenie Bruksela II ter \(wersja przekształcona\)](#)).

216 UE, Parlament Europejski, Rada Unii Europejskiej (2008), [dyrektywa 2008/52/WE w sprawie niektórych aspektów mediacji w sprawach cywilnych i handlowych](#), Dz.U. L 136 z 24.5.2008, s. 3 ([dyrektywa w sprawie mediacji](#)).

217 Zob. na przykład [rozporządzenie Rady \(UE\) 2019/1111](#), Preambuła (pkt 7, 19, 20, 28 i 57) oraz art. 7, 21, 26, 39 ust. 2 i art. 47 ust. 3 lit. a), b).

218 Zob. na przykład: TSUE, C-497/10 PPU, [Barbara Mercredi przeciwko Richardowi Chaffe'owi](#), 22 grudnia 2010 r.

219 TSUE, C-403/09 PPU, [Jasna Detiček przeciwko Maurizio Sgueglia](#), 23 grudnia 2009 r., pkt 59 i 60.

orzekł, że wyważoną i rozsądną ocenę wszystkich istniejących interesów, która powinna opierać się na obiektywnych względach dotyczących samej osoby dziecka i jego środowiska społecznego, należy co do zasady przeprowadzić w ramach postępowania na podstawie przepisów rozporządzenia Bruksela II ter (wersja przekształcona).

Przykład: sprawa *E. przeciwko B.*²²⁰ dotyczyła sporu toczącego się pomiędzy E. (ojcem) a B. (matką) w przedmiocie właściwości sądów Zjednoczonego Królestwa odnośnie do rozstrzygnięcia kwestii ustalenia miejsca zwykłego pobytu ich dziecka S. i prawa ojca do kontaktu z dzieckiem. Rodzice podpisali przed sądem hiszpańskim porozumienie, w którym matce przyznano pieczę, a ojcu prawo do osobistej styczności z dzieckiem. Następnie matka próbowała ograniczyć przyznane ojcu w ugodzie prawo do kontaktu z dzieckiem. Ojciec wszczął postępowanie przed sądem (High Court), żądając wykonania hiszpańskiego porozumienia. Matka stwierdziła, że dokonała prorogacji jurysdykcji hiszpańskiego sądu i zwróciła się o przekazanie sprawy sądom Anglii i Walii. Na skutek odwołania ojca Sąd Apelacyjny (Court of Appeal) skierował do TSUE szereg pytań dotyczących interpretacji art. 12 ust. 3 rozporządzenia Bruksela II bis.

ETPC orzekł, że gdy przed sądem zostało wszczęte postępowanie zgodnie z art. 12 ust. 3 rozporządzenia Bruksela II bis, dobro dziecka może podlegać ochronie jedynie w drodze zbadania w każdym poszczególnym wypadku, czy prorogacja jurysdykcji jest zgodna z tym dobrem. Prorogacja jurysdykcji jest ważna tylko w odniesieniu do konkretnego postępowania, wszczętego przed sądem, którego jurysdykcja została prorogowana. Wraz z ostatecznym zakończeniem postępowania leżącym u podstaw prorogacji jurysdykcji jurysdykcja ta wygasa na rzecz sądu, któremu przysługuje jurysdykcja ogólna na podstawie art. 8 ust. 1 rozporządzenia Bruksela II bis.

W odniesieniu do odpowiedzialności rodzicielskiej rozporządzenie Bruksela II ter (wersja przekształcona) współistnieje z [konwencją haską o jurysdykcji, prawie właściwym, uznawaniu, wykonywaniu i współpracy w zakresie](#)

220 TSUE, C-436/13, *E. przeciwko B.*, 1 października 2014 r.

odpowiedzialności rodzicielskiej oraz środków ochrony dziecka²²¹. Zgodnie z art. 97 rozporządzenia Bruksela II ter (wersja przekształcona) to rozporządzenie ma pierwszeństwo przed konwencją haską: a) jeżeli miejsce zwykłego pobytu dziecka, którego dotyczą działania prawne, znajduje się w państwie członkowskim lub b) w zakresie uznawania i wykonywania orzeczeń wydanych przez sąd jednego państwa członkowskiego na terytorium innego państwa członkowskiego, nawet jeżeli miejsce zwykłego pobytu dziecka znajduje się na terytorium państwa trzeciego będącego Umawiającą się Stroną wspomnianej Konwencji. Dlatego kluczową kwestią w odniesieniu do rozporządzenia Bruksela II ter (wersja przekształcona) jest ustalenie miejsca zwykłego pobytu dziecka.

Przykład: w sprawie *Mercredi przeciwko Chaffe'owi*²²² sąd apelacyjny (Court of Appeal) Anglii i Walii skierował do TSUE sprawę dotyczącą uprowadzenia dwumiesięcznego dziecka z Wielkiej Brytanii na francuską wyspę Réunion. TSUE orzekł, że pojęcie miejsca zwykłego pobytu dla celów art. 8 i 10 rozporządzenia Bruksela II bis oznacza miejsce, gdzie dziecko wykazuje pewną integrację ze środowiskiem społecznym i rodzinnym. Jeżeli sytuacja dotyczy niemowlęcia, które przebywało ze swoją matką tylko kilka dni w państwie członkowskim – innym niż państwo jego zwykłego pobytu – do którego zostało zabrane, czynniki, które należy wziąć pod uwagę, to: po pierwsze, czas trwania, regularność, warunki i przyczyny pobytu na terytorium tego państwa członkowskiego UE oraz przeprowadzki matki do tego państwa; po drugie, w szczególności wiek dziecka, pochodzenie geograficzne i rodzinne matki oraz więzi rodzinne i społeczne łączące matkę i dziecko z tym państwem członkowskim.

Szczególne znaczenie dla korzystania z prawa do utrzymywania kontaktu z obojgiem rodziców w sporach transgranicznych mają również instrumenty związane z regulowaniem dostępu do wymiaru sprawiedliwości, wyjaśniające sposób postępowania w złożonych sporach, takie jak dyrektywa Rady nr 2023/8/WE (**dyrektywa w sprawie dostępu do wymiaru**

221 Światowa Organizacja Współpracy Transgranicznej w Sprawach Cywilnych i Handlowych, Haska Konferencja Prawa Prywatnego Międzynarodowego (1996), **Konwencja o jurysdykcji, prawie właściwym, uznawaniu, wykonywaniu i współpracy w zakresie odpowiedzialności rodzicielskiej oraz środków ochrony dzieci**, 19 października 1996 r.

222 TSUE, C-497/10 PPU, *Barbara Mercredi przeciwko Richardowi Chaffe'owi*, 22 grudnia 2010 r.

sprawiedliwości), której celem jest „usprawnienie dostępu do wymiaru sprawiedliwości w sporach transgranicznych”²²³.

Trybunał wypowiedział się również w przedmiocie prawa dziadków do kontaktów z wnukami.

Przykład: w sprawie *Neli Valcheva przeciwko Georgiosowi Babanarakisowi*²²⁴ babcia (ze strony matki) zażądała kontaktów z wnukiem po rozwiązaniu małżeństwa rodziców przez sąd grecki, który przyznał opiekę nad dzieckiem jego ojcu. TSUE orzekł, że prawo dzieci do utrzymywania kontaktów z obojgiem rodziców należy interpretować rozszerzająco, a „prawo do kontaktów z dzieckiem” należy interpretować jako obejmujące prawo dziadków do kontaktów z wnukami.

W prawie Rady Europy prawo każdego dziecka do utrzymywania kontaktu z obojgiem rodziców mieści się w sposób dorozumiany w zakresie art. 8 EKPC. ETPC potwierdził wielokrotnie, że „wspólne korzystanie przez rodziców i dzieci z wzajemnego kontaktu stanowi zasadniczy element życia rodzinnego”²²⁵. Podkreślił również, że prawo to może być jednak ograniczone w najlepszym interesie dziecka (zob. [sekcja 5.4](#) i [rozdział 6](#)). Prawo to stanowi oś sądowego procesu podejmowania decyzji w kwestiach dotyczących sprawowania opieki i kontaktu z dziećmi.

W wielu sprawach ETPC albo bezpośrednio, albo pośrednio odnosił się do najlepszego interesu dziecka w kontekście kontaktów między rodzicami a dziećmi.

Przykład: w sprawie *Schneider przeciwko Niemcom*²²⁶ skarżący znajdował się w związku z zamężną kobietą i twierdził, że jest biologicznym ojcem jej syna, którego prawnie uznanym ojcem był mąż tej kobiety. Skarżący

223 UE, Rada Unii Europejskiej (2003), dyrektywa Rady 2003/8/WE z dnia 27 stycznia 2003 r. w celu usprawnienia dostępu do wymiaru sprawiedliwości w sporach transgranicznych poprzez ustanowienie minimalnych wspólnych zasad odnoszących się do pomocy prawnej w sporach o tym charakterze, Dz.U. L 26 z 31.1.2003 (dyrektywa w sprawie dostępu do wymiaru sprawiedliwości).

224 TSUE, C-335/17, *Neli Valcheva przeciwko Georgiosowi Babanarakisowi*, 31 maja 2018 r.

225 ETPC, *K. i T. przeciwko Finlandii* [wielka izba], nr 25702/94, 12 lipca 2001 r., pkt 151.

226 ETPC, *Schneider przeciwko Niemcom*, nr 17080/07, 15 września 2011 r.

twierdził, że decyzja sądów krajowych dotycząca odrzucenia jego wniosku w sprawie kontaktu z dzieckiem i informacji o rozwoju dziecka, uzasadniona brakiem potwierdzonego prawnie ojcostwa i brakiem relacji z dzieckiem, stanowiła naruszenie jego praw w oparciu o art. 8 EKPC. Stwierdzając naruszenie, ETPC skupił się na tym, iż sądy krajowe nie rozważyły kwestii, czy w szczególnych okolicznościach tej sprawy kontakt dziecka ze skarżącym byłby w najlepszym interesie dziecka²²⁷. W odniesieniu do wniosku skarżącego o udzielenie informacji o rozwoju osobistym dziecka Trybunał orzekł, że sądy krajowe nie podały wystarczających powodów uzasadniających ich ingerencję zgodnie z celami określonymi w art. 8 ust. 2 i wobec tego ingerencja ta nie była „konieczna w społeczeństwie demokratycznym”.

Przykład: w sprawie *Levin przeciwko Szwecji*²²⁸ skarżąca, matka trojga dzieci objętych instytucjonalną opieką zastępczą, twierdziła, że ograniczanie jej praw do utrzymywania kontaktu z dziećmi naruszyło jej prawo do poszanowania życia rodzinnego. ETPC skupił się na celu ograniczeń kontaktu, tj. ochronie najlepszego interesu dzieci. W tej konkretnej sprawie pod opieką skarżącej dzieci były zaniedbane, a kontakt z nią ujawniał silne negatywne reakcje ze strony dzieci. Uznając, że nie doszło do naruszenia art. 8 EKPC Trybunał orzekł, że ingerencja w prawo skarżącej była „proporcjonalna do uzasadnionego celu [zabezpieczenie najlepszego interesu dzieci] i w granicach swobody organów krajowych”.

Przykład: w sprawie *A.I. przeciwko Włochom*²²⁹ skarżąca, która była pochodzenia nigeryjskiego i ofiarą handlu ludźmi, złożyła skargę na niemożność korzystania z prawa do kontaktu z dwójką swoich dzieci z powodu zakazu kontaktu nałożonego przez sąd krajowy w decyzji uznającej dzieci za kwalifikujące się do adopcji. Sądy krajowe oceniły umiejętności rodzicielskie skarżącej, nie biorąc pod uwagę jej trudnej sytuacji jako ofiary handlu ludźmi ani pochodzenia lub odmiennego modelu przywiązania rodzica do dziecka w jej kulturze, chociaż czynnik ten został wyraźnie podkreślony w dostępnym sprawozdaniu biegłego. Trybunał stwierdził, że w trakcie postępowania, które doprowadziło do przerwania kontaktu

227 Zob. także ETPC, *Anayo przeciwko Niemcom*, nr 20578/07, 21 grudnia 2010 r., pkt 67 i 71.

228 ETPC, *Levin przeciwko Szwecji*, nr 35141/06, 15 marca 2012 r., pkt 57 i 69, ETPC, *K. i T. przeciwko Finlandii* [wielka izba], nr 25702/94, 12 lipca 2001 r., pkt 151.

229 ETPC, *A.I. przeciwko Włochom*, nr 70896/17, 1 kwietnia 2021 r.

między skarżącą a jej dziećmi, nie przywiązano wystarczającej wagi do umożliwienia skarżącej i dzieciom prowadzenia życia rodzinnego. W związku z tym w postępowaniu nie zastosowano środków zabezpieczających proporcjonalnych do powagi ingerencji i wchodzących w grę interesów, a zatem naruszono art. 8 EKPC.

Przykład: w sprawie *Mustafa i Armağan Akin przeciwko Turcji*²³⁰ skarżący – ojciec i syn – podnieśli, że warunki orzeczenia w przedmiocie pieczy nad dzieckiem wydanego przez sąd krajowy naruszyły ich prawa wynikające z art. 8 EKPC, ponieważ uniemożliwiały synowi kontakt ze swoją siostrą, która znajdowała się pod opieką ich matki. Ponadto ojciec nie mógł utrzymywać kontaktu z obojgiem swoich dzieci naraz, ponieważ kontakt jego syna z matką zbiegał się w czasie z jego własnym kontaktem z córką. ETPC stwierdził, że decyzja sądu krajowego dotycząca rozdzielenia dwójki rodzeństwa stanowiła naruszenie prawa skarżących do poszanowania ich życia rodzinnego, ponieważ nie tylko uniemożliwiła dwójce rodzeństwa utrzymywanie kontaktu ze sobą, ale też pozbawiała ich ojca możliwości równoczesnego przebywania w towarzystwie dwójki jego dzieci²³¹.

W kontekście podejmowania decyzji dotyczących sprawowania opieki i kontaktów z dzieckiem ETPC zakazuje również dyskryminacji niezgodnej z art. 14 EKPC.

Przykład: w sprawie *Vojnity przeciwko Węgrom*²³² skarżący twierdził, że odmówiono mu prawa do kontaktu z synem z powodu przekonań religijnych skarżącego. Stwierdzając naruszenie art. 14 w połączeniu z art. 8 EKPC, ETPC zauważył, że brakowało dowodów, iż przekonania religijne skarżącego obejmują niebezpieczne praktyki lub narażają jego syna na fizyczną lub psychiczną szkodę²³³. Decyzje sądów krajowych dotyczące pozbawienia skarżącego prawa do kontaktu spowodowały, że jakakolwiek forma kontaktu i utrzymywanie jakiegokolwiek dalszego życia rodzinnego stało się niemożliwe, mimo faktu, że całkowite zerwanie kontaktu mogło być uzasadnione wyłącznie wyjątkowymi okolicznościami. Dlatego ETPC

230 ETPC, *Mustafa i Armağan Akin przeciwko Turcji*, nr 4694/03, 6 kwietnia 2010 r.

231 Zob. także ETPC, *Vujica przeciwko Chorwacji*, nr 56163/12, 8 października 2015 r.

232 ETPC, *Vojnity przeciwko Węgrom*, nr 29617/07, 12 lutego 2013 r.; zob. także ETPC, *P.V. przeciwko Hiszpanii*, nr 35159/09, 30 listopada 2010 r.

233 ETPC, *Vojnity przeciwko Węgrom*, nr 29617/07, 12 lutego 2013 r., pkt 38.

stwierdził, że nie zachodził rozsądny stosunek proporcjonalności pomiędzy całkowitym zakazem prawa dostępu skarżącego a zamierzonym celem, a konkretnie ochroną najlepszego interesu dziecka.

Przykład: sprawa *A.M. i Inni przeciwko Rosji*²³⁴ dotyczyła ograniczenia praw rodzicielskich skarżącej i pozbawienia jej prawa do kontaktu z dziećmi, bez wymaganej kontroli, ponieważ w tym czasie przechodziła ona tranzycję płciową. Trybunał nie znalazł dowodów na potencjalne szkody poniesione przez dzieci w wyniku tranzycji i uznał, że sądy krajowe nie zbadały w wystarczającym stopniu szczególnych okoliczności dotyczących tej rodziny. Ponadto decyzja ta była wyraźnie oparta na tożsamości płciowej skarżącej i w związku z tym była dyskryminująca, co stanowi naruszenie art. 8 EKPC rozpatrywanego oddzielnie i w związku z art. 14 EKPC.

Przykład: w sprawie *Terna przeciwko Włochom*²³⁵ skarżąca złożyła skargę na zabranie i umieszczenie pod opieką swojej wnuczki (która mieszkała z nią od urodzenia) oraz na niemożność skorzystania z prawa do kontaktów z dzieckiem, które zostało jej przyznane przez sądy krajowe. Jej zdaniem sytuacja ta wynikała ze stygmatyzacji rodziny dziecka związanej z jego etnicznym pochodzeniem romskim. ETPC stwierdził naruszenie art. 8 EKPC z powodu braku odpowiednich i wystarczających wysiłków ze strony władz krajowych w celu zapewnienia poszanowania praw skarżącej do odwiedzin. Z drugiej strony, aby uzasadnić objęcie dziecka opieką, sądy krajowe użyły argumentów dotyczących najlepszego interesu dziecka, a nie pochodzenia etnicznego dziecka i jego rodziny. Nie doszło więc do naruszenia art. 14 w związku z art. 8 EKPC.

Prawo dziecka do utrzymywania kontaktu z obojgiem rodziców jest także wyraźnie wymienione w [konwencji Rady Europy w sprawie kontaktów z dziećmi](#)²³⁶. Artykuł 4 ust. 1 tej konwencji stanowi, że „dziecko i rodzice mają prawo uzyskania i utrzymywania ze sobą regularnych kontaktów”. Ogólne zasady, które należy stosować w orzecznictwie dotyczącym kontaktów, kładą nacisk

234 ETPC, *A.M. i Inni przeciwko Rosji*, nr 47220/19, 6 czerwca 2021 r.

235 ETPC, *Terna przeciwko Włochom*, nr 21052/18, 14 stycznia 2021 r.

236 Rada Europy (2003), [Konwencja w sprawie kontaktów z dziećmi](#), Seria Traktatów Rady Europy nr 192, 15 maja 2003 r. Światowa Organizacja Współpracy Transgranicznej w Sprawach Cywilnych i Handlowych, Haska Konferencja Prawa Prywatnego Międzynarodowego (1996), [Konwencja o jurysdykcji, prawie właściwym, uznawaniu, wykonywaniu i współpracy w zakresie odpowiedzialności rodzicielskiej oraz środków ochrony dzieci](#), 19 października 1996 r.

na prawo dziecka do informacji, konsultacji i wyrażania swoich opinii oraz do należytego uwzględniania tych opinii.

Artykuł 6 [Konwencji Rady Europy o wykonywaniu praw dzieci](#)²³⁷ określa wymogi sądowego procesu decyzyjnego, w tym prawne zobowiązania do: rozważenia, czy organ sądowy posiada wystarczające informacje do określenia najlepszego interesu dziecka; zapewnienia dziecku prawa do informacji o procesie i jego wynikach; stworzenia bezpiecznej przestrzeni dla dzieci, których dotyczy postępowanie, do swobodnego wyrażania swoich poglądów w sposób odpowiedni do ich wieku i dojrzałości.

Poszanowanie życia rodzinnego w odniesieniu do dziadków i ich wnuków wiąże się przede wszystkim z prawem do utrzymania normalnych stosunków między dziadkami a wnukami poprzez kontakty między nimi, nawet jeśli kontakty te zwykle odbywają się za zgodą osoby sprawującej władzę rodzicielską²³⁸. W sprawie *Bogonosovy przeciwko Rosji*²³⁹, w której dziadek chciał utrzymać więzi ze swoją wnuczką po jej adopcji przez inną rodzinę, oraz w sprawie *M.S. przeciwko Ukrainie*²⁴⁰ ETPC podkreślił znaczenie kontaktu z dziadkami, zwłaszcza gdy dziecko stale mieszkało nie tylko z obojgiem rodziców, ale także z dziadkami.

Mogą wystąpić sytuacje, w których dzieci są w inny sposób oddzielone od rodzica, na przykład wskutek pozbawienia rodzica wolności²⁴¹. W sprawie *Khoroshenko przeciwko Rosji*²⁴² ETPC uznał, że ingerencja w życie prywatne i rodzinne skarżącego, polegająca na zbyt rzadkich dozwolonych wizytach, była nieproporcjonalna do celów jego wyroku. Ponadto w sprawie *Horych przeciwko Polsce*²⁴³ ETPC stwierdził, że „widzenia dzieci [...] w zakładzie karnym wymagają szczególnych warunków uzależnionych od ich wieku, możliwego wpływu na ich stan emocjonalny lub dobrostan, a także od osobistych okoliczności

237 Rada Europy, [Europejska konwencja o wykonywaniu praw dzieci](#), Seria Traktatów Rady Europy nr 160, 25 stycznia 1996.

238 ETPC, [Mitovi przeciwko Bułgarii](#), *Mitovi przeciwko Bułgarii*, nr 53565/13, 16 kwietnia 2015 r.

239 ETPC, [Bogonosovy przeciwko Rosji](#), nr 38201/16, 5 marca 2019 r.

240 ETPC, [M.S. przeciwko Ukrainie](#), nr 2091/13, 11 lipca 2017 r.

241 Zob. także Rada Europy, Komitet Ministrów (2018), [zalecenie CM/Rec\(2018\)5 Komitetu Ministrów dla państw członkowskich dotyczące dzieci rodziców osadzonych w zakładach karnych](#), 4 kwietnia 2018 r.

242 ETPC, [Khoroshenko przeciwko Rosji](#), nr 41418/04, 30 czerwca 2015 r.

243 ETPC, [Horych przeciwko Polsce](#), nr 13621/08, 17 kwietnia 2012 r.

osoby odwiedzanej”. Trybunał kontynuował, mówiąc że „pozytywne obowiązki państwa na podstawie art. 8 [...] obejmują obowiązek zapewnienia odpowiednich, możliwie najbardziej wolnych od stresu dla odwiedzających warunków odwiedzin, mając na uwadze praktyczne konsekwencje pozbawienia wolności”.

Przykład: w sprawie *Hadzhieva przeciwko Bułgarii*²⁴⁴ 14-letnia skarżąca została pozostawiona sama sobie, gdy jej rodzice zostali zatrzymani. Zgodnie z odpowiednimi krajowymi przepisami organy miały obowiązek od momentu zatrzymania rodziców skarżącej umożliwić im zorganizowanie opieki nad nią lub zbadanie jej sytuacji z własnej inicjatywy; były również zobowiązane do zapewnienia skarżącej pomocy, wsparcia i usług, w zależności od potrzeb, w jej własnym domu, rodzinie zastępczej lub wyspecjalizowanej instytucji. Właściwe organy nie uczyniły tego. W związku z tym w odniesieniu do początkowego dwudniowego terminu organy nie wywiązały się ze spoczywającego na nich na mocy art. 8 obowiązku pozytywnego dotyczącego zapewnienia, aby skarżąca była chroniona i zaopiekowana w przypadku nieobecności jej rodziców.

Prawo dzieci do utrzymywania kontaktu ze swoimi rodzicami jest wzmocnione poprzez niektóre z *wytycznych Rady Europy w sprawie wymiaru sprawiedliwości przyjaznemu dziecku*²⁴⁵. W wytycznych wyraźnie stwierdzono prawo dzieci osób pozbawionych wolności do „utrzymywania regularnego i znaczącego kontaktu z rodzicami [i] rodziną” (art. 21 lit. a)) (zob. także [rozdział 11](#)). Ponadto zalecenie Rady Europy *CM/Rec(2018)5 dotyczące dzieci rodziców osadzonych w zakładach karnych*²⁴⁶ zawiera wskazówki dotyczące tego, w jaki sposób należy zadbać o zachowanie i rozwój pozytywnych relacji między dzieckiem a rodzicem, gdy rodzic przebywa w strzeżonym ośrodku.

W prawie międzynarodowym o prawie dziecka do utrzymywania kontaktu z obojgiem rodziców mówi Konwencja o prawach dziecka w art. 9 ust. 3: „Państwa-Strony będą szanowały prawo dziecka odseparowanego od jednego lub obojga rodziców do utrzymywania regularnych stosunków osobistych

244 ETPC, *Hadzhieva przeciwko Bułgarii*, nr 45285/12, 1 lutego 2018 r.

245 Rada Europy, Komitet Ministrów (2010), *Wytyczne Komitetu Ministrów Rady Europy w sprawie wymiaru sprawiedliwości przyjaznego dzieciom*, 17 listopada 2010 r.

246 Rada Europy, Komitet Ministrów (2018), zalecenie *CM/Rec(2018)5 dotyczące dzieci rodziców osadzonych w zakładach karnych*, 4 kwietnia 2018 r.

i bezpośrednich kontaktów z obojgiem rodziców, z wyjątkiem przypadków, gdy jest to sprzeczne z najlepszym pojętym interesem dziecka”.

5.4 Bezprawne uprowadzenie dziecka za granicę

Główne punkty

- Prawo Unii wymaga bardziej konkretnie, aby dziecko zostało wysłuchane w trakcie postępowania dotyczącego jego powrotu po bezprawnym uprowadzeniu lub zatrzymaniu.
- Rozporządzenie Bruksela II ter (wersja przekształcona) uzupełnia niektóre postanowienia konwencji haskiej, przy czym w stosunkach między państwami członkowskimi rozporządzenie ma pierwszeństwo przed postanowieniami konwencji.
- W sprawach uprowadzenia z naruszeniem porozumień dotyczących sprawowania opieki ETPC wymaga podejścia zgodnego z prawami dziecka. Artykuł 8 EKPC (prawo do poszanowania życia prywatnego i rodzinnego) musi być interpretowany wspólnie z konwencją haską i Konwencją o prawach dziecka.

Uprowadzenie dziecka odnosi się do sytuacji, w której dziecko jest przewożone przez granice krajowe lub przetrzymywane za granicą z naruszeniem istniejących porozumień dotyczących sprawowania opieki (art. 3 konwencji haskiej dotyczącej cywilnych aspektów uprowadzenia dziecka za granicę²⁴⁷ (**konwencji haskiej**)). Zgodnie z konwencją haską bezprawnie uprowadzone lub zatrzymane dziecko ma niezwłocznie otrzymać pomoc w powrocie do państwa swojego zwykłego miejsca pobytu (art. 11 ust. 1)). Sąd państwa zwykłego miejsca pobytu dziecka określa zasadność sporu dotyczącego sprawowania opieki. Sąd państwa, z którego dziecko zostało uprowadzone, powinien wydać nakaz powrotu w ciągu sześciu tygodni od daty wpłynięcia wniosku (art. 11). Konwencja haska opiera się na zasadzie najlepszego zabezpieczenia interesów dziecka. W ramach konwencji w przypadkach bezprawnego uprowadzenia dziecka należy możliwie szybko przywrócić poprzedni stan rzeczy (*status quo ante*), aby uniknąć konsolidacji prawnej sytuacji bezprawnych. Kwestie sprawowania opieki

²⁴⁷ Światowa Organizacja Współpracy Transgranicznej w Sprawach Cywilnych i Handlowych (1980), **konwencja haska dotycząca cywilnych aspektów uprowadzenia dziecka za granicę**, 25 października 1980 r.

i prawa do kontaktów z dzieckiem powinny rozstrzygać sądy posiadające jurysdykcję w miejscu zwykłego pobytu dziecka, a nie w państwie, do którego dziecko zostało bezprawnie uprowadzone. Istnieje kilka wyjątków ograniczonych do mechanizmu powrotu zapisanych w art. 12, 13 i 20 konwencji haskiej. Artykuł 13 zawiera przepisy, które wywołały większość sporów, zarówno na szczeblu krajowym, jak i międzynarodowym. Stanowi on, że państwo, do którego dziecko zostało uprowadzone, może sprzeciwić się wydaniu dziecka, jeżeli istnieje poważne ryzyko, że powrót naraziłby dziecko na szkodę fizyczną lub psychiczną, lub w inny sposób postawiłby je w sytuacji niemożliwej do zaakceptowania (art. 13 lit. b). Wydania można również odmówić, jeżeli dziecko sprzeciwia się powrotowi, jeżeli osiągnęło ono wiek i stopień dojrzałości, przy którym właściwe jest uwzględnienie jego opinii (art. 13 ust. 2).

W prawie Unii instrumentem regulującym uprowadzenie dziecka pomiędzy państwami członkowskimi jest rozporządzenie **Bruksela II ter (wersja przekształcona)**²⁴⁸, oparte na konwencji haskiej. Uzupełnia ono konwencję haską i ma przed nią pierwszeństwo w sprawach uprowadzeń wewnątrzunijnych (art. 96). Mimo że konwencja haska pozostaje głównym instrumentem dotyczącym uprowadzeń dzieci za granicę, w określonych aspektach rozporządzenie Bruksela II ter (wersja przekształcona) zaostrza zasady jurysdykcji na rzecz sądów w państwach pochodzenia/zwykłego miejsca pobytu. Podobnie jak w konwencji haskiej, sądy państwa, w którym dziecko miało prawo stałego pobytu bezpośrednio przed bezprawnym uprowadzeniem/zatrzymaniem, zachowują jurysdykcję w sprawach dotyczących uprowadzenia dziecka. Rozporządzenie zawiera te same wyjątki dotyczące powrotu, jak uwzględnione w konwencji w sprawie uprowadzenia dziecka. Rozporządzenie przekształcone, wprowadzone w 2019 r., zniósło potrzebę stosowania procedury exequatur²⁴⁹, co wiązało się z opóźnieniami w wykonywaniu nakazów. Zawiera ono również szczegółowe zasady i jasne terminy regulujące potrzebę „szybkiego postępowania sądowego”, które jest ważnym narzędziem w przyspieszaniu spraw o uprowadzenie dziecka²⁵⁰.

248 Rada Unii Europejskiej (2019), **rozporządzenie Rady (UE) 2019/1111** w sprawie jurysdykcji, uznawania i wykonywania orzeczeń w sprawach małżeńskich i w sprawach dotyczących odpowiedzialności rodzicielskiej oraz w sprawie uprowadzenia dziecka za granicę (wersja przekształcona), Dz.U. L 178 z 2.7.2019, s. 1.

249 Procedura exequatur dotyczy procesu wykonywania orzeczeń cywilnych, który często wiąże się z kosztowną, pracochłonną i technicznie wymagającą kontrolą merytoryczną przez sądy krajowe.

250 Artykuł 24 **rozporządzenia Bruksela II ter (wersja przekształcona)**.

W przeciwieństwie do konwencji haskiej, rozporządzenie Bruksela II ter (wersja przekształcona) zachowuje jurysdykcję do rozstrzygnięcia kwestii zasadniczych w sporze o opiekę nad dzieckiem w państwie zwykłego pobytu, nawet jeśli na podstawie art. 13 lit. b) konwencji haskiej wydano zakaz powrotu (art. 29 rozporządzenia Bruksela II ter (wersja przekształcona)). Przeniesienie jurysdykcji na państwo, do którego dziecko zostało uprowadzone, może nastąpić tylko w dwóch sytuacjach przewidzianych w art. 10 rozporządzenia Bruksela II ter (wersja przekształcona). Pierwsza sytuacja wymaga, aby sądy w państwie, do którego dziecko zostało uprowadzone, miały jurysdykcję, jeżeli państwo to stało się miejscem stałego pobytu dziecka oraz każda z osób, instytucji lub innych jednostek sprawujących pieczę nad dzieckiem przyzwoliła na uprowadzenie lub zatrzymanie²⁵¹. W drugiej sytuacji dziecko uzyskało zwykły pobyt w państwie, do którego zostało uprowadzone, upłynął rok od chwili, gdy rodzic pozostawiony w kraju pochodzenia wiedział lub powinien był wiedzieć o miejscu pobytu dziecka; dziecko zadomowiło się w swoim nowym otoczeniu oraz spełniony jest przynajmniej jeden z pięciu warunków wymienionych w art. 9 lit. b) rozporządzenia Bruksela II ter (wersja przekształcona)²⁵².

Podobnie jak w przypadku wszystkich instrumentów prawnych UE rozporządzenie Bruksela II bis musi być interpretowane zgodnie z przepisami [Karty praw podstawowych UE](#), a w szczególności z art. 24. TSUE miał możliwość wyjaśnić interpretację art. 24 w kontekście uprowadzeń dzieci na mocy rozporządzenia Bruksela II bis (przed przekształceniem). Jak opisano w [sekcji 2.4](#), w sprawie *Aguirre Zarraga* TSUE orzekł, że prawo dziecka do bycia wysłuchanym zapisane w art. 24 Karty wymaga, aby istniały procedury i warunki prawne pozwalające dziecku na swobodne wyrażenie jego poglądów i żeby poglądy te brane były przez sąd pod uwagę²⁵³. Jednakże według TSUE wyłącznie sąd miejsca stałego zamieszkania dziecka zobowiązany jest zbadać legalność swoich własnych wyroków w świetle Karty praw podstawowych UE i rozporządzenia Bruksela II bis. Zgodnie z zasadą wzajemnego zaufania systemy prawne państw członkowskich powinny zapewnić skuteczną i równoważną ochronę praw podstawowych. Dlatego, zgodnie z rozporządzeniem, zainteresowane strony muszą wnieść wszelkie skargi dotyczące naruszeń praw człowieka do sądów, które posiadają jurysdykcję nad istotą sporu dotyczącego sprawowania

251 Artykuł 9 lit. a) [rozporządzenia Bruksela II ter \(wersja przekształcona\)](#).

252 Artykuł 9 lit. b) [rozporządzenia Bruksela II ter \(wersja przekształcona\)](#).

253 TSUE, C-491/10 PPU, *Joseba Adoni Aguirre Zarraga przeciwko Simone Pelz*, 22 grudnia 2010 r. Co do aspektów związanych z udziałem dzieci w tej sprawie, zob. dalej analizę w [sekcji 2.4](#).

opieki. TSUE orzekł, że sąd państwa członkowskiego, do którego dziecko zostało uprowadzone, nie może się sprzeciwić wykonaniu orzeczenia zarządzającego powrót bezprawnie zatrzymanego dziecka, ponieważ ocena, czy doszło do naruszenia tych przepisów, leży wyłącznie w jurysdykcji państwa, z którego dziecko zostało uprowadzone.

Przykład: sprawa *Povse przeciwko Alpago*²⁵⁴ dotyczyła bezprawnego uprowadzenia dziewczynki do Austrii przez jej matkę. Austriackie sądy odrzuciły wnioski ojca o powrót córki do Włoch, argumentując, że stwarzałoby to poważne ryzyko narażenia dziecka na szkodę. Tymczasem na wniosek ojca włoski sąd orzekł, że zachował jurysdykcję co do istoty sporu o powierzenie opieki i wydał nakaz powrotu dziecka do Włoch, nadając mu klauzulę wykonalności w oparciu o art. 42 rozporządzenia Bruksela II bis. Sprawa została przekazana TSUE przez sąd austriacki po odwołaniu matki od uznania klauzuli wykonalności i tym samym nakazu powrotu dziecka do Włoch. TSUE orzekł, że po opatrzeniu wyroku klauzulę wykonalności nie ma możliwości sprzeciwienia się powrotowi dziecka z państwa, do którego zostało uprowadzone (w tym wypadku Austrii), ponieważ orzeczenie opatrzone taką klauzulą staje się automatycznie wykonalne. Ponadto TSUE zdecydował, że w tej sprawie wyłącznie włoskie sądy są właściwe do orzekania w sprawie poważnego zagrożenia dla najlepszego interesu dziecka związanego z powrotem. Zakładając, że sądy te uznałyby takie ryzyko za uzasadnione, tylko one posiadają wyłączne kompetencje do zawieszenia klauzuli wykonalności²⁵⁵.

W rozporządzeniu Bruksela II ter (wersja przekształcona) rozszerzono i doprecyzowano zobowiązanie państw członkowskich do zapewnienia dzieciom możliwości bycia wysłuchanym. W wersji przekształconej wprowadzono obowiązek zapewnienia dziecku rzeczywistej i skutecznej możliwości wyrażenia swoich poglądów, a organom – oceny najlepszego interesu dziecka, przy jednoczesnym zwróceniu należytej uwagi na jego poglądy zgodnie z jego wiekiem

254 TSUE, C-211/10, *Doris Povse przeciwko Mauro Alpago*, 1 lipca 2010 r.

255 Wniosek oparty na tych samych faktach został złożony później w ETPC i uznany za niedopuszczalny. Zob. ETPC, *Povse przeciwko Austrii*, decyzja o niedopuszczalności nr 3890/11, 18 czerwca 2013 r.

i dojrzałością²⁵⁶. Ponadto określono w nim, że dziecko ma prawo do wyrażania swoich poglądów w postępowaniu w sprawie powrotu²⁵⁷.

Ryzyko poważnej, być może niemożliwej do naprawienia, szkody w relacji między dzieckiem a rodzicem jest jedną z podstaw do złożenia wniosku do ETS o pilne wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym²⁵⁸. Trybunał stosował procedurę prejudycjalną z tego powodu w wielu sprawach, czasami z urzędu²⁵⁹.

Przykład: sprawa *OL przeciwko PQ*²⁶⁰ dotyczy wniosku o powrót dziecka z Grecji, państwa członkowskiego, w którym dziecko się urodziło i mieszkało z matką, do Włoch, gdzie para miała miejsce stałego pobytu przed urodzeniem dziecka. Trybunał orzekł, że jeśli dziecko urodziło się i przez kilka miesięcy mieszkało nieprzerwanie ze swoją matką, zgodnie ze wspólną wolą rodziców, w innym państwie członkowskim niż państwo, w którym rodzice ci mieli miejsce zwykłego pobytu przed jego narodzinami, początkowy zamiar rodziców, by matka wraz z dzieckiem wróciła do tego ostatniego państwa członkowskiego, nie może prowadzić do wniosku, że miejsce zwykłego pobytu tego dziecka znajdowało się w tym państwie. W związku z tym odmowa powrotu matki z dzieckiem do Włoch nie może być uznana za „bezprawne uprowadzenie lub zatrzymanie” dziecka.

Przykład: sprawa *A i B*²⁶¹ dotyczy sporu między dwoma obywatelami Iranu mieszkającymi w Szwecji i związanego z tym zabrania do Finlandii ich dziecka przez matkę w ramach dobrowolnego powrotu z zastosowaniem procedury dublińskiej (rozporządzenie nr 604/2014). Trybunał orzekł, że sytuacja, w której jedno z rodziców, bez zgody drugiego rodzica, podejmuje decyzję o przewiezieniu swojego dziecka do innego państwa członkowskiego w ramach systemu dublińskiego, a następnie decyduje się pozostać

256 UE, Rada Unii Europejskiej (2019), [rozporządzenie Rady \(UE\) 2019/1111 z dnia 25 czerwca 2019 r. w sprawie jurysdykcji, uznawania i wykonywania orzeczeń w sprawach małżeńskich i w sprawach dotyczących odpowiedzialności rodzicielskiej oraz w sprawie uprowadzenia dziecka za granicę \(wersja przekształcona\)](#), Dz.U. L 178 z 2.7.2019, s. 1, art. 21.

257 Zob. przypis 256, art. 26.

258 UE, [regulamin postępowania przed Trybunałem Sprawiedliwości](#), Dz.U. L 265 z 29.9.2012, art. 107; UE, [protokół \(nr 3\) w sprawie Statutu Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej](#), Dz.U. C 115 z 9.5.2016, art. 23a.

259 TSUE, C-491/10 PPU, [Joseba Andoni Aguirre Zarraga przeciwko Simone Pelz](#), 22 grudnia 2010 r., TSUE, C-85/18 PPU, [CV przeciwko DU](#), 10 kwietnia 2018 r.

260 TSUE, C-111/17 PPU, [OL przeciwko PQ](#), 8 czerwca 2017 r.

261 TSUE, C-262/21 PPU, [A przeciwko B](#), 2 sierpnia 2021 r.

w tym państwie członkowskim po tym, jak pierwsze państwo członkowskie unieważniło decyzję o przekazaniu, ale bez podjęcia przez władze decyzji o przyjęciu matki i dziecka z powrotem lub przyznaniu im prawa pobytu, nie może być uznana za bezprawne uprowadzenie lub zatrzymanie.

W prawie Rady Europy Europejska konwencja o uznawaniu i wykonywaniu orzeczeń dotyczących pieczy nad dzieckiem oraz o przywracaniu pieczy nad dzieckiem²⁶², a także Konwencja w sprawie kontaktów z dziećmi²⁶³ zawierają zabezpieczenia służące zapobieganiu bezprawnym uprowadzeniom dzieci i gwarantujące powrót dzieci²⁶⁴.

ETPC często zajmuje się sprawami uprowadzenia dziecka i w takich przypadkach, interpretując art. 8 EKPC, zasadniczo kieruje się przepisami konwencji haskiej. ETPC nieodzownie analizuje jednak najlepszy interes dziecka w tych sprawach.

Przykład: sprawę *Neulinger i Shuruk przeciwko Szwajcarii*²⁶⁵ zainicjowała matka, która uprowadziła swojego syna z Izraela do Szwajcarii z naruszeniem istniejących porozumień w sprawie władzy rodzicielskiej. Na wniosek ojca, opierając się na konwencji haskiej, władze Szwajcarii nakazały powrót dziecka do Izraela. W opinii sądów i ekspertów krajowych powrót dziecka byłby dopuszczalny wyłącznie w towarzystwie jego matki. Zastosowanie danego środka pozostawiono w ramach swobodnego uznania organom krajowym posiadającym uprawnienia w takich kwestiach. Niemniej jednak w celu dokonania oceny zgodności z art. 8 EKPC konieczne było również uwzględnienie wszelkich zmian, jakie nastąpiły od czasu wyroku sądu federalnego nakazującego powrót dziecka. Dziecko posiadało obywatelstwo szwajcarskie i dobrze zaadoptowało się kraju, w którym żyło nieprzerwanie od około czterech lat. Mimo że było w wieku, w którym nadal posiadało znaczny potencjał adaptacyjny, przeprowadzka miałaby

262 Rada Europy (1980), *Europejska konwencja o uznawaniu i wykonywaniu orzeczeń dotyczących pieczy nad dzieckiem oraz o przywracaniu pieczy nad dzieckiem*, Seria Traktatów Rady Europy nr 105, 20 maja 1980 r.

263 Rada Europy (2003), *Konwencja w sprawie kontaktów z dziećmi*, Seria Traktatów Rady Europy nr 192, 15 maja 2003 r.

264 Zob. przypis 263, odpowiednio art. 10 lit. b) i art. 16; Rada Europy (1980), *Europejska konwencja o uznawaniu i wykonywaniu orzeczeń dotyczących pieczy nad dzieckiem oraz o przywracaniu pieczy nad dzieckiem*, Seria Traktatów Rady Europy nr 105, 20 maja 1980 r., art. 8.

265 ETPC, *Neulinger i Shuruk przeciwko Szwajcarii* [wielka izba], nr 41615/07, 6 lipca 2010 r.

dla niego prawdopodobnie poważne konsekwencje i należało ją rozważyć względem korzyści, jakie mogłyby z niej wypłynąć. Ograniczenia prawa ojca do kontaktu z dzieckiem nałożono jeszcze przed uprowadzeniem. Od tamtego czasu ojciec dwukrotnie się ożenił i obecnie znów został ojcem, ale nie płacił alimentów na swoją córkę.

ETPC wątpił, że takie okoliczności sprzyjałyby dobrostanowi i rozwojowi dziecka. Jeżeli chodzi o matkę, Trybunał uznał, że jej powrót do Izraela mógłby narazić ją na sankcje karne, takie jak kara pozbawienia wolności. Nie było wątpliwości, że sytuacja ta nie byłaby w najlepszym interesie dziecka, jako że matka prawdopodobnie była jedyną osobą, z którą było związane. Dlatego odmowa matki powrotu do Izraela nie była całkowicie nieuzasadniona. Ponadto ojciec nigdy nie mieszkał samodzielnie z dzieckiem i nie widział go od czasu wyjazdu, gdy miało dwa lata. Dlatego ETPC nie był przekonany, że powrót dziecka do Izraela byłby w jego najlepszym interesie. Co do matki, powrót do Izraela oznaczałby nieproporcjonalną ingerencję w jej prawo do poszanowania życia rodzinnego. W konsekwencji wykonanie decyzji nakazującej drugiemu ze skarżących powrót do Izraela stanowiłoby naruszenie art. 8 EKPC w odniesieniu do obojga skarżących.

Jurysdykcję w sprawach dotyczących pieczy nad dzieckiem mają sądy miejsca zwykłego pobytu dziecka, chyba że spełnione są szczególne warunki pozwalające na zmianę jurysdykcji.

Przykład: sprawa *R.S. przeciwko Polsce*²⁶⁶ dotyczyła polskiej rodziny mieszkającej w Szwajcarii. Matka zabrała dzieci na wakacje do Polski, a następnie złożyła wniosek o rozwód i z powodzeniem złożyła wniosek o tymczasową pieczę. Skarżący – ojciec mieszkający w Szwajcarii – nie został ani poinformowany, ani wezwany do stawienia się przed sądem w związku z decyzją w sprawie tymczasowej pieczy nad dzieckiem, a sądy polskie odrzuciły jego wniosek o powrót dzieci do Szwajcarii, uzasadniając to tym, że zgodził się on na zabranie dzieci przez matkę do Polski. Zgodnie z postanowieniami konwencji haskiej bezprawność uprowadzenia i zatrzymania wynikała z powództw zakłócających normalne wykonywanie praw rodzicielskich na mocy prawa państwa, w którym dzieci miały wcześniej miejsce zwykłego pobytu, w tym przypadku Szwajcarii. W konsekwencji

266 ETPC, *R.S. przeciwko Polsce*, nr 63777/09, 21 lipca 2015 r.

Trybunał stwierdził, że Polska nie zapewniła skarżącemu prawa do poszanowania jego życia rodzinnego, co stanowi naruszenie art. 8 EKPC.

Przykład: w sprawie *Y.S. i O.S. przeciwko Rosji*²⁶⁷ Rosjanka wyszła za mąż za Ukrainca i zamieszkała w Ukrainie. Po urodzeniu córki matka opuściła męża i córkę. Kilka lat później, po konflikcie zbrojnym w Ukrainie, matka zabrała dziecko do Rosji bez zgody ojca. Następnie ojciec złożył wniosek o powrót dziecka, mimo argumentu matki, że powrót dziecka stanowiłby „poważne ryzyko” w rozumieniu art. 13 lit. b konwencji haskiej ze względu na trwający w miejscu jego stałego pobytu konflikt zbrojny. ETPC uznał, że zarzut „poważnego ryzyka”, który może stanowić wyjątek od zasady powrotu dziecka, nie został rzeczywiście uwzględniony przez sądy rosyjskie oraz że ich orzeczenia oddalające zarzuty matki nie były wystarczająco uzasadnione, co stanowi naruszenie art. 8 EKPC.

W art. 11 konwencji haskiej przewidziano sześciotygodniowy termin na zakończenie sprawy przez sąd rozpatrujący sprawę uprowadzenia. Jak podkreślał w wielu sprawach²⁶⁸ ETPC, w kwestiach dotyczących łączenia dzieci z rodzicami adekwatność środka należy również oceniać na podstawie szybkości jego wdrożenia, a takie przypadki wymagają pilnego rozpatrzenia, ponieważ upływ czasu może mieć nieodwracalne skutki dla relacji między dziećmi a rodzicem, który z nimi nie mieszka.

267 ETPC, *Y.S. i O.S. przeciwko Rosji*, nr 17665/17, 15 czerwca 2021 r.

268 Zob. ETPC, *Simões Balbino przeciwko Portugalii*, nr 26956/14, 29 stycznia 2019 r.; ETPC, *Mansour przeciwko Słowacji*, nr 60399/15, 21 listopada 2017 r.; ETPC, *Hoholm przeciwko Słowacji*, nr 35632/13, 13 stycznia 2015 r. ETPC, *M.A. przeciwko Austrii*, nr 4097/13, 15 stycznia 2015 r.; ETPC, *Adžić przeciwko Chorwacji*, nr 22643/14, 12 marca 2015 r.; ETPC, *K.J. przeciwko Polsce*, nr 30813/14, 1 marca 2016 r.

6

Opieka zastępcza i przysposobienie

UE	Omówione zagadnienia	Rada Europy
<p>Karta praw podstawowych Unii Europejskiej, art. 7 (życie rodzinne) i art. 24 (prawa dziecka)</p> <p>Rozporządzenie Bruksela II ter (wersja przekształcona) (2019/1111/UE)</p>	<p>Opieka zastępcza</p>	<p>EKPC, art. 8 (prawo do poszanowania życia prywatnego i rodzinnego)</p> <p>EKS (wersja przekształcona), art. 17 (prawo dzieci do ochrony socjalnej, prawnej i gospodarczej)</p> <p>ETPC, <i>Y.I. przeciwko Rosji</i>, nr 68868/14, 25 lutego 2020 r.</p> <p>ETPC, <i>Wallová i Walla przeciwko Republice Czeskiej</i>, nr 23848/04, 26 października 2006 r. (umieszczenie w placówce opiekuńczej ze względu na nieodpowiednie warunki mieszkaniowe)</p> <p>ETPC, <i>Paradiso i Campanelli przeciwko Włochom</i>, nr 25358/12, 24 stycznia 2017 r. (odebranie dziecka urodzonego wskutek macierzyństwa zastępczego)</p> <p>ETPC, <i>B. przeciwko Rumunii (nr 2)</i>, nr 1285/03, 19 lutego 2013 r. (udział rodziców w podejmowaniu decyzji)</p> <p>ETPC, <i>B.B. i F.B. przeciwko Niemcom</i>, skargi nr 18734/09 i 9424/11, 14 marca 2013 r. (uchybień proceduralne w procesie decyzyjnym)</p>

UE	Omówione zagadnienia	Rada Europy
		<p>ETPC, <i>T. przeciwko Republice Czeskiej</i>, nr 19315/11, 17 lipca 2014 r. (znaczenie kontaktu)</p> <p>ETPC, <i>Jansen przeciwko Norwegii</i>, nr 2822/16, 6 września 2018 r.</p>
<p>Karta praw podstawowych Unii Europejskiej, art. 24 (prawa dziecka)</p>	<p>Adopcja</p>	<p>EKPC, art. 8 (prawo do poszanowania życia prywatnego i rodzinnego)</p> <p>Europejska konwencja o przysposobieniu dzieci (zmieniona)</p> <p>ETPC, <i>Strand Lobben i Inni przeciwko Norwegii</i> [wielka izba], nr 37283/13, 10 września 2019 r.</p> <p>ETPC, <i>S.S. przeciwko Słowenii</i>, nr 40938/16, 30 października 2018 r.</p> <p>ETPC, <i>Kearns przeciwko Francji</i>, nr 35991/04, 10 stycznia 2008 r. (zgoda rodzicielska na przysposobienie)</p> <p>ETPC, <i>Schwizgebel przeciwko Szwajcarii</i>, nr 25762/07, 10 czerwca 2010 r.</p> <p>ETPC, <i>E.B. przeciwko Francji</i> [wielka izba], nr 43546/02, 22 stycznia 2008 r. (możliwość adopcji dziecka przez kobietę LGBTIQ)</p> <p>ETPC, <i>Gas i Dubois przeciwko Francji</i>, nr 25951/07, 15 marca 2012 r. (kwalifikowanie się pary homoseksualnej do adopcji dziecka)</p> <p>ETPC, <i>X i Inni przeciwko Austrii</i> [wielka izba], nr 19010/07, 19 lutego 2013 r.</p> <p>ETPC, <i>A.H. i Inni przeciwko Rosji</i>, nr 6033/13, 8927/13, 10549/13, 12275/13, 23890/13, 26309/13, 27161/13, 29197/13, 32224/13, 32331/13, 32351/13, 32368/13, 37173/13, 38490/13, 42340/13 i 42403/13, 17 stycznia 2017 r.</p>

UE	Omówione zagadnienia	Rada Europy
		ETPC, <i>Harroudj przeciwko Francji</i> , nr 43631/09, 4 października 2012 r. (<i>kafała a adopcja</i>)

Na mocy art. 7 [Karty praw podstawowych UE](#) i art. 8 [EKPC](#) każde dziecko ma prawo do poszanowania życia rodzinnego (zob. [rozdział 5](#)). Zarówno prawo UE, jak i Rady Europy uwzględniają znaczenie więzi rodzinnych dla dziecka, w tym prawo dziecka do niepozbawiania kontaktu ze swoimi rodzicami, z wyjątkiem sytuacji, w których kontakt ten jest sprzeczny z najlepszym interesem dziecka²⁶⁹. Znaleźcie równowagi pomiędzy zapewnieniem, że dziecko zgodnie z zasadą poszanowania życia rodzinnego pozostanie ze swoją rodziną, i zapewnieniem, że dziecko jest chronione przed zagrożeniem, jest trudne. W przypadku gdy dziecko jest odłączone od rodziny, może zostać umieszczone albo w rodzinnej pieczy zastępczej lub placówce opiekuńczej. Życie rodzinne nie kończy się jednak wraz z tym rozdzieleniem i konieczne jest dalsze utrzymywanie kontaktów, aby wspomagać ponowne łączenie rodziny, o ile jest to w najlepszym interesie dziecka. W pewnych okolicznościach ma miejsce trwałe odłączenie od rodziny poprzez przysposobienie. Legalny ostateczny charakter przysposobienia wymaga jednak przestrzegania rygorystycznych wymogów.

W niniejszym rozdziale przeanalizowano europejskie przepisy dotyczące opieki zastępczej. Prawo UE, głównie poprzez rozporządzenie [Bruksela II ter \(wersja przekształcona\)](#), rozstrzyga proceduralne aspekty w sprawach transgranicznych związane z umieszczaniem dzieci w opiece zastępczej. Rozporządzenie to należy interpretować zgodnie z Kartą praw podstawowych UE, a w szczególności z art. 24. ETPC również opracował rozległe orzecznictwo dotyczące zarówno kwestii merytorycznych, jak i proceduralnych, związanych z umieszczaniem dzieci w opiece zastępczej. Rozdział ten obejmuje również kwestie związane z rodzicielstwem osób tej samej płci i porozumieniami o macierzyństwo zastępcze.

W [sekcji 6.1](#) opisano kilka ogólnych zasad regulujących sytuację dzieci pozbawionych opieki rodziny, w [sekcji 6.2](#) pokrótce przedstawiono prawo dotyczące skierowania dziecka do opieki zastępczej, a w [sekcji 6.3](#) omówiono europejskie normy dotyczące przysposobienia.

²⁶⁹ UE (2012), [Karta praw podstawowych Unii Europejskiej](#), Dz.U. C 326 z 30.3.2010 r., art. 24 ust. 3.

6.1 Opieka zastępcza: zasady ogólne

Główne punkty

- Opieka zastępcza jest zasadniczo tymczasowym środkiem ochronnym.
- Prawo międzynarodowe potwierdza, że rodzinna forma opieki powinna mieć pierwszeństwo przed placówkami opiekuńczymi.
- Dzieci mają prawo do informacji i do wyrażania swojej opinii w odniesieniu do umieszczenia w placówce opiekuńczej.

Prawo Unii, Rady Europy i prawo międzynarodowe zawierają wytyczne dotyczące praw dziecka w odniesieniu do opieki zastępczej²⁷⁰.

Zgodnie z **Konwencją o prawach dziecka** dzieci mają prawo do opieki ze strony rodziców (art. 7) oraz do umieszczenia w opiece zastępczej jako środka tymczasowego lub stałego, jeśli leży to w ich najlepszym interesie (art. 20). Opieka zastępcza jest środkiem ochronnym, który zapewnia dziecku doraźne bezpieczeństwo i ułatwia mu powrót do rodziny, o ile jest to możliwe²⁷¹. Najlepiej, gdy jest to rozwiązanie tymczasowe. Czasami jest to środek ochronny poprzedzający łączenie rodzin, na przykład w przypadku dzieci migrantów bez opieki lub odłączonych od swoich rodzin²⁷². Innym razem jest to środek ochronny w trakcie zmian w życiu rodzinnym dziecka, na przykład w trakcie leczenia rodzica lub w czasie świadczenia wsparcia rodzicom. Dziecko umieszczone w opiece zastępczej ma prawo do informacji o przysługujących mu prawach

270 Rada Europy, Komitet Ministrów (2011), [zalecenie CM/Rec\(2011\)12 w sprawie praw dziecka i usług społecznych przyjaznych dzieciom i rodzinom](#), 16 listopada 2011 r.; Rada Europy, Komitet Ministrów (2005), [zalecenie Rec\(2005\)5 w sprawie praw dzieci przebywających w placówkach opiekuńczo-wychowawczych](#), 16 marca 2005 r.; Rada Europy, Komitet Ministrów (2010), [zalecenie CM/Rec\(2010\)2 dla państw członkowskich w sprawie deinstytucjonalizacji i życia dzieci niepełnosprawnych w społeczności lokalnej](#), 3 lutego 2010; Rada Europy (2009), *Dzieci i młodzież w opiece*, 2009 r.

271 ONZ, Zgromadzenie Ogólne (2010), [Wytyczne w sprawie opieki zastępczej dla dzieci](#), A/RES/64/142, 24 lutego 2010 r., pkt 48–51; Komitet Praw Dziecka (2013), [Komentarz ogólny nr 14 \(2013\). Prawo dziecka do zabezpieczenia jego najlepiej pojętego interesu jako sprawy nadrzędnej](#), dokument ONZ CRC/C/GC/14, 29 maja 2013 r., pkt 58–70.

272 Organizacja Narodów Zjednoczonych, Zgromadzenie Ogólne (1989), [Konwencja o prawach dziecka](#), 20 listopada 1989 r., art. 22; Komitet Praw Dziecka (2005), [Komentarz ogólny nr 6 \(2005\). Leczenie dzieci pozbawionych opieki i odseparowanych przebywających poza ich krajem pochodzenia](#), dokument ONZ CRC/GC/2005/6, 1 września 2005 r., pkt 81–83.

i możliwościach, a także prawo „do konsultacji i należytego uwzględnienia jego opinii, stosownie do jego rozwijających się możliwości”²⁷³.

Prawo międzynarodowe, w tym Konwencja o prawach osób niepełnosprawnych, potwierdzają, że rodzinna forma opieki (taka jak opieka w rodzinie zastępczej) jest optymalną formą opieki zastępczej w celu zapewnienia dzieciom ochrony i rozwoju. Podkreślono to także w *Wytycznych ONZ w sprawie opieki zastępczej dla dzieci*²⁷⁴. W odniesieniu do dzieci niepełnosprawnych Konwencja stanowi, że „w przypadku, gdy najbliższa rodzina nie jest w stanie sprawować opieki nad dzieckiem niepełnosprawnym, państwa-strony podejmą wszelkie wysiłki, aby zapewnić alternatywną opiekę przez dalszą rodzinę, a jeżeli okaże się to niemożliwe, w ramach społeczności w warunkach rodzinnych”²⁷⁵. Nierodzinna forma opieki (np. w placówce opiekuńczej) „powinna być ograniczona do przypadków, w których takie warunki są szczególnie właściwe, niezbędne i konstruktywne dla danego dziecka i jest w jego najlepszym interesie”²⁷⁶. Zgodnie z tym podejściem zalecenie Komitetu Regionów *CM/Rec(2010)2 w sprawie deinstytucjonalizacji i życia dzieci niepełnosprawnych w społeczności lokalnej* wzywa państwa członkowskie do podjęcia odpowiednich środków legislacyjnych, administracyjnych i innych w celu zastąpienia opieki instytucjonalnej usługami świadczonymi w społeczności lokalnej w rozsądnym terminie i przy zastosowaniu kompleksowego podejścia.

Po trzecie, prawo dziecka do opiekuna lub przedstawiciela ma kluczowe znaczenie dla jego szerszych praw²⁷⁷. Najczęściej mandat opiekuna prawnego polega na zabezpieczeniu najlepszych interesów dziecka, zapewnieniu mu ogólnego dobrobytu i wykonywaniu zastępstwa prawnego, uzupełniając jego

273 ONZ, Zgromadzenie Ogólne (2010), *Wytyczne w sprawie opieki zastępczej dla dzieci*, 4 lutego 2010 r., A/RES/64/142, pkt 6.

274 ONZ, Zgromadzenie Ogólne (2010), *Wytyczne w sprawie opieki zastępczej dla dzieci*, A/RES/64/142, 24 lutego 2010 r., pkt 20–22; ONZ, Komitet Praw Dziecka (2006), *Komentarz ogólny nr 7 (2005). Wdrażanie praw dziecka we wczesnym dzieciństwie*, dokument ONZ CRC/C/GC/7/Rev.136 (b), 20 września 2006 r., pkt 18. Organizacja Narodów Zjednoczonych (2006), *Konwencja o prawach osób niepełnosprawnych*, 13 grudnia 2006 r., art. 23 ust. 5 (zob. także art. 7).

275 Organizacja Narodów Zjednoczonych (2006), *Konwencja o prawach osób niepełnosprawnych*, 13 grudnia 2006 r., art. 23 ust. 5.

276 Organizacja Narodów Zjednoczonych, Zgromadzenie Ogólne (2010), *Wytyczne ONZ dotyczące dzieci objętych opieką zastępczą*, 24 lutego 2010 r., A/RES/64/142, pkt 21.

277 FRA (2014), *Opieka nad dziećmi pozbawionymi opieki rodzicielskiej: Podręcznik służący poprawie ochrony dzieci ze szczególnym uwzględnieniem dzieci będących ofiarami handlu ludźmi*, 30 czerwca 2014 r., s. 31.

ograniczoną zdolność do czynności prawnych²⁷⁸. Siedem instrumentów prawnych UE zobowiązuje państwa członkowskie do wyznaczenia opiekuna dla dzieci w różnych kontekstach, niektóre bezpośrednio dotyczą dzieci pozbawionych opieki rodzicielskiej²⁷⁹. Na poziomie Rady Europy wskazówki dotyczące kwestii opieki i przedstawicielstwa ustawowego zawiera [Konwencja w sprawie działań przeciwko handlowi ludźmi](#)²⁸⁰ oraz [zalecenie CM/Rec\(2019\)11 w sprawie skutecznej opieki nad dziećmi bez opieki i odseparowanymi od rodziców w kontekście migracji](#).

Zgodnie z prawem Unii TSUE orzekł, że [rozporządzenie Bruksela II ter \(wersja przekształcona\)](#) ma zastosowanie do decyzji dotyczących umieszczenia dziecka w opiece zastępczej. Rozporządzenie, jak wspomniano w [rozdziale 5](#), uwzględnia w swoim podejściu zasady dotyczące praw dziecka. W tej kwestii „podstawy nieuznania orzeczeń odnoszących się do odpowiedzialności rodzicielskiej” wyrażone w art. 39 rozporządzenia Bruksela II ter (wersja

278 Zob. przypis 277, s. 15.

279 UE, Parlament Europejski i Rada Unii Europejskiej (2011), [dyrektywa 2011/36/UE](#) z dnia 5 kwietnia 2011 r. w sprawie zapobiegania handlowi ludźmi i zwalczania tego procederu oraz ochrony ofiar, zastępująca decyzję ramową Rady 2002/629/WSiSW, Dz.U. L 101 z 15.4.2011, (dyrektywa w sprawie handlu ludźmi); UE, Parlament Europejski i Rada Unii Europejskiej (2011), [dyrektywa 2011/93/UE](#) z dnia 13 grudnia 2011 r. w sprawie zwalczania niegodziwego traktowania w celach seksualnych i wykorzystywania seksualnego dzieci oraz pornografii dziecięcej, zastępująca decyzję ramową Rady 2004/68/WSiSW, Dz.U. L 335 z 17.12.2011; UE, Parlament Europejski i Rada Unii Europejskiej (2012), [dyrektywa 2012/29/UE](#) z dnia 25 października 2012 r. ustanawiająca normy minimalne w zakresie praw, wsparcia i ochrony ofiar przestępstw oraz zastępująca decyzję ramową Rady 2001/220/WSiSW, Dz.U. L 315 z 14.11.2012 (dyrektywa o prawach ofiar); UE, Parlament Europejski i Rada Unii Europejskiej (2011), [dyrektywa 2011/95/UE](#) z dnia 13 grudnia 2011 r. w sprawie norm dotyczących kwalifikowania obywateli państw trzecich lub bezpaństwowców jako beneficjentów ochrony międzynarodowej, jednolitego statusu uchodźców lub osób kwalifikujących się do otrzymania ochrony uzupełniającej oraz zakresu udzielanej ochrony (wersja przekształcona), Dz.U. L 337 z 20.12.2011, (dyrektywa w sprawie kwalifikowania) (wersja przekształcona); UE, Parlament Europejski i Rada Unii Europejskiej (2013), [dyrektywa 2013/33/UE](#) z dnia 26 czerwca 2013 r. w sprawie ustanowienia norm dotyczących przyjmowania wnioskodawców ubiegających się o ochronę międzynarodową (wersja przekształcona), Dz.U. L 180 z 29.6.2013, (dyrektywa w sprawie przyjmowania) (wersja przekształcona); UE, Parlament Europejski i Rada Unii Europejskiej (2013), [dyrektywa 2013/32/UE](#) z dnia 26 czerwca 2013 r. w sprawie wspólnych procedur udzielania i cofania ochrony międzynarodowej (wersja przekształcona), Dz.U. L 180 z 29.6.2013 (dyrektywa w sprawie procedur azylowych) (wersja przekształcona); UE, Parlament Europejski i Rada Unii Europejskiej (2013), [rozporządzenie \(UE\) nr 604/2013](#) z dnia 26 czerwca 2013 r. w sprawie ustanowienia kryteriów i mechanizmów ustalania państwa członkowskiego odpowiedzialnego za rozpatrzenie wniosku o udzielenie ochrony międzynarodowej złożonego w jednym z państw członkowskich przez obywatela państwa trzeciego lub bezpaństwowca, Dz.U. L 180 z 29.6.2013.

280 Rada Europy (2005), [Konwencja w sprawie działań przeciwko handlowi ludźmi](#), Seria Traktatów Rady Europy nr 197, 16 maja 2005 r., art. 10 ust. 4; zob. także Rada Europy, Komitet Ministrów (2019), [zalecenie CM/Rec\(2019\)11 w sprawie skutecznej opieki nad dziećmi bez opieki i odseparowanymi od rodziców w kontekście migracji](#), 2019.

przekształcona) mają funkcję instruktywną. Artykuł 39 stanowi, że można odmówić uznania orzeczenia, jeżeli zostało ono wydane bez zapewnienia dziecku, które jest w stanie formułować swoje poglądy, możliwości wyrażenia swoich poglądów. Nie ma to zastosowania, jeżeli postępowanie dotyczy wyłącznie majątku dziecka lub istniały istotne przesłanki, które uwzględniały w szczególności pilny charakter sprawy.

Zgodnie z rozporządzeniem jurysdykcja jest określana w oparciu o miejsce zwykłego pobytu dziecka, z kilkoma ograniczonymi wyjątkami, w tym ze względu na najlepszy interes dziecka (art. 10 rozporządzenia Bruksela II ter (wersja przekształcona)).

Zgodnie z prawem Rady Europy ETPC stwierdza, że jeżeli rodzina nie może zapewnić dziecku należytej opieki i ochrony, konieczne może być przeniesienie dziecka do placówki opieki zastępczej. ETPC wyjaśnił, że w większości przypadków umieszczenie dziecka w opiece zastępczej powinno być w założeniu środkiem tymczasowym oraz że ostatecznie dziecko musi być ponownie połączony ze swoją rodziną w ramach realizacji prawa do poszanowania życia prywatnego i rodzinnego na mocy art. 8 EKPC²⁸¹.

Artykuł 17 EKS zobowiązuje państwa do podjęcia wszelkich odpowiednich i niezbędnych środków zmierzających do „zapewnienia ochrony i specjalnej pomocy państwa dzieciom i młodzieży czasowo lub stale pozbawionym wsparcia ze strony ich rodziny”²⁸². EKPS stwierdził, że rutynowe umieszczanie małych dzieci w ośrodkach dla dzieci, zwłaszcza tych najbardziej bezbronnych, takich jak Romowie i dzieci niepełnosprawne, a także brak alternatywnych form opieki o charakterze nieinstytucjonalnym i rodzinnym, stanowi naruszenie art. 17 EKS²⁸³.

281 ETPC, *K.A. przeciwko Finlandii*, nr 27751/95, 14 stycznia 2003 r. Komitet Ministrów Rady Europy zatwierdził to podejście w swoim zaleceniu w sprawie praw dzieci przebywających w placówkach opiekuńczo-wychowawczych, przyjętym 16 marca 2005 r.

282 Rada Europy, *Europejska karta społeczna (zrewidowana)*, Seria Traktatów Rady Europy nr 163, 3 maja 1996 r., art. 17 ust. 1 lit. c).

283 EKPS, *Europejskie Centrum Praw Romów (ERRC) i Mental Disability Advocacy Centre (MDAC) przeciwko Republice Czeskiej*, skarga nr 157/2017, 17 czerwca 2020 r.

6.2 Umieszczanie dzieci w opiece zastępczej

Główne punkty

- Zgodnie z prawem Rady Europy i Unii proces decyzyjny musi obejmować gwarancje procesowe.
- Zgodnie z prawem Rady Europy umieszczanie dziecka w pieczy zastępczej jest dopuszczalne tylko wtedy, gdy jest to przewidziane prawem, zgodne z uzasadnionym celem i konieczne w społeczeństwie demokratycznym. Właściwy organ musi przedstawić istotny i wystarczający powód.

Zgodnie z prawem Unii rozporządzenie Bruksela II ter (wersja przekształcona) stanowi, że jeżeli sąd lub właściwy organ rozważa umieszczenie dziecka w innym państwie członkowskim, przed wydaniem nakazu umieszczenia lub przed jego zorganizowaniem uzyskuje zgodę właściwego organu w tym innym państwie członkowskim, w którym dziecko ma zostać umieszczone²⁸⁴. Ponadto, zgodnie z orzecznictwem TSUE, państwa członkowskie powinny ustanowić jasne zasady i procedury uzyskiwania zgody na mocy tego rozporządzenia, aby zapewnić pewność prawa i celowość. Nie wystarczy, że zgodę wyrazi instytucja, w której dziecko ma być umieszczone²⁸⁵.

Zgodnie z prawem Rady Europy²⁸⁶ umieszczenie dziecka w placówce opiekuńczej jest zgodne z art. 8 EKPC wyłącznie wówczas, gdy jest zgodne z prawem, służy realizacji zgodnego z prawem celu (jak ochrona najlepszego interesu dziecka) i jest uznawane za konieczne w demokratycznym społeczeństwie. Ten ostatni aspekt wymaga, aby sądy przedstawiły odpowiednie i wystarczające powody dla zastosowania środka do realizacji pożądanego celu.

284 UE, Rada Unii Europejskiej (2019), rozporządzenie Rady (WE) nr 2019/2019 z dnia 25 czerwca 2019 r. w sprawie jurysdykcji, uznawania i wykonywania orzeczeń w sprawach małżeńskich i w sprawach dotyczących odpowiedzialności rodzicielskiej oraz w sprawie uprowadzenia dziecka za granicę, motyw 83 i art. 82.

285 TSUE, C-92/12 PPU, *Health Service Executive przeciwko. S.C. i A.C.*, 26 kwietnia 2012 r.

286 Umieszczanie dzieci w placówkach opieki zastępczej od wielu lat jest również tematem debaty politycznej w Radzie Europy. Zob. na przykład rezolucja Komitetu Ministrów Rady Europy (77) 33 w sprawie umieszczania dzieci poza rodziną, przyjęta 3 listopada 1977 r.

Przykład: w sprawie *Y.I. przeciwko Rosji*²⁸⁷ skarżąca została pozbawiona władzy rodzicielskiej, a jej dwoje najmłodszych dzieci umieszczono w placówce publicznej, ponieważ była uzależniona od narkotyków i bezrobotna. ETPC uznał, że uprowadzenie dzieci i początkowe umieszczenie ich w publicznej placówce opiekuńczej na początku postępowania karnego przeciwko skarżącej było uzasadnione, ale nie był uzasadniony daleko idący środek pozbawienia władzy rodzicielskiej. Sądy krajowe nie dostarczyły żadnych konkretnych dowodów na to, że skarżąca pozostawiła swoje dzieci bez opieki, nie zapewniła im opieki lub zaniedbywała je w jakikolwiek inny sposób, nie mówiąc już o zagrożeniu ich zdrowia lub życia. Organy krajowe nie rozważyły mniej drastycznego środka, takiego jak ograniczenie, a nie pozbawienie władzy rodzicielskiej, ani nie ostrzegły skarżącą o możliwych konsekwencjach jej rzekomego niedbalstwa. ETPC stwierdził, że organy krajowe nie wykazały w sposób przekonujący, że pomimo dostępności mniej radykalnych rozwiązań zaskarżony środek stanowił najbardziej odpowiednią opcję odpowiadającą dobru dzieci, z naruszeniem art. 8 EKPC.

Przykład: w sprawie *Wallová i Walla przeciwko Republice Czeskiej*²⁸⁸ skarżący zaskarżyli umieszczenie piątki ich dzieci w dwóch oddzielnych domach dziecka z powodu ich trudnej sytuacji mieszkaniowej. Nakazy opieki zostały ostatecznie zniesione, gdy poprawiła się sytuacja ekonomiczna i mieszkaniowa rodziców. ETPC uznał, że powodem uzasadniającym decyzję o umieszczeniu dzieci w placówce opiekuńczej był brak odpowiednich warunków mieszkaniowych i dlatego do rozwiązania ich sytuacji powinny być zastosowane mniej drastyczne środki. Zgodnie z czeskim prawem istniała możliwość monitorowania warunków życia i higieny rodziny, a także udzielania im rad dotyczących poprawy sytuacji, jednak z możliwości tej nie skorzystano. Mimo że podane powody umieszczenia dzieci w placówce opiekuńczej były istotne, to nie były wystarczające i organy nie poczyniły wystarczających wysiłków, aby pomóc skarżącym w pokonaniu trudności przy pomocy innych środków. Orzekając, że doszło do naruszenia art. 8 EKPC Trybunał wziął również pod uwagę konkluzje Komitetu Praw Dziecka ONZ, w których zauważono, że zasada traktowania najlepszego interesu dziecka jako kwestii nadrzędnej w dalszym ciągu nie została odpowiednio

287 ETPC, *Y.I. przeciwko Rosji*, nr 68868/14, 25 lutego 2020 r.

288 ETPC, *Wallová i Walla przeciwko Republice Czeskiej*, nr 23848/04, 26 października 2006 r.

zdefiniowana i odzwierciedlona w prawodawstwie czeskim, orzeczeniach sądu i politykach dotyczących dzieci²⁸⁹.

Przykład: w sprawie *Paradiso i Campanelli przeciwko Włochom*²⁹⁰ para wystąpiła o rejestrację aktu urodzenia dziecka urodzonego w wyniku porozumienia o macierzyństwo zastępcze w Rosji. Ponieważ żaden ze skarżących nie miał biologicznych związków z dzieckiem i stwierdzono, że dziecko przywieziono do Włoch nielegalnie, zostało ono umieszczone w rodzinie zastępczej z zamiarem adopcji. Dla organów najważniejsze było zakończenie bezprawnej praktyki. Chociaż dziecko nie było skarżącym w tej sprawie, to jego najlepsze interesy i sposób, w jaki sądy krajowe się nimi zajęły, miały istotne znaczenie. ETPC przyjął, że sądy włoskie, oceniwszy, że dziecko nie dozna poważnej lub nieodwracalnej krzywdy w wyniku separacji, zachowały właściwą równowagę między różnymi interesami, mieszcząc się przy tym w szerokim marginesie oceny, jakim dysponują, i nie stwierdził naruszenia art. 8 EKPC.

Na mocy art. 8 EKPC ETPC wymaga, żeby przy podejmowaniu decyzji dotyczących poszanowania życia rodzinnego stosowano określone zabezpieczenia proceduralne. Stwierdził, że proces decyzyjny (postępowanie administracyjne lub sądowe) prowadzący do środków ingerujących w życie rodzinne musi być sprawiedliwy i pozwolić na poszanowanie interesów chronionych na mocy art. 8. Zgodnie z art. 8 bierze się pod uwagę, czy „rodzice byli zaangażowani w proces decyzyjny [...] w stopniu wystarczającym do zapewnienia im niezbędnej ochrony ich interesów”²⁹¹. Obejmuje to informowanie ich o zmianach, zapewnianie, że mogą uczestniczyć w podejmowaniu dotyczących ich decyzji²⁹², oraz w określonych okolicznościach wysłuchanie zainteresowanych dzieci²⁹³.

Przykład: w sprawie *B. przeciwko Rumunii (nr 2)*²⁹⁴ u skarżącej zdiagnozowano schizofrenię paranoidalną i policja kilkakrotnie zabierała ją do

289 Zob. także ETPC, *Saviny przeciwko Ukrainie*, nr 39948/06, 18 grudnia 2008 r.

290 ETPC, *Paradiso i Campanelli przeciwko Włochom*, nr 25358/12, 24 stycznia 2017 r.

291 ETPC, *W. przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*, nr 9749/82, 9 czerwca 1988 r., pkt 64.

292 ETPC, *McMichael przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*, nr 16424/90, 24 lutego 1995 r.

293 ETPC, *B. przeciwko Rumunii (nr 2)*, nr 1285/03, 19 lutego 2013 r.; ETPC, *B.B. i F.B. przeciwko Niemcom*, nr 18734/09 i 9424/11, 14 marca 2013 r.

294 ETPC, *B. przeciwko Rumunii (nr 2)*, nr 1285/03, 19 lutego 2013 r.

różnych instytucji psychiatrycznych na leczenie. Ze względu na chorobę matki dzieci nie mieszkaly z nią, tylko zostały umieszczone w placówce opiekuńczo-wychowawczej. ETPC musiał zbadać, czy mając na uwadze poważny charakter decyzji podjętych w odniesieniu do umieszczenia dzieci w placówce opieki zastępczej, w całkowitym procesie decyzyjnym zapewniono rodzicowi wystarczający poziom ochrony koniecznej do zabezpieczenia jego interesów. W tym kontekście Trybunał zauważył, że skarżące, cierpiącej na poważną chorobę psychiczną, nie został przydzielony ani prawnik, ani kurator, który reprezentowałby ją w trakcie postępowania, a zatem nie mogła wziąć udziału w procesie decyzyjnym dotyczącym jej małoletnich dzieci. Ponadto sytuacja skarżącej i sytuacja jej dzieci została przez sąd zbadana zaledwie dwa razy w okresie 12 lat do czasu osiągnięcia przez dzieci pełnoletniości. Nie było też żadnego dowodu na regularny kontakt pracowników socjalnych ze skarżącą, co mogłoby zapewnić skarżącej możliwość przedstawienia organom swojego punktu widzenia. W świetle tych faktów Trybunał orzekł, że w procesie decyzyjnym dotyczącym skierowania dzieci skarżącej do opieki zastępczej jej interesy nie były wystarczająco chronione, a tym samym doszło do naruszenia jej praw na mocy art. 8 EKPC.

Przykład: w sprawie *B.B. i F.B. przeciwko Niemcom*²⁹⁵ po zarzutach 12-letniej córki skarżącego, że ona i jej ośmioletni brat byli kilkakrotnie bici przez ojca, prawa rodzicielskie w odniesieniu do dwojga dzieci zostały przeniesione na urząd ds. dzieci i młodzieży, a dzieci umieszczono w domu dziecka. Sąd rejonowy wydał nakaz pełnego przekazania władz rodzicielskich ze skarżących na urząd ds. dzieci i młodzieży, opierając decyzję na bezpośrednich dowodach pochodzących od dzieci. Około rok później, na pierwszym spotkaniu z rodzicami, córka przyznała, że kłamała, jakoby była bita, i dzieci ostatecznie wróciły do swoich rodziców.

Rozpatrując wniosek skarżących, że władze nie zbadały odpowiednio istotnych faktów, ETPC podkreślił, że błędna ocena dokonana przez specjalistów niekoniecznie oznacza, że podjęte środki były niezgodne z art. 8 EKPC. Decyzję o umieszczeniu można było ocenić wyłącznie w świetle sytuacji przedstawionej w tamtym czasie organom krajowym. W ocenie ETPC istotne znaczenie miał fakt, że sąd rejonowy polegał wyłącznie na zeznaniach dzieci, podczas gdy skarżący przedłożył oświadczenie lekarzy, którzy nie stwierdzili żadnych

295 ETPC, *B.B. i F.B. przeciwko Niemcom*, nr 18734/09 i 9424/11, 14 marca 2013 r.

oznak brutalnego traktowania, oraz że sąd apelacyjny nie przesłuchał dzieci ponownie. Ponieważ dzieci w momencie przesłuchania znajdowały się w bezpiecznym miejscu, pośpiech nie był konieczny, a sądy mogły z urzędu wszcząć dochodzenie w sprawie faktów, czego nie uczyniły. Podsumowując, niemieckie sądy nie uzasadniły wystarczająco swojej decyzji o pozbawieniu skarżących władzy rodzicielskiej, naruszając tym samym art. 8 EKPC.

Nawet w przypadku umieszczenia w placówce opiekuńczej dzieci zachowują prawo do utrzymywania kontaktu ze swoimi rodzicami. Prawo to zostało uznane na mocy EKPC²⁹⁶, ponieważ ETPC orzekł, że wzajemne kontakty między rodzicami i dziećmi stanowią podstawę życia rodzinnego na mocy art. 8. Biorąc pod uwagę, że umieszczenie w placówce opiekuńczej powinno być środkiem tymczasowym, utrzymywanie więzi rodzinnych ma zasadnicze znaczenie dla udanego powrotu dziecka do jego rodziny²⁹⁷. Zgodnie z EKPC wynikają z tego pozytywne obowiązki, co ilustrują poniższe przykłady.

Przykład: w sprawie *T. przeciwko Republice Czeskiej*²⁹⁸ ETPC rozważał, czy prawa ojca i córki (skarżących) zostały naruszone poprzez umieszczenie dziecka w placówce opiekuńczej i niedostatecznego wspierania kontaktu między nimi przez organy. Dziecko zostało umieszczone w specjalistycznej instytucji po śmierci matki i po odrzuceniu wniosków ojca o przyznanie opieki nad córką z powodu wątpliwości związanych z jego osobowością. Kolejne wnioski dotyczące spędzenia świąt z córką były odrzucane, a ośrodek terapeutyczny twierdził, że odwiedziny nie byłyby korzystne, ponieważ dziecko bało się skarżącego. Wtedy też jakkolwiek kontakt został zerwany. Później sądy orzekły, że zgodnie z życzeniem dziecka kontakt pomiędzy dwojgiem skarżących może odbywać się wyłącznie drogą pisemną.

ETPC podkreślił między innymi interes dziecka w utrzymaniu więzi z rodziną z wyjątkiem ekstremalnych przypadków, kiedy nie byłoby to w najlepszym interesie dziecka. Podczas badania decyzji o umieszczeniu dziecka pod opieką zastępczą ETPC zauważył z zadowoleniem, że organy krajowe wnikliwie rozważyły swoją decyzję po wysłuchaniu ekspertów z zakresu psychologii oraz opinii psychiatrów, a także uwzględnili życzenia dziecka. Dlatego nie doszło do naruszenia art. 8 EKPC w odniesieniu do decyzji

296 ETPC, *Olsson przeciwko Szwecji (nr 1)*, nr 10465/83, 24 marca 1988 r.

297 ETPC, *Eriksson przeciwko Szwecji*, nr 11373/85, 22 czerwca 1989 r.

298 ETPC, *T. przeciwko Republice Czeskiej*, nr 19315/11, 17 lipca 2014 r.

o umieszczeniu dziecka w placówce opiekuńczej. Trybunał ustalił jednak, że art. 8 został naruszony wskutek wprowadzonych ograniczeń dotyczących kontaktów pomiędzy skarżącymi, w szczególności z powodu braku nadzoru nad decyzjami instytucji pobytu dziecka dotyczącymi odmowy kontaktu, biorąc pod uwagę, że decyzje te ostatecznie ograniczyły szanse na połączenie rodziny.

Przykład: w sprawie *Jansen przeciwko Norwegii*²⁹⁹ skarżąca była Romką. Jej córka została oddana w trybie nadzwyczajnym pod opiekę rodziny zastępczej, której adres został utajniony, gdy miała około roku, a skarżącej zezwolono na jedną godzinę tygodniowo nadzorowanego kontaktu ze względu na ryzyko, że dziecko może zostać uprowadzone. Następnie kontakty ograniczono do czterech wizyt rocznie, po czym całkowicie je zawieszono, ponieważ High Court uznał, że istniało ryzyko uprowadzenia podczas wizyt oraz ryzyko, że adres i tożsamość rodziny zastępczej mogłyby zostać ujawnione rodzinie skarżącej. ETPC uznał, że potencjalne negatywne długofalowe konsekwencje utraty tożsamości romskiej i kontaktu z matką dla córki oraz pozytywny obowiązek podjęcia środków w celu ułatwienia połączenia rodziny tak szybko, jak to tylko możliwe, nie zostały wystarczająco wyważone, co doprowadziło do naruszenia art. 8 EKPC.

6.3 Adopcja

Główne punkty

- Przysposobienie zapewnia opiekę zastępczą dzieciom, które nie mogą pozostać ze swoimi biologicznymi rodzinami.
- Przy przysposobieniu największe znaczenie musi mieć najlepszy interes dziecka.
- Zgodnie z prawem Unii oraz Rady Europy proces przysposobienia musi spełniać określone kryteria, aby zapewnić, że leży on w najlepszym interesie dziecka.

W prawie Unii prawa i związane z nimi obowiązki prawne zawarte w art. 24 [Karty praw podstawowych UE](#) mają zastosowanie do przysposobienia, o ile dotyczy ono obszaru UE.

²⁹⁹ ETPC, *Jansen przeciwko Norwegii*, nr 2822/16, 6 września 2018 r.

W prawie Rady Europy prawo do poszanowania życia rodzinnego wyrażone w art. 8 EKPC ma zastosowanie do przypadków przysposobienia i jest przywoływane w ich kontekście. Ponadto kwestie przysposobienia reguluje **Europejska konwencja o przysposobieniu dzieci (wersja zmieniona)**³⁰⁰, w której wzywa się do podejścia do przysposobienia w oparciu o prawa dziecka. Konwencja stanowi na przykład, że „[w]łaściwy organ nie może orzec o przysposobieniu, jeżeli nie doszedł do przekonania, że przysposobienie następuje dla dobra dziecka”³⁰¹. Konwencja wymaga również, żeby właściwe organy nie zezwalały na przysposobienie, dopóki nie zostanie wyrażona „zgoda dziecka w formie wymaganej przez prawo jako wystarczająco świadoma”³⁰². Dziecku, które nie osiągnęło jeszcze wieku niezbędnego do zrozumienia sytuacji, na ile to możliwe „udziela się porad i bierze pod uwagę życzenia i opinie dziecka, mając na uwadze stopień jego dojrzałości”³⁰³. ETPC podkreślił, że w przypadku przysposobienia najlepszy interes dziecka może być ważniejszy od interesu rodzica. W związku z tym należy wyważyć interesy dziecka i jego biologicznej rodziny, biorąc pod uwagę wszelkie możliwości połączenia dziecka z jego biologiczną rodziną. Trybunał wymaga, aby procedurom przysposobienia towarzyszyły gwarancje współmierne do wagi ingerencji i powagi interesów, o które chodzi³⁰⁴. Według ETPC, każdy radykalny środek, taki jak unieważnienie przysposobienia, musi być poparty istotnymi i wystarczającymi powodami i nie powinno się go rozważać, jeśli byłoby to sprzeczne z interesami przysposobionego dziecka³⁰⁵.

Przykład: w sprawie *Strand Lobben i Inni przeciwko Norwegii*³⁰⁶ po urodzeniu syna pierwsza skarżąca przyjęła zalecenie organów opieki nad dziećmi dotyczące pozostania w ośrodku rodzinnym w celu oceny. Trzy tygodnie później, kiedy zdecydowała się opuścić ośrodek, organy objęły dziecko natychmiastową opieką przymusową i umieściły je w trybie pilnym w rodzinie zastępczej, ponieważ obawiały się o odżywianie dziecka. Dziecko

300 Rada Europy (2008), *Europejska konwencja o przysposobieniu dzieci (wersja zmieniona)*, Seria Traktatów Rady Europy nr 202, 27 listopada 2008 r.

301 Zob. przypis 300, art. 4 ust. 1.

302 Zob. przypis 300, art. 5 ust. 1 lit. b).

303 Zob. przypis 300, art. 6.

304 ETPC, *Strand Lobben i Inni przeciwko Norwegii*, [wielka izba], nr 37283/13, 10 września 2019 r.; ETPC, *Uzbyakov przeciwko Rosji*, nr 71160/13, 5 maja 2020 r.

305 ETPC, *Zaiet przeciwko Rumunii*, nr 44958/05, 24 marca 2015 r.

306 ETPC, *Strand Lobben i Inni przeciwko Norwegii* [wielka izba], nr 37283/13, 10 września 2019 r.

pozostawało w rodzinnej pieczy zastępczej przez trzy lata, aż organy opieki społecznej zezwoliły rodzicom zastępczym na jego przysposobienie. ETPC potwierdził, że ochrona biologicznych więzi rodzinnych ma fundamentalne znaczenie, z wyjątkiem przypadków, gdy rodzina okazuje się szczególnie niewydolna³⁰⁷. W tym przypadku organy krajowe nie próbowały dokonać prawdziwego wyważenia między interesami dziecka a interesami jego biologicznej rodziny. Sąd stwierdził, że proces podejmowania decyzji, który doprowadził do wydania zaskarżonej decyzji zezwalającej na adopcję, nie został przeprowadzony w sposób zapewniający należyte uwzględnienie wszystkich poglądów i interesów skarżących. W ten sposób w przedmiotowym postępowaniu nie zastosowano gwarancji, które byłyby współmierne do wagi ingerencji i powagi interesów, co stanowi naruszenie art. 8 EKPC³⁰⁸.

Przykład: w sprawie *Abdi Ibrahim przeciwko Norwegii*³⁰⁹ skarżąca, młoda Somalijka wyznania muzułmańskiego, poprosiła o umieszczenie jej syna w somalijskiej lub muzułmańskiej rodzinie zastępczej, co okazało się niemożliwe, wobec czego umieszczono go w rodzinie chrześcijańskiej. Kiedy następnie organy władzy zezwoliły na jego przysposobienie przez rodzinę zastępczą, skarżąca nie prosiła o powrót dziecka, lecz o kontynuację ich kontaktów, aby jej syn mógł zachować swoje kulturowe i religijne korzenie. Sądy krajowe oparły się na art. 20 ust. 3 Konwencji o prawach dziecka, zgodnie z którym przy ocenie możliwych rozwiązań dla dziecka czasowo lub na stałe pozbawionego środowiska rodzinnego należy w sposób właściwy uwzględniać wskazania w zachowaniu ciągłości w wychowaniu dziecka oraz jego tożsamości etnicznej, religijnej, kulturowej i językowej. Trybunał przyznał, że norma ta odpowiada wymogom konwencji i jest z nimi zgodna. Jednak ustalenia dokonane po pierwszym umieszczeniu dziecka w rodzinie zastępczej dotyczące możliwości regularnego kontaktu skarżącej z dzieckiem i decyzja o jego przysposobieniu nie uwzględniały w należyty sposób interesu skarżącej w umożliwieniu dziecku zachowania przynajmniej pewnych więzi z jego kulturowym i religijnym pochodzeniem. Uzasadnienie zaskarżonej decyzji nie było wystarczające, aby wykazać, że okoliczności sprawy były na tyle wyjątkowe, aby uzasadnić

307 Zob. przypis 306, pkt 207.

308 Zob. także ETPC, *Suur przeciwko Estonii*, nr 41736/18, 20 października 2020 r.; ETPC, *Y.I. przeciwko Rosji*, nr 68868/14, 25 lutego 2020 r.; ETPC, *Pedersen i Inni przeciwko Norwegii*, nr 39710/15, 10 marca 2020 r.

309 ETPC, *Abdi Ibrahim przeciwko Norwegii* [wielka izba], nr 15379/16, 17 grudnia 2019 r.

całkowite i definitywne zerwanie więzi między skarżącą a jej synem, lub że decyzja w tym zakresie była podyktowana nadrzędnym wymogiem dotyczącym najlepszego interesu dziecka. Stwierdzono naruszenie art. 8 w świetle art. 9 EKPC.

Przykład: w sprawie *S.S. przeciwko Słowenii*³¹⁰ skarżąca, cierpiąca na schizofrenię paranoidalną, została pozbawiona praw rodzicielskich z powodu niezdolności do opieki nad dzieckiem. Porzuciła dziecko około miesiąca po urodzeniu. Dziecko oddano do rodziny zastępczej i ostatecznie adoptowano. Wobec braku realnej możliwości wznowienia opieki nad dzieckiem, a także biorąc pod uwagę negatywny wpływ, jaki miały na skarżącą sesje kontaktowe oraz brak jakiegokolwiek więzi emocjonalnej pomiędzy nią a dzieckiem, sądy krajowe uznały, że odebranie skarżącej praw rodzicielskich leży w najlepszym interesie dziecka. Ponadto dziecko mieszkało ze swoją rodziną zastępczą od niemowlęctwa i wytworzyło z nią silne więzi. Ponieważ perspektywa ponownego połączenia rodziny biologicznej była niewielka lub żadna, interes dziecka polegający na pełnej integracji z *de facto* jego rodziną miał szczególnie duże znaczenie w zestawieniu z życzeniem skarżącej, aby zachować z nią więzi prawne. Co więcej, kwestionowany środek nie uniemożliwił skarżącej utrzymywania osobistych relacji z dzieckiem, ponieważ mogła ona, co do zasady i pomimo adopcji, utrzymywać z nim kontakt. Dlatego Trybunał nie stwierdził naruszenia art. 8 EKPC.

Przykład: w sprawie *Kearns przeciwko Francji*³¹¹ ETPC uznał za zgodne z EKPC, że Irlandka, która przekazała swoje dziecko do adopcji we Francji, nie mogła odwołać swojej formalnej zgody na przysposobienie po upływie wynoszącego dwa miesiące okresu. Celem francuskiego prawa było wypracowanie właściwej równowagi i zapewnienie proporcjonalności pomiędzy kolidującymi interesami biologicznej matki, dziecka i rodziny adopcyjnej. W tym procesie nadrzędne znaczenie musi mieć najlepszy interes dziecka. Z dowodów przedstawionych Trybunałowi wynikało, że w najlepszym interesie dziecka było korzystanie ze stabilnej relacji w nowej rodzinie tak szybko, jak to możliwe. Ponadto podjęto wszystkie niezbędne kroki, aby zapewnić, że skarżąca rozumie dokładne skutki swojego działania.

310 ETPC, *S.S. przeciwko Słowenii*, nr 40938/16, 30 października 2018 r.

311 ETPC, *Kearns przeciwko Francji*, nr 35991/04, 10 stycznia 2008 r.

ETPC przyznaje również, że podejmowanie decyzji w odniesieniu do przysposobienia musi odbywać się w sposób spójny z zakazem dyskryminacji ustanowionym w art. 14 EKPC. ETPC rozważył w szczególności, czy wykluczenie skarżących ze względu na orientację seksualną, narodowość lub wiek z grupy kwalifikujących się do przysposobienia było zgodne z art. 14 w związku z art. 8. Trybunał ponownie potwierdził, że zasadnicze znaczenie ma obowiązek podjęcia proporcjonalnego działania w celu ochrony najlepszego interesu dziecka.

Przykład: w sprawie *Schwizgebel przeciwko Szwajcarii*³¹² skarżąca, niepozostająca w związku 47-letnia kobieta, nie mogła przysposobić drugiego dziecka z powodu różnicy wieku między nią a dzieckiem, które chciała adoptować. Skarżąca twierdziła, że stała się ofiarą dyskryminacji ze względu na wiek. ETPC uznał, że odmowa udzielenia zezwolenia na przysposobienie dziecka w przypadku skarżącej służyła słusznemu celowi ochrony dobrostanu i praw dziecka. Ze względu na brak europejskiego konsensusu dotyczącego prawa przysposobienia przez osobę samotnie wychowującą dzieci, dolnej i górnej granicy wieku oraz różnicy wieku pomiędzy osobą przysposabiającą i dzieckiem, a także w dalszym ciągu szerokiego marginesu swobody państwa w tym obszarze i potrzeby ochrony najlepszego interesu dzieci, odmowa zezwolenia na przysposobienie drugiego dziecka nie naruszała zasady proporcjonalności. Dlatego Trybunał uznał, że uzasadnienie podane przez rząd wydaje się obiektywne i słuszne oraz że zaskarżona różnica w traktowaniu nie była dyskryminująca w rozumieniu art. 14 EKPC.

Przykład: sprawa *E.B. przeciwko Francji*³¹³ dotyczy odmowy udzielenia przez organy krajowe zgody na przysposobienie dziecka przez skarżącą, lesbijkę mieszkającą ze swoją partnerką, która jednak starała się o przysposobienie jako osoba stanu wolnego. ETPC przypomniał, że art. 8 EKPC sam w sobie nie przyznaje prawa do założenia rodziny lub do przysposobienia. Skarga na dyskryminację może jednak mieścić się w szerszym zakresie określonego prawa, nawet jeżeli przedmiotowa kwestia nie dotyczy konkretnych uprawnień przyznanych na mocy EKPC. Biorąc pod uwagę, że prawo francuskie zezwala osobom stanu wolnego na adopcję, takiego prawa nie można odmówić osobie z dyskryminującego względu. Jak ustaliły

312 ETPC, *Schwizgebel przeciwko Szwajcarii*, nr 25762/07, 10 czerwca 2010 r.

313 ETPC, *E.B. przeciwko Francji* [wielka izba], nr 43546/02, 22 stycznia 2008 r.

sądy krajowe, skarżąca wykazała niewątpliwe cechy osobiste i zdolności do wychowywania dzieci, co zapewne było w najlepszym interesie dziecka – kluczowym pojęciu w stosownych instrumentach międzynarodowych. Trybunał sformułował pogląd, że orientacja seksualna skarżącej odegrała decydującą rolę w odmowie zgody na przysposobienie, co stanowi traktowanie dyskryminujące w porównaniu do osób stanu wolnego, które zgodnie z prawem krajowym były uprawnione do adopcji dzieci.

Przykład: sprawa *Gas i Dubois przeciwko Francji*³¹⁴ dotyczyła kwestii, czy pary tej samej płci powinny mieć takie same prawo do przysposobienia dziecka jako drugi rodzic jak pary heteroseksualne. Skarżącymi była para homoseksualna, która zarejestrowała związek partnerski. Skarżące stwierdziły, że były dyskryminowane w porównaniu do par heteroseksualnych, tak pozostających, jak i niepozostających w związku małżeńskim. Jeśli chodzi o porównanie z parami przeciwnej płci niepozostającymi w związku małżeńskim, ETPC stwierdził, że porównywalne pary heteroseksualne pozostające w związku partnerskim na podstawie przepisów prawa francuskiego również nie otrzymają zgody na przysposobienie niepełne. W związku z tym ETPC stwierdził, że nie doszło do różnicy w traktowaniu ze względu na orientację seksualną, a zatem do naruszenia wynikających z konwencji praw skarżących.

Przykład: sprawa *X i Inni przeciwko Austrii*³¹⁵ dotyczy podobnej sytuacji, przy czym zgodnie z prawem austriackim adopcja przez drugiego rodzica w przypadku par heteroseksualnych niepozostających w związku małżeńskim była dopuszczalna. Trybunał orzekł, że takie okoliczności stanowiły różnicę w traktowaniu skarżących ze względu na orientację seksualną i że rząd nie przedstawił wystarczająco znaczących i przekonujących powodów, co stanowi naruszenie art. 14 w związku z art. 8 EKPC.

Przykład: sprawa *A.H. i Inni przeciwko Rosji*³¹⁶ dotyczyła rosyjskiego prawa zakazującego adopcji rosyjskich dzieci przez obywateli Stanów Zjednoczonych Ameryki. Uznano, że ogólny zakaz, który miał zastosowanie z mocą wsteczną i bez wyjątku do wszystkich przyszłych rodziców adopcyjnych ze

314 ETPC, *Gas i Dubois przeciwko Francji*, nr 25951/07, 15 marca 2012 r.

315 ETPC, *X i Inni przeciwko Austrii* [wielka izba], nr 19010/07, 19 lutego 2013 r.

316 TPC, *A.H. i Inni przeciwko Rosji*, nr 6033/13, 8927/13, 10549/13, 12275/13, 23890/13, 26309/13, 27161/13, 29197/13, 32224/13, 32331/13, 32351/13, 32368/13, 37173/13, 38490/13, 42340/13 i 42403/13, 17 stycznia 2017 r.

Stanów Zjednoczonych, niezależnie od etapu postępowania adopcyjnego i ich indywidualnej sytuacji, narusza art. 14 w związku z art. 8 EKPC.

W odniesieniu do podejmowania decyzji dotyczących przysposobienia ETPC skupił swoją uwagę również na istocie przestrzegania ducha i celu prawa międzynarodowego.

Przykład: w sprawie *Harroudj przeciwko Francji*³¹⁷ organy francuskie odrzuciły wniosek skarżącej dotyczący przysposobienia całkowitego algierskiej dziewczynki porzuconej w chwili urodzenia i umieszczonej pod opieką skarżącej zgodnie z systemem *kafala* – prawem rodzicielskim na mocy prawa muzułmańskiego. Powodami takiej odmowy był fakt, że francuski kodeks cywilny nie zezwala na przysposobienie dziecka, którego adopcja byłaby zakazana na mocy prawa jego państwa pochodzenia (w tym wypadku prawa algierskiego), oraz fakt, że już *kafala* zapewniła skarżącej władzę rodzicielską umożliwiającą jej podejmowanie decyzji w najlepszym interesie dziecka. Kolejne odwołanie zostało odrzucone na tej podstawie, że prawo krajowe było zgodne z konwencją haską o ochronie dzieci i współpracy w dziedzinie przysposobienia międzynarodowego oraz że w odniesieniu do ochrony najlepszego interesu dziecka art. 20 Konwencja o prawach dziecka uznaje *kafalę* na równi z przysposobieniem.

Badając skargę, ETPC przypomniał zasadę, zgodnie z którą po uznaniu więzi pokrewieństwa państwo musi działać w sposób obliczony na umożliwienie rozwijania tej więzi i ustanowienie zabezpieczeń prawnych umożliwiających integrację dziecka z rodziną, jak również konieczność interpretowania EKPC harmonijnie z ogólnymi zasadami prawa międzynarodowego. *Kafala* została uznana w prawie francuskim, a skarżąca mogła wykonywać władzę rodzicielską i podejmować decyzje w najlepszym interesie dziecka. Miała na przykład możliwość sporządzenia testamentu na rzecz dziecka, pokonując trudności wynikające z ograniczeń związanych z przysposobieniem. Podsumowując, stopniowe eliminowanie w ten sposób zakazu przysposobienia przez pozwane państwo miało na celu wspieranie integracji dzieci obcego pochodzenia bez natychmiastowego odcinania ich od zasad obowiązujących w ich państwach pochodzenia, wykazując poszanowanie dla pluralizmu kulturowego i dążąc do równowagi między

317 ETPC, *Harroudj przeciwko Francji*, nr 43631/09, 4 października 2012 r.

interesem publicznym i skarżącej. Dlatego ETPC nie stwierdził naruszenia praw skarżącej.

Zgodnie z prawem międzynarodowym w sprawach związanych z przysposobieniem największe znaczenie musi mieć najlepszy interes dziecka. Oprócz zasady zabezpieczenia najlepszego interesu, także inne ogólne zasady [Konwencji o prawach dziecka](#) wyznaczają kierunek jej wdrażania w kontekście przysposobienia: zakaz dyskryminacji, prawo do życia, przetrwania i rozwoju oraz poszanowanie poglądów dzieci³¹⁸. Szczególne znaczenie ma [komentarz ogólny nr 14](#) Komitetu Praw Dziecka ONZ, dotyczący „prawa dziecka do jak najlepszego zabezpieczenia jego interesów”³¹⁹. Podobnie jednym z celów [konwencji haskiej o ochronie dzieci i współpracy w dziedzinie przysposobienia międzynarodowego](#) jest „stworzenie zabezpieczeń gwarantujących, iż przysposobienia międzynarodowe są dokonywane w najlepszym interesie dziecka i z poszanowaniem jego fundamentalnych praw, uznanych w prawie międzynarodowym”³²⁰.

318 ONZ, [Konwencja o prawach dziecka](#), art. 2, 3, 6 i 12. Zob. także ONZ, Komitet Praw Dziecka (2010), *Treaty-specific guidelines regarding the form and content of periodic reports to be submitted by States Parties under Article 44, paragraph 1 (b), of the Convention on the Rights of the Child*, UN Doc. CRC/C/58/Rev.2, 23 listopada 2010 r., pkt 23–27.

319 Komitet Praw Dziecka ONZ (2013), [Komentarz ogólny nr 14 \(2013\). Prawo dziecka do zabezpieczenia jego najlepiej pojętego interesu jako sprawy nadrzędnej](#), art. 3, ust. 1, CRC/C/GC/14, 29 maja 2013 r.

320 Haska Konferencja Prawa Prywatnego Międzynarodowego (1993), [Konwencja haska o ochronie dzieci i współpracy w dziedzinie przysposobienia międzynarodowego](#), 29 maja 1993 r., art. 1 lit. a).

7

Ochrona dziecka przed przemocą i wykorzystywaniem

UE	Omówione zagadnienia	Rada Europy
<p>Dyrektywa w sprawie zwalczania niegodziwego traktowania w celach seksualnych i wykorzystywania seksualnego dzieci oraz pornografii dziecięcej (2011/93/UE)</p> <p>TFUE, art. 82 i 83</p> <p>Dyrektywa o handlu elektronicznym (2000/31/WE)</p> <p>Dyrektywa o prywatności i łączności elektronicznej (2002/58/WE)</p> <p>Dyrektywa o audiowizualnych usługach medialnych (2018/1808/UE)</p> <p>Rozporządzenie w sprawie tymczasowego odstępstwa od niektórych przepisów dyrektywy 2002/58/WE w odniesieniu do wykorzystywania technologii przez dostawców usług łączności interpersonalnej niewykorzystujących numerów do przetwarzania danych osobowych i innych danych do celów zwalczania niegodziwego traktowania dzieci w celach seksualnych w internecie (2021/1232)</p>	<p>Przemoc w szkołach, online, w domu i w innych okolicznościach</p>	<p>EKPC, art. 2 (prawo do życia), art. 3 (zakaz nieludzkiego lub poniżającego traktowania) i art. 8 (integralność cielesna)</p> <p>Protokół nr 1 do EKPC, art. 2 (prawo do nauki)</p> <p>EKS (zrewidowana), art. 7 (prawo do szczególnej ochrony przed zagrożeniami fizycznymi i moralnymi) oraz art. 17 (prawo do ochrony)</p> <p>Konwencja z Lanzarote</p> <p>Konwencja stambulska</p> <p>ETPC, <i>Kayak przeciwko Turcji</i>, nr 60444/08, 10 lipca 2012 r. (pchnięcie nożem w pobliżu szkoły)</p> <p>ETPC, <i>O’Keeffe przeciwko Irlandii</i> [wielka izba], nr 35810/09, 28 stycznia 2014 r. (wykorzystywanie seksualne w szkole)</p> <p>ETPC, <i>X i Inni przeciwko Bułgarii</i>, nr 22457/16, 2 lutego 2021 r. (zarzuty dotyczące niegodziwego traktowania w celach seksualnych w sierocińcu)</p> <p>ETPC, <i>Campbell i Cosans przeciwko Zjednoczonemu Królestwu</i>, nr 7511/76 i 7743/76, 25 lutego 1982 r.</p>

UE	Omówione zagadnienia	Rada Europy
		<p>ETPC, <i>F.O. przeciwko Chorwacji</i>, nr 29555/13, 22 kwietnia 2021 r. (zniewaga słowna w szkole)</p> <p>ETPC, <i>M.C. przeciwko Bułgarii</i>, nr 39272/98, 4 grudnia 2003 r.</p> <p>ETPC, <i>R.B. przeciwko Estonii</i>, nr 22597/16, 22 czerwca 2021 r.</p> <p>ETPC, <i>A.Ş. przeciwko Turcji</i>, nr 58271/10, 13 września 2016 r.</p> <p>ETPC, <i>A.R. i L.R. przeciwko Szwajcarii</i>, nr 22338/15, 19 grudnia 2017 r. (edukacja seksualna w szkole państwowej)</p> <p>ETPC, <i>Kurt przeciwko Austrii</i> [wielka izba], nr 62903/03, 15 czerwca 2021 r.</p> <p>ETPC, <i>Kontrová przeciwko Słowacji</i>, nr 7510/04, 31 maja 2007 r.</p> <p>ETPC, <i>Talpis przeciwko Włochom</i>, nr 41237/14, 2 marca 2017 r.</p> <p>ETPC, <i>Costello-Roberts przeciwko Zjednoczonemu Królestwu</i>, nr 13134/87, 25 marca 1993 r.</p>
<p>Karta praw podstawowych Unii Europejskiej, art. 5 ust. 2 (praca przymusowa) i art. 5 ust. 3 (zakaz handlu ludźmi)</p> <p>Dyrektywa w sprawie młodych pracowników (94/33/WE)</p> <p>Dyrektywa w sprawie zapobiegania handlowi ludźmi (2011/36/UE)</p> <p>Dyrektywa w sprawie obywateli państw trzecich (2004/81/WE)</p> <p>Dyrektywa w sprawie zwalczania niegodziwego traktowania w celach seksualnych i wykorzystywania seksualnego dzieci oraz pornografii dziecięcej (2011/93/UE)</p>	<p>Wykorzystywanie seksualne</p>	<p>EKPC, art. 4 (zakaz poddaństwa, pracy przymusowej i obowiązkowej) i art. 8 (prawo do poszanowania życia prywatnego)</p> <p>EKS (zrewidowana), art. 7 ust. 10 (szczególna ochrona przed fizycznymi i moralnymi zagrożeniami)</p> <p>Konwencja w sprawie działań przeciwko handlowi ludźmi</p> <p>Konwencja o cyberprzestępczości</p> <p>Konwencja z Lanzarote</p> <p>ETPC, <i>C.N. i V. przeciwko Francji</i>, nr 67724/09, 11 października 2012 r. (poddaństwo)</p>

UE	Omówione zagadnienia	Rada Europy
		<p>ETPC, <i>Rantsev przeciwko Cyprowi i Rosji</i>, nr 25965/04, 7 stycznia 2010 r. (zaniechanie dochodzenia w sprawie domniemanego handlu ludźmi)</p> <p>ETPC, <i>V.C.L. i A.N. przeciwko Zjednoczonemu Królestwu</i>, nr 77587/12 i 74603/12, 16 lutego 2021 r.</p> <p>ETPC, <i>Söderman przeciwko Szwecji</i> [wielka izba], nr 5786/08, 12 listopada 2013 r. (potajemne filmowanie dziecka)</p> <p>ETPC, <i>N.C. przeciwko Turcji</i>, nr 40591/11, 9 lutego 2021 r.</p> <p>ETPC, <i>K.U. przeciwko Finlandii</i>, nr 2872/02, 2 grudnia 2008 r.</p>
	Grupy wysokiego ryzyka	<p>ETPC, <i>Centre for Legal Resources w imieniu Valentin Câmpeanu przeciwko Rumunii</i> [wielka izba], nr 47848/08, 17 lipca 2014 r. (zgon młodego mężczyzny niepełnosprawnego w stopniu znacznym w instytucji państwowej)</p> <p>ETPC, <i>Nencheva i Inni przeciwko Bułgarii</i>, nr 48609/06, 18 czerwca 2013 r. (zgon dzieci w instytucji państwowej)</p> <p>ETPC, <i>I.C. przeciwko Rumunii</i>, nr 36934/08, 24 maja 2016 r.</p> <p>ETPC, <i>V.C. przeciwko Włochom</i>, nr 54227/14, 1 lutego 2018 r. (dzieci uzależnione)</p>
Decyzja Komisji w związku z wprowadzeniem dodatkowych zastrzeżonych numerów zaczynających się na 116 (2007/698/WE)	Zaginione dzieci	<p>EKPC, art. 8 (prawo do poszanowania życia prywatnego)</p> <p>ETPC, <i>Zorica Jovanović przeciwko Serbii</i>, nr 21794/08, 26 marca 2013 r. (prawo do informacji)</p> <p>ETPC, <i>Ljubinka Mik i Svetlana Jovanović przeciwko Serbii</i>, nr 9291/14 i 63798/14, 23 marca 2021 r.</p>

Przemoc wobec dzieci obejmuje wszelkie formy przemocy fizycznej bądź psychicznej, krzywdy lub zaniedbania bądź złego traktowania lub wyzysku, w tym wykorzystywania w celach seksualnych³²¹. Przemoc może mieć miejsce w różnych okolicznościach, np. w szkole, w domu lub na ulicy, ale także w sieci, przy użyciu telefonów komórkowych lub innych urządzeń elektronicznych podłączonych do internetu. Przemoc w internecie to nie tylko posiadanie, produkcja i udostępnianie materiałów przedstawiających niegodziwe traktowanie dzieci w celach seksualnych, ale także uwodzenie, nękanie w sieci, wiktymizacja i cyberprzemoc. Zgodnie z prawem międzynarodowym państwa muszą podjąć środki w celu zapewnienia dzieciom korzystania z odpowiedniej ochrony oraz zagwarantowania, że ich prawa do godności i integralności fizycznej są skutecznie przestrzegane. Obowiązek państwa do ochrony może przyjąć różne formy, w zależności od konkretnego zagrożenia i od sprawcy. Dlatego obowiązki państwa są bardziej widoczne w przypadkach, gdy dzieci znajdują się pod zwierzchnictwem i kontrolą państwa, na przykład gdy przebywają w instytucjach publicznych. Obowiązek państwa związany z ochroną może okazać się trudny do realizacji w przypadkach, w których dzieci są narażone na przemoc ze strony osób prywatnych, w tym członków ich rodzin. Do obowiązków państwa należą jednak również środki zapobiegawcze, a nie tylko środki ochrony lub pomocy po wystąpieniu przemocy. Sytuacje kryzysowe i nadzwyczajne, takie jak pandemia COVID-19 w 2019 r. mogą zwiększyć narażenie dzieci na przemoc, w tym na nadużycia seksualne i wykorzystywanie, czemu należy przeciwdziałać³²².

Jedną z kompetencji UE w tej dziedzinie dotyczy przestępstw transgranicznych, w tym handlu ludźmi oraz wykorzystywania seksualnego kobiet i dzieci (art. 83 *TFUE*). Dlatego szczególne środki legislacyjne zostały wprowadzone w odniesieniu do materiałów przedstawiających niegodziwe traktowanie dzieci w celach seksualnych i handlu ludźmi. UE uchwaliła również przepisy zobowiązujące państwa członkowskie do uznawania za przestępstwa kilku form wykorzystywania seksualnego, wyzysku seksualnego i działań polegających na nagabywaniu dzieci do celów seksualnych, w tym uwodzenia. Na szczeblu Rady Europy ETPC w swoim orzecznictwie na podstawie art. 2, 3 i 8 opracował

321 Zob. pełną definicję w art. 19 ust. 1 *Konwencji o prawach dziecka*.

322 Światowa Organizacja Zdrowia (2020), „*COVID-19: Protecting children from violence, abuse and neglect in the home*”; UE, Komisja Europejska (2021), *Strategia UE na rzecz praw dziecka oraz europejska gwarancja dla dzieci*; Agencja Praw Podstawowych UE (2021), *The coronavirus pandemic and fundamental rights: a year in review*, 10 czerwca 2021 r.; Rada Europy (2021), „*The COVID-19 pandemic and children: Challenges, responses and policy implications*”, 12 marca 2021 r.

obowiązki państw dotyczące szerokiego zakresu czynów stanowiących przemoc wobec dzieci. Również EKPS wykazał aktywność w tej dziedzinie, zarówno poprzez procedurę opartą na sprawozdaniach krajowych, jak i system skarg zbiorowych. Ponadto przyjęte zostały szczególne konwencje Rady Europy, przede wszystkim Konwencja Rady Europy o ochronie dzieci przed seksualnym wykorzystywaniem i niegodziwym traktowaniem w celach seksualnych ([konwencja z Lanzarote](#))³²³; powołano również organy monitorujące ich wdrażanie. Konwencja z Lanzarote jest najbardziej kompleksowym międzynarodowym instrumentem prawnym dotyczącym ochrony dzieci przed seksualnym wykorzystywaniem i niegodziwym traktowaniem w celach seksualnych (ratyfikowanym przez wszystkie 47 państw członkowskich Rady Europy i Tunezję).

Niniejszy rozdział zawiera analizę określonych aspektów przemocy wobec dzieci oraz działań społeczności międzynarodowej. W [sekcji 7.1](#) omówiono przemoc w domu, w szkole, w internecie lub w innych okolicznościach i skupiono się na takich kwestiach, jak przemoc w szkole, niegodziwe traktowanie w celach seksualnych, przemoc domowa i zaniedbywanie dzieci. [Sekcja 7.2](#) poświęcona jest takim przypadkom wykorzystywania dzieci, które mają wyraźny wymiar transgraniczny, w tym handlowi ludźmi (w celach pracy przymusowej lub wykorzystywania seksualnego) i przestępstwom związanym z materiałami przedstawiającymi niegodziwe traktowanie dzieci w celach seksualnych. W [sekcji 7.3](#) omówiono grupy wysokiego ryzyka. Wreszcie w [sekcji 7.4](#) omówiono kwestię zaginionych dzieci.

---

323 Rada Europy (2007), [Konwencja Rady Europy o ochronie dzieci przed seksualnym wykorzystywaniem i niegodziwym traktowaniem w celach seksualnych](#), Seria Traktatów Rady Europy nr 201, 25 października 2007 r.

7.1 Przemoc w domu, w szkołach, w internecie i w innych okolicznościach

Główne punkty

- Państwa mają obowiązek zapewnić dzieciom skuteczną ochronę przed wszelkimi formami przemocy i krzywdy we wszystkich okolicznościach, w tym przed przemocą w internecie.
- Państwa są zobowiązane do zapewnienia odpowiednich ram prawnych dla ochrony dziecka.
- Państwa muszą prowadzić skuteczne dochodzenia w przypadkach spornych zarzutów dotyczących znęcania, przemocy lub krzywdy wobec dziecka.

W prawie Unii ³²⁴ głównym instrumentem w zakresie ochrony przed przemocą jest uchwalona w oparciu o art. 82 i 83 **TFUE** **dyrektywa 2011/93/UE** w sprawie zwalczania niegodziwego traktowania w celach seksualnych i wykorzystywania seksualnego dzieci oraz pornografii dziecięcej³²⁵.

W oparciu o prawo Rady Europy ETPC i EKPS opracowały rozległe orzecznictwo dotyczące ochrony dzieci przed przemocą we wszystkich warunkach. Ponadto określone konwencje Rady Europy (np. **konwencja z Lanzarote**) zawierają wyszczególnione gwarancje ochrony dzieci przed konkretnymi formami przemocy.

7.1.1 Zakres odpowiedzialności państwa

Zgodnie z prawem Rady Europy ETPC zbadał formy przemocy wobec dzieci w oparciu o różne postanowienia **EKPC**, przede wszystkim art. 2, 3 i 8. Trybunał zidentyfikował konkretne obowiązki spoczywające na państwach, gdy dzieci przebywają w podlegających im instytucjach publicznych³²⁶. Podobnie,

324 UE, Parlament Europejski i Rada Unii Europejskiej (2011), **dyrektywa 2011/93/UE z dnia 13 grudnia 2011 r. w sprawie zwalczania niegodziwego traktowania w celach seksualnych i wykorzystywania seksualnego dzieci oraz pornografii dziecięcej**, Dz.U. L 335 z 17.12.2011, s. 1.

325 Zob. przypis 324.

326 ETPC, **Nencheva i Inni przeciwko Bułgarii**, nr 48609/06, 18 czerwca 2013 r.

jeżeli pewne zachowanie lub sytuacja osiągają poziom, powyżej którego można je uznać za nieludzkie lub poniżające traktowanie na mocy art. 3, państwo ma obowiązek działania na rzecz ochrony dzieci przed niewłaściwym traktowaniem, w tym przez osoby prywatne. Sytuacje takie jak długotrwałe zaniechanie przez rodziców³²⁷, powtarzające się wykorzystywanie seksualne przez nauczycieli³²⁸, gwałt³²⁹ lub kary cielesne³³⁰ wchodzą w zakres art. 3 EKPC.

W przypadku śmierci państwo może ponosić odpowiedzialność na mocy art. 2 EKPC, nawet jeśli śmierć była spowodowana przez osobę prywatną, a nie przez przedstawiciela państwa. Pozytywny obowiązek państwa różni się w zależności od przypadku, jednak podstawowym obowiązkiem jest zapewnienie *skutecznej* ochrony dziecka przed przemocą. W przypadkach poważnych form złego traktowania pozytywny obowiązek obejmuje uchwalanie skutecznych przepisów prawa karnego oraz mechanizmy egzekwowania prawa³³¹. Państwa muszą również przyjąć specjalne środki i zabezpieczenia dla ochrony dzieci³³².

ETPC wielokrotnie zajmował się sprawami dotyczącymi przemocy wobec dzieci ze strony osób prywatnych w szkołach, w domach lub innych placówkach kierowanych przez podmioty niebędące podmiotami państwowymi, w których zachodziła wątpliwość co do odpowiedzialności państwa. W takich przypadkach ETPC orzekał, że państwo nie może zwolnić się z obowiązku ochrony dzieci poprzez delegowanie administrowania ważnymi usługami publicznymi – jak edukacja – osobom prywatnym³³³. W sprawach dotyczących ustalenia odpowiedzialności państwa ETPC zasadniczo dokonywał rozróżnienia pomiędzy ogólnym obowiązkiem państwa do ochrony, jeżeli nie można było jasno zidentyfikować zagrożenia, a obowiązkiem ochrony w sprawach, w których można było zidentyfikować zagrożenie. W pierwszym przypadku ETPC analizował, czy

327 ETPC, *Z i Inni przeciwko Zjednoczonemu Królestwu* [wielka izba], nr 29392/95, 10 maja 2001 r.

328 ETPC, *O’Keeffe przeciwko Irlandii* [wielka izba], nr 35810/09, 28 stycznia 2014 r.

329 ETPC, *M.C. przeciwko Bułgarii*, nr 39272/98, 4 grudnia 2003 r.; ETPC, *M.G.C. przeciwko Rumunii*, nr 61495/11, 15 marca 2016 r., pkt 58.

330 ETPC, *Tyler przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*, nr 5856/72, 25 kwietnia 1978 r.; ETPC, *M.C. przeciwko Bułgarii*, nr 39272/98, 4 grudnia 2003 r., pkt 150; ETPC, *O’Keeffe przeciwko Irlandii* [wielka izba], nr 35810/09, 28 stycznia 2014 r., pkt 146.

331 Zob. przypis 330.

332 ETPC, *O’Keeffe przeciwko Irlandii* [wielka izba], nr 35810/09, 28 stycznia 2014 r., pkt 148; zob. także ETPC, *M.C. przeciwko Bułgarii*, nr 39272/98, 4 grudnia 2003 r., pkt 153

333 ETPC, *M.C. przeciwko Bułgarii*, nr 39272/98, 4 grudnia 2003 r., pkt 150; ETPC, *Costello-Roberts przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*, nr 13134/87, 25 marca 1993 r., pkt 27.

brak interwencji państwa doprowadził pokrzywdzone dziecko do realnego zagrożenia przemocą.

Przykład: sprawa *Kayak przeciwko Turcji*³³⁴ dotyczyła śmiertelnego dźgnięcia 15-letniego chłopca przez innego nastolatka w pobliżu szkoły. ETPC stwierdził, że szkoły mają obowiązek chronić powierzone im dzieci przed wszystkimi formami przemocy. W tej konkretnej sprawie ETPC orzekł, że Turcja ponosiła odpowiedzialność na mocy art. 2 EKPC w związku z niezapewnieniem ochrony prawa do życia syna i brata skarżących, ponieważ w tamtym czasie nie było wprowadzonego skutecznego systemu nadzoru. Przy braku takiego systemu nastolatek miał możliwość zabrania noża ze szkolnej kuchni, którego następnie użył do ugodzenia ofiary.

Przykład: sprawa *O’Keeffe przeciwko Irlandii*³³⁵ dotyczyła aktów przemocy popełnianych w latach 70. XX wieku w irlandzkiej szkole krajowej. W tym czasie szkoły krajowe w Irlandii były uznawane i finansowane przez państwo, podczas gdy zarządzanie i administrowanie przekazano Kościołowi. Skarżąca, będąca wówczas uczennicą, była ofiarą około 20 aktów niegodziwego traktowania w celach seksualnych ze strony jednego z nauczycieli. Kobieta złożyła skargę dopiero w 1998 r., po odkryciu innych przypadków niegodziwego traktowania w celach seksualnych popełnionych przez tego samego nauczyciela. ETPC musiał ustalić, czy państwo może być pociągnięte do odpowiedzialności za akty przemocy, które nie zostały wówczas zgłoszone organom ścigania. Trybunał najpierw uznał, że akty przemocy, których skarżąca padła ofiarą, wchodzą w zakres art. 3 EKPC. Następnie, w oparciu o różne sprawozdania, ETPC stwierdził, że państwo powinno było mieć świadomość potencjalnego zagrożenia niegodziwym traktowaniem w celach seksualnych w szkołach. Jednocześnie nie istniały odpowiednie procedury, które umożliwiałyby dziecku lub rodzicom zgłoszenie skargi na akty przemocy bezpośrednio państwu. Nie było również mechanizmów nadzoru nad traktowaniem dzieci przez nauczycieli. W związku z tym ETPC stwierdził, że Irlandia nie wypełniła obowiązku działania na mocy art. 3 EKPC, ponieważ nie zapewniła skutecznego mechanizmu działania w przypadkach przemocy wobec dzieci w szkołach. Według ETPC państwa muszą prowadzić skuteczne dochodzenia w przypadkach zarzutów złego traktowania lub utraty życia, niezależnie czy

334 ETPC, *Kayak przeciwko Turcji*, nr 60444/08, 10 lipca 2012 r.

335 ETPC, *O’Keeffe przeciwko Irlandii* [wielka izba], nr 35810/09, 28 stycznia 2014 r.

sprawcami aktów przemocy byli przedstawiciele państwa³³⁶, czy osoby prywatne. Dochodzenie jest skuteczne, jeżeli po otrzymaniu skarg od poszkodowanych lub ich następców prawnych państwa wdrażają procedurę mogącą doprowadzić do identyfikacji i ukarania osób odpowiedzialnych za akty przemocy sprzeczne z art. 2 lub 3 EKPC.

Zgodnie z EKS prawa dzieci do ochrony przed przemocą i niewłaściwym traktowaniem wynikają głównie z art. 7 i 17, które zobowiązują państwa do zapewnienia dzieciom ochrony przed wszelkimi formami niewłaściwego traktowania. EKPS zinterpretował art. 17 jako wymagający prawnego zakazu wszelkich form przemocy wobec dzieci we wszystkich środowiskach (dom, szkoła i instytucje). W swoim orzecznictwie EKPS stwierdził naruszenie art. 17 EKS³³⁷ w przypadkach, w których państwa nie posiadały przepisów określających „wyraźny i kompleksowy zakaz stosowania wszelkich form kar cielesnych wobec dzieci, które mogą naruszać ich nietykalność fizyczną, godność, rozwój lub dobrostan psychiczny”³³⁸.

Na podstawie konwencji z Lanzarote państwa są zobowiązane do kryminalizacji różnych form niegodziwego traktowania w celach seksualnych i wykorzystywania seksualnego dzieci³³⁹. Konwencja ta zobowiązuje również państwa do podejmowania prawnych lub innych środków w celu zapobiegania niegodziwemu traktowaniu dzieci w celach seksualnych poprzez organizowanie kampanii uświadamiających, szkolenie specjalistów, informowanie dzieci o zagrożeniach przemocą i zapewnianie specjalistycznej pomocy osobom, które mogą potencjalnie popełniać przestępstwa niegodziwego traktowania dzieci. Komitet Lanzarote monitoruje wdrażanie konwencji i wydaje sprawozdania,

336 ETPC, *Assenov i Inni przeciwko Bułgarii*, nr 24760/94, 28 października 1998 r.

337 EKPS, *Association for the Protection of All Children (APPROACH) Ltd przeciwko Republice Czeskiej*, skarga nr 96/2013, 29 maja 2015 r.

338 EKPS, *Association for the Protection of All Children (APPROACH) przeciwko Słowenii*, skarga nr 95/2013, 27 maja 2015 r., pkt 51.

339 Rada Europy (2007), *Konwencja o ochronie dzieci przed seksualnym wykorzystywaniem i niegodziwym traktowaniem w celach seksualnych*, Seria Traktatów Rady Europy nr 201, 25 października 2007 r.

opinie i deklaracje³⁴⁰. W sprawie *X i Inni przeciwko Bułgarii* ETPC podkreślił, że art. 3 EKPC należy interpretować w świetle innych mających zastosowanie instrumentów międzynarodowych, a w szczególności konwencji z Lanzarote w odniesieniu do dochodzenia i wymogów proceduralnych³⁴¹. Ponadto na mocy art. 4 i 5 Konwencji Rady Europy o zapobieganiu i zwalczaniu przemocy wobec kobiet i przemocy domowej (*konwencja stambulska*)³⁴² państwa zobowiązują się przyjąć specjalne środki prawne i badać akty przemocy wobec kobiet i dziewcząt. Zgodnie z art. 22 państwa są zobowiązane do zapewnienia specjalistycznego wsparcia dla kobiet i dzieci będących ofiarami przemocy domowej. Grupa ekspertów ds. działań przeciwko kobietom i przemocy domowej monitoruje wdrażanie konwencji³⁴³.

Przykład: sprawa *X i Inni przeciwko Bułgarii*³⁴⁴ dotyczy zarzutów trójga bułgarskich dzieci, które przed adopcją we Włoszech były ofiarami niegodziwego traktowania seksualnego w sierocińcu w Bułgarii. Biorąc pod uwagę odpowiednie ramy prawne i regulacyjne służące zapobieganiu niegodziwemu traktowaniu dzieci w celach seksualnych oraz brak dowodów na to, że którykolwiek z organów wiedział o domniemanym niegodziwym traktowaniu, ETPC nie stwierdził naruszenia materialnego aspektu art. 3. Trybunał uznał jednak, że Bułgaria nie wykorzystała wszystkich uzasadnionych środków dochodzeniowych i współpracy międzynarodowej przy badaniu domniemanego nadużycia. W szczególności, organy nigdy nie podjęły próby przeprowadzenia badań lekarskich skarżących ani przesłuchania ich lub innych wskazanych przez nich dzieci. Ponadto organy bułgarskie nigdy nie wzięły pod uwagę środków dochodzeniowych o bardziej tajnym charakterze, takich jak obserwacja otoczenia sierocińca, podsłuch telefoniczny lub

340 Zob. na przykład Rada Europy, Komitet Lanzarote (2019), *Declaration of the Lanzarote Committee on protecting children in out-of-home care from sexual exploitation and sexual abuse*, 21 października 2019 r.; Komitet Lanzarote (2018), *2nd implementation report: Protection of children against sexual abuse in the circle of trust: The strategies*, 31 stycznia 2018 r.; Komitet Lanzarote (2017), *Interpretative Opinion on the applicability of the Lanzarote Convention to sexual offences against children facilitated through the use of information and communication technologies (ICTs)*, 12 maja 2017 r.; Komitet Lanzarote (2015), *1st implementation report: Protection of children against sexual abuse in the circle of trust: The framework*, 4 grudnia 2015 r.

341 ETPC, *X i Inni przeciwko Bułgarii*, nr 22457/16, 2 lutego 2021 r.

342 Rada Europy (2011), *Konwencja o zapobieganiu i zwalczaniu przemocy wobec kobiet i przemocy domowej*, Seria Traktatów Rady Europy nr 210, 11 maja 2011 r.

343 Rada Europy, Grupa Ekspertów do spraw Przeciwdziałania Przemocy wobec Kobiet i Przemocy Domowej (GREVIO) (2020), *Pierwsze Sprawozdanie Ogólne z działalności GREVIO*, kwiecień 2020 r.

344 Zob. także ETPC, *X i Inni przeciwko Bułgarii*, nr 22457/16, 2 lutego 2021 r.

przechwytywanie wiadomości telefonicznych i elektronicznych, czy też wykorzystanie tajnych agentów, które to środki są wyraźnie wymienione w konwencji z Lanzarote i powszechnie stosowane w Europie w takich przypadkach. ETPC stwierdził, że organy bułgarskie nie podjęły wszystkich uzasadnionych środków, aby wyjaśnić fakty i nie przeprowadziły pełnej i starannej analizy przedstawionych im dowodów, co stanowiło naruszenie obowiązku proceduralnego wynikającego z art. 3 EKPC.

W prawie międzynarodowym kluczowym instrumentem prawnym zapewniającym ochronę dzieci na szczeblu państwa jest [Konwencja o prawach dziecka](#). Zgodnie z art. 19 państwa-strony mają obowiązek podejmować działania w dziedzinie ustawodawczej, administracyjnej, społecznej oraz wychowawczej dla ochrony dziecka przed wszelkimi formami przemocy, w tym przed karami cielesnymi. Komitet Praw Dziecka ONZ opublikował kilka ważnych uwag ogólnych i zaleceń, w których interpretuje obowiązki państw wynikające z Konwencji o prawach dziecka. Na przykład w komentarzu ogólnym nr 13 opisano środki ochrony dzieci przed wszelkimi formami przemocy³⁴⁵, a w komentarzu ogólnym nr 8 wezwano państwa do podjęcia odpowiednich środków przeciwko wszelkim formom kar cielesnych³⁴⁶.

7.1.2 Nadużycia w szkole

W świetle prawa Rady Europy ETPC rozpatrywał skargi dotyczące nadużyć w szkole jako formy środka dyscyplinarnego głównie na podstawie art. 3 EKPC. W przypadku gdy kary cielesne nie sięgają progu surowości wymaganego na podstawie art. 3, mogą one jednak wchodzić w zakres art. 8 jako część prawa do integralności cielesnej i psychicznej.

Sprawa *Campbell i Cosans przeciwko Zjednoczonemu Królestwu* dotyczyła kar cielesnych wobec dzieci w szkołach państwowych³⁴⁷, a po niej sprawa *Costello-Roberts przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*³⁴⁸ dotyczyła kar cielesnych

345 ONZ, Komitet Praw Dziecka (2011), *Komentarz ogólny nr 13 (2011). Prawo dziecka do ochrony przed karami cielesnymi oraz innymi okrutnymi lub poniżającymi formami karania*, CRC/C/GC/13, 18 kwietnia 2011 r.

346 ONZ, Komitet Praw Dziecka (2007), *Komentarz ogólny nr 8 (2006). Prawo dziecka do ochrony przed karami cielesnymi oraz innymi okrutnymi lub poniżającymi formami karania* (art. 19; 28, ust. 2 i art. 37, między innymi), CRC/C/GC/8, 2 marca 2007 r.

347 ETPC, *Campbell i Cosans przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*, nr 7511/76 i 7743/76, 25 lutego 1982 r.

348 ETPC, *Costello-Roberts przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*, nr 13134/87, 25 marca 1993 r.

wobec dzieci w szkołach prywatnych. W żadnej z tych spraw ETPC nie stwierdził naruszenia art. 3 EKPC. Jednakże od czasu sprawy *Costello-Roberts* nastąpiła zmiana w postawach społecznych i normach prawnych dotyczących stosowania środków dyscyplinujących wobec dzieci i podkreślono potrzebę ochrony dzieci przed wszelkimi formami przemocy i wykorzystywania³⁴⁹.

Przykład: sprawa *F.O. przeciwko Chorwacji*³⁵⁰ dotyczy domniemanego nękania ucznia przez nauczyciela w szkole publicznej oraz braku skutecznej reakcji organów państwowych na jego zarzut. Nauczyciel nazywał skarżącego „kretynem, idiotą, głupcem, wieśniakiem”. ETPC stwierdził, że o ile początkowe obelgi nauczyciela wobec skarżącego miały na celu zdyscyplinowanie jego i jego kolegów z klasy, o tyle dwa późniejsze przypadki nie mogą być postrzegane jako nic innego, jak tylko słowne znęcanie się, stanowiące upokorzenie, umniejszenie i ośmieszenie. ETPC podkreślił, że od nauczycieli oczekuje się zrozumienia, że prowokacja słowna i wyzwisła mogą głęboko dotknąć uczniów, zwłaszcza tych, którzy są wrażliwi. Ponadto nauczyciel powinien mieć świadomość, że jakakolwiek forma przemocy, w tym przemocy słownej, wobec uczniów, niezależnie od tego, jak łagodna, jest nie do przyjęcia w środowisku edukacyjnym i że powinien zachowywać się w stosunku do uczniów z należyтым szacunkiem dla ich godności i integralności psychicznej. Trybunał podkreślił ponadto, że organy krajowe powinny wprowadzić odpowiednie środki legislacyjne, administracyjne, społeczne i edukacyjne, aby jednoznacznie zakazać wszelkich form przemocy lub wykorzystywania dzieci w każdym czasie i w każdych okolicznościach, a tym samym zapewnić zero tolerancji dla jakiegokolwiek przemocy lub wykorzystywania w instytucjach edukacyjnych. Obejmuje to potrzebę zapewnienia odpowiedzialności za pomocą odpowiednich procedur karnych, cywilnych, administracyjnych i zawodowych. W tym konkretnym przypadku Trybunał stwierdził, że jedynym środkiem podjętym przez organy krajowe była ustna reprimenda udzielona przez psychologa szkolnego, która nie rozwiązała problemu, jaki stwarzało zachowanie nauczyciela. Trybunał orzekł, że doszło do naruszenia art. 8 EKPC.

349 ETPC, *F.O. przeciwko Chorwacji*, nr 29555/13, 22 kwietnia 2021 r. Zob. także ETPC, *V.K. przeciwko Rosji*, nr 68059/13, 7 marca 2017 r.

350 ETPC, *F.O. przeciwko Chorwacji*, nr 29555/13, 22 kwietnia 2021 r.

7.1.3 Niegodziwe traktowanie w celach seksualnych

Niegodziwe traktowanie dzieci w celach seksualnych może przybierać różne formy, w tym napastowanie, nagabywanie dzieci dla celów seksualnych, dotykanie, kazirodztwo lub gwałt. Może odbywać się w różnych środowiskach, w tym w domu, szkołach, placówkach opiekuńczych i kościołach, a także w sieci za pośrednictwem internetu i technologii cyfrowych. Dzieci są szczególnie narażone na niegodziwe traktowanie w celach seksualnych, ponieważ często znajdują się pod zwierzchnictwem i kontrolą dorosłych oraz mają trudniejszy dostęp do mechanizmów składania skarg. Handel ludźmi i przestępstwa związane z materiałami dotyczącymi seksualnego wykorzystywania dzieci omówiono odpowiednio w [sekcji 7.2.2](#) i w [sekcji 7.2.3](#)³⁵¹.

W prawie Unii dyrektywa 2011/93/UE ma na celu harmonizację minimalnych sankcji karnych za różne przestępstwa niegodziwego traktowania dzieci w celach seksualnych między państwami członkowskimi i w dużej mierze odzwierciedla podejście przyjęte w konwencji z Lanzarote³⁵². Zgodnie z art. 3 państwa członkowskie mają obowiązek zapewnienia karalności różnych form wykorzystywania seksualnego, w tym przestępstw polegających na zmuszaniu dzieci do bycia świadkami czynności seksualnych lub niegodziwego traktowania w celach seksualnych, podejmowania czynności seksualnych z udziałem dziecka oraz doprowadzenia lub nakłaniania dziecka do udziału w przedstawieniach pornograficznych. Dyrektywa przewiduje wyższe kary, jeżeli przestępstwo zostało popełnione przez osoby nadużywające uznanego stosunku zaufania, wobec szczególnie bezbronnego dziecka lub z zastosowaniem przymusu. Państwa członkowskie muszą ponadto zapewnić ściganie podejrzanego o niegodziwe traktowanie dziecka w celach seksualnych z urzędu i zakaz wykonywania jakiegokolwiek zawodowej działalności związanej z bezpośrednimi oraz regularnymi kontaktami z dziećmi przez osoby skazane za przestępstwa niegodziwego traktowania dziecka w celach seksualnych. Dyrektywa zawiera również przepisy dotyczące prowadzenia postępowań w sposób przyjazny dzieciom oraz ochrony pokrzywdzonych dzieci w sądach.

351 Zob. międzyagencyjna grupa robocza (2016), *Terminology guidelines for the protection of children from sexual exploitation and sexual abuse*, 28 stycznia 2016 r.

352 UE, Parlament Europejski i Rada Unii Europejskiej (2011), *dyrektywa 2011/93/UE* z dnia 13 grudnia 2011 r. w sprawie zwalczania niegodziwego traktowania w celach seksualnych i wykorzystywania seksualnego dzieci oraz pornografii dziecięcej, Dz.U. L 335 z 17.12.2011, s. 1.

Zgodnie z art. 10 tej dyrektywy państwa członkowskie zapewniają, aby osoba, która została skazana za przestępstwa, takie jak niegodziwe traktowanie dzieci w celach seksualnych, wykorzystywanie dzieci i pornografia, została pozbawiona możliwości wykonywania działalności związanej z bezpośrednim i regularnym kontaktem z dziećmi. [Decyzja ramowa Rady 2009/315/WSiSW](#)³⁵³ w sprawie wymiany informacji pochodzących z rejestru karnego pomiędzy państwami członkowskimi ułatwia wdrażanie dyrektywy, ponieważ umożliwia wymianę informacji z rejestrów karnych osób skazanych za przestępstwa polegające na niegodziwym traktowaniu dzieci w celach seksualnych³⁵⁴.

W odniesieniu do treści internetowych należy zwrócić szczególną uwagę na rozpowszechniane w internecie materiały dotyczące niegodziwego traktowania dzieci w celach seksualnych. Dyrektywa w sprawie zwalczania niegodziwego traktowania w celach seksualnych zobowiązuje organy państw członkowskich do usuwania stron internetowych zawierających lub rozpowszechniających materiały przedstawiające niegodziwe traktowanie dzieci w celach seksualnych, zarówno jeśli znajdują się one na ich terytorium, jak i poza nim³⁵⁵. W [dyrektywie o handlu elektronicznym](#)³⁵⁶ określono istniejące zobowiązanie dotyczące odpowiedzialności pośredników internetowych. Artykuł 3 przewiduje możliwość stosowania mechanizmów powiadamiania i usuwania nielegalnych treści, jeśli takie działanie jest niezbędne dla „porządku publicznego, w szczególności zapobiegania, dochodzenia, wykrywania oraz ścigania przestępstw, wraz z ochroną małoletnich oraz walką z podżeganiem do nienawiści z powodów rasowych, seksualnych, religijnych oraz narodowościowych, a także z naruszeniem godności człowieka dotyczącymi osób fizycznych”.

353 UE, Rada Unii Europejskiej (2009), [decyzja ramowa Rady 2009/315/WSiSW](#) z dnia 26 lutego 2009 r. w sprawie organizacji wymiany informacji pochodzących z rejestru karnego pomiędzy państwami członkowskimi oraz treści tych informacji, Dz.U. L 93 z 7.4.2009.

354 UE, Komisja Europejska (2020), [Strategia UE na rzecz skuteczniejszej walki z niegodziwym traktowaniem dzieci w celach seksualnych](#), COM(2020) 607 final, 24 lipca 2020 r.

355 UE, Parlament Europejski i Rada Unii Europejskiej (2011), [dyrektywa 2011/93/UE z dnia 13 grudnia 2011 r. w sprawie zwalczania niegodziwego traktowania w celach seksualnych i wykrzystywania seksualnego dzieci oraz pornografii dziecięcej](#), zastępująca decyzję ramową Rady 2004/68/WSiSW, Dz.U. L 335 z 17.12.2011, art. 25.

356 UE, Parlament Europejski i Rada Unii Europejskiej (2000), [dyrektywa 2000/31/WE w sprawie niektórych aspektów prawnych usług społeczeństwa informacyjnego, w szczególności handlu elektronicznego w ramach rynku wewnętrznego \(dyrektywa o handlu elektronicznym\)](#), Dz.U. L 178 z 17.07.2000.

Przyjęte w 2021 r. rozporządzenie przejściowe³⁵⁷ w sprawie przetwarzania danych osobowych i innych danych do celów zwalczania niegodziwego traktowania dzieci w celach seksualnych przewiduje czasowe odstępstwo od niektórych przepisów dyrektywy 2002/58/WE o prywatności i łączności elektronicznej³⁵⁸. Dzięki temu niektórzy dostawcy usług internetowych mogą kontynuować swoje dobrowolne działania mające na celu wykrywanie i zgłaszanie przypadków niegodziwego traktowania dzieci w internecie. Odstępstwo to będzie obowiązywać przez trzy lata³⁵⁹.

W zmienionej [dyrektywie o audiowizualnych usługach medialnych](#) wprowadzono nowe przepisy, na podstawie art. 6A, zgodnie z którymi państwa członkowskie stosują odpowiednie środki w celu zapewnienia, by audiowizualne usługi medialne świadczone przez dostawców usług medialnych podlegających ich jurysdykcji, które mogą zaszkodzić fizycznemu, psychicznemu lub moralnemu rozwojowi małoletnich, były udostępniane jedynie w taki sposób, by małoletni w zwykłych okolicznościach nie mogli ich słuchoać ani oglądać; środki te muszą być proporcjonalne do potencjalnej szkodliwości audycji. Najbardziej szkodliwe treści, takie jak nieodpłatne treści dotyczące przemocy i pornografii, muszą podlegać najsurowszym środkom. Ponadto zgodnie z tym artykułem państwa członkowskie zapewniają, by dostawcy usług medialnych dostarczali widzom wystarczających informacji o treściach, które mogą zaszkodzić fizycznemu, psychicznemu lub moralnemu rozwojowi małoletnich poprzez system opisujący potencjalnie szkodliwy charakter treści audiowizualnej usługi medialnej³⁶⁰.

357 UE, Parlament Europejski i Rada Unii Europejskiej (2021), [rozporządzenie \(UE\) 2021/1232 z 14 lipca 2021 r. w sprawie tymczasowego odstępstwa od niektórych przepisów dyrektywy 2002/58/WE w odniesieniu do wykorzystywania technologii przez dostawców usług łączności interpersonalnej niewykorzystujących numerów do przetwarzania danych osobowych i innych danych do celów zwalczania niegodziwego traktowania dzieci w celach seksualnych w internecie](#), PE/38/2021/REV/1, z 30.07.2021.

358 UE, Parlament Europejski i Rada Unii Europejskiej (2002), [dyrektywa 2002/58/WE w sprawie przetwarzania danych osobowych oraz ochrony prywatności w sektorze łączności elektronicznej \(dyrektywa o prywatności i łączności elektronicznej\)](#), Dz.U. L 201 z 31.7.2002.

359 UE, Komisja Europejska (2020), [Strategia UE na rzecz skuteczniejszej walki z niegodziwym traktowaniem dzieci w celach seksualnych](#), COM(2020) 607 final, 24 lipca 2020 r.

360 UE, Parlament Europejski i Rada Unii Europejskiej (2018), [dyrektywa \(UE\) 2018/1808 z dnia 14 listopada 2018 r. zmieniająca dyrektywę 2010/13/UE w sprawie koordynacji niektórych przepisów ustawowych, wykonawczych i administracyjnych państw członkowskich dotyczących świadczenia audiowizualnych usług medialnych](#), Dz.U. L 303 z 28.11.2018, s. 69.

Ponadto w grudniu 2020 r. Komisja zaproponowała akt o usługach cyfrowych, który jest kompleksową reformą zobowiązań w przestrzeni online i obejmuje ochronę dzieci i innych grup szczególnie wrażliwych³⁶¹.

Zgodnie z prawem Rady Europy ETPC badał sprawy dotyczące niegodziwego traktowania w celach seksualnych w oparciu o art. 3 i 8 EKPC. Skargi zasadniczo dotyczyły niepowodzenia państwa w podejmowaniu właściwych środków w celu ochrony dzieci przed nadużyciem. W kontekście art. 3 ETPC zbadał też, czy państwa przeprowadziły skuteczne dochodzenia w sprawach zarzutów dotyczących niegodziwego traktowania w celach seksualnych. Skargi dotyczące niegodziwego traktowania dzieci w celach seksualnych rozpatrywane na mocy art. 8 dotyczyły wpływu takich aktów na integralność cielesną i psychiczną ofiary i na prawo do poszanowania życia rodzinnego. Jako że nie można dokonać wyraźnego rozróżnienia między zobowiązaniami państw wynikającymi z art. 3 i 8, ETPC korzysta z podobnej argumentacji przy ustalaniu naruszeń obu artykułów. Należy jednak zauważyć, że sprawy dotyczące art. 8 są bardziej rozpowszechnione w sytuacjach dotyczących skarg na bezprawne uprowadzenie/wzięcie pod opiekę i wpływu zarzutów o niegodziwe traktowanie dzieci w celach seksualnych na życie rodzinne³⁶². Sytuacje te zostały przeanalizowane w [rozdziale 5](#).

Przykład: w sprawie *M.C. przeciwko Bułgarii*³⁶³ skarżącą była 14-letnia dziewczyna, która twierdziła, że została zgwałcona przez dwie osoby w trakcie wieczornego wyjścia. Jej skarga zgłoszona organom krajowym została odrzucona głównie z powodu niewykrycia żadnej formy przemocy fizycznej. ETPC zauważył, że podejrzenie gwałtu wchodzi w zakres art. 3 EKPC i że pozwane państwo musi przeprowadzić skuteczne dochodzenie w przypadku takiego podejrzenia. Uznając, że organy bułgarskie nie przeprowadziły takiego dochodzenia, ETPC oparł się na dowodach, zgodnie z którymi organy z zasady oddalały zgłoszenia, w których ofiara nie mogła przedstawić dowodów fizycznego sprzeciwu wobec aktu gwałtu. Trybunał uznał, że taki standard dowodu był niezgodny z rzeczywistością dotyczącą

361 UE, Parlament Europejski i Rada Unii Europejskiej (2020), [Wniosek dotyczący rozporządzenia w sprawie jednolitego rynku usług cyfrowych \(akt o usługach cyfrowych\) i zmieniającego dyrektywę 2000/31/WE, COM\(2020\) 825 final, 15 grudnia 2020 r.](#)

362 Rada Europy (2021), [Respecting human rights and the rule of law when using automated technology to detect online child sexual exploitation and abuse](#), sprawozdanie niezależnych ekspertów, czerwiec 2021 r.

363 ETPC, *M.C. przeciwko Bułgarii*, nr 39272/98, 4 grudnia 2003 r.

ofiar gwałtu, dlatego mógł spowodować, że dochodzenia organów były nieskuteczne, naruszając tym samym art. 3 EKPC.

Przykład: w sprawie *R.B. przeciwko Estonii*³⁶⁴ czteroletnia dziewczynka, która oskarżyła swojego ojca o wykorzystywanie seksualne, została nagrana podczas dwóch wywiadów wideo. W żadnym z nich nie została pouczona o przysługującym jej prawie do niezeznawania przeciwko członkowi rodziny ani o obowiązku mówienia prawdy, chociaż przepisy krajowej procedury karnej wymagały udzielenia takiego pouczenia. W późniejszym postępowaniu sądowym sąd najwyższy uznał, że brak odpowiedniego poinformowania skarżącej przed jej przesłuchaniem był na tyle istotny, że spowodował niedopuszczenie jej zeznań, które były decydującym dowodem w sprawie. Ojciec został zatem uniewinniony. ETPC podkreślił, że dochodzenia i postępowania karne muszą być prowadzone w sposób chroniący najlepsze interesy i prawa dzieci, przy czym taka ochrona wymaga przyjęcia środków przyjaznych dzieciom i chroniących dzieci-ofiary w postępowaniu karnym. W szczególności konieczne było zabezpieczenie zeznań dzieci zarówno podczas postępowania przygotowawczego, jak i sądowego. Zgodnie z *wytycznymi Komitetu Ministrów Rady Europy w sprawie wymiaru sprawiedliwości przyjaznego dzieciom* w przypadku stosowania mniej rygorystycznych zasad składania zeznań lub innych środków przyjaznych dziecku, środki takie nie powinny same w sobie zmniejszać wartości zeznań lub dowodów dziecka, bez uszczerbku dla prawa do obrony. Jednak zeznania skarżącej zostały uznane za niedopuszczalne właśnie z powodu ścisłego stosowania przepisów proceduralnych, które nie rozróżniały między dorosłymi i dziećmi, a tym samym nie przewidywały wyjątków ani zmian wobec świadków będących dziećmi. W rezultacie ETPC uznał, że w postępowaniu organów krajowych w związku z zarzutem skarżącej o niegodziwe traktowanie w celach seksualnych przez jej ojca wystąpiły istotne uchybienia, które nie uwzględniały w wystarczającym stopniu jej szczególnej wrażliwości i potrzeb jako małego dziecka, co stanowiło naruszenie pozytywnych obowiązków pozwanego państwa wynikających z art. 3 i 8 EKPC³⁶⁵.

Przykład: sprawa *A.Ş. przeciwko Turcji*³⁶⁶ dotyczyła napaści na tle seksualnym i przemocy fizycznej, której skarżący był poddany jako dziecko

364 ETPC, *R.B. przeciwko Estonii*, nr 22597/16, 22 czerwca 2021 r.

365 Zob. także: ETPC, *A i B przeciwko Chorwacji*, nr 7144/15, 20 czerwca 2019 r.

366 ETPC, *A.Ş. przeciwko Turcji*, nr 58271/10, 13 września 2016 r.

w areszcie tymczasowym. ETPC stwierdził, że chociaż tureckie prawo karne uznaje ataki na nietykalność cielesną osób, takie jak te, na które złożono skargę, za przestępstwo, to w tym przypadku, wymagając od skarżącego złożenia formalnego zażalenia jako warunku wszczęcia postępowania karnego, bez uwzględnienia jego szczególnej wrażliwości, uczyniło nieskutecznymi środki prawne mające na celu ochronę jednostek przed traktowaniem sprzecznym z art. 3 EKPC.

Konwencja z Lanzarote szczegółowo reguluje prawo dzieci do ochrony przed niegodziwym traktowaniem w celach seksualnych. Konwencja ta, przyjęta w ramach Rady Europy, jest również otwarta do ratyfikacji dla państw spoza Europy. Ten wiążący dokument wspomagają liczne niewiążące prawnie instrumenty w celu dalszego zapewnienia, że państwa członkowskie będą wprowadzać skuteczne środki przeciwdziałania niegodziwemu traktowaniu dzieci w celach seksualnych³⁶⁷. Jak wyjaśnia Komitet Lanzarote, konwencja z Lanzarote wymaga od państw także ochrony dzieci przed niegodziwym traktowaniem w celach seksualnych w środowisku cyfrowym³⁶⁸. W 2019 r. Komitet z Lanzarote przyjął opinię na temat art. 20 konwencji z Lanzarote w odniesieniu do samodzielnie wygenerowanych przez dzieci seksualnie sugestywnych lub jednoznacznych obrazów lub filmów wideo. W opinii określono sytuacje, które nie stanowią przestępstwa, oraz takie, w których ściganie karne jest ostatecznością³⁶⁹. Seksualnie sugestywne lub jednoznaczne zdjęcia lub filmy wideo wykonane przez dzieci znajdujące się w szczególnie trudnej sytuacji należy uznać za wynik nadużycia/wykorzystania³⁷⁰. Więcej informacji na temat materiałów związanych z seksualnym wykorzystywaniem dzieci – patrz [sekcja 7.2.3](#).

367 Przykłady obejmują: Rada Europy, Zgromadzenie Parlamentarne (1996), [rezolucja 1099 \(1996\) w sprawie wykorzystywania seksualnego dzieci](#), 25 września 1996 r.; Rada Europy, Zgromadzenie Parlamentarne (2000), [rezolucja 1212 \(2000\) w sprawie gwałtów w konfliktach zbrojnych](#), 3 kwietnia 2000 r.; Rada Europy, Zgromadzenie Parlamentarne (2002), [rezolucja 1307 \(2002\) w sprawie wykorzystywania seksualnego dzieci: zero tolerancji](#), 27 września 2002 r.

368 Rada Europy, Komitet Lanzarote (2017), [Interpretative Opinion on the applicability of the Lanzarote Convention to sexual offences against children facilitated through the use of information and communication technologies \(ICTs\)](#), 12 maja 2017 r.

369 Rada Europy, Komitet Lanzarote (2019), [Opinion on child sexually suggestive or explicit images and/or videos generated, shared and received by children](#), 6 czerwca 2019 r.

370 Rada Europy, Komitet Lanzarote (2019), [Opinion on child sexually suggestive or explicit images and/or videos generated, shared and received by children](#), 6 czerwca 2019 r.; Rada Europy, Komitet Lanzarote (2017), [Interpretative Opinion on the applicability of the Lanzarote Convention to sexual offences against children facilitated through the use of information and communication technologies \(ICTs\)](#), 12 maja 2017 r.

Konwencja z Lanzarote odnosi się również do zapobiegania niegodziwemu traktowaniu dzieci w celach seksualnych poprzez m.in. edukację dzieci: każda strona powinna podjąć niezbędne środki ustawodawcze lub inne w celu zapewnienia, aby dzieci podczas kształcenia na poziomie podstawowym i średnim otrzymywały informacje o ryzyku wykorzystywania seksualnego i niegodziwego traktowania w celach seksualnych, jak również o środkach ochrony dostosowanych do poziomu rozwoju ich zdolności.

Przykład: sprawa *A.R. i L.R. przeciwko Szwajcarii*³⁷¹ dotyczy odmowy uwzględnienia przez szkołę podstawową prośby pierwszej skarżącej o zwolnienie jej córki, wówczas siedmioletniej, która miała przejść do drugiej klasy szkoły podstawowej, z lekcji wychowania seksualnego, które były obowiązkowe dla dzieci w wieku od czterech do ośmiu lat. ETPC zauważył, że edukacja seksualna w przedszkolu i w pierwszych klasach szkoły podstawowej nie była systematyczna; nauczyciele musieli jedynie reagować na pytania i działania dzieci. Odmowa zwolnienia uczennicy szkoły podstawowej z edukacji seksualnej mieściła się w ramach marginesu swobody oceny państwa i dlatego nie stanowiła naruszenia art. 8 EKPC. Skargę uznano zatem za niedopuszczalną.

7.1.4 Przemoc w rodzinie i zaniedbywanie dzieci

Wiele przypadków przemocy domowej obejmuje zarzuty niegodziwego traktowania w celach seksualnych. W tym sensie obowiązki państwa na mocy prawa międzynarodowego są podobne do wymienionych w [sekcji 7.1.3](#).

Zgodnie z prawem Rady Europy sprawy dotyczące przemocy w rodzinie są zazwyczaj wnoszone przez same kobiety lub wraz z dziećmi, które skarżą się, że państwo nie wywiązało się w odpowiedni sposób z obowiązku ochrony ich przed krzywdą, wynikającego z art. 2, 3 i 8 EKPC. Państwa muszą spełnić obowiązek podjęcia skutecznych działań przeciwko przemocy domowej i prowadzić skuteczne dochodzenie w przypadkach domniemych zarzutów przemocy domowej lub zaniedbywania dziecka.

371 ETPC, *A.R. i L.R. przeciwko Szwajcarii*, nr 22338/15, 19 grudnia 2017 r.

Przykład: sprawa *Kurt przeciwko Austrii*³⁷² dotyczyła zabójstwa syna skarżącej w szkole przez jej męża. Skarżąca twierdziła, że organy władzy nie zdołały ochronić jej rodziny przed brutalnym mężem, który został już skazany za przemoc domową wobec skarżącej i otrzymał zakaz wstępu do ich domu. ETPC przypomniał, że w kontekście przemocy w rodzinie obowiązki spoczywające na organach państwowych wymagają po pierwsze natychmiastowej reakcji na zarzuty dotyczące przemocy w rodzinie. Po drugie, organy powinny ustalić, czy istnieje rzeczywiste i bezpośrednie zagrożenie dla życia jednej lub więcej zidentyfikowanych ofiar przemocy w rodzinie, biorąc pod uwagę szczególnie kontekst spraw dotyczących przemocy w rodzinie i pamiętając, że przemoc wobec dzieci należących do wspólnego gospodarstwa domowego może być stosowana przez sprawców jako największa forma kary wobec partnera. Ocena ryzyka musi być autonomiczna, proaktywna i kompleksowa; organy nie powinny polegać wyłącznie na postrzeganiu ryzyka przez ofiarę, ale uzupełnić je własną oceną, zebrać i ocenić informacje na temat wszystkich istotnych czynników ryzyka i elementów sprawy. Po trzecie, jeżeli w wyniku tej oceny stwierdzono istnienie takiego ryzyka, to wówczas powstaje obowiązek podjęcia przez organy odpowiednich zapobiegawczych środków operacyjnych, proporcjonalnych do poziomu ocenionego ryzyka.

W przypadku skarżącej organy natychmiast zareagowały na jej zarzuty dotyczące przemocy w rodzinie, przeprowadziły postępowanie dowodowe i wydały zakazy i nakazy ochrony, bez zwłoki czy zaniechania działania. Ich ocena ryzyka, choć nie była zgodna z żadną standardową procedurą, spełniała wymogi autonomiczności, proaktywności i kompleksowości oraz nie wskazywała na rzeczywiste i bezpośrednie ryzyko ataku na życie dzieci w ramach testu *Osmana*³⁷³ przeprowadzonego w kontekście przemocy w rodzinie. W konsekwencji organy administracji nie były zobowiązane do podjęcia dalszych zapobiegawczych środków operacyjnych w odniesieniu do dzieci skarżącej, zarówno w przestrzeni prywatnej, jak i publicznej, takich jak wydanie zakazu wstępu do szkoły dzieci. Dlatego ETPC nie stwierdził naruszenia art. 2 EKPC.

372 ETPC, *Kurt przeciwko Austrii* [wielka izba], nr 62903/15, 15 czerwca 2021 r.

373 W sprawie *Osman przeciwko Zjednoczonemu Królestwu* (1998) Trybunał określił dwustopniowy test w celu ustalenia, kiedy powstaje pozytywny obowiązek podjęcia środków działania dla ochrony osoby, której życie jest zagrożone przed działaniami przestępczymi innej osoby. Test *Osmana* był następnie stosowany w różnych okolicznościach. Więcej informacji na temat różnych sytuacji zob. ETPC, *Bljakaj i Inni przeciwko Chorwacji*, nr 74448/12, pkt 107–111, 18 września 2014 r.

Przykład: w sprawie *Kontrová przeciwko Słowacji*³⁷⁴ skarżąca kilka razy była ofiarą przemocy fizycznej ze strony męża. Złożyła doniesienie na policję, a następnie je wycofywała. Później jej mąż groził zamordowaniem ich dzieci. Krewny zgłosił ten incydent policji. Mimo tego kilka dni po zdarzeniu mąż skarżącej zastrzelił siebie i dwójkę ich dzieci. ETPC stwierdził, że obowiązek działania państwa powstaje w obszarze art. 2 EKPC, jeśli organy wiedzą lub powinny wiedzieć o istnieniu rzeczywistego i bezpośredniego zagrożenia życia określonej osoby. W tej sprawie organy słowackie powinny były wiedzieć o takim zagrożeniu dzięki wcześniejszej komunikacji pomiędzy skarżącą a policją. Obowiązek działania policji powinien wiązać się z zarejestrowaniem zgłoszenia przestępstwa przez skarżącą, wszczęciem dochodzenia i rozpoczęciem procesu karnego, utrzymywaniem prawidłowego rejestru alarmowych zgłoszeń telefonicznych i podjęciem działań w związku z doniesieniami skarżącej o posiadaniu przez męża strzelby. Policja nie spełniła jednak tych obowiązków, co stanowiło naruszenie art. 2 EKPC, a bezpośrednią konsekwencją tego zaniedbania była śmierć dzieci skarżącej.

Przykład: sprawa *Talpis przeciwko Włochom*³⁷⁵ dotyczyła kilku przypadków przemocy ze strony męża wobec skarżącej i jej dzieci. Po pierwszych dwóch incydentach skarżąca złożyła na niego skargę i zażądała zastosowania środków ochrony. Policja przesłuchała ją po raz pierwszy siedem miesięcy po złożeniu skargi. Tymczasem trzeci akt przemocy doprowadził do śmierci syna pary i do urazów u skarżącej. ETPC zwrócił uwagę na następujące uchybienia organów: a) przez siedem miesięcy po złożeniu skargi przez skarżącą nie przeprowadzono żadnego dochodzenia, ani nie podjęto w tym czasie żadnych działań w celu zapewnienia jej ochrony; b) mąż został skazany za spowodowanie ciężkiego uszkodzenia ciała trzy lata po złożeniu skargi przez skarżącą i dopiero po tym, jak zabił ich syna i próbował zabić skarżącą; oraz c) policja pozostawała beczynna przez sześć miesięcy po wniosku prokuratora o podjęcie natychmiastowych działań w sprawie wniosku skarżącej o ochronę. Trybunał stwierdził naruszenie art. 2 w związku z niezapewnieniem ochrony życia skarżącej i jej syna, naruszenie art. 3 w związku z niezapewnieniem ochrony skarżącej przed przemocą w rodzinie oraz naruszenie art. 14 w związku z art. 2 i 3³⁷⁶.

374 ETPC, *Kontrová przeciwko Słowacji*, nr 7510/04, 31 maja 2007 r.

375 ETPC, *Talpis przeciwko Włochom*, nr 41237/14, 18 września 2017 r.

376 Zob. także ETPC, *Association Innocence en Danger i Association Enfance et Partage przeciwko Francji*, nr 15343/15 i 16806/15, 4 czerwca 2020 r.

Sprawy dotyczące zaniedbywania dzieci w instytucjach państwowych lub w domach również były wnoszone w oparciu o EKPC. Obowiązki organów w sytuacji zaniedbywania dziecka przez rodziców są podobne do tych, jak we wcześniej przedstawionych sprawach. Z jednej strony państwo musi wprowadzić skuteczne mechanizmy ochrony dziecka, a z drugiej organy państwowe muszą podjąć działania w zakresie ochrony dzieci w przypadku zgłoszenia zaniedbywania dziecka lub jeżeli są w posiadaniu wystarczających dowodów zaniedbywania dziecka w domach lub w prywatnych instytucjach³⁷⁷. Sprawy zaniedbywania w instytucjach państwowych wiążą się z bezpośrednim obowiązkiem organów do ochrony dzieci poprzez zapewnienie, że otrzymują one odpowiednią opiekę (medyczną), że placówki, w których zostały umieszczone są odpowiednie lub że personel jest przeszkolony do zaspokojenia potrzeb dzieci³⁷⁸.

Konwencja stambulska jest pierwszym prawnie wiążącym instrumentem międzynarodowym dotyczącym zapobiegania i zwalczania przemocy wobec kobiet i dziewcząt na szczeblu międzynarodowym, podpisanym przez wszystkie państwa członkowskie Unii oraz przez UE³⁷⁹. Zawiera ona kilka odniesień do dzieci³⁸⁰. Po pierwsze, na mocy art. 3 lit. f) dziewczęta w wieku poniżej 18 lat traktowane są jako „kobiety”, dlatego wszystkie przepisy konwencji mają do nich zastosowanie. Po drugie, na mocy art. 2 ust. 2 państwa-strony zachęca się do stosowania konwencji wobec wszystkich ofiar przemocy domowej, co może obejmować dzieci. W rzeczywistości w większości przypadków dzieci są świadkami przemocy domowej, co ma na nie poważny wpływ³⁸¹. Ponadto przepisy szczegółowe konwencji dotyczące dzieci obejmują obowiązki państw polegające na podjęciu środków w celu zaspokojenia potrzeb dzieci będących ofiarami, podnoszenia świadomości wśród dzieci i ochrony dzieci będących świadkami przemocy.

Na tej samej zasadzie, zgodnie z art. 17 **EKS**, państwa są zobowiązane do zakazania wszelkich form przemocy wobec dzieci i do przyjęcia odpowiednich przepisów prawa karnego i cywilnego.

377 ETPC, *Z i Inni przeciwko Zjednoczonemu Królestwu* [wielka izba], nr 29392/95, 10 maja 2001 r.

378 ETPC, *Nencheva i Inni przeciwko Bułgarii*, nr 48609/06, 18 czerwca 2013 r.

379 Rada Europy, Biuro traktatowe, *Karta podpisania i ratyfikacji Traktatu nr 210*, stan na dzień 15 października 2021 r.

380 Rada Europy (2011), *Konwencja Rady Europy o zapobieganiu i zwalczaniu przemocy wobec kobiet i przemocy domowej*, Seria Traktatów Rady Europy nr 210, 2011.

381 FRA (2014), *Przemoc wobec kobiet: Badanie na poziomie Unii Europejskiej. Wyniki badania w skrócie*, Luksemburg: Urząd Publikacji Unii Europejskiej, 5 marca 2014, s. 134-135. Zob. także UNICEF (2006), *Behind closed doors: The impact of domestic violence on children*, 2006.

Kwestii przemocy domowej i zaniedbywania dzieci uwzględniono także w kilku niewiążących prawnie instrumentach Rady Europy³⁸².

7.2 Wykorzystywanie dzieci

Główny punkt

- Organy państwowe mają obowiązek skutecznej współpracy w celu ochrony dzieci przed pracą przymusową, handlem ludźmi i materiałami związanymi z wykorzystywaniem seksualnym dzieci, w tym w prowadzeniu dochodzeń.

7.2.1 Praca przymusowa

Zgodnie z prawem Unii niewolnictwo, poddaństwo, praca przymusowa lub obowiązkowa są zakazane (art. 5 ust. 2 [Karty praw podstawowych UE](#)). Zatrudnianie dzieci jest zasadniczo zakazane na mocy art. 32 karty, który stanowi, że minimalny wiek dopuszczenia do pracy nie może być niższy niż minimalny wiek zakończenia obowiązku szkolnego, bez uszczerbku dla uregulowań bardziej korzystnych dla młodocianych i z wyjątkiem ograniczonych odstępstw. Minimalny wiek ukończenia szkoły jest różny w różnych krajach UE i najczęściej wynosi od 15 do 18 lat³⁸³. [Dyrektywa 94/33/WE](#) jest głównym instrumentem prawnym zakazującym pracy dzieci³⁸⁴. Państwa członkowskie mogą ustalić minimalny wiek zatrudnienia poniżej minimalnego wieku ukończenia szkoły tylko w wyjątkowych okolicznościach (art. 4 ust. 2) i muszą zagwarantować, aby młodzi ludzie przyjmowani do pracy mieli odpowiednie warunki pracy (art. 6 i 7). Ponadto dzieci można zatrudniać wyłącznie do określonych działań, takich jak lekka służba domowa w prywatnym gospodarstwie domowym lub działalność społeczna i kulturalna (art. 2 ust. 2 i art. 5). Dyrektywa określa również

382 Oto kilka przykładów: Rada Europy, Komitet Ministrów (1985), [zalecenie nr R \(85\) 4 w sprawie przemocy w rodzinie, 26 marca 1985 r.](#); Rada Europy, Komitet Ministrów (1990), [zalecenie nr R \(90\) 2 w sprawie reakcji społecznych na przemoc w rodzinie, 15 stycznia 1990 r.](#); Rada Europy, Zgromadzenie Parlamentarne (1998), [zalecenie nr 1371 \(1998\) w sprawie niegodziwego traktowania i zaniedbywania dzieci, 23 kwietnia 1998 r.](#)

383 UE, Komisja Europejska, Eurydice (2018), [Compulsory education in Europe – 2018/19](#), Eurydice Facts and Figures, 2018 r.

384 UE, Rada Unii Europejskiej (1994) [dyrektywa Rady 94/33/WE z dnia 22 czerwca 1994 r. w sprawie ochrony pracy osób młodych](#), Dz.U. L 216 z 1994.

konkretne środki ochrony wprowadzane w przypadku korzystania z pracy dzieci (sekcja III).

W wielu przypadkach sprawy przymusowej pracy dzieci obejmują handel dziećmi³⁸⁵. [Dyrektywa 2011/36/UE](#) w sprawie zapobiegania handlowi ludźmi i zwalczania tego procederu oraz ochrony ofiar uznaje pracę przymusową za formę wyzysku dzieci (art. 2 ust. 3)³⁸⁶. Dzieci będące ofiarami handlu ludźmi w celach przymusowej pracy są chronione dyrektywą w takim samym stopniu jak ofiary handlu w innych celach (np. wykorzystywanie seksualne, zob. [sekcja 7.1.3](#))³⁸⁷.

W prawie Rady Europy art. 4 [EKPC](#) zakazuje w kategoriach bezwzględnych wszystkich form niewolnictwa, poddaństwa, pracy przymusowej i obowiązkowej. ETPC definiuje „przymusową lub obowiązkową pracę” jako „pracę lub usługę wymaganą od jakiejś osoby pod groźbą jakiegokolwiek kary i do których dana osoba nie zgłosiła się dobrowolnie”³⁸⁸. Poddaństwo obejmuje dodatkowo „obowiązek »poddańczego« życia na terenie nieruchomości innej osoby i niemożliwość zmiany tej sytuacji”³⁸⁹. Poddaństwo jest zatem zaostrzoną formą pracy przymusowej.

W sprawach dotyczących zarzutów pracy przymusowej ETPC najpierw ustala, czy zarzuty wchodzą w zakres art. 4 [EKPC](#).³⁹⁰ Następnie analizuje, czy państwa spełniły swój obowiązek działania polegający na wprowadzeniu ram prawnych i administracyjnych, które zakazują, karzą i pozwalają skutecznie ścigać przypadki przymusowej lub obowiązkowej pracy, poddaństwa i niewolnictwa³⁹¹. W odniesieniu do proceduralnych aspektów art. 4 ETPC bada, czy organy krajowe przeprowadziły skuteczne dochodzenie w związku z domniemanym zarzutem pracy przymusowej lub poddaństwa³⁹².

385 UE, Parlament Europejski i Rada Unii Europejskiej (2011), [dyrektywa 2011/36/UE w sprawie zapobiegania handlowi ludźmi i zwalczania tego procederu oraz ochrony ofiar](#), Dz.U. L 101 z 15.4.2011, s. 1, motyw 11.

386 UE, Parlament Europejski i Rada Unii Europejskiej (2011), [dyrektywa 2011/36/UE w sprawie zapobiegania handlowi ludźmi i zwalczania tego procederu oraz ochrony ofiar](#), Dz.U. L 101 z 15.4.2011, s. 1.

387 Zob. FRA (2015c), *Severe labour exploitation: workers moving within or into the European Union, States' obligations and victims' rights*, 2 czerwca 2015 r., s. 40–41.

388 ETPC, *Siliadin przeciwko Francji*, nr 73316/01, 26 lipca 2005 r., pkt 116.

389 Zob. przypis 388, pkt 123.

390 ETPC, *C.N. i V. przeciwko Francji*, nr 67724/09, 11 października 2012 r., pkt 70.

391 Zob. przypis 390, pkt 104f.

392 ETPC, *C.N. przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*, nr 4239/08, 13 listopada 2012 r., pkt 70–82.

Przykład: sprawa *C.N. i V. przeciwko Francji*³⁹³ dotyczyła skargi na pracę przymusową dwóch sióstr pochodzenia burundyjskiego. Po śmierci rodziców dzieci zawieziono do Francji, gdzie zamieszkały ze swoją ciotką i jej rodziną. Na cztery lata zostały zakwaterowane w piwnicy domu w rzekomo bardzo złych warunkach. Starsza siostra nie uczęszczała do szkoły, a cały czas poświęcała na prace domowe i opiekę nad niepełnosprawnym synem swojej ciotki. Młodsza siostra uczęszczała do szkoły i pracowała dla ciotki i jej rodziny po szkole, a następnie dawano jej czas na odrabianie lekcji. Obie siostry złożyły do ETPC skargę, że były trzymane w poddaństwie i poddawane pracy przymusowej. ETPC orzekł, że pierwsza skarżąca rzeczywiście była poddawana pracy przymusowej, ponieważ musiała pracować przez siedem dni w tygodniu bez wynagrodzenia i dni wolnych. Ponadto była przetrzymywana w poddaństwie, ponieważ odczuwała, że jej sytuacja była stała, bez szansy na zmianę. ETPC następnie orzekł, że państwo nie spełniło swojego obowiązku działania, ponieważ wprowadzone ramy prawne nie zapewniły skutecznej ochrony ofiarom pracy obojętnej. W odniesieniu do proceduralnego obowiązku przeprowadzenia dochodzenia ETPC stwierdził, że wymogi art. 4 EKPC zostały spełnione, ponieważ organy przeprowadziły szybkie, niezależne dochodzenie, które doprowadziło do zidentyfikowania i ukarania osób odpowiedzialnych. ETPC odrzucił zarzuty drugiej skarżącej dotyczące pracy przymusowej, uzasadniając, że mogła ona uczęszczać do szkoły i miała czas na odrabianie pracy domowej.

EKS gwarantuje prawo dzieci do ochrony przed fizycznymi i moralnymi zagrożeniami w środowisku pracy i poza nim (art. 7 ust. 10). EKPS zauważył, że wyzysk dzieci w domu i w pracy, w tym handel dziećmi w celu wyzysku pracowników, musi być zakazany na szczeblu krajowym³⁹⁴. Państwa-strony EKS muszą zapewnić nie tylko, że posiadają niezbędne prawodawstwo zapobiegające wyzyskowi i chroniące dzieci i osoby młode przed wyzyskiem, ale też że prawodawstwo to jest skuteczne w praktyce³⁹⁵.

Międzynarodowa Organizacja Pracy (MOP) zreszta rządy, pracodawców i pracowników 187 państw członkowskich w celu ustalania standardów pracy,

393 ETPC, *C.N. i V. przeciwko Francji*, nr 67724/09, 11 października 2012 r.

394 EKPS (2004), *Konkluzje 2004 – Bułgaria – art. 7 (10)*, 2004/def/BGR/7/10/EN, 31 maja 2004 r.

395 EKPS (2006), *Konkluzje 2006 – Albania – artykuł 7 (10)*, 2006/def/ALB/7/10/EN, 30 czerwca 2006 r.; EKPS (2006), *Konkluzje 2006 – Bułgaria – artykuł 7 (10)*, 2006/def/BGR/7/10/EN, 30 czerwca 2006 r.; EKPS (2020), *Konkluzje 2019 – Irlandia*, marzec 2020 r.

opracowywania polityki i programów promujących godną pracę. Dwie konwencje MOP dotyczące pracy dzieci – [Konwencja nr 138 dotycząca najniższego wieku](#)³⁹⁶ oraz [Konwencja nr 182 dotycząca eliminowania najgorszych form pracy dzieci](#)³⁹⁷ określają minimalny wiek, w którym można podjąć określone rodzaje zatrudnienia, zabezpieczenia ochronne, które należy wprowadzić, oraz środki mające na celu zakazanie i wyeliminowanie najgorszych form pracy dzieci.

7.2.2 Handel dziećmi

W prawie Unii art. 83 [TFUE](#) określa handel ludźmi jako obszar, w którym kompetencje ustawodawcze należą do Parlamentu Europejskiego i Rady. Artykuł 5 ust. 3 Karty praw podstawowych UE zawiera wyraźny zakaz handlu ludźmi. Wkład UE w tym obszarze jest ceniony ze względu na wymiar transgraniczny.

Dyrektywa 2011/36/UE w sprawie zapobiegania handlowi ludźmi i zwalczania tego procederu oraz ochrony ofiar jest pierwszym instrumentem przyjętym przez Parlament Europejski i Radę w oparciu o art. 83 [TFUE](#)³⁹⁸. Na mocy art. 2 ust. 1 dyrektywy handel ludźmi oznacza „werbowanie, transport, przekazywanie, przechowywanie lub przyjmowanie osób, w tym wymianę lub przekazanie kontroli nad tymi osobami, z zastosowaniem groźby lub przemocy bądź innych form przymusu, uprowadzenia, oszustwa, podstępu, poprzez nadużycie uprawnień lub wykorzystanie sytuacji bezbronności, lub też wręczenie lub przyjęcie płatności lub korzyści dla uzyskania zgody osoby sprawującej kontrolę nad inną osobą, w celu wyzysku”. Celem dyrektywy jest określenie minimalnych reguł dotyczących określania przestępstw i kar dotyczących handlu ludźmi. (art. 1). W odniesieniu do dzieci dyrektywa ma znaczenie jako całość, ale też zawiera kilka przepisów dotyczących dzieci, związanych z pomocą i wsparciem dzieci będących ofiarami handlu ludźmi oraz ich ochroną w trakcie postępowania sądowego (art. 13–16)³⁹⁹. Względem każdej indywidualnej ofiary muszą zostać podjęte szczególnie środki wsparcia zgodne z oceną specjalisty (art. 14 ust. 1).

396 MOP (1973), [Konwencja dotycząca najniższego wieku](#), C138, 1973; MOP (1973), [zalecenie dotyczące najniższego wieku](#), R146, 1973 r.

397 MOP (1999), [Konwencja dotycząca eliminowania najgorszych form pracy dzieci](#), C182, 1999 r.; MOP (1999), [zalecenie dotyczące eliminowania najgorszych form pracy dzieci](#), R190, 1999 r.

398 UE, Parlament Europejski i Rada Unii Europejskiej (2011), [dyrektywa 2011/36/UE w sprawie zapobiegania handlowi ludźmi i zwalczania tego procederu oraz ochrony ofiar](#), Dz.U. L 101 z 15.4.2011, s. 1.

399 Przepisy wyszczególnione w FRA i ETPC (2020), [Podręcznik prawa europejskiego dotyczącego azylu, granic i imigracji](#), 17 grudnia 2020 r.

Państwa powinny przydzielić opiekuna, reprezentującego najlepszy interes dziecka (art. 14 ust. 2) oraz zapewnić wsparcie rodzinie dziecka (art. 14 ust. 3). W trakcie postępowania sądowego dziecko musi posiadać przedstawiciela, mieć dostęp do bezpłatnego doradztwa prawnego oraz prawo do bycia wysłuchanym w odpowiednio przystosowanych pomieszczeniach przez odpowiednio przeszkolonych specjalistów (art. 15 ust. 1-3). Dalsze środki ochrony obejmują możliwość przeprowadzenia przesłuchania pod nieobecność publiczności oraz możliwość przesłuchania dziecka pośrednio dzięki zastosowaniu technologii komunikacyjnych (art. 15 ust. 5)⁴⁰⁰.

Dyrektywa 2004/81/WE ma również znaczenie dla dzieci będących ofiarami handlu ludźmi, jeśli w drodze odstępstwa państwa członkowskie zdecydują się stosować tę dyrektywę do dzieci na warunkach określonych w prawie krajowym⁴⁰¹. Na mocy tego instrumentu ofiary handlu ludźmi mogą otrzymać dokument pobytowy od państwa przyjmującego, pod warunkiem, że współpracują przy dochodzeniu karnym⁴⁰².

Na szczeblu politycznym Komisja Europejska przyjęła w kwietniu 2021 r. nową strategię zawierającą szereg środków mających na celu zapobieganie handlowi ludźmi, ochronę ofiar i wspieranie ścigania przestępstw⁴⁰³. Agencja Unii Europejskiej ds. Współpracy Organów Ścigania (Europol) i Agencja Unii Europejskiej ds. Współpracy Wymiarów Sprawiedliwości w Sprawach Karnych (Eurojust) odgrywają ważną rolę w zapewnianiu współpracy pomiędzy państwami członkowskimi przy identyfikacji i ściganiu zorganizowanych sieci handlu ludźmi. Przepisy mające znaczenie dla ochrony poszkodowanych dzieci na szczeblu UE opisane zostały w **sekcji 11.3** niniejszego podręcznika.

W prawie Rady Europy EKPC nie odnosi się konkretnie do handlu ludźmi. Jednak ETPC interpretuje art. 4 EKPC jako obejmujący zakaz handlu ludźmi⁴⁰⁴.

400 FRA (2015b), *Child-friendly justice – Perspectives and experiences of professionals on children's participation in civil and criminal judicial proceedings in 10 EU Member States*, 5 maja 2015 r., s. 79.

401 UE, Rada Unii Europejskiej (2004), *dyrektywa Rady 2004/81/WE w sprawie dokumentu pobytowego wydawanego obywatelom państw trzecich, którzy są ofiarami handlu ludźmi lub podlegali działaniom ułatwiającym nielegalną imigrację, którzy współpracują z właściwymi władzami*, Dz.U. L 261 z 6.8.2004, s. 19-23.

402 Zob. przypis 401, art. 3.

403 UE, Komisja Europejska (2021), *Zwalczanie handlu ludźmi: nowa strategia na lata 2021-2025*, 21 kwietnia 2021 r.

404 ETPC, *Rantsev przeciwko Cyprowi i Rosji*, nr 25965/04, 7 stycznia 2010 r., pkt 282.

Trybunał przyjął tę samą definicję, jak ta określona w art. 3 lit. a) protokołu o zapobieganiu, zwalczaniu oraz karaniu za handel ludźmi, w szczególności kobietami i dziećmi, uzupełniającego [Konwencję ONZ przeciwko międzynarodowej przestępczości zorganizowanej \(protokół z Palermo\)](#) i w art. 4 lit. a) [konwencji Rady Europy w sprawie działań przeciwko handlowi ludźmi](#)⁴⁰⁵. ETPC najpierw ustala, czy konkretna sytuacja obejmuje wiarygodny zarzut handlu ludźmi i tym samym wchodzi w zakres art. 4. Jeśli tak, wówczas ETPC bada go zgodnie ze wzorem opisanym w [sekcji 7.2.1](#): Trybunał sprawdza, czy w ramach prawnych państwa pozwanego zapewniona jest skuteczna ochrona przed handlem ludźmi, czy państwo wywiązało się z obowiązku działania w tych konkretnych okolicznościach sprawy oraz czy organy przeprowadziły skuteczne dochodzenie w sprawie domniemyanych zarzutów handlu ludźmi. W odniesieniu do aktów przemocy, jako że dzieci są szczególnie wrażliwe, Trybunał odwołał się również do swojego orzecznictwa na podstawie art. 3 i 8, aby sprawdzić, czy środki zastosowane przez państwo w celu ochrony dzieci przed czynami objętymi zakresem art. 4 są skuteczne, obejmują rozsądne kroki w celu zapobieżenia czynom, o których organy wiedziały lub powinny były wiedzieć, i są skutecznie odstraszające⁴⁰⁶.

Przykład: skargę w sprawie *Rantsev przeciwko Rosji i Cyprowi*⁴⁰⁷ złożył ojciec młodej Rosjanki, która zmarła w podejrzanych okolicznościach na Cyprze. Młoda kobieta wyjechała na Cypr na podstawie wizej artystki kabaretowej. Po tym, co wyglądało na próbę ucieczki, zmarła po upadku z balkonu mieszkania należącego do znajomego jej pracodawcy. Jej ojciec złożył skargę przeciwko Rosji i Cyprowi, zasadniczo oskarżając organy, że nieprawidłowo przeprowadziły dochodzenie w sprawie śmierci jego córki. ETPC po raz pierwszy orzekł, że handel ludźmi wchodzi w zakres art. 4 EKPC. Chociaż Cypr miał odpowiednie ramy prawne w zakresie zwalczania handlu ludźmi, art. 4 został naruszony, ponieważ praktyka administracyjna, która wymaga zapewnienia przez pracodawcę gwarancji finansowych dla artystek kabaretowych nie zapewniała skutecznej ochrony przed handlem ludźmi i wyzyskiem. Ponadto w tych konkretnych okolicznościach

405 Organizacja Narodów Zjednoczonych, Zgromadzenie Ogólne (2000), [protokół o zapobieganiu, zwalczaniu oraz karaniu za handel ludźmi, w szczególności kobietami i dziećmi](#), Nowy Jork, 15 listopada 2000 r.; Rada Europy (2005), [Konwencja w sprawie działań przeciwko handlowi ludźmi](#), Seria Traktatów Rady Europy nr 197, 16 maja 2005 r.

406 ETPC, *V.C.L. i A.N. przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*, nr 77587/12 i 74603/12, 16 lutego 2021 r.; zob. także ETPC, *S.M. przeciwko Chorwacji*, nr 60561/14, 25 czerwca 2020 r.

407 ETPC, *Rantsev przeciwko Cyprowi i Rosji*, nr 25965/04, 7 stycznia 2010 r.

sprawy organy cypryjskie powinny były wiedzieć, że córka skarżącego była narażona na bycie ofiarą handlu ludźmi. Trybunał orzekł, że policja nie podjęła środków chroniących córkę skarżącego przed wyzyskiem. Na koniec stwierdził naruszenie art. 4 przez Rosję, ponieważ organy rosyjskie nie przeprowadziły odpowiedniego dochodzenia w sprawie zarzutów handlu ludźmi⁴⁰⁸.

Przykład: sprawa *V.C.L. i A.N. przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*⁴⁰⁹ dotyczyła dwojga wietnamskich dzieci, które funkcjonariusze policji znaleźli pracujące na farmach konopi indyjskich, następnie dzieci te zostały zatrzymane i postawiono im zarzuty popełnienia przestępstw związanych z narkotykami. Skarżących nie skierowano od razu w celu oceny, czy są potencjalnymi ofiarami handlu ludźmi, później jednak właściwy organ stwierdził, że dzieci te były ofiarami handlu ludźmi. Prokuratura nie zgodziła się z tą oceną i kontynuowała ściganie. Obaj skarżący przyznali się do winy i zostali skazani. Trybunał po raz pierwszy rozpatrywał związek między art. 4 EKPC a postępowaniem karnym wobec ofiar i potencjalnych ofiar handlu ludźmi. Z międzynarodowych standardów dotyczących zwalczania handlu ludźmi nie można wyprowadzić żadnego ogólnego zakazu ścigania ofiar handlu ludźmi, ani też nie można wykluczyć możliwości ścigania ofiar handlu dziećmi w każdych okolicznościach. Niemniej jednak ściganie (potencjalnych) ofiar handlu ludźmi może w pewnych okolicznościach stać w sprzeczności z obowiązkiem państwa do podjęcia działań operacyjnych w celu ich ochrony, jeżeli organy wiedziały lub powinny były wiedzieć o okolicznościach dających podstawę do uzasadnionego podejrzenia, że dana osoba była ofiarą handlu ludźmi. W przypadku ścigania (potencjalnej) ofiary, aby wykazać poszanowanie swobód gwarantowanych przez art. 4, wczesna identyfikacja ofiar miała pierwszorzędne znaczenie. Gdy tylko organy władzy dowiedziały się lub powinny były się dowiedzieć o okolicznościach dających podstawy do uzasadnionego podejrzenia, że osoba podejrzana o popełnienie przestępstwa mogła być ofiarą handlu ludźmi lub była wykorzystywana, osoba ta powinna zostać niezwłocznie poddana ocenie przez przeszkolone i wykwalifikowane osoby, w oparciu o kryteria określone w międzynarodowych standardach, ze szczególnym uwzględnieniem faktu, że w przypadku dziecka groźba użycia siły lub przymusu nie jest

408 Zob. także ETPC, *S.M. przeciwko Chorwacji*, nr 60561/14, 25 czerwca 2020 r.

409 ETPC, *V.C.L. i A.N. przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*, nr 77587/12 i 74603/12, 16 lutego 2021 r.

konieczna. Ponadto ETPC podkreślił, że każda decyzja o tym, czy postawić w stan oskarżenia potencjalną ofiarę, powinna być w miarę możliwości podjęta dopiero po dokonaniu oceny pod kątem handlu ludźmi przez wykwalifikowaną osobę, w szczególności jeśli potencjalną ofiarą jest dziecko. W sprawie skarżących ETPC uznał, że powody, jakimi kierowała się prokuratura, podejmując decyzję o postawieniu w stan oskarżenia, są całkowicie niewystarczające i niezgodne z definicją handlu ludźmi w prawie międzynarodowym. Ponadto brak terminowego zbadania przez władze, czy skarżący rzeczywiście byli ofiarami handlu ludźmi, stanowił naruszenie pozytywnych obowiązków wynikających z art. 4 EKPC. ETPC uznał również, że powyższe naruszało prawo skarżącego do rzetelnego procesu sądowego, zagwarantowane w art. 6 EKPC.

EKPS uznał, że handel ludźmi stanowi poważne naruszenie praw człowieka i godności ludzkiej, i stanowi nową formę niewolnictwa⁴¹⁰. Na mocy art. 7 ust. 10 EKS państwa muszą przyjąć przepisy, które penalizują ten proceder⁴¹¹. Prawo musi być podparte odpowiednim mechanizmem nadzoru, sankcjami oraz planem działania w zakresie zwalczania handlu dziećmi i wykorzystywania seksualnego⁴¹².

Na poziomie traktatowym Konwencja Rady Europy w sprawie działań przeciwko handlowi ludźmi stanowi kluczowy instrument walki z handlem ludźmi⁴¹³. Konwencja stanowi uzupełnienie dyrektywy 2011/36/UE i odgrywa zasadniczą rolę w zwalczaniu handlu ludźmi w państwach będących stronami konwencji, niezależnie od tego, czy są to państwa członkowskie UE, czy nie, na podstawie wspólnych standardów i zobowiązań. Wdrażanie konwencji monitoruje grupa niezależnych ekspertów (Grupa ekspertów ds. działań przeciwko handlowi ludźmi, GRETA), którzy dokonują okresowej oceny sytuacji w każdym państwie i publikują sprawozdania⁴¹⁴. W oparciu o te raporty Komitet Stron Konwencji, polityczny filar mechanizmu monitorowania przewidzianego

410 EKPS, *Federation of Catholic Family Associations in Europe (FAFCE) przeciwko Irlandii*, skarga nr 89/2013, 12 września 2014 r., pkt 56.

411 EKPS (2016), *Konkluzje z 2015 r.* – Cypr, s. 15, styczeń 2016 r. w: EKPS (2016), *Konkluzje z 2015 r. – Artykuły 7, 8, 16, 17, 19, 27 i 31 Karty*, styczeń 2016 r., s. 260.

412 EKPS, *Federation of Catholic Family Associations in Europe (FAFCE) przeciwko Irlandii*, skarga nr 89/2013, 12 września 2014 r., pkt 57.

413 Rada Europy (2005), *Konwencja Rady Europy w sprawie działań przeciwko handlowi ludźmi*, Seria Traktatów Rady Europy nr 197, 16 maja 2005 r.

414 Zob. Rada Europy, GRETA (2019), *9th general report on GRETA's activities*, 2019.

w konwencji, przyjmuje zalecenia dla państw-stron dotyczące podjęcia niezbędnych środków w celu wdrożenia wniosków z oceny postępów GRETA i działań następczych.

7.2.3 Wykorzystywanie seksualne

W prawie Unii [dyrektywa 2011/93/UE](#)⁴¹⁵ jest głównym instrumentem prawnym służącym walce z wykorzystywaniem seksualnym dzieci i pornografią dziecięcą⁴¹⁶.

W art. 4 obszernie omówiono wykorzystywanie, w tym nakłanianie, użycie przymusu lub przemocy prowadzące do udziału dzieci w przedstawieniach pornograficznych lub prostytucji dziecięcej oraz czerpanie z tego korzyści, uczestniczenie w przedstawieniach pornograficznych z udziałem dzieci oraz podejmowanie czynności seksualnych z dzieckiem zmuszonym do prostytucji. W dyrektywie pornografia dziecięca została zdefiniowana jako: „(i) wszelkie materiały ukazujące dziecko uczestniczące w rzeczywistych lub symulowanych zachowaniach o wyraźnie seksualnym charakterze; (ii) wszelkie przedstawienia organów płciowych dziecka w celach głównie seksualnych; (iii) wszelkie materiały ukazujące osobę wyglądającą na dziecko uczestniczącą w rzeczywistych lub symulowanych zachowaniach o wyraźnie seksualnym charakterze oraz przedstawienia organów płciowych osób wyglądających jak dziecko, w celach głównie seksualnych; lub (iv) realistyczne obrazy dziecka uczestniczącego w zachowaniach o wyraźnie seksualnym charakterze lub realistyczne obrazy organów płciowych dziecka, w celach głównie seksualnych”⁴¹⁷. Artykuł 5 tej dyrektywy nakłada na państwa członkowskie obowiązek podjęcia wszystkich niezbędnych środków dla zapewnienia, że celowa produkcja, nabywanie, posiadanie, dystrybucja, rozpowszechnianie, transmisja, oferowanie, dostarczanie lub udostępnianie pornografii dziecięcej, jak również świadome uzyskiwanie dostępu do tego rodzaju treści, jest karalne.

415 UE, Parlament Europejski i Rada Unii Europejskiej (2011), [dyrektywa 2011/93/UE w sprawie zwalczania niegodziwego traktowania w celach seksualnych i wykorzystywania seksualnego dzieci oraz pornografii dziecięcej](#), Dz.U. L 335 z 13.12.2011, s. 1-14.

416 W niniejszym podręczniku termin „pornografia dziecięca” używany jest wyłącznie w odniesieniu do tekstów prawnych. Jednak zgodnie z [wytocznymi z Luksemburga](#) z 2016 r. preferowane jest używanie terminów „materiały przedstawiające wyszukiwanie seksualne dzieci” lub „materiały przedstawiające wykorzystywanie seksualne dzieci”; Międzyagencyjna Grupa Robocza (2016), *Terminology guidelines for the protection of children from sexual exploitation and sexual abuse*, 28 stycznia 2016 r.

417 Zob. przypis 416, art. 2 lit. c).

W świetle prawa Rady Europy ETPC kilkakrotnie analizował sprawy dotyczące przestępstw związanych z wykorzystywaniem seksualnym dzieci na podstawie art. 3 i 8 EKPC.

Przykład: skargę w sprawie *Söderman przeciwko Szwecji* wniósła dziewczyna, którą ojczym próbował filmować, kiedy brała prysznic⁴¹⁸. Zarzucała, że szwedzkie ramy prawne nie chronią odpowiednio jej życia prywatnego. ETPC orzekł, że na państwie spoczywa obowiązek działania polegający na utworzeniu ram legislacyjnych zapewniających odpowiednią ochronę takich ofiar jak skarżąca. Ponieważ ta sprawa dotyczyła wyłącznie próby sfilmowania skarżącej ETPC stwierdził, że takie ramy legislacyjne niekoniecznie muszą zawierać sankcje karne. Środki zaradcze oferowane ofierze – cywilne lub karne – muszą być skuteczne. Biorąc pod uwagę okoliczności sprawy ETPC orzekł, że skarżąca nie mogła skorzystać ze skutecznych karnych lub cywilnych środków zaradczych w stosunku do swojego ojczyma, który próbował ją filmować, co stanowiło naruszenie art. 8 EKPC.

Przykład: sprawa *N.C. przeciwko Turcji*⁴¹⁹ dotyczyła 12-letniej dziewczynki, która była zmuszana do pracy jako prostytutka. Dochodzenie wszczęto niezwłocznie po złożeniu skargi przez skarżącą, a większość sprawców została skazana na karę pozbawienia wolności. Niemniej jednak w tak poważnej sprawie, dotyczącej seksualnego wykorzystywania dziewczynki, przy ocenie, czy pozwane państwo wypełniło swoje zobowiązania wynikające z art. 3 i 8, ETPC nie mógł poprzestać jedynie na tak ogólnym stwierdzeniu. Trybunał stwierdził, że brak pomocy dla skarżącej, niezapewnienie jej ochrony przed sprawcami, niepotrzebna rekonstrukcja wydarzeń związanych z gwałtem, wielokrotne badania lekarskie, niezapewnienie spokojnego i bezpiecznego środowiska podczas przesłuchań, ocena zgody ofiary, zbyt długi czas trwania postępowania i wreszcie fakt, że dwa z zarzutów uległy przedawnieniu, stanowiły przypadek poważnej wtórnej wiktymizacji. Postępowanie organów krajowych nie było zgodne z obowiązkiem ochrony dziecka, które padło ofiarą wykorzystywania seksualnego i niegodziwego traktowania w celach seksualnych. Obowiązkiem sędziów sądu przysięgłych było przede wszystkim zapewnienie, aby w procesie sądowym w odpowiedni sposób chroniona była nietykliwość osobista skarżącej. Intymny charakter sprawy i wiek skarżącej były

418 ETPC, *Söderman przeciwko Szwecji* [wielka izba], nr 5786/08, 12 listopada 2013 r.

419 ETPC, *N.C. przeciwko Turcji*, nr 40591/11, 9 lutego 2021 r.

elementami szczególnie wrażliwymi, które wymagały odpowiednio delikatnego podejścia władz do prowadzenia przedmiotowego postępowania karnego. Trybunał uznał zatem, że doszło do naruszenia art. 3 i 8 EKPC.

Art. 9 **Konwencji o cyberprzestępczości**⁴²⁰ Rady Europy zobowiązuje państwa-strony do kryminalizacji próby oferowania, udostępniania, rozpowszechniania, transmitowania, pozyskiwania lub posiadania pornografii dziecięcej albo produkowania takich materiałów za pomocą komputerowego systemu informatycznego. Ważnym wymogiem jest fakt, że działanie musi być umyślne. **Raport wyjaśniający** do konwencji stanowi, że określenie „materiał pornograficzny” jest „zależne od krajowych standardów dotyczących materiałów klasyfikowanych jako »obszerny, sprzeczny z moralnością publiczną lub podobnie demoralizujący«. Dlatego materiał o wartości artystycznej, medycznej, naukowej lub podobnej może być uznany za niepornograficzny”⁴²¹. Komitet Ministrów Rady Europy przyjął również wytyczne dotyczące praw dziecka w środowisku cyfrowym, które zawierają szereg środków mających na celu ochronę dzieci przed wykorzystywaniem seksualnym i niegodziwym traktowaniem w celach seksualnych w internecie⁴²².

Ponadto, zgodnie z art. 21–23 **konwencji z Lanzarote** państwa są zobowiązane do przyjęcia środków penalizujących różne formy pornografii dziecięcej. Na mocy art. 21 karalne są: udział w działaniach związanych z pornografią dziecięcą oraz rekrutacja i zmuszanie do udziału w takich działaniach. Zgodnie z art. 22 na równi musi być karalne powodowanie sytuacji, w których dziecko jest świadkiem obcowania seksualnego (niegodziwe traktowanie w celach seksualnych). W końcu art. 23 zobowiązuje do przyjęcia środków karnych w odniesieniu do działania nagabywania dzieci w celach seksualnych za pośrednictwem technologii informacyjnych i komunikacyjnych. Komitet Lanzarote zachęcał państwa-strony konwencji, aby rozważyły rozszerzenie kryminalizacji nagabywania na przypadki, w których niegodziwe traktowanie w celach seksualnych jest skutkiem nie osobistego spotkania, ale jest popełniane drogą elektroniczną⁴²³. Konwencja z Lanzarote stanowi, że państwa mają obowiązek

420 Rada Europy (2004), **Konwencja o cyberprzestępczości**, Seria Traktatów Rady Europy nr 185, 1 lipca 2004 r.

421 Rada Europy (2001), **Raport wyjaśniający do Konwencji o cyberprzestępczości**, pkt 99.

422 Rada Europy, Komitet Ministrów (2018), **Wytyczne dotyczące poszanowania, ochrony i realizacji praw dziecka w środowisku cyfrowym**, zalecenie CM/Rec(2018)7.

423 Rada Europy, Komitet Lanzarote (2015), **Opinion on Article 23 of the Lanzarote Convention and its explanatory note: solicitation of children for sexual purposes through information and communication technology (grooming)**, 17 czerwca 2015 r.

zapewnić odpowiednie rozwiązania w odpowiedzi na rozwój technologiczny i wykorzystywać wszystkie odpowiednie narzędzia, środki i strategie, aby skutecznie zapobiegać przestępstwom seksualnym wobec dzieci i zwalczać takie przestępstwa, także w środowisku internetowym⁴²⁴.

Przykład: w sprawie *K.U. przeciwko Finlandii*⁴²⁵ w internetowym serwisie randkowym umieszczone zostało ogłoszenie w imieniu dwunastoletniego chłopca, bez jego wiedzy. Podano w nim wiek chłopca, numer telefonu, opis wyglądu, a także link do strony internetowej, gdzie znajdowało się jego zdjęcie. Ogłoszenie miało charakter seksualny, sugerując że chłopiec szuka intymnej relacji z chłopcem w swoim wieku lub starszym, a tym samym czyniło z niego cel dla pedofilów. Dostawca internetu nie mógł ujawnić tożsamości osoby, która zamieściła ogłoszenie, ze względu na obowiązujące przepisy. ETPC stwierdził, że obowiązek pozytywny wynikający z art. 8 EKPC, obejmujący nie tylko kryminalizację przestępstw i ich ściganie, nabiera jeszcze większego znaczenia, gdy zagrożona jest fizyczna i psychologiczna integralność dziecka. W tym przypadku Trybunał stwierdził, że narażenie na kontakt z pedofilami w internecie stanowiło zagrożenie dla fizycznego i psychologicznego dobra dziecka. W konsekwencji doszło do naruszenia art. 8 EKPC.

7.3 Grupy wysokiego ryzyka

Główny punkt

- Niektóre dzieci są szczególnie narażone, na przykład dzieci należące do mniejszości etnicznych, dzieci niepełnosprawne, dzieci LGBTIQ lub dzieci dotknięte uzależnieniami.

W oparciu o prawo Rady Europy rozstrzygnięcia ETPC w sprawach dotyczących konkretnie przemocy względem dzieci należących do mniejszości – poza kontekstem handlu ludźmi i pracy przymusowej – są raczej nieliczne. Przed

424 Rada Europy, Komitet Lanzarote (2008), [Interpretative Opinion on the applicability of the Lanzarote Convention to sexual offences against children facilitated through the use of information and communication technologies \(ICTs\)](#), 12 maja 2017 r.

425 ETPC, *K.U. przeciwko Finlandii*, nr 2872/02, 2 grudnia 2008 r.

wszystkim dotyczą segregacji w szkołach i dyskryminacji, przeanalizowanych w [sekcji 3.2](#).

Przykład: w sprawie *Centre of Legal Resources w imieniu Valentina Câmpeanu przeciwko Rumunii* organizacja pozarządowa złożyła skargę w imieniu młodego romskiego chłopca, który zmarł w państwowej instytucji⁴²⁶. Był zakażony wirusem HIV i cierpiał na poważną niepełnosprawność intelektualną. Warunki panujące w instytucji, w której mieszkał, były przerażające: nie było ogrzewania, pościeli lub ubrań, wsparcia ze strony personelu itd. Ze względu na brak bliskiego krewnego ofiary organizacja pozarządowa wniosła w jego imieniu skargę w sprawie domniemanego naruszenia praw zawartych w art. 2, 3, 5, 8, 13 i 14 EKPC. Wielka izba zdecydowała, że w związku z wyjątkowymi okolicznościami sprawy (wyjątkowa bezbronność i brak znanych krewnych młodego Roma) organizacja pozarządowa mogła reprezentować zmarłego skarżącego. Co do istoty sprawy, ETPC stwierdził naruszenie zasadniczej części art. 2. Organy krajowe zostały uznane odpowiedzialnymi za śmierć pana Câmpeanu, ponieważ umieściły go w instytucji, gdzie zmarł wskutek braku odpowiedniego pożywienia, warunków zakwaterowania i opieki medycznej. ETPC stwierdził naruszenie art. 2 również z powodu faktu, że organy rumuńskie nie przeprowadziły skutecznego dochodzenia w sprawie zgonu pana Câmpeanu.

W odniesieniu do dzieci przebywających w placówkach, w [zaleceniu Rady Europy Rec \(2005\)5](#) stwierdza się, że umieszczenie dziecka nie może opierać się na dyskryminujących powodach⁴²⁷. Orzecznictwo ETPC w sprawach dotyczących dzieci niepełnosprawnych podnosi kilka kwestii, w tym pozytywne zobowiązania państwa do ochrony życia i integralności cielesnej dzieci.

Przykład: sprawa *Nencheva i Inni przeciwko Bułgarii*⁴²⁸ dotyczyła zgonu 15 dzieci i osób młodych w domu dla osób z niepełnosprawnością umysłową i fizyczną. ETPC uznał, że warunki życia dzieci w placówce pod wyłączną kontrolą państwa były przerażające: brakowało im jedzenia, lekarstw, odzieży i ogrzewania. Właściwe organy były alarmowane o sytuacji przy

426 ETPC, *Centre for Legal Resources w imieniu Valentin Câmpeanu przeciwko Rumunii* [wielka izba], nr 47848/08, 17 lipca 2014 r.

427 Rada Europy, Komitet Ministrów (2005), [zalecenie Rec\(2005\)5 w sprawie praw dzieci przebywających w placówkach opiekuńczo-wychowawczych](#), 16 marca 2005 r.

428 ETPC, *Nencheva i Inni przeciwko Bułgarii*, nr 48609/06, 18 czerwca 2013 r.

różnych okazjach i w konsekwencji były lub powinny być świadome zagrożenia życia. ETPC orzekł, że doszło do naruszenia zasadniczej części art. 2 EKPC, ponieważ organy nie podjęły środków dla ochrony życia dzieci umieszczonych pod ich kontrolą. Ponadto organy bułgarskie nie przeprowadziły skutecznego dochodzenia w sprawie zgonów dzieci. W związku z okolicznościami sprawy powinny one były wszcząć dochodzenie z urzędu. Ich dochodzenie uznano za nieskuteczne z kilku powodów: rozpoczęło się ono dwa lata po śmierci dzieci, trwało nierozsądnie długo, nie objęło zgonów wszystkich dzieci i nie wyjaśniło wszystkich istotnych czynników w sprawie. W związku z tym Trybunał stwierdził również naruszenie proceduralnego aspektu art. 2 EKPC⁴²⁹.

Przykład: sprawa *I.C. przeciwko Rumunii*⁴³⁰ dotyczyła skargi na niewłaściwe przeprowadzenie dochodzenia w sprawie zarzutu gwałtu na 14-letniej dziewczynce. Trybunał uznał, że rumuńskie organy położyły nadmierny nacisk na brak dowodów na okoliczność, że skarżąca stawiała opór podczas zdarzenia, opierając swoje wnioski jedynie na oświadczeniach domniemych sprawców, że dziewczyna zgodziła się na odbycie stosunku seksualnego, w połączeniu z faktem, że na jej ciele nie było śladów przemocy. Co więcej ani prokuratorzy, ani sędziowie orzekający w tej sprawie nie zastosowali podejścia uwzględniającego kontekst, nie wzięli pod uwagę młodego wieku skarżącej oraz faktu, że domniemy gwałt z udziałem trzech mężczyzn miał miejsce w nocy i przy niskiej temperaturze – wszystkie te czynniki zwiększyły jej podatność na zagrożenia. Szczególną uwagę należało skupić na analizie ważności zgody skarżącej w świetle jej lekkiej niepełnosprawności intelektualnej. W tym kontekście charakter domniemanego niegodziwego traktowania w celach seksualnych był taki, że obecność użytecznych mechanizmów wykrywania i zgłaszania miała fundamentalne znaczenie dla skutecznego wdrożenia odpowiednich przepisów karnych i dostępu do odpowiednich środków prawnych. ETPC stwierdził naruszenie art. 3 EKPC.

Przykład: sprawa *V.C. przeciwko Włochom*⁴³¹ dotyczyła 15-letniej dziewczyny zatrzymanej na imprezie, na której spożywano alkohol i narkotyki.

429 Zob. także ETPC, *L.R. przeciwko Republice Macedonii Północnej*, nr 38067/15, 23 stycznia 2020 r.

430 ETPC, *I.C. przeciwko Rumunii*, nr 36934/08, 24 maja 2016 r.

431 ETPC, *V.C. przeciwko Włochom*, nr 54227/14, 1 maja 2018 r.

Jej rodzice stwierdzili, że ich córka cierpiała na zaburzenia psychiczne i była namawiana do pozowania do zdjęć pornograficznych. Chociaż organy niezwłocznie wszczęły dochodzenie, a prokurator wystąpił z wnioskiem o przyjęcie skarżącej do specjalistycznej placówki, ETPC skrytykował fakt, że do momentu wydania decyzji przez sąd dla nieletnich upłynęły ponad cztery miesiące, a następnie służby socjalne potrzebowały kolejnych czterech miesięcy na wykonanie nakazu. W międzyczasie skarżąca stała się ofiarą wykorzystywania seksualnego i gwałtu zbiorowego. Zdaniem ETPC sąd dla nieletnich i służby opieki społecznej w praktyce nie podjęły żadnych działań ochronnych w krótkim okresie, pomimo tego, że wiedziały, iż skarżąca jest fizycznie i psychicznie bezbronna oraz że toczy się postępowanie w sprawie jej wykorzystywania seksualnego i domnianego gwałtu zbiorowego. Działając w ten sposób, organy nie przeprowadziły żadnej oceny ryzyka, na jakie narażona była skarżąca, co stanowi naruszenie zarówno art. 3, jak i 8 konwencji.

Na szczeblu międzynarodowym, na mocy art. 16 Konwencji o prawach osób niepełnosprawnych państwa-strony muszą przyjąć określone środki służące ochronie dzieci niepełnosprawnych przed niegodziwym traktowaniem i wykorzystywaniem⁴³².

7.4 Zaginione dzieci

Główny punkt

- Dzieci będące ofiarami wymuszonego zaginięcia (tzw. „wymuszone zaginięcie” w prawie międzynarodowym) mają prawo do zachowania lub odzyskania swojej tożsamości.

Na mocy prawa Unii Komisja Europejska uruchomiła bezpłatny telefon alarmowy (116000) dotyczący dzieci zaginionych⁴³³. W ramach tej usługi przyjmowane

432 Zob. także sekcja 3.5.

433 UE, Komisja Europejska (2007), *decyzja 2007/698/WE zmieniająca decyzję 2007/116/WE w związku z wprowadzeniem dodatkowych zastrzeżonych numerów zaczynających się na „116”*, Dz.U. L 284 z 30.10.2007, s. 31; UE, Parlament Europejski i Rada Unii Europejskiej (2018), *dyrektywa 2018/1972 ustanawiająca Europejski kodeks łączności elektronicznej (wersja przekształcona)*, Dz.U. L 321, z 17.12.2018, s. 36, art. 96.

i przekazywane organom policyjnym są zgłoszenia zaginionych dzieci, zapewniane jest doradztwo i wsparcie osobom odpowiedzialnym za zaginione dzieci, a także wsparcie w dochodzeniach.

W prawie Rady Europy wymuszone zaginięcia dzieci są rozpatrywane na mocy art. 8 EKPC.

Przykład: w sprawie *Zorica Jovanović przeciwko Serbii*⁴³⁴ noworodek rzekomo zmarł w szpitalu wkrótce po urodzeniu, ale jego ciało nigdy nie zostało przekazane rodzicom. Matka skarżyła się, że państwo nie zapewniło jej informacji o losie syna, w tym o przyczynie jego domniemanej śmierci lub o czasie i miejscu jego pochówku. ETPC stwierdził, że „trwające nieudzielenie [matce] wiarygodnych informacji o losie jej syna” stanowi naruszenie jej prawa do poszanowania życia rodzinnego⁴³⁵. Zgodnie z art. 46 EKPC, Trybunał nakazał Serbii podjęcie wszelkich stosownych środków, najlepiej w formie *lex specialis*, i w ciągu roku ustanowienie mechanizmu mającego na celu zapewnienie indywidualnego zadośćuczynienia wszystkim rodzicom znajdującym się w sytuacji tożsamej lub porównywalnej do sytuacji skarżącej. Następnie serbski parlament uchwalił w lutym 2020 r. ustawę wykonawczą Zoricy Jovanović.

Przykład: w późniejszej sprawie *Mik i Jovanović przeciwko Serbii*⁴³⁶ skarżący twierdzili, że organy serbskie zbyt wolno i ostatecznie nieskutecznie zastosowały się do wyroku w sprawie Zorica Jovanović. Chociaż przepisy te zostały uchwalone w 2020 r. z dużym opóźnieniem, kwestie, które wymagały uregulowania, były same w sobie bardzo delikatne i złożone. Ponadto ustawa, w wersji ostatecznie przyjętej przez parlament, przewidywała zarówno procedury sądowe, jak i pozasądowe w odniesieniu do sytuacji, w jakiej znaleźli się skarżący i inne osoby w podobnej sytuacji, i miała na celu ustalenie prawdziwego statusu noworodków, co do których istnieje podejrzenie, że zniknęły z oddziałów położniczych w Serbii. W szczególności ustawa przewidywała m.in. system, w którym sądy krajowe będą miały prawo do prowadzenia dochodzenia i uzyskiwania dowodów nie tylko na wniosek osoby, ale również z urzędu, w celu ustalenia wszystkich istotnych faktów, a także będą miały prawo do przyznania odszkodowania

434 ETPC, *Zorica Jovanović przeciwko Serbii*, nr 21794/08, 26 marca 2013 r.

435 Zob. przypis 434, pkt 74.

436 ETPC, *Mik i Svetlana Jovanović przeciwko Serbii* (dec.), nr 9291/14 i 63798/14, 23 marca 2021 r.

w stosownych przypadkach. Ponadto ustawa przewidywała powołanie komisji o szerokich uprawnieniach, w skład której weszliby w większości przedstawiciele zarejestrowanych stowarzyszeń rodziców zajmujących się problematyką zaginionych dzieci. W związku z tym ETPC wykreślił tę sprawę ze swojej listy spraw.

W art. 25 ust. 1 lit. b) **międzynarodowej konwencji w sprawie ochrony wszystkich osób przed wymuszonym zaginięciem**⁴³⁷ podkreślono, że państwa muszą zapobiegać i karać „fałszowanie, ukrywanie lub niszczenie dokumentów potwierdzających prawdziwą tożsamość” dzieci, które same lub których rodzice byli poddani wymuszonemu zaginięciu. Państwa muszą też podjąć niezbędne środki na potrzeby poszukiwania tożsamości tych dzieci i ich powrotu do rodzin pochodzenia. W świetle praw dziecka do zachowania lub konieczności odtworzenia ich tożsamości, w tym narodowości, nazwiska i relacji rodzinnych uznanych przez prawo, państwa muszą posiadać procedury dokonywania przeglądu i unieważnienia dowolnego przysposobienia lub powierzenia dziecka poddanego wymuszonemu zaginięciu (art. 25 ust. 4). W konwencji przywołuje się dwie z ogólnych zasad leżących u podstaw praw dziecka: najlepszy interes dziecka jako kwestia nadrzędna oraz prawo dziecka do wyrażania swojej opinii (art. 25 ust. 5). Chociaż stosunkowo niewielka liczba państw europejskich ratyfikowała tę konwencję, nie należy lekceważyć jej znaczenia dla europejskiego systemu normatywnego⁴³⁸.

437 Organizacja Narodów Zjednoczonych (2006), *Międzynarodowa konwencja o ochronie wszystkich osób przed wymuszonym zaginięciem*, 20 grudnia 2006 r.

438 Do lutego 2022 r. 17 spośród 27 państw członkowskich UE ratyfikowało konwencję. Ponadto następujące państwa członkowskie Rady Europy ratyfikowały konwencję: Albania, Armenia, Bośnia i Hercegowina, Czarnogóra, Serbia i Szwajcaria.

8

Prawa gospodarcze, społeczne i kulturalne oraz odpowiedni standard życia

UE	Omówione zagadnienia	Rada Europy
<p>Karta praw podstawowych Unii Europejskiej, art. 14 (nauka)</p> <p>Dyrektywa w sprawie jednego zezwolenia (2011/98/UE)</p> <p>Dyrektywa w sprawie pobytu długoterminowego (2003/109/WE)</p> <p>Dyrektywa w sprawie studentów (2014/114/WE)</p> <p>Dyrektywa w sprawie swobodnego przemieszczania się (2004/38/WE)</p> <p>Dyrektywa w sprawie kwalifikowania (2011/95/UE)</p> <p>Dyrektywa w sprawie warunków przyjmowania (wersja przekształcona) (2013/33/UE)</p> <p>TSUE, C-9/74, <i>Donato Casagrande przeciwko Landeshauptstadt München</i>, 3 lipca 1974 r.</p> <p>TSUE, C-413/99 <i>Baumbast i R przeciwko Secretary of State for the Home Department</i>, 17 września 2002 r. (edukacja dzieci migrujących)</p>	<p>Prawo do nauki</p>	<p>EKPC, Protokół nr 1, art. 2 (prawo do nauki)</p> <p>EKS (zrewidowana), art. 17 (prawo do nauki)</p> <p>Konwencja ramowa o ochronie mniejszości narodowych, art. 12 ust. 3 i art. 14</p> <p>Europejska konwencja o statusie prawnym pracowników migrujących</p> <p>ETPC, <i>Ponomaryovi przeciwko Bułgarii</i>, nr 5335/05, 21 czerwca 2011 r. (dyskryminacja ze względu na status imigranta)</p>
<p>Karta praw podstawowych Unii Europejskiej, art. 35 (dostęp do opieki zdrowotnej)</p>	<p>Prawo do zdrowia</p>	<p>EKPC, art. 2 (prawo do życia) i art. 8 (prawo do integralności cielesnej)</p> <p>Konwencja z Oviedo, art. 6 i 8</p>

UE	Omówione zagadnienia	Rada Europy
<p>Dyrektywa w sprawie kwalifikowania (2011/95/UE), art. 29 (podstawowe świadczenia dla dzieci migrujących)</p> <p>Dyrektywa w sprawie warunków przyjmowania (wersja przekształcona) (2013/33/UE) art. 21, art. 23 ust. 4 i art. 25</p>		<p>EKS (zrewidowana), art. 11 (prawo do ochrony zdrowia) oraz art. 13 (prawo do pomocy społecznej i medycznej)</p> <p>Europejska konwencja o statusie prawnym pracowników migrujących</p> <p>ETPC, <i>Oyal przeciwko Turcji</i>, nr 4864/05, 23 marca 2010 r. (zakażenie noworodka wirusem HIV)</p> <p>ETPC, <i>Iliya Petrov przeciwko Bułgarii</i>, nr 19202/03, 24 kwietnia 2012 r. (uraz odniesiony na stacji elektroenergetycznej)</p> <p>ETPC, <i>Centre for Legal Resources w imieniu Valentin Câmpeanu przeciwko Rumunii</i> [wielka izba], nr 47848/08, 17 lipca 2014 r. (zgon w instytucji)</p> <p>ETPC, <i>Glass przeciwko Zjednoczonemu Królestwu</i>, nr 61827/00, 9 marca 2004 r. (świadoma zgoda)</p> <p>ETPC, <i>M.A.K. i R.K. przeciwko Zjednoczonemu Królestwu</i>, nr 45901/05 i 40146/06, 23 marca 2010 r. (test bez zgody rodzica)</p> <p>ETPC, <i>Vavříčka i Inni przeciwko Republice Czeskiej</i>, nr 47621/13, 8 kwietnia 2021 r. (szczepienia obowiązkowe)</p> <p>ETPC, <i>Parfitt przeciwko Zjednoczonemu Królestwu</i>, nr 18533/21, 12 kwietnia 2021 r. (najlepszy interes dziecka)</p> <p>EKPS, <i>International Federation of Human Rights Leagues (FIDH) przeciwko Francji</i>, skarga nr 14/2003, 2004 r. (opieka medyczna dla dzieci migrujących)</p> <p>EKPS, <i>Defence for Children International (DCI) przeciwko Belgii</i>, skarga nr 69/2011, 2012 r. (dzieci o nieregulowanym statusie)</p>

UE	Omówione zagadnienia	Rada Europy
<p>Karta praw podstawowych Unii Europejskiej, art. 34 ust. 3 (prawo do pomocy społecznej i mieszkaniowej)</p> <p>Dyrektywa w sprawie równości rasowej (2000/43/WE)</p> <p>Dyrektywa w sprawie prawa do łączenia rodzin (2003/86/WE)</p> <p>Dyrektywa w sprawie warunków przyjmowania (wersja przekształcona) (2013/33/UE)</p> <p>TSUE, <i>Zubair Haqbin przeciwko Federaal Agentschap voor de opvang van asielzoekers</i>, C-233/18, 12 listopada 2019 r.</p>	<p>Prawo do mieszkania</p>	<p>EKS (zrewidowana), art. 16 (prawo rodziny do ochrony społecznej, prawnej i ekonomicznej), art. 17 (prawo dzieci i osób młodych do ochrony społecznej, prawnej i ekonomicznej) oraz art. 31 (prawo do mieszkania)</p> <p>ETPC, <i>Bah przeciwko Zjednoczonemu Królestwu</i>, nr 56328/07, 27 września 2011 r.</p> <p>ETPC, <i>Winterstein i Inni przeciwko Francji</i>, nr 27013/07, 17 października 2013 r. (niezapewnienie mieszkania)</p> <p>ETPC, <i>Khan przeciwko Francji</i>, nr 12267/16, 28 lutego 2019 r.</p>
<p>Karta praw podstawowych Unii Europejskiej, art. 1, 24 i 34 (zabezpieczenie społeczne i pomoc społeczna)</p> <p>Dyrektywa w sprawie równowagi między życiem zawodowym a prywatnym (2019/1158)</p> <p>Dyrektywa w sprawie pobytu długoterminowego (2003/109/WE)</p> <p>Dyrektywa w sprawie kwalifikowania (2011/95/UE)</p>	<p>Prawo do odpowiedniego standardu życia i prawo do zabezpieczenia społecznego</p>	<p>EKS (zrewidowana), art. 12–14 (prawo do zabezpieczenia społecznego, pomocy społecznej i medycznej i do korzystania ze służb opieki społecznej), art. 16 (prawo rodziny do ochrony społecznej, prawnej i ekonomicznej) i art. 30 (prawo do ochrony przed ubóstwem i wykluczeniem społecznym)</p> <p>Protokół nr 1 do EKPC, art. 1</p> <p>Europejska konwencja o statusie prawnym pracowników migrujących</p> <p>Europejska konwencja o zabezpieczeniu społecznym</p> <p>ETPC, <i>Konstantin Markin przeciwko Rosji</i> [wielka izba], nr 30078/06, 22 marca 2012 r. (urlop rodzicielski)</p> <p>ETPC, <i>Yocheva i Ganewa przeciwko Bułgarii</i>, nr 18592/15 i 43863/15, 11 maja 2021 r.</p> <p>EKPS, <i>European Committee for Home-Based Priority Action for the Child and the Family (EURO-CEF) przeciwko Francji</i>, skarga nr 82/2012, 19 marca 2013 r. (zawieszenie wypłacania dodatków rodzinnych z powodu wagarowania dziecka)</p>

Prawa gospodarcze, społeczne i kulturalne, częściej w kontekście europejskim nazywane prawami społeczno-ekonomicznymi lub prawami społecznymi obejmują prawa związane z pracą, jak również prawo do nauki, zdrowia, mieszkania, zabezpieczenia społecznego i ogólnie do godziwego poziomu życia. Prawa kulturalne pozostają w dużej mierze słabo opracowane i nieuwzględnione w badaniach naukowych i sporach sądowych. Ich aspekty zostały omówione w [sekcji 8.2](#) w punkcie dotyczącym prawa do nauki.

Wyraźne normy praw gospodarczych, społecznych i kulturalnych w kontekście europejskim można znaleźć przede wszystkim w [Europejskiej karcie społecznej](#) i [Karcie praw podstawowych UE](#), chociaż [EKPC](#) i protokoły do niej również zawierają kilka istotnych przepisów, na przykład zakaz przymusowej pracy i prawo do nauki. Ponadto ETPC twierdził, że „nie istnieje wyraźny podział na sferę [praw społecznych i ekonomicznych] oraz obszar objęty konwencją”⁴³⁹ i odczytuje prawa gospodarcze, społeczne i kulturalne w obrębie praw obywatelskich zagwarantowanych w [EKPC](#). W ten sposób przykładowo dostęp do opieki zdrowotnej był rozpatrywany na mocy zakazu tortur, niehumanitarnego i poniżającego traktowania i karania (art. 3 [EKPC](#))⁴⁴⁰.

W UE [Europejski filar praw socjalnych](#), ogłoszony w 2017 r.⁴⁴¹, oraz [Plan działania na rzecz Europejskiego filaru praw socjalnych](#)⁴⁴², przyjęty w 2021 r., są wyrazem silnego zaangażowania politycznego na rzecz bardziej socjalnej Europy. Europejski filar praw socjalnych składa się z 20 zasad mających zasadnicze znaczenie dla sprawiedliwych i dobrze funkcjonujących rynków pracy i systemów opieki społecznej. Zasada nr 11 Europejskiego filaru praw socjalnych koncentruje się na opiece i wsparciu dla dzieci i podkreśla, że dzieci mają prawo do przystępnej cenowo i dobrej jakościowo wczesnej edukacji i opieki nad dzieckiem oraz prawo do ochrony przed ubóstwem. Dzieci ze środowisk defaworyzowanych mają również prawo do szczególnych środków w celu zwiększenia równości szans. W 2021 r. Rada Unii Europejskiej przyjęła [europejską gwarancję dla dzieci](#), której celem jest zapewnienie każdemu dziecku w Europie

439 ETPC, *Airey przeciwko Irlandii*, nr 6289/73, 9 października 1979 r., pkt 26.

440 Zob. na przykład ETPC (2015), *Factsheet on Prisoners' health-related rights*, luty 2015 r.; ETPC (2015) *Factsheet on Health*, kwiecień 2015 r.

441 UE (2017), „[20 zasad europejskiego filaru praw socjalnych](#)”, 16 listopada 2017 r.

442 UE, Komisja Europejska (2021), *Plan działania na rzecz Europejskiego filaru praw socjalnych*, COM(2021) 102 final, 2021.

zagrożonemu ubóstwem lub wykluczeniem społecznym dostępu do najbardziej podstawowych praw, takich jak opieka zdrowotna i edukacja⁴⁴³.

W niniejszym rozdziale przeanalizowano prawa ekonomiczne, społeczne i kulturalne, które mają szczególne znaczenie dla dzieci: prawo do nauki (sekcja 8.2), prawo do ochrony zdrowia (sekcja 8.3), prawo do mieszkania (sekcja 8.4) oraz prawo do odpowiedniego poziomu życia i zabezpieczenia społecznego (sekcja 8.5).

8.1 Podejście do praw gospodarczych, społecznych i kulturalnych

Główne punkty

- Zapewnienie dostępności odpowiednich zasobów ma kluczowe znaczenie dla ochrony praw socjalnych.
- Zasadniczymi elementami prawa socjalnego są przystępność, dostępność, zdolność adaptacji i akceptowalność.

W prawie Unii prawa gospodarcze, społeczne i kulturalne ujęte zostały w **Karcie praw podstawowych UE** na równi z prawami obywatelskimi i politycznymi. Artykuł 52 Karty zawiera jednak rozróżnienie pomiędzy prawami i zasadami, przy czym te ostatnie są ograniczone w ten sposób, że można się na nie powoływać „w sądzie w celu wykładni”⁴⁴⁴. Według TSUE nie wszystkie prawa i zasady gospodarcze, społeczne i kulturalne zapisane w karcie są przywoływane „w sądzie w celu wykładni”⁴⁴⁵.

W prawie Rady Europy EKPS zauważa, że jeśli realizacja prawa jest „wyjątkowo złożona i szczególnie kosztowna do rozwiązania”, jego stopniowa realizacja

443 UE, Rada Unii Europejskiej (2021), [zalecenie Rady \(UE\) 2021/1004 z dnia 14 czerwca 2021 r. w sprawie ustanowienia europejskiej gwarancji dla dzieci](#), ST/9106/2021/INIT, Dz.U. L 223 z 22.6.2021.

444 Zob. także UE, Komisja Europejska (2020), [Studium wykonalności na temat gwarancji dla dzieci, sprawozdanie końcowe](#), marzec 2020 r.

445 TSUE, [Stadt Wuppertal przeciwko Marii Elisabeth Bauer i Volker Willmeroth przeciwko Martinie BroBonn](#), C-569/16 i C-570/16, 6 listopada 2018 r.

jest oceniana według trzech kryteriów: po pierwsze, czy środki są podejmowane w rozsądnym czasie, aby osiągnąć cele karty; po drugie, czy postęp jest wymierny; i po trzecie, czy są „zgodne z maksymalnym wykorzystaniem dostępnych zasobów”⁴⁴⁶. EKPS przypomniał również państwowo o „wpływie ich wyborów na grupy najbardziej narażone, jak również na inne osoby w trudnej sytuacji”⁴⁴⁷.

EKPS twierdzi, chociaż dotyczy to szczególnego kontekstu prawa do zabezpieczenia społecznego, że kroki wstecz „w celu zapewnienia utrzymania i zrównoważonego rozwoju istniejącego systemu zabezpieczenia społecznego” są dopuszczalne pod warunkiem, że nie „podważają zasadniczej części ram krajowego systemu zabezpieczenia społecznego lub uniemożliwiają obywatelom korzystania z ochrony, jaką oferuje względem poważnego zagrożenia społecznego i ekonomicznego”⁴⁴⁸. ETPC również uznaje możliwość kroków wstecz, ale bada, czy wybrana metoda jest rozsądna i dostosowana do uzasadnionego celu⁴⁴⁹.

W kontekście prawa do nauki EKPS, zgodnie z podejściem Komitetu Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych ONZ, przyjął analityczne ramy przystępności, dostępności, akceptowalności i zdolności adaptacji⁴⁵⁰. Rozróżnienie dostępności i przystępności pojawiło się również w orzecznictwie ETPC. Kryteria lub istotne elementy dostępności, przystępności, akceptowalności i zdolności adaptacji służą do kierowania korzystającej z nich analizy w zakresie, w jakim dostępne jest stosowne orzecznictwo.

---

446 EKPS, *International Association Autism-Europe (IAAE) przeciwko Francji*, skarga nr 13/2002, 4 listopada 2003 r., pkt 53; zastosowano w EKPS, *European Action of the Disabled (AEH) przeciwko Francji*, skarga nr 81/2012, 11 września 2013 r., pkt 94-99.

447 EKPS, *International Association Autism Europe (IAAE) przeciwko Francji*, skarga nr 13/2002, 4 listopada 2003 r., pkt 53.

448 EKPS, *General Federation of Employees of the National Electric Power Corporation (GENOP-DEI) i Confederation of Greek Civil Servants' Trade Unions (ADEDY) przeciwko Grecji*, skarga nr 66/2011, 23 maja 2012 r., pkt 47.

449 ETPC, *Markovics i Inni przeciwko Węgrom*, decyzja o niedopuszczalności, nr 77575/11, 19828/13 i 19829/13, 24 czerwca 2014 r., pkt 37 i 39.

450 EKPS, *Mental Disability Advocacy Center (MDAC) przeciwko Bułgarii*, skarga nr 41/2007, 3 czerwca 2008 r., pkt 37.

8.2 Prawo do nauki

Główne punkty

- Ograniczenia dostępności edukacji muszą być przewidywalne, zgodne z uzasadnionym celem zgodnym z prawem, a także uzasadnione i niedyskryminujące.
- Poszanowanie religijnych i filozoficznych przekonań rodziców w edukacji dziecka nie wyklucza możliwości edukacji religijnej lub seksualnej w szkołach.
- Edukacja musi być dostosowana do potrzeb wszystkich dzieci, co wymaga specjalnych środków w odniesieniu do dzieci niepełnosprawnych oraz możliwości uczenia się w własnym języku dzieci należących do mniejszości.
- Dzieci mają prawo do nauki bez względu na ich przynależność państwową i status migracyjny.

W prawie Unii art. 14 ust. 2 **Karty praw podstawowych UE** gwarantuje prawo do nauki, w tym „możliwość korzystania z bezpłatnej nauki obowiązkowej”. W art. 14 ust. 3 zagwarantowano swobodę wyboru placówki edukacyjnej oraz prawo rodziców do zapewnienia wychowania i nauczania swoich dzieci zgodnie z własnymi przekonaniami religijnymi, filozoficznymi i pedagogicznymi. Europejski filar praw socjalnych obejmuje zasadę kształcenia, szkolenia i uczenia się przez całe życie⁴⁵¹.

W prawie Rady Europy art. 2 **protokołu nr 1 do EKPC** gwarantuje prawo do nauki. ETPC wyjaśnił, że ten artykuł nie zobowiązuje państwa do zapewnienia dostępu do edukacji; zapewnia on „prawo dostępu do instytucji edukacyjnych istniejących w danym czasie”⁴⁵². Ponadto prawo do nauki obejmuje również „możliwość czerpania korzyści z pobieranej nauki, to znaczy prawo do uzyskania, zgodnie z zasadami obowiązującymi w poszczególnych państwach, a także w takiej lub innej formie, urzędowego uznania ukończonej edukacji”⁴⁵³. Nie jest to jednak prawo absolutne; ograniczenia muszą być przewidywalne dla zainteresowanych i muszą służyć realizacji uzasadnionego celu. Środki dyscyplinarne,

451 UE (2017), *Europejski filar praw socjalnych*, 16 listopada 2017 r.

452 ETPC, *Sprawa związana z niektórymi aspektami prawnymi dotyczącymi używania języków w edukacji w Belgii przeciwko Belgii*, nr 1474/62, 1677/62, 1691/62, 1769/63, 1994/63 i 2126/64, 23 lipca 1968 r., pkt 4.

453 Zob. przypis 452.

w tym zawieszenie lub wykluczenie z instytucji oświaty, są dopuszczalne, pod warunkiem spełnienia warunków dotyczących dozwolonych ograniczeń⁴⁵⁴. ETPC ocenia, czy dane formy wydalenia z placówki oświatowej skutkują odmową prawa do nauki, biorąc pod uwagę takie czynniki, jak zabezpieczenia proceduralne, czas trwania wykluczenia, wysiłki na rzecz integracji i przewidziane alternatywne rozwiązania edukacyjne⁴⁵⁵. Dzieci mogą być również wydalone z placówki oświatowej ze względów zdrowotnych i bezpieczeństwa, na przykład jeśli są podejrzane o chorobę zakaźną, pod warunkiem że decyzja o wydaleniu pozostaje w mocy tylko tak długo, jak jest to konieczne⁴⁵⁶.

W ramach prawa do nauki rodzice mają prawo do poszanowania ich przekonań religijnych i filozoficznych. Jednak „warunki i planowanie programu nauczania należą do kompetencji” państwa⁴⁵⁷. Może ono również łączyć informacje i wiedzę o charakterze religijnym lub filozoficznym z programem nauczania, pod warunkiem że są „przekazywane w obiektywny, krytyczny i pluralistyczny sposób”⁴⁵⁸. Aby zabezpieczyć pluralizm i różnice w nauczaniu określonej religii lub filozofii, należy zapewnić rodzicom możliwość częściowego lub całkowitego zwolnienia dzieci z tej nauki, np. umożliwić nieuczestniczenie w określonych lekcjach lub w nauce religii jako całości⁴⁵⁹. W odniesieniu do sposobu, w jaki ETPC postępuje w tej kwestii z punktu widzenia niedyskryminacji, zob. [sekcja 2.1](#) i [sekcja 2.2](#)⁴⁶⁰.

Zgodnie z art. 17 ust. 2 zrewidowanej EKS państwa zobowiązują się do podjęcia „wszelkich koniecznych i odpowiednich środków zmierzających do [...] zapewnienia dzieciom i młodocianym bezpłatnego kształcenia na szczeblu podstawowym i średnim, a także podejmowania środków w celu popierania regularnego uczęszczania do szkoły”⁴⁶¹. Ponadto EKPS orzekł, że na mocy tych przepisów umawiające się państwa powinny zapewnić, że dzieci nielegalnie przebywające na ich terytoriach również mają dostęp do edukacji⁴⁶².

454 ETPC, *C.P. przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*, nr 300/11, 6 września 2016 r.

455 ETPC, *Ali przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*, nr 40385/06, 11 stycznia 2011 r., pkt 58.

456 ETPC, *Memlika przeciwko Grecji*, nr 37991/12, 6 października 2015 r.

457 ETPC, *Folgerø i Inni przeciwko Norwegii* [wielka izba], nr 15472/02, 29 czerwca 2007 r., pkt 84.

458 Zob. przypis 457.

459 Zob. przypis 457, pkt 85–102 oraz zdanie odrębne.

460 ETPC, *Grzelak przeciwko Polsce*, nr 7710/02, 15 czerwca 2010 r.

461 EKS z 1961 r. nie zawiera zapisu o prawie do nauki.

462 EKPS, *Médecins du Monde – International przeciwko Francji*, skarga nr 67/2011, 11 września 2012 r.

Ponadto instytucje oświatowe muszą być dostępne dla wszystkich bez dyskryminacji⁴⁶³. EKPS twierdzi, że „integracja dzieci niepełnosprawnych w szkołach ogólnodostępnych [...] powinna być normą, a uczenie w szkołach specjalnych musi być wyjątkiem”⁴⁶⁴. Państwa nie dysponują szerokim marginesem swobody odnośnie do wyboru rodzaju szkoły dla osób niepełnosprawnych; musi to być szkoła ogólnodostępna⁴⁶⁵. Sytuacje dotyczące różnic w traktowaniu w systemie edukacji z takich powodów, jak przynależność państwowa, status imigracyjny lub pochodzenie etniczne, opisane zostały w [rozdziale 3](#).

Zgodnie z orzecznictwem EKPS państwa dysponują szerokim marginesem swobody przy wyborze kulturowej stosowności materiałów dydaktycznych wykorzystywanych w edukacji w zakresie zdrowia seksualnego i reprodukcyjnego, ale muszą zapewnić niedyskryminującą naukę w zakresie zdrowia seksualnego i reprodukcyjnego, „która nie utrwała i nie wzmacnia wykluczenia społecznego, i nie neguje ludzkiej godności”⁴⁶⁶. Używane materiały dydaktyczne nie mogą „wzmacniać poniżających stereotypów”, na przykład dotyczących osób o orientacji nieheteroseksualnej⁴⁶⁷.

Wreszcie zdolność dostosowania edukacji do potrzeb wszystkich dzieci wymaga na przykład, żeby na potrzeby integracji dzieci niepełnosprawnych w szkołach powszechnych „zastosować rozwiązania w celu zaspokojenia ich szczególnych potrzeb”⁴⁶⁸ (zob. także [sekcja 3.5](#)).

Zgodnie z art. 12 ust. 3 [Konwencji ramowej o ochronie mniejszości narodowych](#) państwa-strony wyraźnie zobowiązują się promować równe szanse w dostępie do edukacji na wszystkich poziomach dla osób należących do mniejszości

463 W kwestii dzieci niepełnosprawnych, zob. więcej w [rozdziale 3](#) i [rozdziale 7](#).

464 EKPS, *Mental Disability Advocacy Center (MDAC) przeciwko Bułgarii*, skarga nr 41/2007, 3 czerwca 2008 r., pkt 35.

465 EKPS, *European Action of the Disabled (AEH) przeciwko Francji*, skarga nr 81/2012, 11 września 2013 r., pkt 78; EKPS, *Międzynarodowa Federacja Praw Człowieka (FIDH) i Inclusion Europe przeciwko Belgii*, skarga nr 141/2017, 9 września 2020 r.

466 EKPS, *International Centre for the Legal Protection of Human Rights (INTERIGHTS) przeciwko Chorwacji*, skarga nr 45/2007, 30 marca 2009 r., pkt 47.

467 Zob. przypisy 466, pkt 59 i 61; zob. także ETPC *Bayev i Inni przeciwko Rosji*, nr 67667/09, 20 czerwca 2017 r.; ETPC, *A.R. i L.R. przeciwko Szwajcarii*, nr 22338/15, 19 grudnia 2017 r.

468 EKPS, *Mental Disability Advocacy Center (MDAC) przeciwko Bułgarii*, skarga nr 41/2007, 3 czerwca 2008 r., pkt 35.

narodowych (zob. także [rozdział 3](#))⁴⁶⁹. W odniesieniu do dzieci należących do mniejszości narodowych art. 14 Konwencji zawiera prawo do pobierania nauki we własnym języku⁴⁷⁰. ETPC stwierdził, że prawo do nauki wiąże się z prawem do edukacji w języku narodowym (jako jednym z języków)⁴⁷¹.

Ze względu na rosnące znaczenie środowiska cyfrowego przyjęto w tej dziedzinie szereg dokumentów Rady Europy, w których zachęca się państwa do zapewnienia dzieciom dostępu do środowiska cyfrowego w sposób, który jest integracyjny i uwzględnia rozwijające się zdolności dzieci oraz szczególne okoliczności, w jakich znajdują się dzieci z grup szczególnie narażonych⁴⁷². Zaleca się również, aby edukacja w zakresie umiejętności cyfrowych była włączona do podstawowego programu nauczania od najwcześniejszych lat, z uwzględnieniem rozwijających się zdolności dzieci⁴⁷³.

8.2.1 Prawo do nauki dzieci migrujących

W prawie Unii podstawowe prawo dzieci do nauki, niezależnie od ich statusu migracyjnego, jest uznawane w zasadzie we wszystkich aspektach prawa migracyjnego UE⁴⁷⁴. **Dyrektywa w sprawie jednego zezwolenia**⁴⁷⁵ zapewnia

469 Zob. także Rada Europy, Komitet doradczy ds. Konwencji ramowej o ochronie mniejszości narodowych (2006), [Commentary on Education under the Framework Convention for the Protection of National Minorities](#), ACFC/25DOC(2006)002, 2 marca 2006 r., część 2.1.

470 Dodatkowe wyjaśnienia zob. także Rada Europy, Komitet doradczy ds. Konwencji ramowej o ochronie mniejszości narodowych, [Commentary on Education under the Framework Convention for the Protection of National Minorities](#) ACFC/25DOC(2006)002, 2 marca 2006 r., część 2.3. i [Thematic Commentary No. 3: The language rights of persons belonging to national minorities under the Framework Convention](#), ACFC/44DOC(2012)001 rev, 5 lipca 2012 r., część VI.

471 ETPC, [Catan i Inni przeciwko Mołdawii i Rosji](#) [wielka izba], nr 43370/04, 8252/05 i 18454/06, 19 października 2012 r., pkt 137.

472 Rada Europy, Komitet Ministrów (2018), [zalecenie CM/Rec\(2018\)7 w sprawie wytycznych dotyczących poszanowania, ochrony i realizacji praw dziecka w środowisku cyfrowym](#), 4 lipca 2018 r.

473 Rada Europy, Komitet Ministrów (2019), [zalecenie CM/Rec\(2019\)10 w sprawie rozwoju i promowania edukacji w zakresie obywatelstwa cyfrowego](#), 21 listopada 2019 r.; Rada Europy, Komitet Ministrów (2016), [zalecenie CM/Rec\(2016\)2 w sprawie internetu obywateli](#), 10 lutego 2016 r.

474 Np. UE, Parlament Europejski i Rada Unii Europejskiej (2011), [dyrektywa 2011/95/UE w sprawie norm dotyczących kwalifikowania obywateli państw trzecich lub bezpaństwowców jako beneficjentów ochrony międzynarodowej, jednolitego statusu uchodźców lub osób kwalifikujących się do otrzymania ochrony uzupełniającej oraz zakresu udzielanej ochrony](#) (wersja przekształcona) ([dyrektywa w sprawie kwalifikowania](#)), Dz.U. L 337 z 20.12.2011, s. 9, art. 27.

475 UE, Parlament Europejski i Rada Unii Europejskiej (2011), [dyrektywa 2011/98/UE w sprawie procedury jednego wniosku o jedno zezwolenie dla obywateli państw trzecich na pobyt i pracę na terytorium państwa członkowskiego oraz w sprawie wspólnego zbioru praw dla pracowników z państw trzecich przebywających legalnie w państwie członkowskim](#), Dz.U. L 343 z 23.12.2011.

równe traktowanie osób posiadających dokument pobytowy, a **dyrektywa w sprawie pobytu długoterminowego** zapewnia równe traktowanie obywateli państw trzecich będących rezydentami długoterminowymi⁴⁷⁶. Jednocześnie UE nie posiada kompetencji, aby określać treść lub zakres krajowych przepisów w obszarze edukacji. Zamiast tego UE chroni prawa dostępu dzieci migrantów do edukacji w ten sam lub, w zależności od ich statusu, w podobny sposób jak w przypadku obywateli. **Dyrektywa w sprawie studentów (2004/114/WE)** reguluje warunki wjazdu i pobytu obywateli państw trzecich na okres dłuższy niż trzy miesiące w celu podjęcia studiów, udziału w wymianie młodzieży szkolnej, odbycia szkolenia bez wynagrodzenia lub udziału w wolontariacie⁴⁷⁷. Ogólne warunki przyjmowania dzieci obejmują przedstawienie ważnego dokumentu podróznego, zgodę rodziców na planowany pobyt, ubezpieczenie na wypadek choroby oraz, jeżeli państwo członkowskie tego wymaga, dowód wniesienia opłaty za rozpatrzenie wniosku⁴⁷⁸. Na przykład od uczniów wymaga się przedstawienia dowodu uczestnictwa w programie wymiany młodzieży szkolnej prowadzonym przez organizację uznaną przez państwo członkowskie⁴⁷⁹. Stażyści niepobierający wynagrodzenia podlegają obowiązkowi przedstawienia wymaganych przez państwo członkowskie dowodów wskazujących, że w czasie swojego pobytu będą posiadać wystarczające środki na pokrycie kosztów utrzymania, szkolenia i podróży powrotnej⁴⁸⁰. Dostęp do działalności gospodarczej, w tym zatrudnienia, dla studentów szkół wyższych, podlega ograniczeniom⁴⁸¹.

Dzieci migrantów z państw UE, którzy przenieśli się do innego państwa członkowskiego UE na mocy prawa o swobodnym przepływie, korzystają w tym kontekście z najkorzystniejszych uprawnień. Mają prawo do korzystania z powszechnego kształcenia, nauki zawodu oraz kursów szkolenia zawodowego

476 UE, Rada Unii Europejskiej (2003), **dyrektywa Rady 2003/109/WE z dnia 25 listopada 2003 r. dotycząca statusu obywateli państw trzecich będących rezydentami długoterminowymi**, Dz.U. L 16 z 25.11.2004.

477 UE, Rada Unii Europejskiej (2004), **dyrektywa Rady 2004/114/WE w sprawie warunków przyjmowania obywateli państw trzecich w celu odbywania studiów, udziału w wymianie młodzieży szkolnej, szkoleniu bez wynagrodzenia lub wolontariacie** (dyrektywa w sprawie studentów), Dz.U. L 375 z 23.12.2004, s. 12.

478 Zob. przypis 477, art. 6.

479 Zob. przypis 477, art. 7.

480 Zob. przypis 477, art. 10.

481 Zob. przypis 477, art. 17.

na tych samych warunkach co obywatele tego państwa⁴⁸². Dotyczy to edukacji publicznej i prywatnej, obowiązkowej i nieobowiązkowej. TSUE zawsze dokonywał szerokiej interpretacji tego uprawnienia, aby zapewnić równy dostęp do edukacji, ale też w szerszym zakresie, do świadczeń społecznych związanych z edukacją, jak również wszelkich innych korzyści mających na celu uczestnictwo w edukacji. Na przykład w sprawie *Casagrande* dziecko pracownika migrującego miało dostęp do edukacyjnego stypendium socjalnego na mocy prawodawstwa UE o swobodnym przepływie⁴⁸³.

Ponadto prawodawstwo wprowadzone w latach 70. XX wieku zobowiązuje państwa członkowskie do zapewnienia dodatkowej nauki języka dla dzieci unijnych pracowników migrujących zarówno w języku państwa przyjmującego, jak i ich ojczystym, z uwagi na ułatwienie ich integracji w państwie przyjmującym oraz z ich państwem pochodzenia po ich późniejszym powrocie⁴⁸⁴. Mimo że wydaje się to zapewniać raczej hojne i wartościowe dodatkowe wsparcie dla dzieci po ich przyjęciu do szkoły w państwie przyjmującym, to realizacja w różnych państwach jest nierównomierna i coraz mniej praktyczna, biorąc pod uwagę liczbę różnych języków, jakie trzeba uwzględnić⁴⁸⁵.

Przykład: problem w sprawie *Baumbast i R przeciwko Secretary of State for the Home Department*⁴⁸⁶ stanowiło ustalenie, czy dwie córki niemieckiego pracownika migrującego, który przeniósł się do Wielkiej Brytanii wraz ze swoją kolumbijską żoną i córkami, mogą nadal uczęszczać tam do szkoły po tym, jak mężczyzna opuścił Wielką Brytanię, wyjeżdżając

482 UE, Parlament Europejski i Rada Unii Europejskiej (2011), [rozporządzenie \(UE\) nr 492/2011 w sprawie swobodnego przepływu pracowników wewnątrz Unii](#), Dz.U. L 141 z 27.5.2011 r., s. 1, art. 10 oraz Parlament Europejski i Rada Unii Europejskiej (2004) [dyrektywa 2004/38/WE w sprawie prawa obywateli Unii i członków ich rodzin do swobodnego przemieszczania się i pobytu na terytorium państw członkowskich](#), zmieniająca rozporządzenie (EWG) nr 1612/68 i uchylająca dyrektywy 64/221/EWG, 68/360/EWG, 72/194/EWG, 73/148/EWG, 75/34/EWG, 75/35/EWG, 90/364/EWG, 90/365/EWG i 93/96/EWG (dyrektywa w sprawie swobodnego przemieszczania się), Dz.U. L 158 z 30.4.2004, art. 24 ust. 1.

483 TSUE, C-9/74, *Donato Casagrande przeciwko Landeshauptstadt München*, 3 lipca 1974 r. Potwierdzone następnie w sprawach takich jak TSUE, C-3/90, *M.J.E. Bernini przeciwko Minister van Onderwijs en Wetenschappen*, 26 lutego 1992 r.

484 UE, Rada Unii Europejskiej (1977), [dyrektywa 77/486/EWG w sprawie kształcenia dzieci pracowników migrujących](#), Dz.U. L 199 z 25.7.1977, s. 32–33 (migrujące dzieci będące obywatelami państw trzecich są wyłączone z jej zakresu stosowania).

485 UE, Komisja Wspólnot Europejskich (1984), [sprawozdania Komisji w sprawie wdrażania dyrektywy 77/486/EWG](#), COM(84) 54 final i COM(88) 787 final z 10 lutego 1984 r.

486 TSUE, C-413/99, *Baumbast i R przeciwko Secretary of State for the Home Department*, 17 września 2002 r.

do państwa nienależącego do UE, pozostawiwszy swoją żonę i córki. TSUE stanął przed pytaniem, czy żona i córki mogą pozostać w państwie przyjmującym niezależnie od faktu, że pan Baumbast (poprzez którego rodzina otrzymała prawo pobytu) skutecznie zrzekł się swojego statusu unijnego pracownika migrującego. Decydującym czynnikiem dla TSUE był fakt, że dzieci zintegrowały się w systemie edukacji państwa przyjmującego, a wysiedlanie ich w tak krytycznym momencie ich edukacji byłoby zarówno szkodliwe, jak i nieproporcjonalne. Trybunał potwierdził znaczenie ciągłości w kształceniu dzieci, w kontekście skutecznego „zakotwiczenia” pobytu rodziny (w innym wypadku niekwalifikującej się) w państwie przyjmującym na czas trwania nauki dzieci migrujących.

Orzeczenie w sprawie *Baumbast* powtórzyło się w kolejnych sprawach⁴⁸⁷, a następnie zostało skodyfikowane w art. 12 ust. 3 [dyrektywy 2004/38/WE \(dyrektywa w sprawie swobodnego przepływu\)](#)⁴⁸⁸.

Dzieci obywateli państw trzecich mają prawo do edukacji *finansowanej ze środków publicznych* na tych samych warunkach co dzieci obywateli danego państwa, ale z wyłączeniem towarzyszących świadczeń, takich jak dodatki na utrzymanie⁴⁸⁹. Niektóre unijne instrumenty dotyczące imigracji zobowiązują państwa członkowskie do wdrożenia mechanizmów zapewniających wzajemne uznawanie i przenoszenie zagranicznych kwalifikacji, nawet w przypadku braku potwierdzającej dokumentacji (art. 28 [dyrektywy w sprawie kwalifikowania](#))⁴⁹⁰.

487 TSUE, C-480/08, *Maria Teixeira przeciwko London Borough of Lambeth i Secretary of State for the Home Department*, 23 lutego 2010 r.; TSUE, C-310/08, *London Borough of Harrow przeciwko Nimco Hassan Ibrahim i Secretary of State for the Home Department*, 23 lutego 2010 r.

488 UE, Parlament Europejski i Rada Unii Europejskiej (2004), [dyrektywa 2004/38/WE w sprawie prawa obywateli Unii i członków ich rodzin do swobodnego przemieszczania się i pobytu na terytorium państw członkowskich, zmieniająca rozporządzenie \(EWG\) nr 1612/68 i uchylająca dyrektywy 64/221/EWG, 68/360/EWG, 72/194/EWG, 73/148/EWG, 75/34/EWG, 75/35/EWG, 90/364/EWG, 90/365/EWG i 93/96/EWG](#), Dz.U. L 158 z 30.4.2004, art. 2 ust. 2 lit. c) i art. 12 ust. 3.

489 UE, Parlament Europejski i Rada Unii Europejskiej (2011), [dyrektywa w sprawie kwalifikowania \(dyrektywa 2011/95/UE\)](#), Dz.U. L 337 z 20.12.2011, art. 11; Rada Unii Europejskiej (2003), [dyrektywa w sprawie rezydentów długoterminowych \(dyrektywa 2003/109/WE\)](#), Dz.U. L 016 z 23.1.2004, art. 14; Rada Unii Europejskiej (2003), [dyrektywa 2003/86/WE w sprawie prawa dołączenia rodzin](#), Dz.U. L 251 z 3.10.2003, art. 14; Parlament Europejski i Rada Unii Europejskiej (2013), [dyrektywa w sprawie warunków przyjmowania \(2013/33/UE\)](#), Dz.U. L 180 z 29.6.2013, art. 14 lit. c).

490 UE, Parlament Europejski i Rada Unii Europejskiej (2011), [dyrektywa 2011/95/UE w sprawie norm dotyczących kwalifikowania obywateli państw trzecich lub bezpaństwowców jako beneficjentów ochrony międzynarodowej, jednolitego statusu uchodźców lub osób kwalifikujących się do otrzymania ochrony uzupełniającej oraz zakresu udzielanej ochrony \(wersja przekształcona\) \(dyrektywa w sprawie kwalifikowania\)](#), Dz.U. L 337 z 20.12.2011, s. 9.

Dzieci ubiegające się o azyl mają słabsze prawa edukacyjne, dlatego należy im zapewnić dostęp do systemu edukacyjnego państwa przyjmującego na *podobnych*, ale niekoniecznie *takich samych* warunkach jak obywatelom⁴⁹¹. Edukacja może być zapewniana w ośrodkach zakwaterowania zamiast w szkołach, a organy mogą opóźnić dzieciom osób ubiegających się o azyl dostęp do szkoły do trzech miesięcy od złożenia wniosku o udzielenie azylu. W przypadku gdy dostęp do systemu kształcenia nie jest możliwy ze względu na szczególną sytuację dziecka, państwo członkowskie jest zobowiązane udostępnić inne formy kształcenia (art. 14 ust. 3 [dyrektywy w sprawie ustanowienia norm dotyczących przyjmowania](#))⁴⁹².

W oparciu o prawo Rady Europy art. 2 protokołu nr 1 był stosowany w połączeniu z art. 14 do zabezpieczenia dostępu dzieci migrantów do edukacji (zob. także [sekcja 3.3](#)).

Przykład: w sprawie *Ponomaryovi przeciwko Bułgarii*⁴⁹³ ETPC rozstrzygał wymóg uiszczenia opłaty za naukę w szkole średniej przez dwójkę rosyjskich dzieci w wieku szkolnym nieposiadających prawa stałego pobytu. Trybunał stwierdził, że nakładanie opłat za szkołę średnią było w ich przypadku dyskryminujące, a tym samym sprzeczne z art. 14 EKPC w połączeniu z art. 2 protokołu nr 1 do EKPC⁴⁹⁴.

EKS chroni prawo dzieci migrantów do nauki zarówno bezpośrednio (art. 17 ust. 2), jak i pośrednio, nakładając ograniczenia dotyczące prawa do zatrudnienia dzieci w celu umożliwienia im uzyskania pełnych korzyści z kształcenia w ramach obowiązku szkolnego (art. 7)⁴⁹⁵.

Ponadto [Europejska konwencja o statusie prawnym pracowników migrujących](#)⁴⁹⁶ potwierdza prawo dostępu dzieci migrantów do kształcenia ogólnego

491 UE, Parlament Europejski i Rada Unii Europejskiej (2013), [dyrektywa w sprawie warunków przyjmowania \(2013/33/UE\)](#), Dz.U. L 180 z 29.6.2013. (Należy zauważyć, że na mocy [dyrektywy w sprawie kwalifikowania \(2011/95/UE\)](#), art. 27, dzieci uchodźców (którzy uzyskali prawo pobytu stałego) mają dostęp do edukacji na tych samych warunkach co obywatele).

492 UE, Parlament Europejski i Rada Unii Europejskiej (2013), [dyrektywa w sprawie warunków przyjmowania \(2013/33/UE\)](#), Dz.U. L 180 z 29.6.2013, s. 96–116.

493 ETPC, *Ponomaryovi przeciwko Bułgarii*, nr 5335/05, 21 czerwca 2011 r.

494 Zob. także [sekcja 3.3](#).

495 Zob. także EKPS, *European Committee for Home-Based Priority Action for the Child and the Family (EUROCEF) przeciwko Francji*, skarga nr 114/2015, 24 stycznia 2018 r.

496 Rada Europy, [Europejska konwencja o statusie prawnym pracowników migrujących](#), Seria Traktatów Rady Europy nr 93, 24 listopada 1977 r.

oraz szkolenia zawodowego w państwie przyjmującym „na tych samych zasadach i warunkach co pracownicy krajowi” (art. 14 ust. 1).

Na mocy prawa międzynarodowego prawo do równego dostępu do edukacji dzieci migrantów wspiera [międzynarodowa konwencja o ochronie praw wszystkich pracowników migrujących i członków ich rodzin](#) (art. 30)⁴⁹⁷.

Artykuł 28 [Konwencji o prawach dziecka](#) stanowi, że wszystkie dzieci mają prawo do bezpłatnego obowiązkowego nauczania podstawowego. Zgodnie z art. 29 ust. 1 lit. c) prawo to wykracza daleko poza równość w dostępie do edukacji i obejmuje przepisy dotyczące rozwoju tożsamości kulturowej dziecka, jak również języka i wartości państwa pochodzenia dziecka.

8.3 Prawo do zdrowia

Główne punkty

- Państwa mają obowiązek podejmowania działań przeciwko niosącym zagrożenie życia ryzykom, których organy są lub powinny być świadome.
- Organy krajowe muszą wszczynać skuteczne dochodzenia w sprawie śmierci człowieka.
- Na mocy EKS dzieci przebywające w państwie nielegalnie są uprawnione do opieki zdrowotnej w stopniu wykraczającym poza pilną pomoc medyczną.
- Akceptowalność opieki zdrowotnej wymaga świadomej zgody lub udzielenia zezwolenia.
- W prawie UE i na mocy EKS, z zastrzeżeniem kilku ograniczeń, dzieci migrantów są uprawnione do dostępu do pomocy społecznej i opieki zdrowotnej.

W prawie Unii art. 35 [Karty praw podstawowych UE](#) gwarantuje każdemu prawo do opieki zdrowotnej.

Dzieci migrantów UE po trzech miesiącach pobytu w państwie przyjmującym mogą korzystać z dostępu do opieki społecznej i pomocy medycznej na tych

⁴⁹⁷ Organizacja Narodów Zjednoczonych (1990), [Międzynarodowa Konwencja o ochronie praw wszystkich pracowników migrujących i członków ich rodzin](#), 18 grudnia 1990 r.

samych warunkach jak obywatele państwa przyjmującego⁴⁹⁸. Podobne prawa obowiązują dzieci osób, które uzyskały prawo pobytu długoterminowego w państwie członkowskim, chociaż te mogą być ograniczone do tak zwanych „świadczeń podstawowych”⁴⁹⁹. Jeśli chodzi o dzieci uchodźców i osób ubiegających się o azyl, państwa członkowskie muszą zapewnić im dostęp do odpowiedniej pomocy społecznej na równi z obywatelami państwa przyjmującego, ale prawa te mogą być ograniczone do „świadczeń podstawowych” (art. 29 [dyrektywy w sprawie kwalifikowania](#)). Prawo zobowiązuje państwa członkowskie do zapewnienia dostępu do dostatecznego wsparcia opieki zdrowotnej wymagającym szczególnego traktowania dzieciom migrantów. Na przykład dzieciom, które doświadczyły przemocy lub tortur, trzeba zapewnić wystarczającą pomoc medyczną i wsparcie psychiczne (rozdział IV przekształconej dyrektywy w sprawie przyjmowania, art. 21, art. 23 ust. 4 i art. 25). Dyrektywa w sprawie kwalifikowania zawiera podobne przepisy dotyczące dzieci migrantów wymagających szczególnego traktowania.

W prawie Rady Europy EKPC nie gwarantuje wyraźnie prawa do opieki zdrowotnej lub prawa do zdrowia. Jednakże ETPC zajmował się kilkoma sprawami związanymi ze zdrowiem w różnych okolicznościach. Po pierwsze, Trybunał zbadał zagadnienia związane ze zdrowiem zagrażające życiu dzieci. Zidentyfikował nałożony na państwo obowiązek podjęcia środków zapobiegawczych wobec zagrożeń dla zdrowia zagrażających życiu, o których państwo wie lub powinno wiedzieć.

Przykład: w sprawie *Oyal przeciwko Turcji* państwo nie podjęło działań prewencyjnych wobec rozprzestrzeniania się wirusa HIV poprzez przetaczanie krwi. W konsekwencji noworodek został zakażony wirusem HIV w trakcie przetaczania krwi w państwowym szpitalu. Mimo zaproponowanego zadośćuczynienia ETPC stwierdził, że przy braku pełnego zabezpieczenia medycznego na potrzeby leczenia oraz leków przez cały okres życia danego dziecka, państwo uchybiło zobowiązaniom zapewnienia satysfakcjonującego zadośćuczynienia, a tym samym naruszyło prawo do życia

498 UE, Parlament Europejski i Rada Unii Europejskiej (2004), [dyrektywa 2004/38/WE w sprawie prawa obywateli Unii i członków ich rodzin do swobodnego przemieszczania się i pobytu na terytorium państw członkowskich](#), Dz.U. L 158 z 30.4.2004, art. 24.

499 UE, Rada Unii Europejskiej (2003) [dyrektywa Rady 2003/109/WE z dnia 25 listopada 2003 r. dotycząca statusu obywateli państw trzecich będących rezydentami długoterminowymi](#), Dz.U. L 16 z 23.1.2004, art. 11 ust. 4.

(art. 2 EKPC)⁵⁰⁰. Trybunał nakazał ponadto państwu tureckiemu zapewnienie bezpłatnej i pełnej opieki medycznej przez okres życia ofiary.

Przykład: w sprawie *Iliya Petrov przeciwko Bułgarii*⁵⁰¹ dwunastoletni chłopiec doznał poważnego urazu w stacji transformatorowej. Stacja zlokalizowana była w parku, który stanowił częste miejsce spotkań dzieci i młodzieży, a drzwi do stacji nie były zablokowane. ETPC orzekł, że obsługa sieci elektrycznej jest działalnością, która stanowi podwyższone zagrożenie dla osób znajdujących się w pobliżu instalacji. Państwo ma obowiązek wprowadzić odpowiednie regulacje, w tym system kontroli prawidłowego stosowania zasad bezpieczeństwa. Trybunał orzekł, że uchybienie zobowiązaniu państwa do zapewnienia zabezpieczenia podstacji, chociaż wiedziało ono o problemach z bezpieczeństwem, stanowiło naruszenie prawa do życia (art. 2 EKPC)⁵⁰².

Ponadto państwa mają obowiązek pozytywnego działania na rzecz leczenia dzieci znajdujących się w szczególnie trudnej sytuacji, które znajdują się pod opieką organów państwowych (zob. także [rozdział 6](#) i [sekcja 7.3](#)).

Przykład: sprawa *Centre for Legal Resources w imieniu Valentin Câmpeanu przeciwko Rumunii*⁵⁰³ dotyczyła zakażonego wirusem HIV romskiego nastolatka z poważną niepełnosprawnością intelektualną, który cierpiał również na gruźlicę, zapalenie płuc i zapalenie wątroby, i zmarł w wieku 18 lat. Przez całe swoje życie znajdował się pod opieką państwa. ETPC stwierdził poważne braki w procesie decyzyjnym w zakresie dostarczania leków i opieki, a także utrzymującego się braku personelu medycznego niezbędnego do zapewnienia mu odpowiedniej opieki i leczenia. Tym samym został naruszony art. 2 EKPC⁵⁰⁴.

W zakresie zgody na leczenie ETPC uznał, że leczenie bez zgody rodziców stanowi naruszenie art. 8 EKPC, z wyjątkiem nagłych sytuacji.

500 ETPC, *Oyal przeciwko Turcji*, nr 4864/05, 23 marca 2010 r., pkt 71-72.

501 ETPC, *Iliya Petrov przeciwko Bułgarii*, nr 19202/03, 24 kwietnia 2012 r.

502 Zob. przypis 501.

503 ETPC, *Centre for Legal Resources w imieniu Valentin Câmpeanu przeciwko Rumunii* [wielka izba], nr 47848/08, 17 lipca 2014 r. Zob. więcej w opisie orzeczenia ETPC w [rozdziale 7](#).

504 Zob. także [rozdział 7](#).

Przykład: w sprawie *Glass przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*⁵⁰⁵ u dziecka z ciężką niepełnosprawnością zastosowano diacetylmorfinę, mimo silnego sprzeciwu jego matki. ETPC uznał, że decyzja władz szpitala o pominięciu sprzeciwu matki odnośnie do zaproponowanego leczenia przy braku zezwolenia sądu stanowiła naruszenie art. 8 EKPC⁵⁰⁶.

Przykład: w sprawie *M.A.K. i R.K. przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*⁵⁰⁷ dziewięcioletnią dziewczynkę poddano badaniu krwi i badaniom obrazowym bez zgody rodzica, mimo wyraźnego polecenia jej ojca, aby nie przeprowadzać żadnych dodatkowych badań, kiedy dziewczynka przebywa sama w szpitalu. Ze względu na brak potrzeby pilnego działania medycznego interwencje medyczne bez zgody rodzicielskiej odbyły się z naruszeniem prawa pacjentki do integralności cielesnej na mocy art. 8 EKPC⁵⁰⁸.

Jednocześnie ETPC podtrzymał zasadę najlepszego interesu dziecka w zakresie ochrony zdrowia, nawet w przypadku konfliktu z interesem lub życzeniami rodziców, m.in. w kontekście programów szczepień i decyzji o zakończeniu życia.

Przykład: w sprawie *Vavříčka i Inni przeciwko Republice Czeskiej*⁵⁰⁹ skarżący złożyli skargę na konsekwencje nieprzestrzegania w Czechach ogólnego ustawowego obowiązku zapewnienia rutynowych szczepień dzieci przeciwko chorobom, które są dobrze znane medycynie. Przestrzegania tego obowiązku nie można było fizycznie wyegzekwować. Jednak rodzice, którzy nie zastosowali się do tego obowiązku bez uzasadnionej przyczyny, mogli zostać ukarani grzywną, a dzieci nieszczepione nie były przyjmowane do przedszkoli (wyjątek zrobiono dla tych, które nie mogą być szczepione z powodów zdrowotnych). Trybunał uznał, że obowiązek szczepień i jego bezpośrednie konsekwencje stanowiły ingerencję w rozumieniu art. 8 EKPC. Państwa mają jednak obowiązek stawiać w centrum wszystkich decyzji dotyczących zdrowia i rozwoju dziecka, a także dzieci jako grupy, najlepszy interes dziecka. Jeżeli chodzi o uodpornienie, celem państw jest ochrona każdego dziecka przed poważnymi chorobami

505 ETPC, *Glass przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*, nr 61827/00, 9 marca 2004 r.

506 Zob. przypis 505, pkt 83.

507 ETPC, *M.A.K. i R.K. przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*, nr 45901/05 i 40146/06, 23 marca 2010 r.

508 Zob. przypis 507, pkt 79.

509 ETPC, *Vavříčka i Inni przeciwko Republice Czeskiej*, nr 47621/13, 8 kwietnia 2021 r.

poprzez szczepienie lub pośrednio dzięki odporności zbiorowej. Na tej podstawie Trybunał uznał, że polityka zdrowotna państwa była zgodna z najlepszym interesem dziecka, a ponieważ obowiązek szczepień, o którym mowa, był również racjonalnie proporcjonalny do realizowanych uzasadnionych celów, państwo nie przekroczyło w niniejszej sprawie swojego marginesu oceny ani nie naruszyło EKPC.

Przykład: w sprawie *Parfitt przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*⁵¹⁰ pięcioletnia córka skarżącej cierpiała na ostrą encefalopatię martwiczą i znajdowała się w trwałym stanie wegetatywnym bez perspektyw na poprawę. Brytyjski High Court wydał oświadczenie, że wycofanie leczenia przez szpital opiekujący się córką skarżącej nie byłoby niezgodne z prawem. Trybunał, mając na uwadze margines oceny przyznany organom w takich przypadkach, nie dopatrzył się naruszenia art. 2 EKPC. Sąd krajowy wziął pod uwagę opinie 12 cenionych lekarzy specjalistów. Trybunał rozpatrzył z należytą uwagą i starannością życzenia skarżącej, ale doszedł do wniosku, że inwazyjna opieka jej córki stanowi nieprzerwany ciężar nieprzynoszący żadnych korzyści. Pomimo domniemania, że życie powinno być chronione, sąd krajowy uznał, że przedłużenie życia dziecka nie leży w jego najlepszym interesie. Skargę uznano zatem za niedopuszczalną⁵¹¹.

Zgodnie z art. 6 i 8 [konwencji z Oviedo](#)⁵¹², jeżeli dziecko nie ma zdolności prawnej do wyrażenia zgody na interwencję medyczną, interwencja taka może być przeprowadzona wyłącznie za zgodą jego przedstawiciela ustawowego, z wyjątkiem sytuacji nagłej. Chociaż konwencja z Oviedo nie zawiera wymogu dotyczącego zgody dziecka, jeżeli jest ono prawnie niezdolne do jej wyrażenia, to stanowi, że stanowisko małoletniego musi być uwzględnione „jako czynnik, którego znaczenie wzrasta w zależności od wieku i stopnia dojrzałości” (art. 6 ust. 2). Uwzględniając potrzebę uznania rozwijającej się zdolności dzieci do podejmowania decyzji, także w sprawach dotyczących ich własnego zdrowia, Rada Europy przygotowuje przewodnik zawierający zasady i dobre praktyki angażowania dzieci w podejmowanie decyzji medycznych⁵¹³. Badania genetyczne dzieci

510 ETPC, *Parfitt przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*, nr 18533/21, 20 kwietnia 2021 r.

511 Zob. także ETPC, *Gard i Inni przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*, nr 39793/17, 27 czerwca 2017 r.

512 Rada Europy (1997), [Konwencja o ochronie praw człowieka i godności ludzkiej w odniesieniu do stosowania biologii i medycyny](#) (Konwencja o prawach człowieka i biomedycynie), Seria Traktatów Rady Europy nr 164, 4 kwietnia 1997 r.

513 Więcej informacji można znaleźć na [stronie internetowej Rady Europy poświęconej przewodnikowi](#).

należy odłożyć do czasu osiągnięcia przez nie zdolności do podejmowania decyzji, chyba że taka zwłoka byłaby szkodliwa dla ich zdrowia lub dobra⁵¹⁴.

Ponadto na mocy art. 11 EKS państwa-strony zobowiązują się podjąć stosowne środki zmierzające do zapewnienia ułatwień w zakresie poradnictwa oraz oświaty, dla poprawy stanu zdrowia i rozwijania indywidualnej odpowiedzialności w sprawach zdrowia⁵¹⁵. Pomoc społeczna i medyczna są zagwarantowane na mocy art. 13 EKS każdej osobie, która nie posiada dostatecznych środków i która nie jest zdolna do zapewnienia ich sobie z innych źródeł. Co więcej, w 2011 r. Komitet Ministrów przyjął *wytyczne w sprawie opieki zdrowotnej przyjaznej dzieciom*.⁵¹⁶

Jak wskazują poniższe przykłady, EKPS utrzymuje, że dzieci migrantów przebywających w państwie nielegalnie są uprawnione do opieki zdrowotnej w zakresie wykraczającym poza pilną pomoc medyczną. EKS zawiera wiele odniesień do praw dzieci do opieki społecznej i świadczeń zdrowotnych (art. 11, 12, 13, 14, 16 i 17), które mają zastosowanie niezależnie od statusu migracyjnego dzieci.

Przykład: decyzja EKPS w sprawie *International Federation of Human Rights Leagues (FIDH) przeciwko Francji*⁵¹⁷ dotyczyła przyjęcia przez Francję ustawy, która znosiła zwolnienie imigrantów o nieuregulowanej sytuacji i bardzo niskich dochodach z opłaty za leczenie medyczne, nakładając na nich obowiązek opłaty za opiekę medyczną. EKPS orzekł, że osobom, które nie osiągnęły jeszcze pełnoletności, w tym dzieciom bez opieki, trzeba zapewnić bezpłatną opiekę medyczną.

Przykład: w sprawie *Defence for Children International (DCI) przeciwko Belgii*⁵¹⁸ EKPS stwierdził naruszenie art. 17 EKS z powodu ograniczeń w zakresie pomocy medycznej nałożonych na dzieci migrantów nieposiadających

514 Rada Europy (2018), *Dodatkowy protokół do konwencji o prawach człowieka i biomedycynie dotyczący testów genetycznych dla celów zdrowotnych*, Seria Traktatów Rady Europy nr 203, 27 listopada 2018 r.

515 Edukacja seksualna i dotycząca zdrowia reprodukcyjnego, zob. także edukacja (sekcja 8.2).

516 Rada Europy, Komitet Ministrów (2011), *Wytyczne w sprawie opieki zdrowotnej przyjaznej dzieciom*, 21 września 2011 r.

517 EKPS, *International Federation of Human Rights Leagues (FIDH) przeciwko Francji*, skarga nr 14/2003, 8 września 2004 r., pkt 35–37.

518 EKPS, *Defence for Children International (DCI) przeciwko Belgii*, skarga nr 69/2011, 23 października 2012 r.

dokumentów. Komitet potwierdził „prawo nieletnich migrantów przebywających nielegalnie w kraju do otrzymania świadczeń opieki zdrowotnej wykraczających poza pilną pomoc medyczną, w tym do opieki podstawowej i specjalistycznej, a także pomocy psychologicznej”. Stwierdził również, że brak ośrodków przyjmujących małoletnich cudzoziemców przebywających w kraju nielegalnie powoduje, że dostęp do opieki zdrowotnej jest utrudniony. Ponadto uznał, że przyczyny złego stanu zdrowia można usunąć tylko wtedy, gdy zapewni się dzieciom mieszkania i domy zastępcze. W związku z tym uznał, że doszło do naruszenia art. 11 ust. 1 i 3 EKS ze względu na brak mieszkań i domów zastępczych⁵¹⁹.

Europejska konwencja o statusie prawnym pracowników migrujących⁵²⁰ podobnie stanowi, że pracownicy migrujący zatrudnieni zgodnie z prawem w innym państwie oraz ich rodziny powinni mieć zapewnione równe traktowanie w dziedzinie pomocy społecznej i medycznej (art. 19). W prawie międzynarodowym bardziej kompleksowe postanowienia dotyczące prawa do opieki zdrowotnej można znaleźć w art. 12 *Międzynarodowego paktu praw gospodarczych, społecznych i kulturalnych*⁵²¹ oraz w art. 24 *Konwencji o prawach dziecka*. W instrumentach tych kładzie się nacisk na profilaktykę i leczenie. Komitet Praw Dziecka ONZ podkreśla znaczenie dostępu do jak najwyższego poziomu opieki zdrowotnej i żywienia w okresie wczesnego dzieciństwa⁵²² oraz dostępu młodzieży do informacji na temat zdrowia seksualnego i reprodukcyjnego⁵²³. Wyjaśnił również, że prawo dzieci do opieki zdrowotnej pociąga za sobą „prawo do kontrolowania swojego zdrowia i ciała, w tym wolności seksualnej i reprodukcyjnej, w celu dokonywania odpowiedzialnych wyborów”⁵²⁴. Zachęca

519 Zob. także EKPS, *European Committee for Home-Based Priority Action for the Child and the Family (EUROCEF) przeciwko Francji*, nr 114/2015, 24 stycznia 2018 r.

520 Rada Europy (1977), *Europejska konwencja o statusie prawnym pracowników migrujących*, Seria Traktatów Rady Europy nr 93, 24 listopada 1977 r.

521 Organizacja Narodów Zjednoczonych, Zgromadzenie Ogólne (1966), *Międzynarodowy pakt praw gospodarczych, społecznych i kulturalnych*, 16 grudnia 1966 r., Organizacja Narodów Zjednoczonych, Zbiór traktatów ONZ, t. 993, s. 3.

522 Organizacja Narodów Zjednoczonych, Komitet Praw Dziecka (2006), *Komentarz ogólny nr 7 (2005). Wdrażanie praw dziecka we wczesnym dzieciństwie*, dokument ONZ CRC/C/GC/7/Rev.1, 20 września 2006, pkt 27.

523 Organizacja Narodów Zjednoczonych, Komitet Praw Dziecka (2003), *Komentarz ogólny nr 4 (2003). Zdrowie i rozwój młodzieży w okresie dojrzewania w kontekście Konwencji o prawach dziecka*, dokument ONZ CRC/GC/2003/4, 1 lipca 2003 pkt 28.

524 Organizacja Narodów Zjednoczonych, Komitet Praw Dziecka (2013), *Komentarz ogólny nr 15 (2013). Prawa dziecka do życia w zdrowiu na najwyższym możliwym poziomie, art. 24*, dokument ONZ CRC/C/GC/15, pkt 24.

państwa do „rozważenia umożliwienia dzieciom wyrażania zgody na pewne zabiegi i interwencje medyczne bez konieczności uzyskiwania zgody rodzica lub opiekuna, na przykład test na obecność wirusa HIV oraz na korzystanie z usług w zakresie zdrowia seksualnego i reprodukcyjnego, w tym edukacji i poradnictwa na temat zdrowia seksualnego, antykoncepcji i bezpiecznej aborcji”⁵²⁵.

8.4 Prawo do mieszkania

Główne punkty

- Prawo do mieszkania o odpowiednim standardzie jest zagwarantowane w art. 31 EKS.
- Dzieciom o nieregulowanym statusie pobytu w danym państwie należy zapewnić odpowiednie schronienie, a warunki życia w schroniskach muszą gwarantować poszanowanie godności ludzkiej.
- Według ETPC nieodpowiednie warunki mieszkaniowe nie uzasadniają umieszczenia dzieci w publicznych placówkach opieki.

W ramach prawa Unii w art. 34 ust. 3 Karty praw podstawowych UE przewiduje się prawo do pomocy mieszkaniowej w celu zwalczania wykluczenia społecznego i ubóstwa. Zgodnie z [dyrektywą w sprawie równości rasowej](#) podkreśla się, że zakwaterowanie należy do towarów i usług publicznie dostępnych, które powinny być dostępne i świadczone w sposób niedyskryminujący⁵²⁶. Nieodmienne traktowanie w zakresie dodatków mieszkaniowych ma zastosowanie do obywateli państw trzecich, którzy są rezydentami długoterminowymi. W prawie Unii dąży się do tego, aby członkowie rodzin obywateli państw trzecich nie stanowili obciążenia dla systemów pomocy społecznej państw członkowskich⁵²⁷. [Dyrektywa w sprawie prawa do łączenia rodzin](#) zawiera w odniesieniu do wniosku o łączenie rodzin wymóg dostarczenia dowodów, że członek rodziny rozdzielonej (tj. obywatel państwa trzeciego mający pozwolenie na pobyt o okresie ważności wynoszącym przynajmniej rok oraz

525 Zob. przypis 524, pkt 31.

526 UE, Rada Unii Europejskiej (2000), [dyrektywa Rady 2000/43/WE z dnia 29 czerwca 2000 r. wprowadzająca w życie zasadę równego traktowania osób bez względu na pochodzenie rasowe lub etniczne](#), Dz.U. L 180 z 19.7.2000, art. 3.

527 Zob. także FRA i ETPC (2020), [Podręcznik prawa europejskiego dotyczącego azylu, granic i imigracji](#) z dnia 17 grudnia 2020 r.

wobec którego istnieje uzasadnione przypuszczenie, że uzyska prawo stałego pobytu) ma zakwaterowanie uznawane za normalne dla porównywalnej rodziny w tym samym regionie. Zakwaterowanie to powinno spełniać ogólne standardy w zakresie zdrowia i bezpieczeństwa obowiązujące w danym państwie członkowskim⁵²⁸.

Dyrektywa w sprawie warunków przyjmowania uchodźców (art. 24 ust. 2) zobowiązuje państwa członkowskie do zakwaterowania ubiegających się o azyl dzieci bez opieki u krewnych, w rodzinach zastępczych lub w odpowiednich miejscach zamieszkania. TSUE orzekł, że materialnych warunków przyjęcia, w tym mieszkania, nie można odebrać tytułem sankcji, ponieważ pozbawiłoby to wnioskodawców ich podstawowych potrzeb.

Przykład: sprawa *Zubair Haqbin*⁵²⁹ dotyczyła wniosku o wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym w postępowaniu pomiędzy Zubair Haqbin a Federal Agency for the Reception of Asylum Seekers (Federalną agencją ds. przyjmowania osób ubiegających się o azyl) (Fedasil) w Belgii dotyczącym roszczenia o odszkodowanie wniesionego przez Zubair Haqbin przeciwko Fedasil, w następstwie dwóch decyzji tej agencji, które czasowo wykluczyły go z korzystania z materialnych warunków przyjmowania. Zubair Haqbin, narodowości afgańskiej, przybył do Belgii jako dziecko bez opieki i złożył wniosek o udzielenie ochrony międzynarodowej. Został umieszczony w ośrodku dla uchodźców, gdzie wdał się w bójkę z innymi mieszkańcami. W następstwie tego incydentu dyrektor ośrodka recepcyjnego podjął decyzję o odebraniu Z. Haqbinowi prawa do pomocy materialnej na okres 15 dni. TSUE po raz pierwszy orzekł w sprawie zakresu prawa przyznanego państwom członkowskim na podstawie art. 20 ust. 4 dyrektywy 2013/33/UE w sprawie ustanowienia norm dotyczących przyjmowania wnioskodawców ubiegających się o ochronę międzynarodową. Zgodnie z wykładnią TSUE państwo członkowskie nie może zastosować sankcji polegającej na odebraniu, nawet tymczasowo, prawa do korzystania z materialnych warunków przyjmowania, takich jak mieszkanie, żywność lub odzież, jeżeli skutkowałoby to pozbawieniem wnioskodawcy możliwości zaspokojenia jego najbardziej podstawowych potrzeb. Nałożenie innych

528 UE, Rada Unii Europejskiej (2003), *dyrektywa Rady 2003/86/WE z dnia 22 września 2003 r. w sprawie prawa do łączenia rodzin*, Dz.U. L 251 z 3.10.2003, s. 12–18, art. 7 ust. 1 lit. a).

529 TSUE, C-233/18, *Zubair Haqbin przeciwko Federaal Agentschap voor de opvang van asielzoekers*, 12 listopada 2019 r.

sankcji musi w każdych okolicznościach spełniać warunki dotyczące zasady proporcjonalności i poszanowania godności. W przypadku dziecka bez opieki przy ustalaniu tych sankcji należy wziąć pod uwagę przede wszystkim najlepszy interes dziecka.

W prawie Rady Europy w EKPC nie przewidziano ogólnego prawa do mieszkania, ale jeśli państwo decyduje się zapewnić zakwaterowanie, musi to zrobić w sposób niedyskryminujący.

Przykład: w sprawie *Bah przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*⁵³⁰ skarżąca, która legalnie zamieszkiwała w Wielkiej Brytanii, otrzymała zgodę na dołączenie do niej jej syna, pod warunkiem że nie będzie on miał możliwości korzystania ze środków publicznych. Wkrótce po przyjeździe syna skarżąca ubiegała się o pomoc w znalezieniu zakwaterowania. Ponieważ jej syn był jednak objęty kontrolą imigracyjną, odmówiono jej pierwszeństwa, do którego zwykle uprawniałby ją jej status osoby bezdomnej z małoletnim dzieckiem. Organy ostatecznie pomogły jej znaleźć nowe zakwaterowanie, a później zapewniły jej mieszkanie socjalne. Skarżąca wniosła skargę, twierdząc, że odmowa przyznania jej pierwszeństwa była dyskryminująca. ETPC orzekł, że wprowadzenie kryteriów na potrzeby rozdzielania ograniczonych zasobów, takich jak mieszkania socjalne jest uzasadnione, pod warunkiem że takie kryteria nie są arbitralne ani dyskryminujące. Nie było nic arbitralnego w odmówieniu pierwszeństwa skarżącej, która sprowadziła do kraju swojego syna, mając pełną świadomość warunku towarzyszącego udzieleniu mu zgody na wjazd. Ponadto skarżąca w rzeczywistości nigdy nie była bezdomna i gdyby rzeczywiście pojawiło się zagrożenie bezdomnością, istniały też inne obowiązki ustawowe, w myśl których organ lokalny miałby obowiązek udzielić pomocy skarżącej i jej synowi. W konsekwencji nie doszło do naruszenia art. 14 w związku z art. 8 EKPC.

ETPC badał również przypadki eksmisji rodzin Trawelerów z pól kempingowych⁵³¹.

Przykład: sprawa *Winterstein i Inni przeciwko Francji*⁵³² dotyczyła postępowania o eksmisję wszczętego przeciwko kilku rodzinom Trawelerów, które

530 ETPC, *Bah przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*, nr 56328/07, 27 września 2011 r.

531 ETPC, *Connors przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*, nr 66746/01, 27 maja 2004 r.

532 ETPC, *Winterstein i Inni przeciwko Francji*, nr 27013/07, 17 października 2013 r.

od wielu lat mieszkali w tym samym miejscu. Sądy krajowe wydały nakazy eksmisji rodzin pod groźbą kary. Chociaż nakazów nie wykonano, wiele rodzin wyprowadziło się. Tylko czterem rodzinom zapewniono alternatywne zakwaterowanie w mieszkaniach socjalnych; nie utworzono tzw. miejsc dla rodzin, w których miały być zakwaterowane pozostałe rodziny. Ze względu na specyficzne okoliczności tej sprawy, zasada proporcjonalności wymagała szczególnego uwzględnienia konsekwencji eksmisji i ryzyka, że rodziny zostaną pozbawione dachu nad głową. Organy krajowe początkowo tego nie zrobiły. Ponadto w licznych instrumentach międzynarodowych i Rady Europy podkreślano, że w przypadku przymusowego wysiedlenia Romów lub Trawelerów należy zapewnić im alternatywne zakwaterowanie, pamiętając, że należą oni do mniejszości szczególnie narażonej na zagrożenia. W związku z tym Trybunał uznał, że prawa skarżących z art. 8 zostały naruszone.

ETPC pośrednio zajął się problemem jakości mieszkań, stwierdzając, że nieodpowiednie warunki mieszkaniowe nie uzasadniają umieszczenia dzieci w publicznych placówkach opieki⁵³³ (zob. także [sekcja 5.2](#) i [sekcja 6.2](#)). ETPC miał również okazję rozważyć pozytywne zobowiązania państwa w kontekście opieki i warunków życia wobec dzieci cudzoziemskich bez opieki, nawet jeśli przebywają one w kraju nielegalnie.

Przykład: sprawa *Khan przeciwko Francji*⁵³⁴ dotyczyła niezapewnienia przez organy francuskie opieki nad małoletnim cudzoziemcem bez opieki przed i po likwidacji prowizorycznych obozów utworzonych w południowej części lande de Calais („wrzosowiska Calais”). Skarżący, który przybył do Francji jako 11-latek, mieszkał w obozie przez sześć miesięcy w środowisku wyraźnie nieodpowiednim dla dzieci, charakteryzującym się w szczególności niezdrowymi, niepewnymi i niebezpiecznymi warunkami. Sytuacja pogorszyła się po likwidacji obozu, co oznaczało zburzenie chaty, w której mieszkał skarżący, i ogólne pogorszenie warunków życia na tym terenie. Chociaż na skarżącym ciążył nakaz umieszczenia go w placówce, władze nie podjęły żadnych działań, aby go chronić. Chociaż organy krajowe stanęły przed skomplikowanym zadaniem zidentyfikowania dzieci

533 ETPC, *Wallová i Walla przeciwko Republice Czeskiej*, nr 23848/04, 26 października 2006 r., pkt 73–74; ETPC, *Havelka i Inni przeciwko Republice Czeskiej*, nr 23499/06, 21 czerwca 2007 r., pkt 57–59.

534 ETPC, *Khan przeciwko Francji*, nr 12267/16, 28 lutego 2019 r.

wśród wszystkich osób obecnych na miejscu i zapewnienia im odpowiedniej opieki, Trybunał nie był przekonany, że zrobili wszystko, czego można było od nich rozsądnie oczekiwać, w celu wypełnienia pozytywnego obowiązku w tej sprawie, biorąc pod uwagę, że skarżący, jako małoletni cudzoziemiec bez opieki, przebywający nielegalnie na terytorium kraju, należał tym samym do jednej z najbardziej narażonych na zagrożenia grup społecznych. Połączenie środowiska, w którym żył skarżący, i niewykonania nakazu ochrony stanowiło przejaw poniżającego traktowania i naruszenie art. 3 EKPC.

Prawo do mieszkania o odpowiednim standardzie jest zagwarantowane w art. 31 EKS. EKPS twierdzi, że „na mocy art. 31 ust. 1 mieszkanie o odpowiednim standardzie oznacza mieszkanie, które jest bezpieczne z sanitarnego i zdrowotnego punktu widzenia, tj. które musi posiadać wszystkie podstawowe udogodnienia, takie jak sieć wodociągowa, ogrzewanie, wywóz śmieci, urządzenia sanitarne i elektryczność, jak również musi być bezpieczne pod względem konstrukcji, nieprzepiętione i związane z gwarancją ciągłości najmu popartą prawem”⁵³⁵. Eksmisje są dopuszczalne, jeśli są uzasadnione i prowadzone z poszanowaniem godności oraz jeśli udostępnione jest zastępcze zakwaterowanie⁵³⁶. Warunki życia w schronisku „powinny być takie, żeby pozwalały na życie w zgodzie z godnością ludzką [...] [i] muszą spełniać wymogi w zakresie bezpieczeństwa, zdrowia i higieny, w tym być wyposażone w podstawowe udogodnienia, czyli dostęp do czystej wody, odpowiednie oświetlenie i ogrzewanie. Podstawowe wymogi dotyczące tymczasowego mieszkania obejmują także bezpieczeństwo bezpośredniego otoczenia”⁵³⁷.

W odniesieniu do zakwaterowania dla dzieci cudzoziemskich o nieuregulowanym statusie EKPS jest zdania, że zarówno niezapewnienie żadnej formy zakwaterowania, jak i zapewnienie nieodpowiedniego zakwaterowania

535 EKPS, *Defence for Children International (DCI) przeciwko Niderlandom*, skarga nr 47/2008, 20 października 2009 r., pkt 43.

536 EKPS, *Europejskie Centrum Praw Romów (ERRC) przeciwko Włochom*, skarga nr 27/2004, 7 grudnia 2005 r., pkt 41; EKPS, *Médecins du Monde – International przeciwko Francji*, skarga nr 67/2011, 11 września 2012 r., pkt 74–75 i 80.

537 EKPS, *Defence for Children International (DCI) przeciwko Niderlandom*, skarga nr 47/2008, 20 października 2009 r., pkt 62; EKPS, *European Federation of National Organisations working with the Homeless (FEANTSA) przeciwko Niderlandom*, skarga nr 86/2012, 20 lipca 2014 r.

w hotelach, stanowi naruszenie art. 17 ust. 1 EKS⁵³⁸. Ponadto na mocy art. 31 ust. 2 EKS w sprawie zapobiegania bezdomności państwa są zobowiązane zapewnić odpowiednie schronienie dzieciom o nieuregulowanym statusie bez uciekania się do zatrzymania tych dzieci⁵³⁹.

8.5 Prawo do odpowiedniego standardu życia i prawo do zabezpieczenia społecznego

Główne punkty

- Dostęp do dodatków na dziecko i urlopu rodzicielskiego nie może być dyskryminujący.
- Zgodnie z prawem UE zakres zabezpieczenia społecznego młodych pracowników zatrudnionych na podstawie umowy o praktyki powinien być na tyle duży, żeby nie wykluczać ich z ogólnego zakresu ochrony.
- Zgodnie z EKS zawieszenie wypłacania dodatków rodzinnych z powodu wagarowania jest nieproporcjonalnym ograniczeniem prawa rodziny do ochrony ekonomicznej, społecznej i prawnej.

W prawie Unii art. 34 ust. 1 **Karty praw podstawowych UE** stanowi, że „Unia uznaje i szanuje prawo do świadczeń z zabezpieczenia społecznego oraz do usług społecznych” w przypadkach odpowiadających tradycyjnym obszarom zabezpieczenia społecznego (macierzyństwo, choroba, wypadki przy pracy, zależność lub podeszły wiek oraz utrata zatrudnienia). Prawo to obejmuje wszystkie osoby mające miejsce zamieszkania i przemieszczające się legalnie w obrębie Unii Europejskiej. UE uznaje prawo do pomocy społecznej wszystkim osobom pozbawionym wystarczających środków w celu zapewnienia godnej egzystencji oraz zwalczania wykluczenia społecznego i ubóstwa. Wszystkie te prawa określone są zgodnie z „zasadami ustanowionymi w prawie Unii oraz ustawodawstwach i praktykach krajowych” (art. 34 ust. 1 Karty). Artykuł 10

538 EKPS, *Defence for Children International (DCI) przeciwko Belgii*, skarga nr 69/2011, 23 października 2012 r., pkt 82–83. Zob. także FRA (2010), *Separated, asylum-seeking children in European Union Member States*, 7 grudnia 2010 r., s. 30.

539 EKPS, *Defence for Children International (DCI) przeciwko Niderlandom*, skarga nr 47/2008, 20 października 2009 r., pkt 64.

ust. 3 dyrektywy w sprawie równowagi między życiem zawodowym a prywatnym określa uprawnienia do urlopu ojcowskiego, urlopu rodzicielskiego i ruchomego czasu pracy⁵⁴⁰. Artykuł 11 dyrektywy w sprawie pobytu długoterminowego⁵⁴¹ stanowi, że rezydenci długoterminowi są traktowani na równi z obywatelami danego państwa w zakresie zabezpieczenia społecznego, pomocy społecznej i ochrony socjalnej w rozumieniu prawa krajowego. Zgodnie z art. 29 dyrektywy w sprawie kwalifikowania⁵⁴² osoby korzystające z ochrony międzynarodowej otrzymują w państwie członkowskim, które udzieliło takiej ochrony, niezbędną pomoc społeczną, równoważną pomocy zapewnianej obywatelom tego państwa członkowskiego. Państwa członkowskie zapewniają udostępnienie wnioskodawcom świadczeń materialnych w ramach przyjmowania w momencie złożenia przez nich wniosku o udzielenie ochrony międzynarodowej⁵⁴³.

Zgodnie z opinią TSUE, jeśli w celu uzyskania prawa do zasiłku wychowawczego państwo członkowskie wymaga od własnych obywateli jedynie posiadania miejsca zamieszkania na terytorium tego państwa, to od obywateli innych państw członkowskich UE nie może ono wymagać przedstawienia karty pobytu w celu uzyskania prawa do tych samych świadczeń⁵⁴⁴. Odmowa udzielenia urlopu rodzicielskiego niektórym kategoriom osób, takim jak matki zamawiające, których dzieci urodziły się dzięki umowie o macierzyństwo zastępcze, ma charakter dyskryminujący⁵⁴⁵. To samo dotyczy mężczyzn będących urzędnikami służby cywilnej, którym odmówiono udzielenia urlopu rodzicielskiego, jeśli

540 UE, Parlament Europejski i Rada Unii Europejskiej (2019), *dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2019/1158 z dnia 20 czerwca 2019 r. w sprawie równowagi między życiem zawodowym a prywatnym rodziców i opiekunów oraz uchylająca dyrektywę Rady 2010/18/UE*, Dz.U. L 188 z 12.7.2019.

541 UE, Rada Unii Europejskiej, *dyrektywa Rady 2003/109/WE z dnia 25 listopada 2003 r. dotycząca statusu obywateli państw trzecich będących rezydentami długoterminowymi*, Dz.U. L 16 z 23.01.2004.

542 UE, Parlament Europejski i Rada Unii Europejskiej (2019), *dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2011/95/UE z dnia 13 grudnia 2011 r. w sprawie norm dotyczących kwalifikowania obywateli państw trzecich lub bezpaństwowców jako beneficjentów ochrony międzynarodowej, jednolitego statusu uchodźców lub osób kwalifikujących się do otrzymania ochrony uzupełniającej oraz zakresu udzielanej ochrony (wersja przekształcona)*, Dz.U. L 337 z 20.12.2011.

543 UE, Parlament Europejski i Rada Unii Europejskiej (2013), *dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2013/33/UE z dnia 26 czerwca 2013 r. w sprawie ustanowienia norm dotyczących przyjmowania wnioskodawców ubiegających się o ochronę międzynarodową (wersja przekształcona)*, Dz.U. L 180 z 29.6.2013.

544 TSUE, C-85/96, *María Martínez Sala przeciwko Freistaat Bayern*, 12 maja 1998 r., pkt 60–65.

545 TSUE, C-363/12, *Z. przeciwko A Government Department i The Board of Management of a Community School* [wielka izba], 18 marca 2014 r.

ich żony nie pracują ani nie wykonują żadnego zawodu, chyba że z powodu poważnej choroby lub niepełnosprawności zostaną one uznane za niezdolne do sprostania potrzebom związanym z wychowywaniem dziecka⁵⁴⁶. Podobnie państwa członkowskie muszą ustanowić rozwiązanie dotyczące urlopu rodzicielskiego w przypadku narodzin bliźniąt, tak aby zagwarantować rodzicom traktowanie dostosowane do ich potrzeb. Może być to zapewnione poprzez uzależnienie długości urlopu rodzicielskiego od liczby urodzonych dzieci, a także przewidzieć inne środki, takie jak pomoc materialna lub finansowa⁵⁴⁷.

W ramach prawa Rady Europy ETPC zbadał przypadek domniemanej dyskryminacji w przyznawaniu urlopu rodzicielskiego i zasiłków rodzicielskich w kilku sprawach.

Przykład: w sprawie *Konstantin Markin przeciwko Rosji*⁵⁴⁸ mężczyźnie będącemu żołnierzem armii rosyjskiej odmówiono urlopu rodzicielskiego, zaś kobiety-żołnierze miały prawo do takiego urlopu. Zdaniem Trybunału wyłączenie żołnierzy mężczyzn z prawa do urlopu rodzicielskiego nie może być racjonalnie uzasadnione. Trybunał uznał, że ani szczególny kontekst sił zbrojnych i twierdzenia o zagrożeniu dla efektywności operacyjnej, ani argumenty o szczególnej roli kobiet w wychowywaniu dzieci lub tradycjach panujących w tym kraju, nie uzasadniają odmiennego traktowania. Trybunał orzekł zatem, że doszło do naruszenia art. 14 EKPC w związku z art. 8 EKPC.

Przykład: w sprawie *Yocheva i Ganeva przeciwko Bułgarii*⁵⁴⁹ pierwsza skarżąca złożyła skargę na dyskryminację jako samotna matka. Odmówiono jej miesięcznego dodatku dla rodzin, w których dzieci mają tylko jednego żyjącego rodzica, ponieważ ojciec jej dzieci nie był znany. ETPC stwierdził, że właściwe przepisy opierają się na przestarzałym i stereotypowym rozumieniu rodzin, które muszą posiadać dwoje rodziców prawnych. Jednocześnie dzieci, których ojciec był nieznan, zostały obiektywnie rzecz biorąc pozbawione opieki i ochrony jednego z rodziców w taki sam sposób, jak dzieci, których jedno z rodziców zmarło. Trybunał doszedł do wniosku,

546 TSUE, C-222/14, *Konstantinos Maïstrellis przeciwko Ypourgos Dikaiosynis, Diafaneias kai Anthropinon Dikaïomaton*, 16 lipca 2015 r., pkt 53.

547 TSUE, C-149/10, *Zoi Chatzi przeciwko Ypourgos Oikonomikon*, 16 września 2010 r., pkt 72-75.

548 ETPC, *Konstantin Markin przeciwko Rosji* [wielka izba], nr 30078/06, 22 marca 2012 r.

549 ETPC, *Yocheva i Ganeva przeciwko Bułgarii*, nr 18592/15 i 43863/15, 11 maja 2021 r.

że pierwsza ze skarżących była dyskryminowana zarówno ze względu na swój status rodzinny, jak i płeć, oraz że doszło do naruszenia art. 14 w związku z art. 8 EKPC.

Bardziej szczegółowe postanowienia dotyczące prawa do zabezpieczenia społecznego, prawa do pomocy społecznej i medycznej, a także prawa do korzystania ze służb opieki społecznej można znaleźć w art. 12–14 EKS. W art. 16 EKS wyraźnie wymieniono świadczenia społeczne i rodzinne jako sposób promowania ekonomicznej, prawnej i społecznej ochrony życia rodzinnego. W art. 30 EKS przewidziano prawo do ochrony przed ubóstwem i wykluczeniem społecznym⁵⁵⁰. Jeśli przepisy krajowe przewidują przyznawanie świadczeń socjalnych, zależnie lub nie od wcześniejszego opłacania składek, pewne roszczenia dotyczące zabezpieczenia społecznego mogą być objęte zakresem stosowania art. 1 [protokołu nr 1 do EKPC](#)⁵⁵¹.

Artykuł 12 EKS zobowiązuje państwa do ustanowienia lub utrzymywania systemu zabezpieczenia społecznego oraz do zabiegania o stopniowe podnoszenie systemu zabezpieczenia społecznego na wyższy poziom.

W art. 16 EKS wymaga się od państw zapewnienia ekonomicznej, prawnej i społecznej ochrony rodziny poprzez stosowne środki. Podstawowym środkiem powinny być świadczenia społeczne lub rodzinne, udzielane w ramach zabezpieczenia społecznego i dostępne powszechnie albo na podstawie kryterium dochodowego. Świadczenia te powinny stanowić wystarczające uzupełnienie dochodów dla znacznej liczby rodzin. EKPS ocenia adekwatność świadczeń rodzinnych (rodzicielskich) w stosunku do mediany dochodu ekwiwalentnego (Eurostat)⁵⁵². EKPS jest zdania, że brak jakiegokolwiek powszechnego systemu świadczeń rodzinnych jest niezgodny z EKS⁵⁵³.

EKPS uznaje jednak, że wypłata świadczeń na dzieci może być uzależniona od miejsca pobytu dziecka⁵⁵⁴. EKPS twierdzi, że wprowadzenie jedynie bardzo ograniczonej ochrony przed zagrożeniami społecznymi i gospodarczymi w odniesieniu do dzieci (w wieku 15–18 lat) zatrudnionych na podstawie specjalnych

550 Rada Europy, Komitet Ministrów (2019), [deklaracja Komitetu Ministrów w sprawie rozwiązania problemu ubóstwa dzieci](#), z dnia 11 grudnia 2019 r.

551 ETPC, [Stummer przeciwko Austrii](#) [wielka izba], nr 37452/02, 7 lipca 2011 r., pkt 82.

552 EKPS (2020), [konkluzje z 2019 – Austria](#), marzec 2020 r., s. 21.

553 EKPS (2011), [konkluzje 2011 – Turcja \(art. 16\)](#), 2011/def/TUR/16//EN, 9 grudnia 2011 r.

554 EKPS (2014), [konkluzje XX – 2 \(Hiszpania\)](#), listopad 2014 r., s. 23.

umów o praktyki (dzieci te miały prawo tylko do rzeczowych świadczeń chorobowych oraz zakresu ubezpieczenia od wypadków przy pracy na poziomie 1%) faktycznie wykluczało odrębną kategorię (małoletnich) pracowników z „ogólnego zakresu ochrony zapewnianej przez system zabezpieczenia społecznego”. Stanowi to zatem naruszenie obowiązku państwa do stopniowego podnoszenia systemu zabezpieczenia społecznego⁵⁵⁵.

Zawieszenie wypłacania dodatków rodzinnych z powodu wagarowania jest również nieproporcjonalnym ograniczeniem prawa rodziny do ochrony ekonomicznej, społecznej i prawnej.

Przykład: w skardze przeciwko Francji organizacja European Committee for Home-Based Priority Action for the Child and the Family (EUROCEF) argumentowała, że zawieszenie wypłacania dodatków rodzinnych jako środek mający zniechęcać do wagarowania było naruszeniem prawa rodziny do ochrony społecznej, prawnej i ekonomicznej zgodnie z art. 16 EKS. Uznając ten środek za nieproporcjonalny do zamierzonego celu, Komitet zwrócił uwagę, że „zaskarżony środek polegający na zawieszeniu i ewentualnie wycofaniu dodatków rodzinnych sprawia, że rodzice ponoszą wyłączną odpowiedzialność za realizację celu, jakim jest przeciwdziałanie wagarom, oraz pogarsza sytuację gospodarczą i społeczną rodzin, których to dotyczy”⁵⁵⁶.

Europejska konwencja o statusie prawnym pracowników migrujących⁵⁵⁷ stanowi, że pracownicy migrujący zatrudnieni zgodnie z prawem w innym państwie oraz ich rodziny powinni mieć zapewnione równe traktowanie w dziedzinie zabezpieczenia społecznego (art. 18) oraz innych „usług służb socjalnych”, które ułatwiają im osiedlenie się w przyjmującym państwie (art. 10). Podobnie Europejska konwencja o zabezpieczeniu społecznym chroni prawa uchodźców i bezpaństwowców do dostępu do świadczeń w zakresie zabezpieczenia

555 EKPS, *General Federation of Employees of the National Electric Power Corporation (GENOP-DEI) i Confederation of Greek Civil Servants' Trade Unions (ADEDY) przeciwko Grecji*, skarga nr 66/2011, 23 maja 2012 r., pkt 48.

556 EKPS, *European Committee for Home-Based Priority Action for the Child and the Family (EUROCEF) przeciwko Francji*, skarga nr 82/2012, 19 marca 2013 r., pkt 42.

557 Rada Europy, *Europejska konwencja o statusie prawnym pracowników migrujących*, Seria Traktatów Rady Europy nr 93, 24 listopada 1977 r.

społecznego w państwie przyjmującym (w tym świadczeń rodzinnych dla dzieci)⁵⁵⁸.

Zgodnie z prawem międzynarodowym prawo do odpowiedniego poziomu życia jest zagwarantowane w art. 11 [Międzynarodowego paktu praw gospodarczych, społecznych i kulturalnych](#) oraz w art. 27 [Konwencji o prawach dziecka](#).

---

558 Rada Europy, [Europejska konwencja o zabezpieczeniu społecznym](#), Seria Traktatów Rady Europy nr 78, 14 grudnia 1972 r.

9

Migracja i azyl

UE	Omówione zagadnienia	Rada Europy
<p>TFUE, art. 21</p> <p>Karta praw podstawowych Unii Europejskiej, art. 7 (życie rodzinne) i art. 45 (swoboda przemieszczania się)</p> <p>Dyrektywa w sprawie swobodnego przemieszczania się (2004/38/WE)</p> <p>Dyrektywa w sprawie procedur azylowych (2013/32/UE)</p> <p>Rozporządzenie dublińskie (nr 604/2013)</p> <p>Rozporządzenie w sprawie kodeksu granicznego Schengen (nr 562/2006), załącznik VII, pkt 6</p> <p>TSUE, C-129/18, <i>SM przeciwko Entry Clearance Officer</i>, 26 marca 2019 r.</p> <p>TSUE, C-91/20, <i>LW przeciwko Bundesrepublik Deutschland</i>, 9 listopada 2021 r.</p>	<p>Wjazd i pobyt</p>	<p>EKPC, art. 8 (prawo do życia rodzinnego)</p> <p>EKS, art. 19</p>
<p>Dyrektywa w sprawie procedur azylowych (2013/32/UE), art. 25 ust. 5</p>	<p>Ocena wieku</p>	<p>EKPC, art. 8 (prawo do poszanowania życia prywatnego)</p> <p>EKPS, <i>European Committee for Home-Based Priority Action for the Child and the Family (EURO-CEF) przeciwko Francji</i>, skarga nr 114/2015, 2018 r.</p>

UE	Omówione zagadnienia	Rada Europy
<p>Dyrektywa w sprawie prawa do łączenia rodzin (2003/86/WE)</p> <p>Dyrektywa w sprawie kwalifikowania (2011/95/UE), art. 31</p> <p>Dyrektywa w sprawie warunków przyjmowania (2013/33/UE)</p> <p>Dyrektywa w sprawie tymczasowej ochrony (2001/55/WE)</p> <p>Rozporządzenie dublińskie (nr 604/2013)</p> <p>TSUE, C-550/16, <i>A i S przeciwko Staatssecretaris van Veiligheid en Justitie</i>, 12 kwietnia 2018 r.</p>	<p>Łączenie rodzin i dzieci odseparowanych od rodziców</p>	<p>EKPC, art. 8 (prawo do poszanowania życia prywatnego i rodzinnego)</p> <p>ETPC, <i>Jeunesse przeciwko Nederlandom</i> [wielka izba], nr 12738/10, 3 października 2014 r. (życie rodzinne, najlepszy interes dziecka)</p> <p>ETPC, <i>Gül przeciwko Szwajcarii</i>, nr 23218/94, 19 lutego 1996 r. (deportacja rodziny)</p> <p>ETPC, <i>Tuquabo-Tekle i Inni przeciwko Nederlandom</i>, nr 60665/00, 1 grudnia 2005 r.</p>
<p>Dyrektywa w sprawie warunków przyjmowania (2013/33/UE), art. 11</p> <p>Dyrektywa powrotowa (2008/115/WE), art. 17</p> <p>TSUE, C-528/15, <i>Policie ČR, Krajské ředitelství policie Ústeckého kraje, odbor cizinecké policie przeciwko Salah Al Chodor i in.</i>, 15 marca 2017 r.</p>	<p>Zatrzymywanie dzieci</p>	<p>EKPC, art. 5 (prawo do wolności)</p> <p>ETPC, <i>Mubilanzila Mayeka i Kaniki Mitunga przeciwko Belgii</i>, nr 13178/03, 12 października 2006 r. (zatrzymanie w celu wydalenia)</p> <p>ETPC, <i>S.F. i Inni przeciwko Bułgarii</i>, nr 8138/16, 7 grudnia 2017 r.</p> <p>ETPC, <i>A.M. i Inni przeciwko Francji</i>, nr 24587/12, 12 lipca 2016 r.</p> <p>ETPC, <i>Bistieva i Inni przeciwko Polsce</i>, nr 75157/14, 10 kwietnia 2018 r.</p> <p>ETPC, <i>R.R. i Inni przeciwko Węgrom</i>, nr 36037/17, 2 marca 2021 r. (zatrzymanie w strefie tranzytowej)</p> <p>ETPC, <i>Moustahi przeciwko Francji</i>, nr 9347/14, 25 czerwca 2020 r.</p>
<p>Dyrektywa w sprawie swobodnego przemieszczania się (2004/38/WE), preambuła (motyw 24), art. 7, 12 i 13 oraz art. 28 ust. 3 lit. b)</p> <p>TFUE, art. 20</p> <p>Dyrektywa powrotowa (2008/115/WE)</p>	<p>Wydalenie</p>	<p>EKPC, art. 8 (prawo do poszanowania życia prywatnego i rodzinnego)</p> <p>ETPC, <i>Üner przeciwko Nederlandom</i>, nr 46410/99, 18 października 2006 r.</p>

UE	Omówione zagadnienia	Rada Europy
Rozporządzenie dublińskie (604/2013) TSUE, C-112/20, <i>M. A. przeciwko État belge</i> , 11 marca 2021 r. TSUE, C-441/19, <i>TQ przeciwko Staatssecretaris van Justitie en Veiligheid</i> , 14 stycznia 2021 r. TSUE, C-648/11, <i>The Queen, na wniosek MA i in. przeciwko Secretary of State for the Home Department</i> , 6 czerwca 2013 r.		ETPC, <i>Tarakhel przeciwko Szwajcarii</i> [wielka izba], nr 29217/12, 4 listopada 2014 r. (deportacja dzieci)
Karta praw podstawowych Unii Europejskiej, art. 47–48 (prawo do skutecznego środka prawnego i dostępu do bezstronnego sądu, domniemanie niewinności i prawo do obrony) Rozporządzenie dublińskie (604/2013) Dyrektywa w sprawie kwalifikowania (2011/95/UE), art. 31 Dyrektywa w sprawie procedur azylowych (2013/32/UE), art. 7 i 25 Dyrektywa w sprawie ofiar (2012/29/UE), art. 8	Dostęp do wymiaru sprawiedliwości	EKPC, art. 13 (prawo do skutecznego środka odwoławczego) EKS, art. 16 Konwencja o statusie prawnym pracowników migrujących, art. 6 ETPC, <i>Rahimi przeciwko Grecji</i> , nr 8687/08, 5 kwietnia 2011 r. (skuteczne środki odwoławcze w przypadku odwołania dotyczącego warunków przetrzymywania)

Unia Europejska ma wyraźne kompetencje do stanowienia prawa w dziedzinie migracji i azylu i w szerokim zakresie to czyniła. Przepisy dotyczące dzieci migrujących regulują szereg sytuacji w zakresie migracji, w tym długoterminową migrację związaną z pracą, azyl i ochronę uzupełniającą, a także odnoszą się do sytuacji migrantów o nieuregulowanym statusie. Oprócz prawa do ochrony, które przysługuje dzieciom migrującym na mocy art. 24 [Karty praw podstawowych UE](#), w art. 18 i 19 Karty przewidziano prawo do azylu oraz ochronę w przypadku wydalenia lub ekstradycji. Unia Europejska zwróciła również uwagę na specyficzne potrzeby dzieci bez opieki, w tym w zakresie aspektów prawnych, takich jak: opieka prawna i przedstawicielstwo prawne, ocena wieku, poszukiwanie członków rodzin i łączenie rodzin, procedury udzielania azylu, zatrzymanie i wydalenie, a także aspektów odnoszących się do warunków życia dzieci, w tym zakwaterowania, opieki zdrowotnej, kształcenia i szkolenia, religii, norm kulturowych i wartości, rekreacji i wypoczynku, interakcji

społecznych i doświadczania rasizmu⁵⁵⁹. Istnieje bogate orzecznictwo TSUE dotyczące ochrony dzieci w kontekście azylu i migracji.

W ramach systemu Rady Europy cztery konwencje w szczególności przyczyniają się do wspierania praw dzieci migrantów w różnych kontekstach: [EKPC](#), [EKS](#), [Europejska konwencja o statusie prawnym pracowników migrujących](#), [Europejska konwencja o obywatelstwie](#). Niniejszy rozdział dotyczy przede wszystkim wdrażania postanowień EKPC, w szczególności art. 3 (ochrona przed nieludzkim i poniżającym traktowaniem), art. 5 (pozbawienie wolności) oraz art. 8 (prawo do poszanowania życia prywatnego i rodzinnego), rozpatrywanych osobno lub w związku z art. 14 (niedyskryminacja). Postanowienia te są stosowane do wspierania praw do łączenia rodzin, dostępu do wymiaru sprawiedliwości i pobytu w państwie przyjmującym w odniesieniu do dzieci będących migrantami i uchodźcami, dzieci ubiegających się o azyl oraz członków ich rodzin. Komitet Ministrów Rady Europy przyjął również zalecenie wzywające do [skutecznej opieki nad dziećmi bez opieki i odseparowanymi od rodziców](#) w kontekście migracji⁵⁶⁰.

Na szczeblu międzynarodowym, [Konwencja ONZ dotycząca statusu uchodźców](#)⁵⁶¹ oraz protokół z 1967 r. do niej stanowią główny instrument w dziedzinie międzynarodowej ochrony uchodźców. Ponadto wiele postanowień [Konwencji o prawach dziecka](#) i komentarzy ogólnych Komitetu Praw Dziecka stoi na straży praw dziecka w kontekście migracji i azylu, przy czym postanowienia te przyczyniły się opracowania środków prawnych na szczeblu europejskim⁵⁶².

559 Zob. także FRA (2010), *Separated, asylum-seeking children in European Union Member States*, 7 grudnia 2010 r.; FRA (2011), *Fundamental rights of migrants in an irregular situation in the European Union who are not removed*, 7 kwietnia 2017 r., s. 27–38; FRA (2011), *Migranci o nieuregulowanym statusie pobytu: dostęp do opieki zdrowotnej w 10 krajach członkowskich Unii Europejskiej*, 11 października 2011 r., s. 26–30; FRA (2018), *Prawa dziecka i wymiar sprawiedliwości. Wymogi dotyczące minimalnego wieku w UE*, 25 kwietnia 2018 r.; FRA (2020), *Fundamental rights of refugees, asylum applicants and migrants at the European borders*, 27 marca 2020 r.

560 Zob. także Rada Europy, Komitet Ministrów (2019), *zalecenie CM/Rec(2019)11 w sprawie skutecznej opieki nad dziećmi bez opieki i odseparowanymi od rodziców w kontekście migracji*, 11 grudnia 2019 r.

561 Organizacja Narodów Zjednoczonych, Zgromadzenie Ogólne (1951), *Konwencja dotycząca statusu uchodźców*, 28 lipca 1951 r., Organizacja Narodów Zjednoczonych, Zbiór traktatów ONZ, t. 189, s. 137.

562 Organizacja Narodów Zjednoczonych (2017), *wspólna uwaga ogólna nr 3 (2017) Komitetu Ochrony Praw Pracowników Migrujących i Członków ich Rodzin oraz Komitetu Praw Dziecka w sprawie praw człowieka przysługujących dzieciom w kontekście migracji międzynarodowej*, CMW/C/GC/3-CRC/C/GC/22, 16 listopada 2017 r.

W szczególności art. 8 chroni prawo dziecka do tożsamości, w tym do obywatelstwa, nazwiska i więzi rodzinnych; art. 9 gwarantuje, że odseparowane dzieci powinny utrzymywać kontakt z obojgiem rodziców, jeśli leży to w ich najlepszym interesie; art. 20 zapewnia szczególną ochronę każdemu dziecku, które jest czasowo lub na stałe pozbawione otoczenia rodzinnego; a art. 22 zapewnia dzieciom uchodźców prawo do szczególnej ochrony i pomocy. Większość indywidualnych skarg, które Komitet Praw Dziecka rozpatruje na podstawie trzeciego protokołu do Konwencji o prawach dziecka, odnosi się do dziedziny migracji lub azylu.

Kolejne sekcje dotyczą wjazdu i pobytu (sekcja 9.1), oceny wieku (sekcja 9.2), łączenia rodzin dzieci bez opieki (sekcja 9.3), zatrzymania (sekcja 9.4), wydalenia (sekcja 9.5) oraz dostępu do wymiaru sprawiedliwości (sekcja 9.6).

9.1 Wjazd i pobyt

Główne punkty

- Obywatele Unii Europejskiej mają prawo do swobodnego przemieszczania się w obrębie UE.
- Decyzje dotyczące wjazdu i pobytu dzieci należy podejmować w ramach odpowiednich mechanizmów i procedur oraz z uwzględnieniem dobra dziecka.

W prawie Unii charakter i zakres praw dziecka różni się znacznie w zależności od obywatelstwa dziecka i rodziców dziecka oraz w zależności od tego, czy dziecko migruje ze swoimi rodzicami czy samodzielnie.

Migracja obywateli Unii do innego państwa członkowskiego UE jest uznawana za swobodę przemieszczania się i jest regulowana różnymi instrumentami prawnymi. Prawa przyznane obywatelom UE są daleko idące i mają na celu stymulowanie optymalnej mobilności w całej UE. Po pierwsze, art. 21 **TFUE** stanowi, że obywatele Unii i członkowie ich rodzin mają prawo do swobodnego przemieszczania się i przebywania na terytorium państw członkowskich. Ponadto po przybyciu do państwa przyjmującego mają prawo do traktowania na równi z obywatelami tego państwa w odniesieniu do dostępu do pracy i warunków pracy, świadczeń socjalnych i pomocy społecznej, edukacji, opieki

zdrowotnej itp. Również w art. 45 [Karty praw podstawowych UE](#) gwarantuje się obywatelom Unii swobodę przemieszczania się.

Prawa dzieci, które przemieszczają się z rodzicami/opiekunami będącymi obywatelami Unii, reguluje [dyrektywa w sprawie swobodnego przemieszczania się](#)⁵⁶³. Stanowi ona, że członkowie rodziny mają prawo do wjazdu i pobytu w państwie przyjmującym wraz z przemieszczeniem się pierwszego obywatela UE do tego państwa lub po jego przeprowadzce (art. 5 ust. 1). Dla celów tej dyrektywy do członków rodziny zaliczane są biologiczne dzieci migranta będącego obywatelem Unii lub jego współmałżonka lub partnera, pod warunkiem że dzieci te nie ukończyły dwudziestego pierwszego roku życia lub „pozostają na utrzymaniu” rodzica (art. 2 ust. 2). Dzieci te mogą być zarówno obywatelami Unii, jak i obywatelami państw trzecich, pod warunkiem że wspomniana pierwsza osoba, z którą się przenieśli, jest obywatelem Unii. Przez pierwsze trzy miesiące po przeniesieniu się prawo pobytu rodziny jest bezwarunkowe, lecz później obywatele Unii, którzy chcą, aby ich dzieci pozostały z nimi w państwie przyjmującym, muszą wykazać, że posiadają wystarczające zasoby finansowe dla siebie i członków rodziny oraz pełne ubezpieczenie zdrowotne (art. 7). Dzieci i inni członkowie rodziny automatycznie nabywają prawo stałego pobytu po upływie pięciu kolejnych lat pobytu w państwie przyjmującym wraz z obywatelem Unii (art. 16 ust. 2 i art. 18). Od tego momentu nie podlegają już żadnym warunkom dotyczącym zasobów/ubezpieczenia zdrowotnego.

ETS orzekł również o prawach wjazdu i pobytu dzieci obywateli państw trzecich objętych *kafalą* z obywatelem Unii.

Przykład: w sprawie *SM przeciwko Entry Clearance Officer*⁵⁶⁴ obywatelowi Algierii, SM, odmówiono zezwolenia na wjazd na terytorium Zjednoczonego Królestwa jako adoptowanemu dziecku obywatela Europejskiego Obszaru Gospodarczego (EOG) w ramach algijskiego systemu kafala. Według TSUE pojęcie „zstępnego” obywatela Unii w rozumieniu dyrektywy 2004/38/WE „należy interpretować w ten sposób, że nie obejmuje

563 Należy zwrócić uwagę, że odpowiednie przepisy dyrektywy mają zastosowanie także na terytorium EOG. Zob. także [Porozumienie o Europejskim Obszarze Gospodarczym](#), 2 maja 1992 r., część III, [Swobodny przepływ osób, usług i kapitału](#), oraz [Umowa między Wspólnotą Europejską i jej państwami członkowskimi, z jednej strony, a Konfederacją Szwajcarską, z drugiej strony, w sprawie swobodnego przepływu osób](#), podpisana w Luksemburgu w dniu 21 czerwca 1999 r., weszła w życie dnia 1 czerwca 2002 r., Dz.U. L 114 z 30.4.2002, s. 6.

564 TSUE, C-129/18, *SM przeciwko Entry Clearance Officer*, 26 marca 2019 r.

ono dziecka, które zostało objęte stałą opieką prawną obywatela Unii w ramach algierskiego systemu *kafala*, ponieważ umieszczenie to nie tworzy między nimi żadnej więzi rodzinnej”. Jednak to do właściwych organów krajowych należy ułatwienie wjazdu i pobytu dziecka umieszczonego pod opieką prawną obywateli Unii w ramach algierskiego systemu *kafala* jako jednego z „innych członków rodziny” obywatela Unii, zgodnie z art. 3 ust. 2 dyrektywy 2004/38/WE i art. 24 ust. 2 Karty praw podstawowych. Należy tego dokonać poprzez przeprowadzenie wyważonej i rozsądnej oceny wszystkich okoliczności sprawy, która uwzględnia najlepszy interes dziecka. Jeżeli ocena wykaże, że dziecko i opiekun są postrzegani jako prowadzący prawdziwe życie rodzinne i że dziecko jest zależne od opiekuna, wówczas należy przyznać mu prawo wjazdu i pobytu.

Swoboda przemieszczania się obywateli państw trzecich, którzy nie są członkami rodziny migranta będącego obywatelem Unii, podlega większej liczbie ograniczeń. Obszar ten jest częściowo uregulowany przez prawo Unii, a częściowo przez krajowe przepisy dotyczące imigracji⁵⁶⁵.

W kontekście procedur dotyczących ochrony międzynarodowej dzieci są traktowane jako „osoby szczególnej troski”, których szczególną sytuację państwa członkowskie mają obowiązek uwzględnić podczas wprowadzania przepisów Unii⁵⁶⁶. Wymaga to od państw zidentyfikowania i uwzględnienia wszystkich szczególnych środków, których w szczególności dzieci ubiegające się o azyl mogą potrzebować po wjeździe na terytorium państwa przyjmującego. Artykuł 24 Karty praw podstawowych UE ma zastosowanie do wymogów dotyczących wjazdu i pobytu zawartych w przepisach prawnych UE w dziedzinie azylu, o ile odnoszą się one do dzieci. Wymaga się w nim, żeby we wszystkich działaniach dotyczących dzieci, zarówno podejmowanych przez władze publiczne, jak i instytucje prywatne, państwa członkowskie UE uwzględniły przede wszystkim najlepszy interes dziecka.

565 Rada Unii Europejskiej (2003), dyrektywa Rady 2003/86/WE z dnia 22 września 2003 r. w sprawie prawa do łączenia rodzin, Dz.U. L 251 z 3.10.2003.

566 Zob. w szczególności UE, Parlament Europejski i Rada Unii Europejskiej (2013), dyrektywa 2013/33/UE z dnia 26 czerwca 2013 r. w sprawie ustanowienia norm dotyczących przyjmowania wnioskodawców ubiegających się o ochronę międzynarodową (wersja przekształcona) (dyrektywa w sprawie warunków przyjmowania (wersja przekształcona)), Dz.U. L 180 z 29.6.2013, art. 21 oraz Parlament Europejski i Rada Unii Europejskiej (2008), dyrektywa 2008/115/WE z dnia 16 grudnia 2008 r. w sprawie wspólnych norm i procedur stosowanych przez państwa członkowskie w odniesieniu do powrotów nielegalnie przebywających obywateli państw trzecich (dyrektywa powrotowa), Dz.U. L 348 z 24.12.2008, art. 3 ust. 9.

Przykład: w sprawie *LW przeciwko Bundesrepublik Deutschland*⁵⁶⁷ wniosek o wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym dotyczył interpretacji dyrektywy 2011/95/UE odnośnie do statusu pobytowego dziecka posiadającego obywatelstwo tunezyjskie, urodzonego w Niemczech z ojca uznanego za uchodźcę syryjskiego i matki Tunezyjki, zamieszkujących w Niemczech. Trybunał orzekł, że państwo członkowskie nie może być pozbawione na podstawie korzystniejszych przepisów krajowych możliwości przyznania statusu uchodźcy małoletniemu dziecku obywatela państwa trzeciego posiadającego status uchodźcy. Dotyczy to również przypadków, w których dziecko urodziło się na terytorium tego państwa członkowskiego i nawet jeśli dziecko posiada obywatelstwo państwa trzeciego, w którym nie grozi mu prześladowanie, pod warunkiem, że dziecko nie podlega wykluczeniu (art. 12 ust. 2 dyrektywy) i że nie jest ono, ze względu na obywatelstwo lub inny element osobistego statusu prawnego, uprawnione w tym państwie członkowskim do lepszego traktowania niż to, które wynika z przyznania statusu uchodźcy.

Zasada ta stanowi podstawę wdrażania [dyrektywy 2013/32/UE](#) w sprawie wspólnych procedur udzielania i cofania ochrony międzynarodowej (dyrektywa w sprawie procedur azylowych)⁵⁶⁸ oraz rozporządzenia w sprawie ustanowienia kryteriów i mechanizmów ustalania państwa członkowskiego odpowiedzialnego za rozpatrzenie wniosku o udzielenie ochrony międzynarodowej złożonego w jednym z państw członkowskich przez obywatela państwa trzeciego lub bezpaństwowca ([rozporządzenie dublińskie](#)), o ile odnoszą się one do dzieci⁵⁶⁹. Oba dokumenty zawierają również szczegółowe gwarancje dla dzieci bez opieki, w tym dotyczące ich przedstawicielstwa prawnego. [Rozporządzenie \(WE\) nr 562/2006](#) w sprawie kodeksu granicznego Schengen zawiera wymóg sprawdzania przez funkcjonariuszy straży granicznej, czy osoby towarzyszące dzieciom sprawują nad nimi opiekę rodzicielską, w szczególności jeżeli dzieciom towarzyszy tylko jedna osoba dorosła i istnieją poważne podstawy do podejrzeń, że mogły one zostać bezprawnie zabrane spod opieki osoby

567 TSUE, C-91/20, *LW przeciwko Bundesrepublik Deutschland*, 9 listopada 2021 r.

568 UE, Parlament Europejski i Rada Unii Europejskiej (2013), [dyrektywa 2013/32/UE z dnia 26 czerwca 2013 r. w sprawie wspólnych procedur udzielania i cofania ochrony międzynarodowej](#), Dz.U. L 180 z 29.6.2013, s. 60, art. 25 ust. 6.

569 UE, Parlament Europejski i Rada Unii Europejskiej (2013), [rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady \(UE\) nr 604/2013 z dnia 26 czerwca 2013 r. w sprawie ustanowienia kryteriów i mechanizmów ustalania państwa członkowskiego odpowiedzialnego za rozpatrzenie wniosku o udzielenie ochrony międzynarodowej złożonego w jednym z państw członkowskich przez obywatela państwa trzeciego lub bezpaństwowca](#), Dz.U. L 180 z 29.6.2013, s. 31-59, art. 6.

sprawującej (osób sprawujących) nad nimi opiekę prawną. W takim przypadku straż graniczna musi dokładniej zbadać sprawę, aby wykryć wszelkie niespójności lub sprzeczności w podanych informacjach. W przypadku dzieci podróżujących bez opieki funkcjonariusze straży granicznej muszą upewnić się, za pomocą szczegółowej kontroli dokumentów podróży i dokumentów uzupełniających, że dzieci nie opuszczają terytorium państwa wbrew woli osoby sprawującej (osób sprawujących) nad nimi opiekę rodzicielską⁵⁷⁰.

Zgodnie z prawem Rady Europy prawo do poszanowania życia prywatnego i rodzinnego gwarantowane w art. 8 **EKPC** jest często przywoływane jako zabezpieczenie przed wydaleniem w sprawach dotyczących dzieci, co do których w innym przypadku uznano by, że nie potrzebują ochrony międzynarodowej, w tym ochrony uzupełniającej. W sprawach dotyczących dzieci stwierdzano naruszenia art. 8, ponieważ przymusowe oddzielenie od bliskich członków rodziny może mieć poważny wpływ na edukację dzieci oraz ich społeczną i emocjonalną stabilność i tożsamość⁵⁷¹.

Artykuł 19 **EKS** zobowiązuje państwa członkowskie do ułatwiania, w miarę możliwości, łączenia rodzin pracownikowi zagranicznemu, któremu zezwolono na osiedlenie się na danym terytorium.

Ponadto **zalecenie Komitetu Ministrów Rady Europy w sprawie skutecznej opieki nad dziećmi bez opieki i dziećmi odseparowanymi od rodziców w kontekście migracji** określa jasne zasady przewodnie, które mają na celu zapewnienie dzieciom migrującym ochrony, pomocy i bezpieczeństwa poprzez opiekę w oparciu o przekonanie, że szybkie wyznaczenie opiekunów i ich rola mają pierwszorzędne znaczenie dla działania w najlepszym interesie dziecka oraz dla zapewnienia poszanowania praw i dobra dziecka⁵⁷².

570 UE, Parlament Europejski i Rada Unii Europejskiej (2006), **rozporządzenie (WE) nr 562/2006 z dnia 15 marca 2006 r. ustanawiające wspólnotowy kodeks zasad regulujących przepływ osób przez granice (kodeks graniczny Schengen)**, Dz.U. L 105 z 13.4.2006, załącznik VII, pkt 6.

571 ETPC, *Şen przeciwko Niderlandom*, nr 31465/96, 21 grudnia 2001 r.; ETPC, *Tuquabo-Tekle i Inni przeciwko Niderlandom*, nr 60665/00, 1 grudnia 2005 r.

572 Rada Europy, Komitet Ministrów (2019), **zalecenie CM/Rec(2019)11 w sprawie skutecznej opieki nad dziećmi bez opieki i odseparowanymi od rodziców w kontekście migracji**, 11 grudnia 2019 r.

9.2 Ocena wieku

Główne punkty

- Ocena wieku oznacza procedury, przy użyciu których organy starają się ustalić wiek prawny migranta w celu określenia, których procedur i przepisów imigracyjnych należy przestrzegać⁵⁷³.
- Procedury oceny wieku muszą uwzględniać prawa dziecka.

W ramach prawa Unii art. 25 ust. 5 **dyrektywy w sprawie procedur azylowych** pozwala państwom członkowskim uciekać się w tym celu do badań lekarskich, lecz pod warunkiem, że badania te są przeprowadzane „z pełnym poszanowaniem godności jednostki, są jak najmniej inwazyjne i przeprowadzane przez wykwalifikowany personel medyczny”⁵⁷⁴. W przepisie tym wymaga się również poinformowania osób, w przypadku których rozważa się przeprowadzenie badań, w języku, który rozumieją, o przeprowadzeniu takiej oceny oraz uzyskania ich zgody na badania lub zgody ich pełnomocnika. Odmowa poddania się ocenie wieku nie może skutkować odrzuceniem wniosku o udzielenie ochrony międzynarodowej. Procedury dotyczące zgody na badania lekarskie w kontekście oceny wieku różnią się w poszczególnych państwach członkowskich, w niektórych przypadkach wymagana jest tylko zgoda dziecka, w innych tylko zgoda opiekuna, a w jeszcze innych obie⁵⁷⁵.

Zgodnie z prawem Rady Europy szczególnie inwazyjne praktyki stosowane w kontekście procedur oceny wieku mogą stanowić problem na gruncie art. 3 lub art. 8 **EKPC**. Artykuł 3 interpretowano jako obejmujący wiele różnych scenariuszy, które można byłoby uznać za nieludzkie lub poniżające, w tym

573 Zob. także w FRA i ETPC (2020), *Podręcznik prawa europejskiego dotyczącego azylu, granic i migracji*, 17 grudnia 2020 r., rozdział 10.

574 UE, Parlament Europejski i Rada Unii Europejskiej (2013), *dyrektywa 2013/32/UE z dnia 26 czerwca 2013 r. w sprawie wspólnych procedur udzielania i cofania ochrony międzynarodowej*, Dz.U. L 180 z 29.6.2013.

575 FRA (2018), *Age assessment and fingerprinting of children in asylum procedures – Minimum age requirements concerning children's rights in the EU*, 25 kwietnia 2018 r.; zob. także Europejski Urząd Wsparcia w dziedzinie Azylu, *Age assessment practices in EU+ countries: updated findings*, lipiec 2021 r. Omówienie różnych metod stosowanych w poszczególnych krajach, patrz: Europejski Urząd Wsparcia w dziedzinie Azylu (2018), *Practical guide on age assessment*, marzec 2018; Europejski Urząd Wsparcia w dziedzinie Azylu (2021), *Sprawozdanie EASO na temat azylu za 2021 r.*, pkt 5.1.2.

inwazyjne badania fizyczne dzieci⁵⁷⁶. Na mocy art. 8 w odniesieniu do kontekstu imigracji organy mogły legalnie naruszać prawo dziecka do prywatności i przeprowadzać oceny wieku, jeśli było to zgodne z prawem i konieczne w celu ochrony jednego z uzasadnionych celów wymienionych w art. 8 ust. 2 EKPC.

EKPS rozważył kilka kwestii związanych z prawami dzieci w kontekście oceny wieku.

Przykład: w sprawie *EUROCEF przeciwko Francji*⁵⁷⁷ EKPS przeanalizował wykorzystanie badań kości w celu określenia wieku dzieci bez opieki we Francji i stwierdził naruszenie art. 17 ust. 1 EKS. W szczególności EKPS uznał, że stosowanie takich badań medycznych jest wysoce kontrowersyjne, ponieważ są one niewiarygodne i naruszają godność i integralność cielesną dzieci.

Zalecenie Komitetu Ministrów w sprawie opieki stanowi, że gdy nie ma pewności, czy dana osoba jest dzieckiem, nawet po przeprowadzeniu krajowych procedur oceny wieku, państwa powinny zapewnić, że ma ona opiekuna lub że właściwy organ podtrzymuje gwarancję poszanowania jej praw⁵⁷⁸. Zgromadzenie Parlamentarne Rady Europy również przyjęło rekomendację zawierającą zasady i wskazówki dotyczące oceny wieku dzieci migrantów bez opieki⁵⁷⁹.

Jeżeli chodzi o prawo międzynarodowe, art. 8 **Konwencji o prawach dziecka** zobowiązuje państwa do przestrzegania prawa dziecka do tożsamości. Oznacza to obowiązek udzielenia dziecku pomocy w dochodzeniu jego tożsamości, co może obejmować potwierdzenie wieku dziecka. Procedury oceny wieku powinny jednak być ostatecznością.

W każdym przypadku podstawą krajowych procedur dotyczących oceny wieku powinna być zasada najlepszego interesu dziecka. Komitet Praw Dziecka ONZ twierdzi, że w ocenie wieku należy uwzględniać wygląd fizyczny dziecka i jego

576 ETPC, *Yazgöl Yılmaz przeciwko Turcji*, nr 36369/06, 1 lutego 2011 r.

577 EKPS, *European Committee for Home-Based Priority Action for the Child and the Family (EURO-CEF) przeciwko Francji*, skarga nr 114/2015, 24 stycznia 2018 r.

578 Rada Europy, Komitet Ministrów (2019), *zalecenie CM/Rec(2019)11 w sprawie skutecznej opieki nad dziećmi bez opieki i odseparowanymi od rodziców w kontekście migracji*, 11 grudnia 2019 r.

579 Rada Europy, Zgromadzenie Parlamentarne (2017), *zalecenie 2117, Ocena wieku dzieci migrantów bez opieki przyjazna dziecku*, 24 listopada 2017 r.

dojrzałość psychologiczną. Ocena musi być przeprowadzana w sposób naukowy, bezpieczny, przyjazny dla dziecka, uwzględniający aspekty płci oraz uczciwy, tak aby nie dopuścić do ryzyka pogwałcenia integralności fizycznej dziecka i zapewnić należyte poszanowanie godności ludzkiej⁵⁸⁰. Komitet Praw Dziecka przeanalizował kilka indywidualnych skarg dotyczących oceny wieku. Komitet podkreślił potrzebę obecności opiekuna lub pełnomocnika, który wspierałby dziecko podczas oceny wieku, i skrytykował badanie narządów płciowych jako metodę oceny wieku⁵⁸¹.

9.3 Łączenie rodzin w przypadku dzieci odseparowanych od rodziców

Główne punkty

- Przepisy na szczeblu europejskim dotyczą głównie bezpiecznego łączenia dzieci z rodzicami w państwie przyjmującym albo w państwie pochodzenia.
- Przy ustalaniu, których członków rodziny należy połączyć z rodziną, pierwszeństwo mają rodzice dziecka lub główni opiekunowie.
- Sprawy dotyczące łączenia rodzin trzeba rozpatrywać z uwzględnieniem najlepszego interesu dziecka.

W ramach prawa Unii najistotniejszym instrumentem prawnym jest **dyrektywa w sprawie prawa do łączenia rodzin**, która zobowiązuje państwa członkowskie do zezwalania na wjazd i pobyt rodziców dziecka bez opieki będących obywatelami państw trzecich, w przypadku gdy dołączenie do rodziców za granicą nie leży w najlepszym interesie dziecka. W przypadku braku rodzica państwa członkowskie mogą zezwolić na wjazd i pobyt opiekuna prawnego dziecka lub jakiegokolwiek innego członka rodziny⁵⁸². Definicja „rodziny” i prawa związane z rodziną są więc bardziej korzystne w kontekście dzieci bez opieki niż

580 Organizacja Narodów Zjednoczonych, Komitet Praw Dziecka (2005), *Komentarz ogólny nr 6 (2005). Traktowanie dzieci pozbawionych opieki i odseparowanych, przebywających poza krajem pochodzenia*, CRC/GC/2005/6, 1 września 2005 r., pkt 31(A).

581 Organizacja Narodów Zjednoczonych (2021), *Views adopted by the Committee in relation to the Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on a communications procedure, concerning communication No. 76/2019*, CRC/C/86/D/76/2019, 17 sierpnia 2021 r.

582 UE, Rada Unii Europejskiej, *dyrektywa 2003/86/WE z dnia 22 września 2003 r. w sprawie prawa do łączenia rodzin*, Dz.U. L 251 z 3.10.2003, art. 10 ust. 3 lit. a) i b) odpowiednio.

w przypadku większości innych kategorii dzieci migrujących⁵⁸³. Przy podejmowaniu decyzji w sprawie łączenia rodzin należy zawsze uwzględnić najlepszy interes dziecka⁵⁸⁴.

Zdaniem TSUE długość procedur nie powinna mieć wpływu na datę właściwą dla określenia wieku członków rodziny ubiegających się o łączenie rodzin. Dokładniej mówiąc, datą właściwą dla ustalenia, czy uchodźca jest dzieckiem bez opieki w rozumieniu dyrektywy w sprawie prawa do łączenia rodzin, jest data, w której wjechał on na terytorium państwa członkowskiego UE i złożył wniosek o udzielenie azylu, a nie dzień złożenia wniosku o łączenie rodziny⁵⁸⁵.

Przykład: sprawa *A i S przeciwko Staatssecretaris van Veiligheid en Justitie*⁵⁸⁶ dotyczyła wniosku o połączenie rodziny dziecka bez opieki, które osiągnęło pełnoletniość w trakcie procedury azylowej. Minister odrzucił ten wniosek, ponieważ w momencie przyznania statusu uchodźcy dziecko było już osobą dorosłą. TSUE orzekł, że art. 2 lit. f) dyrektywy w sprawie prawa do łączenia rodzin należy interpretować w ten sposób, że obywatela państwa trzeciego lub bezpaństwowca, który w momencie wjazdu na terytorium państwa członkowskiego i składania wniosku o azyl w tym państwie nie ukończył 18 lat, ale w trakcie postępowania azylowego osiągnął pełnoletniość i został mu przyznany status uchodźcy, należy w rozumieniu tego przepisu uznać za małoletniego.

Jeżeli chodzi o dzieci ubiegające się o azyl, w [dyrektywie w sprawie kwalifikowania](#) podkreśla się potrzebę zapewnienia, w miarę możliwości, aby dziecko bez opieki było umieszczone razem z pełnoletnimi krewnymi w państwie przyjmującym, aby nie rozdzielano rodzeństwa oraz aby nieobecni członkowie rodziny zostali znalezieni jak najszybciej, bezpiecznie i z poszanowaniem ochrony danych (art. 31). [Dyrektywa w sprawie warunków przyjmowania](#)

583 Zob. także w FRA i ETPC (2020), *Podręcznik prawa europejskiego dotyczącego azylu, granic i imigracji*, 17 grudnia 2020 r., sekcja 6.3 dotycząca łączenia rodzin.

584 UE, Rada Unii Europejskiej, *dyrektywa 2003/86/WE z dnia 22 września 2003 r. w sprawie prawa do łączenia rodzin*, Dz.U. L 251 z 3.10.2003, art. 5 ust. 5.

585 Taką samą interpretację przyjął TSUE w odniesieniu do wieku dzieci dorosłego wnioskodawcy ubiegającego się o połączenie z jego małoletnimi dziećmi, *sprawy połączone C-133/19, C-136/19 i C-137/19 B. M. M. (C-133/19 i C-136/19), B. S. (C-133/19), B. M. (C-136/19), B. M. O. (C-137/19) przeciwko État belge*, 16 lipca 2020 r.

586 TSUE, sprawa C-550/16, *A i S przeciwko Staatssecretaris van Veiligheid en Justitie*, 12 kwietnia 2018 r., pkt 55–60 i 64.

zawiera podobne przepisy w odniesieniu do dzieci bez opieki, które nie uzyskały jeszcze statusu uchodźcy (art. 24).

Dyrektywa Rady 2001/55/WE w sprawie minimalnych standardów przyznawania tymczasowej ochrony na wypadek masowego napływu wysiedleńców oraz środków wspierających równowagę wysiłków między państwami członkowskimi związanych z przyjęciem takich osób wraz z jego następstwami ([dyrektywa w sprawie tymczasowej ochrony](#)) ma również na celu przyspieszenie procesu łączenia członków rodziny (w tym dzieci), którzy zostali rozdzieleni w wyniku nagłej ewakuacji z państwa pochodzenia (art. 15)⁵⁸⁷. Dyrektywy tej jednak do tej pory nie zastosowano, ponieważ Rada nie podjęła jeszcze decyzji o istnieniu masowego napływu wysiedleńców, wymaganej do jej wdrożenia.

W art. 24 ust. 3 dyrektywy w sprawie warunków przyjmowania wymaga się od państw członkowskich również rozpoczęcia w stosownych przypadkach poszukiwania członków rodziny małoletniego bez opieki. Państwa korzystają przy tym z pomocy organizacji międzynarodowych lub innych właściwych organizacji, najszybciej jak to możliwe po złożeniu wniosku o udzielenie ochrony międzynarodowej, w celu zabezpieczenia najlepszego interesu dziecka. W przypadkach gdy życie lub bezpieczeństwo małoletniego albo jego bliskich krewnych mogą być zagrożone, szczególnie jeżeli pozostali oni w kraju pochodzenia, konieczne jest zadbanie o zapewnienie poufności gromadzenia, przetwarzania i obiegu informacji dotyczących tych osób, tak aby uniknąć zagrożenia dla ich bezpieczeństwa. Ponadto zgodnie z art. 31 ust. 5 dyrektywy w sprawie kwalifikowania (wersja przekształcona) udzielenie dziecku ochrony międzynarodowej nie powinno kolidować z rozpoczęciem lub kontynuowaniem procesu poszukiwania członków rodziny.

[Rozporządzenie dublińskie](#) stanowi ponadto, że w przypadku, gdy dziecko bez opieki ma przebywającego w innym państwie członkowskim krewnego, który może się nim zaopiekować, państwa członkowskie mają obowiązek, w możliwym zakresie, połączyć dziecko z jego krewnym, o ile nie jest to sprzeczne

587 UE, Rada Unii Europejskiej (2001), [dyrektywa 2001/55/WE z dnia 20 lipca 2001 r. w sprawie minimalnych standardów przyznawania tymczasowej ochrony na wypadek masowego napływu wysiedleńców oraz środków wspierających równowagę wysiłków między państwami członkowskimi związanych z przyjęciem takich osób wraz z jego następstwami](#), Dz.U. L 212 z 7.8.2001.

z interesem dziecka (art. 8)⁵⁸⁸. Ponadto w rozporządzeniu tym przewidziano obowiązek poszukiwania krewnych na terytorium państw członkowskich przy jak najlepszym zabezpieczeniu interesów dziecka (art. 6). Również w dyrektywie w sprawie warunków przyjmowania przewidziano obowiązek rozpoczęcia poszukiwania członków rodziny dziecka, w razie potrzeby z pomocą organizacji międzynarodowych lub innych właściwych organizacji (art. 24). Ten ostatni rodzaj pomocy przewidziany jest również na mocy rozporządzenia dublińskiego (art. 6).

Przy rozważaniu decyzji w sprawie łączenia rodzin trzeba zawsze uwzględnić najlepiej pojęty interes dziecka. Na przykład rodzice muszą być w stanie udowodnić, że są w stanie wykonywać swoje obowiązki rodzicielskie wobec dziecka. Sądy krajowe uznają powrót dziecka do jego państwa pochodzenia za bezprawny, w przypadku gdy organy nie zbiorą dowodów na to, że w państwie tym istnieją odpowiednie warunki do przyjęcia dziecka i sprawowania nad nim opieki (art. 10 ust. 2).

W ramach prawa Rady Europy art. 8 EKPC nie daje rodzicom migrantom i ich dzieciom absolutnego prawa wyboru miejsca zamieszkania. Organy krajowe mogą legalnie deportować członków rodziny lub odmówić im wjazdu, o ile nie ma przeszkód nie do pokonania do życia rodzinnego w innym miejscu⁵⁸⁹. Takie decyzje muszą być zawsze proporcjonalną odpowiedzią na szerszy zakres kwestii społecznych, w tym na cel deportacji lub uniemożliwienia wjazdu w przypadku rodzica, który był zaangażowany w działalność przestępczą.

Przykład: sprawa *Jeunesse przeciwko Niderlandom*⁵⁹⁰ dotyczy odmowy udzielenia przez organy holenderskie zezwolenia na pobyt w tym kraju obywatelce Surinamu będącej w związku małżeńskim z obywatelem holenderskim, z którym ma troje dzieci, ze względu na jej życie rodzinne w tym państwie. ETPC uznał, że organy nie poświęciły wystarczającej uwagi wpływowi odmowy na dzieci skarżące i ich interes. ETPC stwierdził

588 UE, Parlament Europejski i Rada Unii Europejskiej (2013), *rozporządzenie (UE) nr 604/2013 z dnia 26 czerwca 2013 r. w sprawie ustanowienia kryteriów i mechanizmów ustalania państwa członkowskiego odpowiedzialnego za rozpatrzenie wniosku o udzielenie ochrony międzynarodowej złożonego w jednym z państw członkowskich przez obywatela państwa trzeciego lub bezpaństwowca*, Dz.U. L 180 z 29.6.2013.

589 ETPC, *Bajsultanov przeciwko Austrii*, nr 54131/10, 12 czerwca 2012 r.; ETPC, *Latifa Benamar i Inni przeciwko Niderlandom*, nr 43786/04, 5 kwietnia 2005 r.

590 ETPC, *Jeunesse przeciwko Niderlandom* [wielka izba], nr 12738/10, 3 października 2014 r.

naruszenie art. 8 EKPC, ponieważ nie osiągnięto właściwej równowagi między osobistymi interesami skarżącej i jej rodziny, związanymi z utrzymaniem życia rodzinnego w Niderlandach, a interesami rządu w zakresie porządku publicznego związanymi z kontrolą imigracji.

Przykład: sprawa *Gül przeciwko Szwajcarii*⁵⁹¹ dotyczy skarżącego, który mieszkał w Szwajcarii wraz z żoną i córką, którym udzielono zezwolenia na pobyt ze względów humanitarnych. Chciał również sprowadzić do Szwajcarii ich małoletniego syna, którego pozostawili w Turcji. Organy szwajcarskie odrzuciły jego wniosek, głównie z tego powodu, że wnioskodawca nie miał wystarczających środków na utrzymanie rodziny. ETPC orzekł, że opuszczając Turcję, skarżący sam spowodował rozstanie z synem. Jego niedawne wizyty w Turcji świadczyły o tym, że jego pierwotne przyczyny ubiegania się o azyl polityczny w Szwajcarii nie były już uzasadnione. Nie było żadnych przeszkód uniemożliwiających rodzinie osiedlenie się w ich państwie pochodzenia, gdzie ich małoletni syn zawsze mieszkał. ETPC nie stwierdził zatem naruszenia art. 8 EKPC.

Przykład: sprawa *Tuquabo-Tekle i Inni przeciwko Niderlandom*⁵⁹² dotyczyła wniosku o łączenie rodziny złożonego przez matkę, jej męża i troje dzieci mieszkających w Niderlandach, do których miała dołączyć córka mieszkająca w Erytrei. Matka najpierw uzyskała prawo pobytu w Norwegii oraz prawo do sprowadzenia swoich dzieci ze względów humanitarnych. Rok później dołączył do niej w Norwegii tylko jej najstarszy syn, podczas gdy dwoje pozostałych dzieci nadal mieszkało w Erytrei i miało dołączyć do niej na późniejszym etapie. Potem przeniósła się z synem do Niderlandów, gdzie zamieszkała z mężem, para miała dwoje dzieci. Następnie G. Tuquabo-Tekle i jej mąż uzyskali obywatelstwo holenderskie. Kilka lat później G. Tuquabo-Tekle złożyła wniosek o wizę na pobyt czasowy dla jej 14-letniej córki, która nadal przebywała w Erytrei. Organy holenderskie odrzuciły ten wniosek, uzasadniając to tym, że bliskie więzi rodzinne między matką a dzieckiem w międzyczasie przestały istnieć. Trybunał orzekł, że państwo naruszyło prawa wynikające z art. 8 EKPC. Biorąc pod uwagę, że skarżący zawarli silne więzi w Niderlandach i utrzymywali jedynie luźne więzi z krajem pochodzenia, najlepszym sposobem na rozwój życia

591 ETPC, *Gül przeciwko Szwajcarii*, nr 23218/94, 19 lutego 1996 r.

592 ETPC, *Tuquabo-Tekle i Inni przeciwko Niderlandom*, nr 60665/00, 1 grudnia 2005 r.

rodzinnego, według ETPC, było przyznanie córce prawa do osiedlenia się w Niderlandach⁵⁹³.

Zgodnie z prawem międzynarodowym dziecko ma prawo nie być oddzielone od swojej rodziny, chyba że takie oddzielenie jest konieczne ze względu na najlepiej pojęty interes dziecka (art. 9 ust. 1 [Konwencji o prawach dziecka](#)). Artykuł 10 Konwencji o prawach dziecka stanowi, że dziecko, którego rodzice przebywają w różnych państwach, powinno mieć prawo do przemieszczania się między tymi państwami w celu utrzymywania kontaktów z obojgiem rodziców lub do połączenia rodziny zgodnie z prawem krajowym dotyczącym imigracji. Zasada najlepszego interesu dziecka, określona w art. 3 Konwencji o prawach dziecka, leży u podstaw wszystkich decyzji dotyczących łączenia dziecka lub dziecka bez opieki z rodziną.

9.4 Zatrzymanie

Główne punkty

- Prawo europejskie zezwala na zatrzymywanie dzieci w kontekście imigracji jedynie w ostateczności i na możliwie najkrótszy okres.
- Organy krajowe są zobowiązane do umieszczania dzieci w odpowiednich miejscach zakwaterowania dla małoletnich⁵⁹⁴.

W ramach prawa Unii art. 11 dyrektywy w sprawie warunków przyjmowania i art. 17 dyrektywy powrotowej zawierają wymóg, żeby dzieci zatrzymywano tylko w ostateczności, wyłącznie gdy nie można skutecznie zastosować łagodniejszych środków przymusu. Zatrzymanie takie należy zarządzać na możliwie najkrótszy okres oraz należy podejmować wszelkie starania zmierzające do zwolnienia zatrzymanych i umieszczenia ich w odpowiednich miejscach zakwaterowania dla małoletnich. Zatrzymane dzieci powinny mieć możliwość uczestniczenia w zajęciach wypoczynkowych, w tym w grach i zajęciach rekreacyjnych odpowiednich dla ich wieku. Zgodnie z tym samym artykułem dzieci bez opieki również należy zatrzymywać tylko w wyjątkowych okolicznościach

⁵⁹³ Zob. przypis 592.

⁵⁹⁴ Aby uzyskać więcej informacji, zob. FRA (2017), *European legal and policy framework on immigration detention of children* z czerwca 2017 r.

i należy dokładać wszelkich starań, aby zatrzymane dzieci bez opieki jak najszybciej zwolnić. Nigdy nie należy zatrzymywać małoletnich bez opieki w więzieniach, a zamiast tego zapewnić im zakwaterowanie w placówkach dysponujących personelem i udogodnieniami, które odpowiadają potrzebom osób w ich wieku. Dzieci powinny być zakwaterowane oddzielnie od dorosłych.

Dzieci bez opieki zatrzymane w oczekiwaniu na wydalenie powinny być umieszczane w ośrodkach z personelem i wyposażeniem odpowiadającymi potrzebom osób w ich wieku (art. 17 ust. 4 [dyrektywy powrotowej](#)).

Przykład: w sprawie *Al Chodor*⁵⁹⁵ czeska policja zatrzymała skarżącego i jego dwoje małoletnich dzieci w oczekiwaniu na przekazanie ich na Węgry, zgodnie z przepisami rozporządzenia dublińskiego. TSUE stwierdził, że osoba ubiegająca się o ochronę międzynarodową może zostać zatrzymana na mocy rozporządzenia dublińskiego tylko wtedy, gdy prawo krajowe przewidyuje obiektywne kryteria pozwalające stwierdzić, czy istnieje ryzyko ucieczki. Zauważył, że wszelkie środki dotyczące pozbawienia wolności muszą być dostępne, precyzyjne i przewidywalne, zgodnie z wymogami art. 6 Karty praw podstawowych UE. Trybunał stwierdził, że wobec braku obiektywnych kryteriów zawartych w wiążącym przepisie o charakterze generalnym na mocy prawa krajowego zatrzymanie jest niezgodne z prawem.

W ramach prawa Rady Europy kwestią zatrzymania dzieci migrujących zajmowano się w kontekście art. 3 i 5 EKPC⁵⁹⁶. ETPC konsekwentnie orzekł, że umieszczenie dzieci z rodzinami w ośrodku detencyjnym powinno być środkiem ostatecznym oraz że organy krajowe powinny zbadać wszystkie inne realne alternatywy zgodnie z art. 5 ust. 1 EKPC⁵⁹⁷.

Przykład: sprawa *Mubilanzila Mayeka i Kaniki Mitunga przeciwko Belgii*⁵⁹⁸ dotyczy pięcioletniego dziecka bez opieki, które przez dwa miesiące było

595 TSUE, C-528/15, *Policie ČR, Krajské ředitelství policie Ústeckého kraje, odbor cizinecké policie przeciwko Salah Al Chodor i in.*, 15 marca 2017 r.

596 Zob. np. ETPC, *H.A. i Inni przeciwko Grecji*, nr 19951/16, 28 lutego 2019 r.; ETPC, *Bilalova i Inni przeciwko Polsce*, nr 23685/14, 26 marca 2020 r.

597 Zob. także EKPS (2020), *Annual Conclusions 2019*, 24 marca 2020 r.; Rada Europy (2018), *Legal and practical aspects of effective alternatives to detention in the context of migration – Analysis by the Steering Committee for Human Rights (CDDH)*, 7 grudnia 2017 r.

598 ETPC, *Mubilanzila Mayeka i Kaniki Mitunga przeciwko Belgii*, nr 13178/03, 12 października 2006 r.

przetrzymanywane w ośrodku tranzytowym dla dorosłych bez odpowiedniego wsparcia. Dziecko podróżowało z Demokratycznej Republiki Kongo bez wymaganych dokumentów podróży, aby dołączyć do matki, która uzyskała status uchodźcy w Kanadzie. Dziecko zostało następnie odesłane do Demokratycznej Republiki Kongo pomimo tego, że nie miało tam żadnych członków rodziny, którzy mogliby wziąć je pod opiekę. ETPC orzekł, że w przypadku braku jakiegokolwiek ryzyka, że dziecko stara się uniknąć nadzoru ze strony władz belgijskich, zatrzymanie dziecka w zamkniętym ośrodku dla dorosłych było niepotrzebne. ETPC zauważył również, że można było zastosować inne środki – takie jak umieszczenie dziewczynki w specjalistycznej placówce lub u rodziców zastępczych – które w większym stopniu sprzyjałyby interesowi dziecka wspomnianemu w art. 3 Konwencji o prawach dziecka. ETPC orzekł zatem, że doszło do naruszenia art. 3, 5 i 8 EKPC.

Zgodność z prawem zatrzymania była również badana w sądzie, w przypadku gdy danemu dziecku towarzyszył rodzic.

Przykład: w sprawie *S.F. i Inni przeciwko Bułgarii*⁵⁹⁹ ETPC rozpatrywał zastrzymanie rodziny z trojgiem dzieci w ośrodku detencyjnym policji granicznej oraz długość ich pobytu. Trybunał zauważył, że zatrzymanie dzieci w związku z imigracją, niezależnie od tego, czy są pod opieką, czy nie, rodzi szczególne obawy, ponieważ dzieci są wyjątkowo podatne na zagrożenia i mają szczególne potrzeby. Niezależnie od czasu zatrzymania warunki panujące w ośrodku detencyjnym policji nie były odpowiednie dla dzieci. ETPC stwierdził zatem naruszenie art. 3 EKPC.

Przykład: sprawa *A.M. i Inni przeciwko Francji*⁶⁰⁰ dotyczyła zatrzymania w celu wydalenia dzieci z rodzicami w ramach procedury deportacyjnej. ETPC stwierdził, że chociaż warunki materialne w ośrodkach zatrzymania przed wydaleniem były ogólnie odpowiednie, to jednak warunki panujące w tych ośrodkach były źródłem niepokoju dla małych dzieci, w szczególności hałas i komunikaty z głośników, na które były narażone. Umieszczenie dzieci w ośrodkach detencyjnych stanowiło nieludzkie i poniżające traktowanie naruszające art. 3 EKPC ze względu na zbieżność trzech czynników: młody wiek dzieci, czas trwania ich zatrzymania oraz

599 ETPC, *S.F. i Inni przeciwko Bułgarii*, nr 8138/16, 7 grudnia 2017 r.

600 ETPC, *A.M. i Inni przeciwko Francji*, nr 24587/12, 12 lipca 2016 r.

fakt, że pomieszczenia, w których przebywały, nie były przystosowane dla dzieci⁶⁰¹.

Przykład: w sprawie *Bistieva i Inni przeciwko Polsce*⁶⁰² skarżąca wraz z mężem i ich dziećmi przybyła do Polski i złożyła wniosek o udzielenie azylu. Wniosek o udzielenie azylu został odrzucony, a rodzina uciekła do Niemiec. Następnie rodzina została odesłana do Polski, gdzie zatrzymano ją na ponad pięć miesięcy. Chociaż istniało ryzyko ucieczki rodziny, Trybunał orzekł jednak, że organy nie przedstawiły wystarczających i istotnych powodów zatrzymania rodziny na tak długi okres. Doszło zatem do naruszenia art. 8 EKPC.

Przykład: w sprawie *R.R. i Inni przeciwko Węgrom*⁶⁰³ rodzina z trójką dzieci została zamknięta na prawie cztery miesiące w strefie tranzytowej na granicy w oczekiwaniu na rozpatrzenie ich wniosków o udzielenie azylu. Trybunał uznał, że stanowiło to faktyczne pozbawienie wolności, biorąc pod uwagę m.in. charakter i stopień faktycznie nałożonych na nich ograniczeń. Ponieważ ich zatrzymanie nie miało ściśle określonej podstawy prawnej, stanowiło ono naruszenie art. 5 ust. 1 EKPC. Trybunał odniósł się również do warunków, w jakich były przetrzymywane dzieci. Chociaż zgodnie z prawem Unii organy władzy były zobowiązane do uwzględnienia wszelkich szczególnych potrzeb związanych z przyjęciem wnioskodawców ze względu na ich szczególny status, placówki były nieodpowiednie dla dzieci i nie zapewniały usług medycznych. Występowanie elementów przypominających środowisko więzienne i skrupowanie właściwe dla zamknięcia musiało również wywołać u dzieci niepokój i zaburzenia psychiczne oraz pogorszyć wizerunek rodziców w oczach dzieci. Ze względu na długi czas pobytu rodziny powtarzanie i kumulowanie się wyżej wymienionych warunków miałyby z konieczności szkodliwe konsekwencje dla osób na nie narażonych. W związku z tym skarżące dzieci i matka zostały poddane poniżającemu traktowaniu, co stanowiło naruszenie art. 3 EKPC.

601 Zob. także podobne sprawy: ETPC, *A.B. i Inni przeciwko Francji*, nr 11593/12, 12 lipca 2016 r.; ETPC, *R.K. i Inni przeciwko Francji*, nr 68264/14, 12 lipca 2016 r.; ETPC, *R.C. i Inni przeciwko Francji*, nr 76491/14, 12 lipca 2016 r.

602 ETPC, *Bistieva i Inni przeciwko Polsce*, nr 75157/14, 10 kwietnia 2018 r.

603 ETPC, *R.R. i Inni przeciwko Węgrom*, nr 36037/17, 2 marca 2021 r.

W sądzie sprawdzano również zgodność z prawem zatrzymania, w przypadku gdy danemu dziecku towarzyszyła niespokrewniona osoba dorosła.

Przykład: w sprawie *Moustahi przeciwko Francji*⁶⁰⁴ organy francuskie przechwyciły dwoje dzieci podróżujących do Mayotte w prowizorycznej łodzi. Zostały one zatrzymane razem z dorosłymi przed ich natychmiastowym wydaleniem. Podczas zatrzymania dzieci powiązano z niespokrewnionym dorosłym i ujęto je w jego nakazie wydalenia. Trybunał stwierdził, że skarżące dzieci zostały arbitralnie powiązane z osobą dorosłą, nie w celu ochrony ich najlepszych interesów, lecz w celu ułatwienia ich szybkiej deportacji. Stanowiło to istotny czynnik przy ustalaniu, między innymi, że warunki i przetrzymywanie dzieci stanowiły naruszenie art. 3 i art. 5 ust. 1 i ust. 4 EKPC.

Zgodnie z prawem międzynarodowym art. 37 Konwencji o prawach dziecka stanowi, że dziecko nie może zostać pozbawione wolności w sposób bezprawny lub arbitralny; może być to zastosowane jedynie jako środek ostateczny i na możliwie najkrótszy czas. W przypadku decydowania o zatrzymaniu dzieci należy wziąć pod uwagę najlepszy interes dziecka oraz obowiązek państw członkowskich do ochrony dzieci i zapewnienia im dobrostanu⁶⁰⁵. Komitet Praw Dziecka zasugerował, że wszelkie rodzaje zatrzymań dzieci imigrantów powinny być prawnie zabronione⁶⁰⁶.

604 ETPC, *Moustahi przeciwko Francji*, nr 9347/14, 25 czerwca 2020 r.

605 Zob. Organizacja Narodów Zjednoczonych (2019), *Children Deprived of Liberty – The United Nations Global Study*, 2019 r.

606 Organizacja Narodów Zjednoczonych (2017), *Wspólny komentarz ogólny nr 4 (2017) Komitetu Ochrony Praw Wszystkich Pracowników – Migrantów i Członków ich Rodzin oraz nr 23 (2017) Komitetu Praw Dziecka w sprawie obowiązków państwa dotyczących przysługujących dzieciom praw człowieka w kontekście migracji międzynarodowej w krajach pochodzenia, tranzytu, przeznaczenia i powrotu*, CMW/C/GC/4-CRC/C/GC/23 z dnia 16 listopada 2017 r.

9.5 Wydalenie

Główne punkty

- Narażenie dzieci migrujących na wydalenie jest nierozdzielnie związane ze statusem pobytu ich rodziców w państwie przyjmującym.
- Przy podejmowaniu wszelkich decyzji dotyczących wydalenia dzieci migrujących i ich rodzin/głównych opiekunów należy kierować się zasadą najlepszego interesu dziecka.
- W prawie UE istnieją okoliczności, w których dzieci migrujące mogą pozostać w państwie przyjmującym bez względu na status prawny ich rodziców, w szczególności w celu ukończenia nauki lub w przypadku, gdy trudno byłoby prowadzić życie rodzinne w innym miejscu⁶⁰⁷.

W ramach prawa Unii, podobnie jak w innych dziedzinach unijnego prawa dotyczącego migracji, zasady regulujące kwestię wydalania dzieci różnią się w zależności od obywatelstwa dzieci, obywatelstwa rodziców i kontekstu ich migracji. Gdy dziecko wjechało do państwa członkowskiego na mocy unijnego prawa dotyczącego swobodnego przemieszczania się, prawdopodobnie będzie mogło tam pozostać, nawet jeśli migrujący rodzic będący obywatelem UE, z którym dziecko pierwotnie przeniosło się do danego państwa, już nie kwalifikuje się do dalszego pobytu lub postanawia wyjechać.

W szczególności na mocy **dyrektywy w sprawie swobodnego przemieszczania się** dzieci i inni członkowie rodziny nie tracą prawa pobytu w państwie przyjmującym po śmierci rodzica będącego obywatelem UE, z którym osiedlili się w danym państwie (art. 12 ust. 2), pod warunkiem że zamieszkiwali w państwie przyjmującym przez co najmniej 12 miesięcy przed śmiercią tego obywatela. Podobnie mogą oni z reguły pozostać w państwie przyjmującym po wyjeździe rodzica. W obu przypadkach jeśli dziecko/członek rodziny jest obywatelem państwa trzeciego, jego prawo do dalszego pobytu zależne jest jednak od tego, czy jest w stanie wykazać, że ma wystarczająco dużo środków finansowych, aby się utrzymać. Musi również posiadać ubezpieczenie zdrowotne (art. 7).

⁶⁰⁷ Do celów niniejszego rozdziału termin „wydalenie” będzie używany do określenia zgodnego z prawem wydalenia cudzoziemca lub innej osoby z danego państwa. Wydalenie nazywane jest inaczej powrotem, zobowiązaniem do powrotu, repatriacją, ekstradycją lub deportacją, w zależności od kontekstu prawnego. Zob. także FRA i ETPC (2020), *Podręcznik prawa europejskiego dotyczącego azylu, granic i imigracji*, 17 grudnia 2020 r., sekcja 6.4.

Zasady są jeszcze bardziej liberalne w przypadku dzieci zapisanych do instytucji edukacyjnej w państwie przyjmującym. W takich przypadkach dzieci i rodzic będący ich prawnym opiekunem lub opiekun mają prawo do pozostania w państwie przyjmującym po śmierci lub wyjeździe migranta będącego obywatelem Unii, niezależnie od obywatelstwa dziecka (art. 12 ust. 3). Chociaż początkowo sądzono, że to ustępstwo związane z edukacją stosuje się jedynie do dzieci w rodzinach posiadających wystarczające środki finansowe, żeby się utrzymać⁶⁰⁸, w nowszym orzecznictwie potwierdzono, że ustępstwo to dotyczy również kształcących się dzieci, które mogą być zależne od wsparcia ze strony opieki społecznej⁶⁰⁹.

Ponadto członkowie rodziny, a w szczególności rodzice będący obywatelami państwa trzeciego, mają również prawo do pozostania w UE, jeżeli sprawują opiekę nad dziećmi lub przyznano im prawo do odwiedzin dziecka, przy czym odwiedziny muszą odbywać się w państwie przyjmującym (art. 13 ust. 2 lit. b) i lit. d)). Członkowie rodziny będący obywatelami państw trzecich zachowują prawo pobytu w przypadku śmierci obywatela Unii, jeśli przebywali w przyjmującym państwie członkowskim jako członkowie rodziny przez co najmniej rok przed jego śmiercią (art. 12 ust. 2 dyrektywy). Jeżeli jednak obywatel Unii z przyjmującego państwa członkowskiego opuści UE, członkowie rodziny będący obywatelami państw trzecich nie zachowują prawa pobytu, a przynajmniej dyrektywa nie przewiduje żadnych precyzyjnych przepisów dotyczących takiej sytuacji. W art. 13 dyrektywy zezwala się, pod pewnymi warunkami, członkom rodziny na zachowanie prawa pobytu w przypadku ustania więzi rodzinnych (rozwód, unieważnienie małżeństwa lub ustanie zarejestrowanego związku partnerskiego)⁶¹⁰.

TSUE odniósł się do statusu dziecka jako obywatela Unii na mocy art. 20 **TFUE**. Trybunał stwierdził, że udzielenie rodzicom dziecka będącym obywatelami państwa trzeciego pozwolenia na pracę i pobyt w państwie członkowskim UE, którego obywatelstwo posiada dziecko, umożliwi dziecku efektywne korzystanie z praw związanych z ich statusem obywatela Unii, o ile w przeciwnym

608 TSUE, C-413/99, *Baumbast i R przeciwko Secretary of State for the Home Department*, 17 września 2002 r.

609 TSUE, C-480/08, *Maria Teixeira przeciwko London Borough of Lambeth i Secretary of State for the Home Department*, 23 lutego 2010 r.; TSUE, C-310/08, *London Borough of Harrow przeciwko Nimco Hassan Ibrahim i Secretary of State for the Home Department* [wielka izba], 23 lutego 2010 r. Kształcenie migrujących dzieci omówiono bardziej szczegółowo w *sekcji 8.2*.

610 Zob. także FRA (2018), *Making EU Citizens' Rights a Reality: National courts enforcing freedom of movement and related rights* z dnia 20 sierpnia 2018 r.

razie musiałyby ono opuścić UE, aby towarzyszyć swoim rodzicom⁶¹¹. W późniejszym orzecznictwie TSUE wskazał jednak, że „sam fakt, że dla obywatela państwa członkowskiego mogłoby wydawać się pożądane – ze względów ekonomicznych lub w celu utrzymania jedności rodziny na terytorium Unii – aby członkowie jego rodziny, którzy nie posiadają obywatelstwa państwa członkowskiego, mogli z nim przebywać na terytorium Unii, jest niewystarczający dla stwierdzenia, że obywatel Unii byłby zmuszony do opuszczenia terytorium Unii w razie nieprzyznania takiego prawa”⁶¹². TSUE orzekł, że w każdym przypadku należy oceniać dobro dziecka, nawet jeżeli decyzja nakazująca powrót dotyczy wyłącznie rodzica⁶¹³.

Przykład: w sprawie *M.A. przeciwko Belgii*⁶¹⁴ TSUE rozpatrzył sprawę obywatela państwa trzeciego, którego córka urodziła się w Belgii. Wobec rodzica wydano nakaz opuszczenia Belgii i zakaz wjazdu ze względu na popełnienie przestępstwa. Trybunał orzekł, że art. 5 dyrektywy powrotowej (2008/115/WE) w związku z art. 24 Karty praw podstawowych UE należy interpretować w ten sposób, że państwa członkowskie są zobowiązane do należytego uwzględnienia dobra dziecka przed wydaniem decyzji nakazującej powrót zaopatrzonej w zakaz wjazdu, nawet jeśli adresatem tej decyzji jest nie małoletni, lecz jej ojciec.

Dyrektywa w sprawie swobodnego przemieszczania się wyraźnie stanowi, że wydalenie dzieci w wyjątkowych okolicznościach powinno być zgodne z postanowieniami [Konwencji o prawach dziecka](#) (motyw 24). Ponadto w art. 28 ust. 3 lit. b) uznano, że nie można wydalać dzieci, chyba że wydalenie jest konieczne ze względu na dobro dziecka i zgodne z Konwencją o prawach dziecka.

[Dyrektywa powrotowa](#) stanowi, że dobro dziecka powinno być podstawą do podejmowania decyzji dotyczących powrotu dzieci bez opieki (art. 10). Ponadto przed wydaleniem dziecka bez opieki z terytorium danego państwa członkowskiego organy tego państwa członkowskiego muszą upewnić się, że dziecko

611 TSUE, C-34/09, *Gerardo Ruiz Zambrano przeciwko Office National de l'Emploi (ONEm)*, 8 marca 2011 r.

612 TSUE, C-256/11, *Murat Dereci i in. przeciwko Bundesministerium für Inneres*, 15 listopada 2011 r., pkt 68. Zob. także TSUE, C-40/11, *Yoshikazu Iida przeciwko Stadt Ulm*, 8 listopada 2012 r. Zob. także w FRA i ETPC (2020), *Podręcznik prawa europejskiego dotyczącego azylu, granic i imigracji*, 17 grudnia 2020 r.

613 TSUE, C-112/20, *M. A. przeciwko État belge*, 11 marca 2021 r.

614 Zob. przypis 613.

zostanie przekazane członkowi swojej rodziny lub wyznaczonemu opiekunowi albo zostanie umieszczone w odpowiednim ośrodku w państwie, do którego następuje wydalenie (art. 10 ust. 2). Wdrażając dyrektywę powrotową, państwa członkowskie „należycie uwzględniają: a) dobro dziecka, b) życie rodzinne, c) stan zdrowia danego obywatela państwa trzeciego i przestrzegają zasady *non-refoulement*”⁶¹⁵. TSUE orzekł o konieczności oceny adekwatności ośrodków dla cudzoziemców w państwie powrotu przed podjęciem decyzji nakazującej powrót w odniesieniu do dziecka bez opieki. TSUE podkreślił, że w przypadku znalezienia odpowiednich ośrodków dla cudzoziemców, gdy decyzja nakazująca powrót jest właściwa, ważne jest wykonanie decyzji nakazującej powrót, aby uniknąć sytuacji braku pewności prawa.

Przykład: w sprawie *T.Q. przeciwko Staatssecretaris van Justitie en Veiligheid*⁶¹⁶ TSUE rozpatrywał sprawę gwinejskiego dziecka bez opieki, które wjechało do Niderlandów w wieku 15 lat i 4 miesięcy i było zmuszone opuścić kraj, ponieważ nie otrzymało dokumentu pobytowego. TSUE orzekł, że państwa członkowskie muszą przeprowadzić ocenę pod kątem dobra dziecka przed wydaniem decyzji nakazującej powrót, niezależnie od wieku dziecka bez opieki. W tym kontekście państwo członkowskie musi zapewnić dziecku bez opieki miejsce w odpowiednim ośrodku dla cudzoziemców w państwie powrotu. Trybunał orzekł również, że jeżeli państwo członkowskie jest przekonane o istnieniu odpowiednich ośrodków dla cudzoziemców i wydało decyzję nakazującą powrót w odniesieniu do dziecka bez opieki, to zgodnie z art. 8 ust. 1 dyrektywy powrotowej państwo to nie może następnie powstrzymać się od jego wydalenia do chwili osiągnięcia przez niego wieku 18 lat. TSUE wyjaśnił, że w takim przypadku dziecko należy wydalic, z zastrzeżeniem zmiany jego sytuacji.

W przypadku gdy dzieci ubiegające się o azyl przekazywane są do innego państwa członkowskiego, aby rozpatrzone ich wnioski o udzielenie azylu, **rozporządzenie dublińskie** stanowi, że decyzje takie muszą uwzględniać najlepszy

615 UE, Parlament Europejski i Rada Unii Europejskiej (2008), *dyrektywa 2008/115/WE z dnia 16 grudnia 2008 r. w sprawie wspólnych norm i procedur stosowanych przez państwa członkowskie w odniesieniu do powrotów nielegalnie przebywających obywateli państw trzecich*, Dz.U. L 348 z 24.12.2008, art. 5.

616 TSUE, C-441/19, *TQ przeciwko Staatssecretaris van Justitie en Veiligheid*, 14 stycznia 2021 r.

interes dziecka (art. 6)⁶¹⁷. Ponadto rozporządzenie to zawiera listę kontrolną czynników, która ma służyć organom w ustaleniu, co najlepiej służy zabezpieczeniu interesów dziecka. Czynniki te obejmują należyte uwzględnienie możliwości połączenia rodziny dziecka, samopoczucie i rozwój społeczny dziecka, względy bezpieczeństwa i ochrony, w szczególności w przypadku, gdy istnieje ryzyko, że dziecko jest ofiarą handlu ludźmi, oraz opinie dziecka, stosownie do jego wieku i dojrzałości.

Przykład: w sprawie *The Queen, na wniosek MA i in. przeciwko Secretary of State for the Home Department*⁶¹⁸ TSUE musiał ustalić, które państwo było odpowiedzialnym państwem w przypadku dziecka bez opieki, które złożyło wnioski o udzielenie azylu w różnych państwach członkowskich UE i które nie miało rodziny ani krewnych w innych państwach członkowskich UE. TSUE wyjaśnił, że w przypadku braku członka rodziny przebywającego legalnie w państwie członkowskim państwo, w którym fizycznie przebywa dziecko, jest państwem odpowiedzialnym za rozpatrzenie takiego wniosku. Tym samym TSUE oparł się na art. 24 ust. 2 Karty praw podstawowych UE, który stanowi, że we wszystkich działaniach dotyczących dzieci należy przede wszystkim uwzględnić najlepszy interes dziecka⁶¹⁹.

W ramach prawa Rady Europy państwa, pod pewnymi warunkami, mogą ingerować w prawo do poszanowania życia rodzinnego zgodnie z art. 8 ust. 2 **EKPC**.

Przykład: w sprawie *Üner przeciwko Niderlandom*⁶²⁰ potwierdzono, że przy ustalaniu, czy wydalenie jest reakcją proporcjonalną, należy wziąć pod uwagę wpływ, jaki wydalenie miałoby na jakiegokolwiek dziecko w rodzinie. Wiązało się to z uwzględnieniem: „interesu i dobrostanu dzieci, w szczególności stopnia trudności, które dzieci [...] mogą napotkać w państwie, do którego

617 UE, Parlament Europejski i Rada Unii Europejskiej (2013), rozporządzenie (UE) nr 604/2013 z dnia 26 czerwca 2013 r. w sprawie ustanowienia kryteriów i mechanizmów ustalania państwa członkowskiego odpowiedzialnego za rozpatrzenie wniosku o udzielenie ochrony międzynarodowej złożonego w jednym z państw członkowskich przez obywatela państwa trzeciego lub bezpaństwowca, Dz.U. L 180 z 29.6.2013.

618 TSUE, C-648/11, *The Queen, na wniosek MA i in. przeciwko Secretary of State for the Home Department*, 6 czerwca 2013 r.

619 Zob. także TSUE, C-18/19, *TQ. przeciwko Staatssecretaris van Justitie en Veiligheid*, 14 stycznia 2021 r.

620 ETPC, *Üner przeciwko Niderlandom*, nr 46410/99, 18 października 2006 r., pkt 57–58. Zob. także ETPC, *Boultif przeciwko Szwajcarii*, nr 54273/00, 2 sierpnia 2001 r.

skarżący ma być wydalony, oraz solidności jego więzi społecznych, kulturalnych i rodzinnych z państwem przyjmującym i z państwem docelowym⁶²¹.

Przykład: sprawa *Tarakhel przeciwko Szwajcarii*⁶²² dotyczy odmowy rozpatrzenia przez organy szwajcarskie wniosku afgańskiej pary i ich sześciorga dzieci o udzielenie azylu oraz decyzji tych organów o odesłaniu tej rodziny z powrotem do Włoch. ETPC orzekł, że w świetle obecnej sytuacji w zakresie systemu przyjmowania we Włoszech oraz ze względu na brak szczegółowych i wiarygodnych informacji na temat konkretnej placówki docelowej organy szwajcarskie nie mają wystarczającej pewności, że po odesłaniu do Włoch skarżący otrzymaliby opiekę stosowną do wieku dzieci. W związku z tym ETPC stwierdził, że gdyby organy szwajcarskie odesłały skarżących z powrotem do Włoch na mocy rozporządzenia dublińskiego bez uprzedniego uzyskania indywidualnego zapewnienia od organów włoskich, że skarżący otrzymają opiekę dostosowaną do wieku dzieci oraz że rodzina nie zostanie rozdzielona, stanowiłoby to naruszenie art. 3 EKPC.

Zgodnie z prawem międzynarodowym na wniosek rodzica/rodziców lub dziecka państwo ma obowiązek udzielenia istotnych informacji na temat miejsca pobytu nieobecnego członka lub członków rodziny w przypadku zatrzymania, uwięzienia, wygnania, deportacji lub śmierci, chyba że byłoby to niezgodne z najlepszym interesem dziecka (art. 9 ust. 4 [Konwencji o prawach dziecka](#)).

9.6 Dostęp do wymiaru sprawiedliwości

Główny punkt

- Migrujące dzieci mają prawo do skutecznego środka prawnego oraz do pomocy prawnej w niektórych postępowaniach⁶²³.

W prawie Unii prawa dzieci do dostępu do wymiaru sprawiedliwości w kontekście imigracji są określone w wielu różnych instrumentach. Po pierwsze,

621 ETPC, *Assem Hassan Ali przeciwko Danii*, nr 25593/14, 23 października 2018 r.

622 ETPC, *Tarakhel przeciwko Szwajcarii* [wielka izba], nr 29217/12, 4 listopada 2014 r.

623 Zob. także FRA i ETPC (2020), *Podręcznik prawa europejskiego dotyczącego azylu, granic i imigracji*, 17 grudnia 2020 r., sekcja 5.5 dotycząca pomocy prawnej w sytuacji azylu i procedur powrotu.

prawo do skutecznego środka prawnego i prawo dostępu do bezstronnego sądu są określone w art. 47 [Karty praw podstawowych UE](#). Obejmuje to prawo do sprawiedliwego i jawnego rozpatrzenia sprawy w rozsądnym terminie przez niezawisły i bezstronny sąd, w tym możliwość uzyskania porady prawnej, skorzystania z pomocy obrońcy i przedstawiciela na mocy art. 48. W przypadku dzieci migrujących prawa te wzmocnione są szeregiem przepisów prawa wtórnego. W [szczególności rozporządzenie dublińskie](#) zobowiązuje państwa członkowskie do zapewnienia, aby dziecko bez opieki było reprezentowane przez odpowiednio wykwalifikowanego specjalistę, który ma dostęp do wszystkich istotnych informacji znajdujących się w dokumentacji dziecka (art. 6). Podobne przepisy, w tym przepisy dotyczące pomocy prawnej, znajdują się w [dyrektywie w sprawie kwalifikowania](#) (art. 31) oraz w [dyrektywie w sprawie procedur azylowych](#) (art. 25). Prawo dzieci do przedstawicielstwa ustawowego jest również wspierane przez prawo dostępu do usług dla ofiar i specjalnych poufnych usług wsparcia na mocy art. 8 [dyrektywy o prawach ofiar](#).⁶²⁴

Prawa związane z dostępem do wymiaru sprawiedliwości nie są jednak nieograniczone i mogą być objęte pewnymi warunkami co do wieku. Na przykład [dyrektywa w sprawie procedur azylowych](#) pozwala państwom członkowskim „odstąpić od wyznaczenia przedstawiciela w przypadkach, gdy małoletni bez opieki według wszelkiego prawdopodobieństwa osiągnie wiek 18 lat przed wydaniem decyzji w pierwszej instancji” (art. 25 ust. 2).

W systemie Rady Europy ETPC wykluczył możliwość zastosowania art. 6 (prawo do rzetelnego procesu sądowego) w sprawach dotyczących decyzji odnoszących się do wjazdu, pobytu i deportacji cudzoziemców⁶²⁵. W pewnych okolicznościach można jednak przywoływać art. 13 [EKPC](#) (prawo do skutecznego środka prawnego).

Przykład: sprawa *Rahimi przeciwko Grecji*⁶²⁶ dotyczy warunków, w jakich dziecko migrujące pochodzące z Afganistanu, które nielegalnie znalazło się na terytorium Grecji, było przetrzymywane w ośrodku detencyjnym, a następnie zwolnione w celu wydalenia. Stwierdzając naruszenie art. 13 [EKPC](#),

624 UE, Parlament Europejski i Rada Unii Europejskiej (2012), [dyrektywa 2012/29/UE z dnia 25 października 2012 r. ustanawiająca normy minimalne w zakresie praw, wsparcia i ochrony ofiar przestępstw](#), Dz.U. L 315 z 14.11.2012, s. 55.

625 ETPC, *Maaouia przeciwko Francji* [wielka izba], nr 39652/98, 5 października 2000 r.

626 ETPC, *Rahimi przeciwko Grecji*, nr 8687/08, 5 kwietnia 2011 r.

ETPC zauważył, że w broszurze informacyjnej dostarczonej skarżącemu nie wskazano procedury składania skargi do szefa policji. Co więcej, skarżący nie został poinformowany w zrozumiałym dla niego języku o dostępnych środkach prawnych, których mógłby użyć, aby złożyć skargę na warunki jego pozbawienia wolności. Opierając się na sprawozdaniach Europejskiego Komitetu do spraw Zapobiegania Torturom oraz Nieludzkiemu lub Poniżającemu Traktowaniu albo Karaniu, ETPC stwierdził, że w Grecji nie ma niezależnego organu kontrolującego ośrodki detencyjne agencji ścigania. Zwrócił również uwagę, że nie ma bezstronnego organu, tak aby środek zaradczy był skuteczny. W związku z tym ETPC stwierdził naruszenie art. 3, art. 5 ust. 1 i 4 oraz art. 13 EKPC⁶²⁷.

Artykuł 16 EKS zobowiązuje państwa do zapewnienia niezbędnych warunków dla pełnego rozwoju rodziny poprzez wspieranie ekonomicznej, prawnej i społecznej ochrony życia rodzinnego. Ponadto w art. 19 ust. 1 wymaga się od państw utrzymywania „odpowiednich i bezpłatnych służb” oraz zapewnienia, aby pracownicy migrujący i ich rodziny otrzymywali dokładne informacje na temat emigracji i imigracji. Podobny wymóg informacyjny (mający zasadnicze znaczenie dla dostępu migrantów do wymiaru sprawiedliwości) jest zawarty w art. 6 Europejskiej konwencji o statusie prawnym pracowników migrujących, lecz bardziej rozbudowane przepisy dotyczące „prawa dostępu do sądów i właściwych władz administracyjnych” (art. 26) są adresowane wyłącznie do pracowników migrujących, a nie do członków ich rodzin⁶²⁸.

Ponadto Rada Europy opracowała kompleksowe wytyczne dotyczące wymiaru sprawiedliwości przyjaznego dzieciom, w których określono, w jaki sposób wszystkie postępowania sądowe i administracyjne, w tym dotyczące imigracji, powinny być dostosowane do potrzeb dzieci⁶²⁹. Ponadto w 2018 r. w zaleceniu w sprawie skutecznej opieki nad dziećmi bez opieki i dziećmi odseparowanymi od rodziców w kontekście migracji Komitet Ministrów uznał, że opiekun wyznaczony przez państwo odgrywa ważną rolę w ochronie praw i najlepszego interesu dzieci bez opieki i dzieci odseparowanych od rodziców poprzez

627 Zob. także ETPC, *Abdullahi Elmi i Aweys Abubakar przeciwko Malcie*, nr 25794/13 i 28151/13, 22 listopada 2016 r. oraz ETPC, *Moustahi przeciwko Francji*, nr 9347/14, 25 czerwca 2020 r., pkt 65–67.

628 Rada Europy (1997), *Europejska konwencja o statusie prawnym pracowników migrujących*, Seria Traktatów Rady Europy nr 93, 24 listopada 1977 r.

629 Rada Europy, Komitet Ministrów (2010), *Wytyczne w sprawie wymiaru sprawiedliwości przyjaznego dzieciom*, 17 listopada 2010 r.

informowanie, pomoc, wsparcie oraz, jeśli jest to przewidziane prawem, reprezentowanie ich w procesach, które ich dotyczą⁶³⁰.

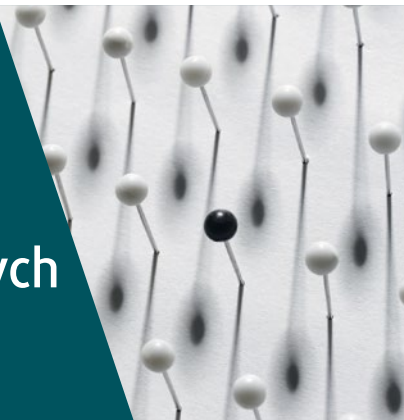
Zgodnie z prawem międzynarodowym art. 37 [Konwencji o prawach dziecka](#) jest szczególnie istotny w przypadku dzieci migrujących pozbawionych wolności, ponieważ zapewnia tym dzieciom prawo do uzyskania niezwłocznego dostępu do prawnej lub innej odpowiedniej pomocy, jak również prawo do kwestionowania legalności pozbawienia ich wolności przed sądem lub inną kompetentną, niezawisłą i bezstronną władzą, która ponadto musi szybko wydać decyzje.

---

630 Rada Europy, Komitet Ministrów (2020), [zalecenie Rec\(2019\)11 w sprawie skutecznej opieki nad dziećmi bez opieki i odseparowanymi od rodziców w kontekście migracji](#), 11 grudnia 2019 r.

10

Ochrona danych osobowych i konsumentów

UE	Omówione zagadnienia	Rada Europy
<p>Karta praw podstawowych Unii Europejskiej, art. 7 (poszanowanie życia prywatnego i rodzinnego), art. 8 (ochrona danych osobowych) i art. 52 (zakres i wykładnia praw i zasad)</p> <p>TFUE, art. 16</p> <p>Ogólne rozporządzenie o ochronie danych (2016/679/UE)</p>	<p>Dzieci i ochrona danych</p>	<p>EKPC, art. 8 (prawo do poszanowania życia prywatnego i rodzinnego)</p> <p>Konwencja o ochronie osób w związku z automatycznym przetwarzaniem danych osobowych (konwencja nr 108+)</p> <p>ETPC, <i>Avilkina i Inni przeciwko Rosji</i>, nr 1585/09, 6 czerwca 2013 r. (ujawnienie dokumentacji medycznej)</p> <p>ETPC, <i>S. i Marper przeciwko Zjednoczonemu Królestwu [wielka izba]</i>, nr 30562/04 i 30566/04, 4 grudnia 2008 r.</p>
<p>Karta praw podstawowych Unii Europejskiej, art. 38</p> <p>TFUE, art. 169</p> <p>Dyrektywa w sprawie praw konsumentów (2011/83/UE)</p> <p>Europejski akt w sprawie dostępności (2019/882)</p> <p>Dyrektywa dotycząca nieuczciwych praktyk handlowych stosowanych przez przedsiębiorstwa wobec konsumentów (2005/29/WE)</p> <p>Dyrektywa w sprawie ogólnego bezpieczeństwa produktów (2001/95/WE)</p>	<p>Ochrona dziecka jako konsumenta</p>	<p>Konwencja o opracowaniu farmakopei europejskiej</p> <p>Konwencja o prawach człowieka i biomedycynie, art. 17, oraz Protokół dodatkowy dotyczący badań biomedycznych, rozdział V</p> <p>Europejska konwencja o telewizji ponadgranicznej</p>

UE	Omówione zagadnienia	Rada Europy
<p>Rozporządzenie w sprawie badań klinicznych (536/2014/UE)</p> <p>Rozporządzenie w sprawie żywności przeznaczonej dla niemowląt i małych dzieci oraz żywności specjalnego przeznaczenia medycznego i środków spożywczych zastępujących całodzienną dietę, do kontroli masy ciała (609/2013/UE)</p> <p>Dyrektywa dotycząca bezpieczeństwa zabawek (2009/48/WE)</p> <p>Dyrektywa w sprawie zbliżenia ustawodawstw Państw Członkowskich dotyczących produktów, których wygląd wskazuje na przeznaczenie inne niż rzeczywiste, zagrażających zdrowiu lub bezpieczeństwu konsumentów (87/357/EWG)</p> <p>Dyrektywa o audiowizualnych usługach medialnych (wersja przekształcona) (2018/1808)</p> <p>TSUE, C-244/06, <i>Dynamic Medien Vertriebs GmbH przeciwko Avides Media AG</i>, 14 lutego 2008 r. (sprzedaż płyt DVD przez internet)</p> <p>TSUE, C-36/02, <i>Omega Spielhallen- und Automatenaufstellungs-GmbH przeciwko Oberbürgermeisterin der Bundesstadt Bonn</i>, 14 października 2004 r. (licencja na użytkowanie gry)</p>		

Niniejszy rozdział dotyczy europejskiego prawodawstwa i orzecznictwa w dziedzinie ochrony konsumentów i danych. Na szczeblu Unii istnieje obszerne prawodawstwo i orzecznictwo, gdyż w **TFUE** wyraźnie określono kompetencje UE w tych sprawach. Wkład Rady Europy w tej dziedzinie jest bardziej ograniczony. Na szczeblu traktatowym istnieją główne konwencje dotyczące mediów i ochrony danych, a w odniesieniu do ochrony konsumentów – **Konwencja z 1964 r. w sprawie opracowania farmakopei europejskiej**. ETPC

rozstrzygnął również szereg spraw związanych z ochroną danych dotyczących osób fizycznych.

W kolejnych sekcjach skoncentrowano się na konkretnych aspektach ochrony danych ([sekcja 10.1](#)) i prawa konsumentkiego dotyczącego dzieci ([sekcja 10.2](#)). W odniesieniu do każdej z tych kwestii przeanalizowano ogólne ramy prawne i ich zastosowanie do dzieci, a w stosownych przypadkach również określone normy dotyczące ochrony dzieci.

10.1 Dzieci i ochrona danych osobowych

Główne punkty

- Zgodnie z prawem UE i Rady Europy ochronę danych osobowych uznaje się za jedno z praw podstawowych. Zgodnie z prawem Unii prawo do ochrony danych osobowych jest odrębnym prawem podstawowym i ma zastosowanie do każdego, w tym do dzieci (art. 8 Karty praw podstawowych).
- W przypadku większości usług online konieczna będzie zgoda rodziców na przetwarzanie danych osobowych, w zależności od wieku dzieci (progi wiekowe różnią się w poszczególnych państwach członkowskich UE od 13 do 16 lat).
- Artykuł 8 EKPC obejmuje prawo do ochrony danych osobowych.

10.1.1 Europejskie prawo o ochronie danych

Zgodnie z prawem Unii art. 8 ust. 2 [Karty praw podstawowych UE](#) uznaje ochronę danych osobowych za odrębne prawo podstawowe. Karta zapewnia ochronę danych osobowych każdemu, w tym dzieciom. Artykuł 8 ust. 2 wyraźnie zapisuje kilka elementów tego prawa w Karcie (rzetelne przetwarzanie w określonych celach, zgoda lub inna uzasadniona podstawa przewidziana ustawą, prawo do dostępu i sprostowania), natomiast art. 8 ust. 3 zawiera wymóg, żeby przestrzeganie zasad ochrony danych podlegało kontroli niezależnego organu. Prawo do ochrony danych osobowych ustanowione w art. 8 może być ograniczone zgodnie z prawem. Wszelkie takie ograniczenia muszą uwzględniać istotę prawa do ochrony danych osobowych. Ograniczenia mogą być wprowadzone wyłącznie wtedy, gdy są konieczne i rzeczywiście odpowiadają celom interesu ogólnego uznawanym przez Unię lub potrzebom ochrony

praw i wolności innych osób (art. 52 karty)⁶³¹. Unia ma kompetencje do stanowienia prawa w kwestiach ochrony danych (art. 16 TFUE)⁶³². Ochrona danych osobowych stała się jedną z najważniejszych dziedzin prawa europejskiego dotyczącego ochrony praw podstawowych. Głównym instrumentem w tej dziedzinie jest **ogólne rozporządzenie o ochronie danych** (RODO), przyjęte w 2016 r.⁶³³

W motywie 75 RODO wskazano dzieci jako osoby wymagające szczególnego traktowania i uznano, że zasługują one na szczególną ochronę w odniesieniu do ich danych osobowych. Osoby te mogą być mniej świadome odnośnych zagrożeń, konsekwencji i zabezpieczeń oraz ich praw w związku z przetwarzaniem danych osobowych. W tym celu Europejska Rada Ochrony Danych (EROD) opracowuje wytyczne dotyczące przetwarzania danych dzieci⁶³⁴. „Zgoda osoby sprawującej władzę rodzicielską lub opiekę nie powinna być konieczna w przypadku usług profilaktycznych lub doradczych oferowanych bezpośrednio dziecku. [...] Zważywszy że dzieci zasługują na szczególną ochronę, wszelkie informacje i komunikaty – gdy przetwarzanie dotyczy dziecka – powinny być sformułowane tak jasnym i prostym językiem, by dziecko mogło je bez trudu zrozumieć”⁶³⁵. RODO wyraźnie wymaga uwzględnienia ochrony danych osobowych dzieci, gdy przetwarzanie danych osobowych opiera się na uzasadnionym interesie administratora lub osoby trzeciej (art. 6 ust. 1 lit. f)) oraz gdy dziecku przekazywane są informacje o przetwarzaniu danych osobowych

631 TSUE, sprawy połączone C-468/10 i C-469/10, *Asociación Nacional de Establecimientos Financieros de Crédito (ASNEF) i Federación de Comercio Electrónico y Marketing Directo (FECEMD) przeciwko Administración del Estado*, 24 listopada 2011 r., pkt 48; TSUE, C-275/06, *Productores de Música de España (Promusicae) przeciwko Telefónica de España SAU* [wielka izba], 29 stycznia 2008 r., pkt 68.

632 Ogólny przegląd europejskiego prawa ochrony danych, zob. Rada Europy, Komitet Ministrów (2018), *12th Annual Report of the Committee of Ministers*; FRA (2018), *Podręcznik europejskiego prawa o ochronie danych wydanie z 2018 r.*, Luksemburg, Urząd Publikacji.

633 Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2016/679 z dnia 27 kwietnia 2016 r. w sprawie ochrony osób fizycznych w związku z przetwarzaniem danych osobowych i w sprawie swobodnego przepływu takich danych oraz uchylenia dyrektywy 95/46/WE (ogólne rozporządzenie o ochronie danych). Dyrektywa o ochronie danych w sprawach karnych (dyrektywa (UE) 2016/680) – dyrektywa w sprawie ochrony osób fizycznych w związku z przetwarzaniem danych osobowych przez właściwe organy do celów zapobiegania przestępczości, prowadzenia postępowań przygotowawczych, wykrywania i ścigania czynów zabronionych i wykonywania kar, w sprawie swobodnego przepływu takich danych, Dz.U. L 119 z 4.5.2016

634 EROD, *Program prac na lata 2021/2022*, 16 marca 2021 r.

635 Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2016/679 z dnia 27 kwietnia 2016 r. w sprawie ochrony osób fizycznych w związku z przetwarzaniem danych osobowych i w sprawie swobodnego przepływu takich danych oraz uchylenia dyrektywy 95/46/WE (ogólne rozporządzenie o ochronie danych), motyw 38 i motyw 58.

(art. 12 ust. 1). Przetwarzanie danych dotyczących dzieci wiąże się z pewnym ryzykiem, przy czym dalsze stosowanie RODO w odniesieniu do ochrony dzieci powinno się określić w kodeksach postępowania. Takie kodeksy postępowania mogą w szczególności obejmować zasady dotyczące sposobu przekazywania informacji dziecku oraz sposobu uzyskania zgody osoby sprawującej władzę rodzicielską (art. 41 ust. 2).

W przypadku większości usług internetowych, gdy usługa opiera się na zgodzie dziecka na przetwarzanie jego danych, do pewnego wieku wymagana jest również zgoda rodzica lub opiekuna. Dotyczy to zarówno portali społecznościowych, jak i platform do pobierania muzyki i zakupu gier online. Próg wieku wymagany do uzyskania zgody rodziców różni się w poszczególnych państwach członkowskich UE od 13 do 16 lat⁶³⁶. Zgodnie z art. 4 ust. 11 RODO zgoda musi być dobrowolna, konkretna, świadoma i jednoznaczna, a dzieciom lub ich rodzicom czy opiekunom należy zapewnić łatwe w użyciu mechanizmy, aby w każdej chwili mogli wycofać zgodę. Przedsiębiorstwa podejmują rozsądne starania, uwzględniając dostępną technologię, by zweryfikować, czy osoba sprawująca władzę rodzicielską lub opiekę nad dzieckiem wyraziła zgodę lub ją zaaprobowała. Rozsądne starania, jakie organizacje muszą podjąć, będą również zależały od charakteru przetwarzania i związanego z nim ryzyka dla dziecka. Starania te powinny być stale weryfikowane w świetle pojawiających się technologii w tym obszarze. Jeżeli dane osobowe są przetwarzane w związku z oferowaniem dziecku usług społeczeństwa informacyjnego i takie przetwarzanie opiera się na zgodzie dziecka lub osoby posiadającej odpowiedzialność rodzicielską, dzieci zawsze mają prawo do usunięcia dotyczących ich danych (art. 17 ust. 1 lit. f) RODO). Prawo to znane jest jako prawo do bycia zapomnianym.

W przypadku gdy dzieci uzyskują dostęp do usługi online, niezależnie od środków weryfikacji wieku wdrażanych przez organizację, organizacja musi zapewnić wprowadzenie środków ochrony danych dostosowanych do dzieci, aby zwiększyć poziom ochrony zapewnianej małoletnim użytkownikom przed zagrożeniami, jakie dla nich stwarza korzystanie z usługi. Niektóre z tych środków mogą obejmować zapewnienie, że usługa realizuje obowiązek uwzględniania ochrony danych już w fazie projektowania i domyślnej ochrony danych (art. 25 RODO), przeprowadzenia oceny skutków dla ochrony danych (art. 35), przestrzegania zasady minimalizacji danych oraz przeglądu ustawień profilowania.

636 Zob. przypis 635, art. 8.

Profilowanie oznacza dowolną formę zautomatyzowanego przetwarzania danych osobowych, które polega na wykorzystaniu danych osobowych do oceny niektórych czynników osobowych osoby fizycznej, w szczególności do analizy lub prognozy aspektów dotyczących efektów pracy tej osoby fizycznej, jej sytuacji ekonomicznej, zdrowia, osobistych preferencji, zainteresowań, wiarygodności, zachowania, lokalizacji lub przemieszczania się (art. 4 ust. 4).

Taka szczególna ochrona powinna mieć zastosowanie przede wszystkim do wykorzystywania danych osobowych dzieci do celów marketingowych lub do tworzenia profili osobowych lub profili użytkownika oraz do zbierania danych osobowych dotyczących dzieci, gdy korzystają one z usług skierowanych bezpośrednio do nich (motyw 38 RODO).

W wytycznych wydanych przez EROD⁶³⁷ w odniesieniu do użytkowników mediów społecznościowych wskazano, że negatywny wpływ targetowania może być znacznie większy dla kategorii osób szczególnie narażonych na zagrożenia, takich jak dzieci. Targetowanie może wpływać na kształtowanie się osobistych preferencji i zainteresowań dzieci, co ostatecznie ma wpływ na ich autonomię i prawo do rozwoju. Kilka instytucji stwierdziło, że zasadniczo organizacje powinny unikać profilowania dzieci do celów marketingowych, ponieważ dzieci są bardziej podatne na zagrożenia⁶³⁸. W środowisku internetowym dzieci mogą być szczególnie podatne oraz łatwiej ulegać wpływom reklamy behawioralnej⁶³⁹.

Motyw 71 RODO stanowi, że wyłącznie zautomatyzowane podejmowanie decyzji, w tym profilowanie, mające skutki prawne lub równie istotne, nie powinno mieć zastosowania do dzieci.

Grupa Robocza 29, obecnie EROD⁶⁴⁰, zaleciła, by wyjątki od zasady zakazującej tej formy przetwarzania nie były zasadniczo stosowane w odniesieniu do

637 Europejska Rada Ochrony Danych (2020), *Wytyczne 8/2020 dotyczące targetowania użytkowników mediów społecznościowych*, 2 września 2020 r.

638 Zob. np. Rada Europy (2018), *Wytyczne dotyczące poszanowania, ochrony i realizacji praw dziecka w środowisku cyfrowym*, CM/Rec(2018)7, s. 17; Irish Data Protection Commission (2020), *Children front and centre: Fundamentals for a child-oriented approach to data processing*, grudzień 2020, s. 54.

639 Grupa Robocza art. 29 (2018), *Wytyczne w sprawie zautomatyzowanego podejmowania decyzji w indywidualnych przypadkach i profilowania do celów rozporządzenia 2016/679/UE*, 22 sierpnia 2018 r.

640 Zob. przypis 639.

przetwarzania danych dzieci, chyba że w ograniczonych okolicznościach, takich jak konieczność ochrony ich dobra. W takich przypadkach muszą istnieć odpowiednie zabezpieczenia gwarantujące, że są one odpowiednie dla dzieci.

Niektóre kategorie danych uznaje się za wrażliwe, takie jak dane genetyczne, dane biometryczne jednoznacznie identyfikujące dziecko, dane osobowe dotyczące wyroków skazujących oraz dane osobowe ujawniające pochodzenie rasowe lub etniczne, poglądy polityczne, przekonania religijne lub inne, zdrowie psychiczne i fizyczne lub życie seksualne. Przetwarzanie danych dzieci w takich kategoriach jest dozwolone tylko wtedy, gdy zastosowanie mają odpowiednie wyjątki (art. 9 RODO).

Dyrektywa o prywatności i łączności elektronicznej⁶⁴¹ chroni poufność łączności i urządzeń końcowych użytkownika, w tym dzieci. Wdraża ona podstawowe prawo do poszanowania życia prywatnego w odniesieniu do komunikacji (art. 7 Karty praw podstawowych).

W ramach prawa Rady Europy zgodnie z wykładnią ETPC prawo do ochrony danych osobowych zapewnia art. 8 EKPC. Trybunał bada sytuacje, w których pojawia się kwestia ochrony danych, w tym dotyczące podsłuchów⁶⁴², różnych form nadzoru⁶⁴³ oraz ochrony przed przechowywaniem danych osobowych przez organy publiczne⁶⁴⁴. Ponadto ETPC orzekł, że w prawie krajowym należy ustanowić odpowiednie środki w celu zapewnienia środków ochrony prawnej w przypadku naruszeń praw do ochrony danych.

Przykład: sprawa *Avilkina i Inni przeciwko Rosji*⁶⁴⁵ dotyczy ujawnienia dokumentacji medycznej dwuletniej dziewczynki prokuratorowi w związku z jego żądaniem, aby informować go o wszystkich przypadkach odmowy transfuzji krwi przez Świadków Jehowy. Uznając, że nad interesami

641 UE, Parlament Europejski (2002), *dyrektywa 2002/58/WE w sprawie przetwarzania danych osobowych oraz ochrony prywatności w sektorze łączności elektronicznej (dyrektywa dotycząca prywatności i łączności elektronicznej)*, Dz.U. L 201 z 31.7.2002.

642 Zob. np. ETPC, *Malone przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*, nr 8691/79, 26 kwietnia 1985 r.; ETPC *Copland przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*, nr 62617/00, 3 kwietnia 2007 r.

643 Zob. np. ETPC, *Klass i Inni przeciwko Niemcom*, nr 5029/71, 6 września 1978 r.; ETPC, *Uzun przeciwko Niemcom*, nr 35623/05, 2 września 2010 r.

644 Zob. np. ETPC, *Leander przeciwko Szwecji*, nr 9248/81, 26 marca 1987 r.; ETPC, *S. i Marper przeciwko Zjednoczonemu Królestwu* [wielka izba], nr 30562/04 i 30566/04, 4 grudnia 2008 r.

645 ETPC, *Avilkina i Inni przeciwko Rosji*, nr 1585/09, 6 czerwca 2013 r.

pacjenta i całej społeczności związanymi z ochroną poufności danych medycznych mogą przeważać interesy związane z prowadzeniem dochodzenia w sprawie przestępstwa, Trybunał zwrócił uwagę, że skarżąca nie była osobą podejrzaną ani oskarżoną w postępowaniu karnym. Ponadto pracownicy opieki zdrowotnej prowadzący leczenie skarżącej mogli złożyć wniosek o wydanie zgody organu sądowego na transfuzję krwi, gdyby sądzili, że skarżąca znajduje się w sytuacji zagrożenia życia. Ze względu na brak jakiegokolwiek pilnej potrzeby społecznej, żeby żądać ujawnienia poufnych danych medycznych dotyczących skarżącej, ETPC stwierdził naruszenie art. 8 EKPC.

Przykład: w sprawie *S. i Marper przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*⁶⁴⁶ odciski palców i DNA 11-latka pobrane w związku z podejrzeniem o udział w rozboju zostały zatrzymane bez ograniczeń czasowych, choć skarżący ostatecznie został uniewinniony od zarzutów. Biorąc pod uwagę charakter i ilość danych osobowych zawartych w próbkach komórek i profilach DNA, samo ich zatrzymanie stanowiło ingerencję w prawo pierwszego skarżącego do poszanowania życia prywatnego. Podstawowe zasady odpowiednich instrumentów Rady Europy oraz prawa i praktyki innych umawiających się państw wymagają, aby zatrzymywanie danych było proporcjonalne w stosunku do celów gromadzenia i ograniczone w czasie, szczególnie w sektorze policji. Ochrona wynikająca z art. 8 EKPC byłaby zbyt słaba, gdyby stosowanie nowoczesnych technik naukowych w systemie sądownictwa karnego było dozwolone za wszelką cenę i bez dokładnego rozważenia płynących z nich potencjalnych korzyści w porównaniu z ważnymi interesami dotyczącymi życia prywatnego. Pod tym względem ogólny i masowy charakter zatrzymywania danych w Anglii i Walii był szczególnie uderzający, ponieważ pozwolono, by dane były zatrzymywane przez czas nieokreślony oraz niezależnie od charakteru lub powagi przestępstwa lub od wieku podejrzanego. Zatrzymywanie może być szczególnie szkodliwe w przypadku małoletnich dzieci z uwagi na ich szczególną sytuację oraz znaczenie ich rozwoju i integracji w społeczeństwie. Podsumowując, zatrzymywanie danych stanowiło nieproporcjonalną ingerencję w prawo skarżącego do poszanowania życia prywatnego.

646 ETPC, *S. i Marper przeciwko Zjednoczonemu Królestwu* [wielka izba], nr 30562/04 i 30566/04, 4 grudnia 2008 r.

Konwencja Rady Europy o ochronie osób w związku z automatycznym przetwarzaniem danych osobowych⁶⁴⁷ (**Konwencja nr 108+**) ma zastosowanie do wszystkich operacji przetwarzania danych prowadzonych zarówno w sektorze prywatnym, jak i w sektorze publicznym, oraz chroni osoby fizyczne, w tym dzieci, przed nadużyciami, które mogą towarzyszyć przetwarzaniu danych osobowych. Konwencja nr 108+ posiada dodatkowy protokół, w którym uregulowano kwestię ustanawiania organów nadzoru oraz transgraniczny przepływ danych osobowych do państw niebędących stronami konwencji⁶⁴⁸.

Zasady określone w Konwencji nr 108+ w odniesieniu do przetwarzania danych osobowych dotyczą rzetelnego i legalnego gromadzenia i automatycznego przetwarzania danych, które są przechowywane w określonych celach zgodnych z prawem, a nie na potrzeby niezgodne z tymi celami, oraz które nie są przechowywane dłużej, niż jest to konieczne. Dotyczą one również jakości danych. W związku z brakiem odpowiednich gwarancji prawnych zabronione jest przetwarzanie danych wrażliwych, takich jak dane dotyczące rasy, przekonań politycznych, zdrowia, religii, życia seksualnego, dane genetyczne i biometryczne, jak również dane przetwarzane ze względu na ujawnione w nich informacje dotyczące przynależności do związków zawodowych lub pochodzenia etnicznego, karalności. W konwencji tej ustanowiono również prawa osób fizycznych, w tym dzieci, do wiedzy o przechowywaniu informacji na ich temat, oraz w stosownych przypadkach do poprawienia tych danych. Ograniczenie praw określonych w konwencji jest możliwe tylko wtedy, gdy zagrożone są nadrzędne interesy, takie jak bezpieczeństwo lub obronność państwa. Komitet doradczy Konwencji nr 108 przyjął wytyczne w sprawie ochrony danych dzieci w środowisku edukacyjnym⁶⁴⁹ określające podstawowe zasady i doradzające ustawodawcom, decydentom politycznym, administratorom danych i branży, jak chronić te prawa.

647 Rada Europy (1981), **Konwencja o ochronie osób w związku z automatycznym przetwarzaniem danych osobowych**, Seria Traktatów Rady Europy nr 108, 28 stycznia 1981 r.; Rada Europy (2001), **protokół dodatkowy do Konwencji nr 108 dotyczący organów nadzorczych i transgranicznych przepływów danych**, Seria Traktatów Rady Europy nr 181, 8 listopada 2001 r.; Rada Europy (2018), **protokół zmieniający Konwencję o ochronie osób w związku z automatycznym przetwarzaniem danych osobowych**, Seria Traktatów Rady Europy nr 223, 10 października 2018 r.

648 Rada Europy (2018), **protokół zmieniający Konwencję o ochronie osób w związku z automatycznym przetwarzaniem danych osobowych**, Seria Traktatów Rady Europy nr 223, 10 października 2018 r.

649 Rada Europy, komitet doradczy Konwencji nr 108, **Ochrona danych osobowych dzieci w środowisku edukacyjnym – wytyczne**, T-PD(2019)06BISrev5, 20 listopada 2020 r.

W wytycznych Rady Europy w sprawie praw dziecka w środowisku cyfrowym zachęca się państwa do zapewnienia, aby dane osobowe dzieci były przetwarzane rzetelnie, zgodnie z prawem, dokładnie i bezpiecznie, w konkretnych celach i za dobrowolną, wyraźną, świadomą i jednoznaczną zgodą dzieci lub ich rodziców, opiekunów lub pełnomocników lub zgodnie z inną uzasadnioną podstawą określoną w prawie. Państwa powinny zapewnić, aby przetwarzanie szczególnych kategorii danych uznawanych za szczególnie wrażliwe, takich jak dane genetyczne, dane biometryczne jednoznacznie identyfikujące dziecko, dane osobowe dotyczące wyroków skazujących za przestępstwa oraz dane osobowe ujawniające pochodzenie rasowe lub etniczne, poglądy polityczne, przekonania religijne lub inne, zdrowie psychiczne i fizyczne lub życie seksualne, było we wszystkich przypadkach dozwolone tylko wtedy, gdy prawo przewiduje odpowiednie zabezpieczenia⁶⁵⁰.

Zgodnie z prawem międzynarodowym prawo do ochrony danych jest częścią prawa dziecka do prywatności, które ustanowione jest w art. 16 [Konwencji o prawach dziecka](#). Artykuł ten stanowi, że żadne dziecko nie podlega arbitralnej lub bezprawnej ingerencji w sferę jego życia prywatnego, rodzinnego lub domowego czy w korespondencję, ani bezprawnym zamachom na jego honor i reputację. To prawo musi być przestrzegane przez wszystkich, w tym przez przedstawiciela ustawowego dziecka⁶⁵¹.

---

650 Rada Europy, Komitet Ministrów (2018), [Wytyczne dotyczące poszanowania, ochrony i realizacji praw dziecka w środowisku cyfrowym, zalecenie CM/Rec\(2018\)7](#), sekcja 3.4.

651 Zob. także Organizacja Narodów Zjednoczonych (2021), [Komentarz ogólny nr 25 \(2021\). Prawa dzieci w odniesieniu do środowiska cyfrowego](#), CRC/C/GC/25, 2 marca 2021 r.

10.2 Ochrona dziecka jako konsumenta

Główne punkty

- Według TSUE dobro dziecka będącego konsumentem i ochrona jego praw przeważają nad wymogami interesu publicznego, co uzasadnia ograniczenia w swobodnym przepływie towarów, osób, usług i kapitału.
- Dzieciom jako konsumentom należy udzielać istotnych informacji, tak aby były w stanie rozważyć wszystkie mające znaczenie fakty i dokonać świadomego wyboru.
- Nieuczciwe praktyki handlowe to takie praktyki, które nie są zgodne z zasadą staranności zawodowej i mogą wpływać na decyzje dorosłych i dzieci będących konsumentami, które dotyczą transakcji.
- Dzieci mogą uczestniczyć w badaniach klinicznych tylko wtedy, gdy oczekuje się, że podawany produkt leczniczy będzie miał dla nich bezpośrednie korzyści przeważające nad ryzykiem.
- W prawie Unii i Rady Europy ilość treści marketingowych, na których oddziaływanie mogą być wystawione dzieci, jest ograniczona, lecz nie są one zakazane jako takie.
- Dzieci mają prawo do szczególnej ochrony, co oznacza ochronę przed reklamą, a także audycjami typu telezakupy, które mogą im wyrządzać szkodę moralną lub fizyczną.
- Umieszczanie reklam produktów w audycjach dla dzieci jest zabronione.

10.2.1 Prawa konsumentów

W ramach prawa Unii główne filary ochrony konsumentów są określone w art. 169 ust. 1 **TFUE** oraz w art. 38 **Karty praw podstawowych UE**. TSUE uznał, że dobro dziecka przeważa nad wymogami interesu publicznego, co uzasadnia ograniczenia swobód wspólnego rynku.

Przykład: sprawa *Dynamic Medien*⁶⁵² dotyczy sprzedaży przez internet w Niemczech płyt DVD z japońskimi filmami animowanymi. Filmy te zostały dozwolone w Wielkiej Brytanii dla osób powyżej 15 roku życia. Właściwy organ niemiecki ocenił je jako niewłaściwe. Główną kwestią, którą miał rozstrzygnąć TSUE, było to, czy zakaz w Niemczech jest sprzeczny z zasadą swobodnego przepływu towarów. TSUE stwierdził, że głównym celem

652 TSUE, C-244/06, *Dynamic Medien Vertriebs GmbH przeciwko Avides Media AG*, 14 lutego 2008 r.

prawa niemieckiego była ochrona dzieci przed informacjami, które byłyby dla nich szkodliwe. Trybunał orzekł, że ograniczenie swobodnego przepływu towarów nie jest nieproporcjonalne, o ile nie wykracza poza to, co jest konieczne do osiągnięcia celu zamierzonego przez państwo członkowskie, tj. ochrony dzieci.

Przykład: sprawa *Omega*⁶⁵³ dotyczy użytkowania instalacji o nazwie „laserdrome” w Niemczech. Gra uprawiana w tej instalacji polegała na trafieniu promieniami lasera w sensory umieszczone na kamizelkach noszonych przez graczy. Urządzenia do gry dostarczyła brytyjska firma, a zarówno gra, jak i urządzenia były wprowadzone legalnie do obrotu w Wielkiej Brytanii. Gra ta została zakazana w Niemczech ze względów ochrony podstawowych wartości, takich jak godność ludzka. TSUE orzekł, że ograniczenie nałożone przez organy niemieckie nie było sprzeczne z prawem UE, ponieważ było należycie uzasadnione względami porządku publicznego.

Najnowszy proces przeglądu prawa konsumenckiego UE doprowadził do przyjęcia [dyrektywy w sprawie praw konsumentów 2011/83/UE](#), która ma na celu pełną harmonizację przepisów krajowych dotyczących umów zawieranych na odległość i umów zawieranych poza lokalem przedsiębiorstwa, jak również innych rodzajów umów konsumenckich⁶⁵⁴. Ma to posłużyć osiągnięciu właściwej równowagi pomiędzy wysokim poziomem ochrony konsumentów a konkurencyjnością przedsiębiorstw. Zgodnie z art. 3 ust. 3 lit. a) dyrektywa ta nie ma zastosowania do umów dotyczących usług socjalnych, w tym usług dotyczących mieszkań socjalnych, opieki nad dziećmi i wsparcia dla rodzin i osób znajdujących się stale lub tymczasowo w potrzebie, w tym opieki długoterminowej. Usługi socjalne obejmują między innymi usługi skierowane do dzieci i młodzieży, pomoc dla rodzin, samotnych rodziców i osób starszych, oraz usługi dla migrantów. W dyrektywie tej poświęcono szczególną uwagę informacjom przed zawarciem umowy. Jeżeli konsumenci, w tym dzieci, otrzymają odpowiednie i wystarczające informacje, będą w stanie uwzględnić wszystkie istotne fakty i dokonać świadomego wyboru. Te „wymogi informacyjne” określono w dyrektywie w sprawie praw konsumentów. Zgodnie z [dyrektywą \(UE\) 2019/882](#)

653 TSUE, C-36/02, *Omega Spielhallen- und Automatenaufstellungs-GmbH przeciwko Oberbürgermeisterin der Bundesstadt Bonn*, 14 października 2004 r.

654 UE, Parlament Europejski i Rada Unii Europejskiej (2011), [dyrektywa 2011/83/UE z dnia 25 października 2011 r. w sprawie praw konsumentów zmieniająca dyrektywę Rady 93/13/EWG i dyrektywę 1999/44/WE](#), Dz.U. L 304 z 22.11.2011, s. 64.

w sprawie wymogów dostępności produktów i usług wymogi te mają zastosowanie również do niepełnoletnich konsumentów⁶⁵⁵.

10.2.2 Nieuczciwe praktyki handlowe w odniesieniu do dzieci

W prawie Unii dyrektywa 2005/29/WE dotycząca nieuczciwych praktyk handlowych stosowanych przez przedsiębiorstwa wobec konsumentów na rynku wewnętrznym⁶⁵⁶ obejmuje wszystkie transakcje między przedsiębiorstwami a konsumentami (bez względu na to, czy transakcje przeprowadzane są w internecie czy stacjonarnie i czy dotyczą towarów czy usług). W dyrektywie tej dzieci są zaliczone do grupy konsumentów „szczególnie podatnej” (art. 5 ust. 3). Decyzje dotyczące transakcji nie mogą być podejmowane pod wpływem nękania, przymusu, bezprawnego nacisku lub informacji wprowadzających w błąd, a dzieci będące konsumentami mają prawo do swobodnego podejmowania takich decyzji. Dyrektywa zakazuje działań w zakresie wprowadzania produktu na rynek, w tym reklam porównawczych, które powodują mylenie produktów lub znaków towarowych przedsiębiorcy i jego konkurenta. Wymaga się w niej również udzielania konsumentom wszystkich niezbędnych informacji w sposób jasny i zrozumiały oraz w czasie pozwalającym na podjęcie decyzji dotyczącej transakcji (art. 6 i 7).

Komitet Ministrów Rady Europy opublikował wytyczne *dotyczące poszanowania, ochrony i realizacji praw dziecka w środowisku cyfrowym*. Na ich podstawie państwa powinny podjąć środki w celu zapewnienia dzieciom ochrony przed komercyjnym wykorzystywaniem w środowisku cyfrowym, w tym przed narażeniem na niestosowne do wieku formy reklamy i marketingu. Obejmuje to zapewnienie, że przedsiębiorstwa nie stosują nieuczciwych praktyk handlowych wobec dzieci, wymóg, aby reklama cyfrowa i marketing skierowany do dzieci były czytelnie wyróżnione jako takie, oraz wymóg, aby wszystkie zainteresowane strony ograniczyły przetwarzanie danych osobowych dzieci w celach komercyjnych⁶⁵⁷.

655 UE, Parlament Europejski i Rada Unii Europejskiej (2019), *dyrektywa (UE) 2019/882 z dnia 17 kwietnia 2019 r. w sprawie wymogów dostępności produktów i usług*, Dz.U. L 151 z 7.6.2019, s. 70

656 UE, Parlament Europejski i Rada Unii Europejskiej (2005), *dyrektywa 2005/29/WE z dnia 11 maja 2005 r. dotycząca nieuczciwych praktyk handlowych stosowanych przez przedsiębiorstwa wobec konsumentów na rynku wewnętrznym oraz zmieniająca dyrektywę 84/450/EWG, dyrektywy 97/7/WE, 98/27/WE i 2002/65/WE oraz rozporządzenie (WE) nr 2006/2004 Parlamentu Europejskiego i Rady*, Dz.U. L 149 z 11.6.2005, s. 22.

657 Rada Europy, Komitet Ministrów (2018), *Wytyczne dotyczące poszanowania, ochrony i realizacji praw dziecka w środowisku cyfrowym, zalecenie CM/Rec(2018)7*.

10.2.3 Bezpieczeństwo produktów

W prawie Unii istnieją kompleksowe ramy służące zapewnieniu, aby na rynek trafiały wyłącznie produkty bezpieczne i zgodne z innymi wymogami. W szczególności w [dyrektywie 2001/95/WE w sprawie ogólnego bezpieczeństwa produktów](#) poświęcono szczególną uwagę bezpieczeństwu dzieci poprzez włączenie ich do kategorii konsumentów, którzy mogą być szczególnie narażeni na zagrożenie, jakie stwarza dany produkt (motyw 8 tej dyrektywy). W związku z tym bezpieczeństwo produktów należy oceniać z uwzględnieniem wszystkich istotnych aspektów, szczególnie kategorii konsumentów, do których dany produkt jest skierowany. Komisja Europejska opublikowała wniosek dotyczący nowego rozporządzenia w sprawie ogólnego bezpieczeństwa produktów⁶⁵⁸.

[Dyrektywa Rady 87/357/EWG](#) jest szczególną dyrektywą w sprawie bezpieczeństwa produktów, która poświęcona jest zbliżeniu przepisów państw członkowskich dotyczących produktów, których wygląd wskazuje na przeznaczenie inne niż rzeczywiste, zagrażających zdrowiu lub bezpieczeństwu konsumentów⁶⁵⁹. Zakazuje się w niej obrotu, przywozu i produkcji produktów, które wyglądają jak środki spożywcze, ale są niejadalne. Państwa członkowskie muszą przeprowadzać kontrole w celu zapewnienia, aby takie produkty nie były wprowadzane do obrotu. Jeżeli państwo członkowskie obejmuje jakiś produkt zakazem zgodnie z warunkami przewidzianymi w tej dyrektywie, musi powiadomić o tym Komisję i podać szczegółowe informacje, które przekazywane są innym państwom członkowskim. Kwestię bezpieczeństwa zabawek omówiono bardziej szczegółowo w [sekcji 10.2.6](#).

Wytyczne Komitetu Ministrów Rady Europy dotyczące poszanowania, ochrony i realizacji praw dziecka w środowisku cyfrowym stanowią, że państwa powinny wspierać i zachęcać przedsiębiorstwa tak, aby wdrażały bezpieczeństwo i prywatność już w fazie projektowania produktów, cech i funkcji usług przeznaczonych dla dzieci lub przez nie wykorzystywanych⁶⁶⁰.

658 UE, Parlament Europejski i Rada Unii Europejskiej (2021), [wniosek w sprawie rozporządzenia w sprawie ogólnego bezpieczeństwa produktów zmieniającego rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady \(UE\) nr 1025/2012 oraz uchylającego dyrektywę Rady 87/357/EWG i dyrektywę 2001/95/WE Parlamentu Europejskiego i Rady](#), COM/2021/346 final, 30 czerwca 2021 r.

659 UE, Rada Unii Europejskiej, [dyrektywa Rady 87/357/EWG z dnia 25 czerwca 1987 r. w sprawie zbliżenia ustawodawstw państw członkowskich dotyczących produktów, których wygląd wskazuje na przeznaczenie inne niż rzeczywiste, zagrażających zdrowiu lub bezpieczeństwu konsumentów](#), Dz.U. L 192 z 11.7.1987, s. 49.

660 Rada Europy, Komitet Ministrów (2018), [Wytyczne dotyczące poszanowania, ochrony i realizacji praw dziecka w środowisku cyfrowym](#), zalecenie CM/Rec(2018)7, pkt 54.

10.2.4 Badania kliniczne z udziałem dzieci

Zgodnie z prawem Unii rozporządzenie (UE) nr 536/2014 w sprawie badań klinicznych produktów leczniczych stosowanych u ludzi zawiera przepisy szczegółowe dotyczące szczególnie narażonych populacji, do których należą dzieci (art. 10 ust. 1)⁶⁶¹. Wymaga się w nim starannego oceniania wniosków o pozwolenie na badania kliniczne z udziałem dzieci. Zgodę na przeprowadzenie badania klinicznego musi wyrazić wyznaczony zgodnie z prawem przedstawiciel dziecka, a także samo dziecko, jeżeli jest zdolne do wyrażania opinii (art. 29 ust. 1 i 8). W rozporządzeniu tym określono szczegółowe warunki prowadzenia bezpiecznych badań klinicznych z udziałem dzieci i uzyskiwania świadomej zgody dzieci (art. 32). Warunki te są następujące: wobec uczestnika nie stosuje się żadnych zachęt ani gratyfikacji finansowych, z wyjątkiem rekompensaty za poniesione koszty i utratę zarobków bezpośrednio związane z udziałem w badaniu klinicznym; celem badania klinicznego jest zbadanie sposobów leczenia choroby występującej tylko u małoletnich; istnieją podstawy naukowe, aby przypuszczać, że udział w badaniu klinicznym przyniesie: zainteresowanemu małoletniemu bezpośrednio korzyści większe niż związane z udziałem ryzyko i obciążenia lub przyniesie pewne korzyści populacji reprezentowanej przez zainteresowanego małoletniego oraz że takie badanie kliniczne będzie wiązało się jedynie z minimalnym ryzykiem i minimalnym obciążeniem dla zainteresowanego małoletniego w porównaniu do standardowego sposobu leczenia choroby, która występuje u małoletniego. Jedynie w sytuacjach nagłych można przeprowadzić badania kliniczne z udziałem dzieci bez wcześniejszego uzyskania na to zgody dzieci lub ich wyznaczonych zgodnie z prawem przedstawicieli (art. 35 ust. 1).

Zgodnie z prawem Rady Europy podobne zasady zawiera art. 17 **Konwencji o prawach człowieka i biomedycynie**⁶⁶² oraz rozdział V **Protokołu dodatkowego dotyczącego badań biomedycznych**⁶⁶³.

661 UE, Parlament Europejski i Rada Unii Europejskiej (2014), **rozporządzenie (UE) nr 536/2014 z dnia 16 kwietnia 2014 r. w sprawie badań klinicznych produktów leczniczych stosowanych u ludzi**, Dz.U. L 158 z 27.5.2014, s. 1.

662 Rada Europy (1999), **Konwencja o ochronie praw człowieka i godności istoty ludzkiej w odniesieniu do zastosowań biologii i medycyny: Konwencja o prawach człowieka i biomedycynie** (konwencja z Oviedo), nr 164, 1 grudnia 1999 r.

663 Rada Europy (2007), **protokół dodatkowy do Konwencji o prawach człowieka i biomedycynie dotyczący badań biomedycznych**, nr 195, 1 września 2007 r.

10.2.5 Żywność przeznaczona dla niemowląt i małych dzieci

Zgodnie z prawem Unii rozporządzenie 609/2013 w sprawie żywności przeznaczonej dla niemowląt i małych dzieci oraz żywności specjalnego przeznaczenia medycznego i środków spożywczych zastępujących całodzienną dietę, do kontroli masy ciała koncentruje się na składzie odżywczym i bezpieczeństwie żywności produkowanej specjalnie dla niemowląt i małych dzieci w wieku poniżej trzech lat⁶⁶⁴. Reguluje ono wprowadzanie produktów na rynek, wymagane informacje o składzie żywności, wymagania dla preparatów do początkowego żywienia niemowląt i napojów na bazie mleka dla małych dzieci itp. Rozporządzenie wprowadza również definicje preparatu do początkowego żywienia niemowląt i preparatu do dalszego żywienia niemowląt, produktów zbożowych przetworzonych i żywności dla niemowląt, żywności specjalnego przeznaczenia medycznego i środków spożywczych zastępujących całodzienną dietę, do kontroli masy ciała.

10.2.6 Bezpieczeństwo zabawek

W prawie Unii w art. 2 **dyrektywy 2009/48/WE**⁶⁶⁵ zdefiniowano zabawki jako „produkty zaprojektowane lub przeznaczone, wyłącznie lub nie, do użytku podczas zabawy przez dzieci poniżej 14 roku życia”⁶⁶⁶. Załącznik I zawiera niewyczerpujący wykaz przedmiotów, które nie są uważane za zabawki, ale mogą być z nimi mylone. W art. 2 ust. 2 wymieniono także pewne zabawki, które są wyłączone z zakresu stosowania tej dyrektywy. Dyrektywa w sprawie bezpieczeństwa zabawek ma również na celu wzmocnienie norm w zakresie bezpieczeństwa i zdrowia poprzez ograniczenie ilości niektórych substancji chemicznych, które mogą być zawarte w materiale użytym w zabawkach (art. 10)⁶⁶⁷.

664 UE, Parlament Europejski i Rada Unii Europejskiej (2014), **rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 609/2013 z dnia 12 czerwca 2013 r. w sprawie żywności przeznaczonej dla niemowląt i małych dzieci oraz żywności specjalnego przeznaczenia medycznego i środków spożywczych zastępujących całodzienną dietę, do kontroli masy ciała oraz uchylające dyrektywę Rady 92/52/EWG, dyrektywy Komisji 96/8/WE, 1999/21/WE, 2006/125/WE i 2006/141/WE, dyrektywę Parlamentu Europejskiego i Rady 2009/39/WE oraz rozporządzenia Komisji (WE) nr 41/2009 i (WE) nr 953/2009**, Dz.U. L 181 z 29.6.2013, s. 35.

665 Unia Europejska (2009), **dyrektywa 2009/48/WE z dnia 18 czerwca 2009 r. w sprawie bezpieczeństwa zabawek**, Dz.U. L 170 z 30.6.2009.

666 Zob. przypis 665, art. 2 ust. 1.

667 Komisja Europejska zawarła również „dobrowolne porozumienia” z europejskimi producentami zabawek i handlowcami w tej branży, aby poprawić bezpieczeństwo zabawek. Zob. [stronę internetową Komisji na ten temat](#).

10.2.7 Dzieci a reklama

Zgodnie z prawem Unii [dyrektywa o audiowizualnych usługach medialnych](#)⁶⁶⁸, zmieniona w 2018 r., dotyczy ograniczenia ilości oraz jakości i treści informacji marketingowych, na których oddziaływanie mogą być wystawione dzieci, i reguluje czas trwania reklamy (art. 20, 24 i 27). Zakazuje się w niej lokowania produktu w audycjach dla dzieci (art. 11) oraz zezwala się państwowym członkowskim na zabronienie prezentowania firmowego znaku sponsora podczas audycji dla dzieci (art. 10 ust. 4). Zmiana dyrektywy w 2018 r. spowodowała rozszerzenie tych przepisów audiowizualnych o platformy udostępniania wideo, takie jak YouTube i inne.

W prawie Rady Europy [Europejska konwencja o telewizji ponadgranicznej](#)⁶⁶⁹ była pierwszym traktatem międzynarodowym, w którym ustanowiono ramy prawne na potrzeby swobodnego rozpowszechniania transgranicznych audycji telewizyjnych w Europie. Zawiera ona postanowienia wyraźnie chroniące dzieci i młodzież (art. 7 ust. 2), na przykład poprzez zakaz emisji materiałów pornograficznych i ukazujących przemoc oraz audycji nawołujących do nienawiści rasowej. Określono w niej normy w zakresie reklamy oraz uregulowano czas emisji reklam i przerwy reklamowe. Wytyczne Komitetu Ministrów w sprawie praw dziecka w środowisku cyfrowym zachęcają państwa do zapewnienia dzieciom ochrony przed komercyjnym wykorzystywaniem w środowisku cyfrowym, w tym przed narażeniem na niestosowne do wieku formy reklamy i marketingu⁶⁷⁰.

668 UE, Parlament Europejski i Rada Unii Europejskiej (2018), [dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady \(UE\) 2018/1808 z dnia 14 listopada 2018 r. zmieniająca dyrektywę 2010/13/UE w sprawie koordynacji niektórych przepisów ustawowych, wykonawczych i administracyjnych państw członkowskich dotyczących świadczenia audiowizualnych usług medialnych \(dyrektywa o audiowizualnych usługach medialnych\)](#) ze względu na zmianę sytuacji na rynku, Dz.U. L 303 z 28.11.2018.

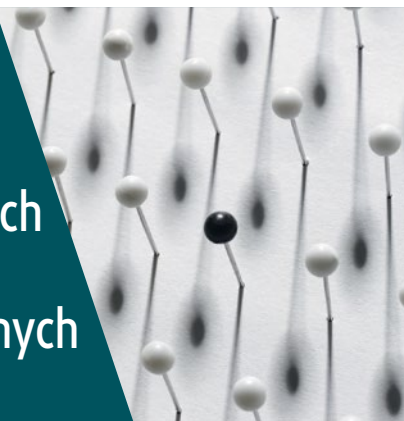
669 Rada Europy (2002), [Europejska konwencja o telewizji ponadgranicznej](#), Seria Traktatów Rady Europy nr 132, 5 maja 1989 r. Zmieniona zgodnie z postanowieniami [protokołu](#), Seria Traktatów Rady Europy nr 171, 2002 r.

670 Rada Europy, Komitet Ministrów (2018), [Wytyczne dotyczące poszanowania, ochrony i realizacji praw dziecka w środowisku cyfrowym, zalecenie CM/Rec\(2018\)7](#), pkt 57.

11

Prawa dzieci w postępowaniach w sprawach karnych i postępowaniach alternatywnych (pozasądowych)

UE	Omówione zagadnienia	Rada Europy
<p>Karta praw podstawowych Unii Europejskiej, art. 47 (prawo do skutecznego środka prawnego i dostępu do bezstronnego sądu), art. 48 (domniemanie niewinności i prawo do obrony) i art. 49 (zasady legalności oraz proporcjonalności kar do czynów zabronionych pod groźbą kary)</p> <p>Dyrektywa w sprawie prawa do tłumaczenia ustnego i tłumaczenia pisemnego (2010/64/UE)</p> <p>Dyrektywa w sprawie prawa do informacji (2012/13/UE)</p> <p>Dyrektywa w sprawie prawa dostępu do adwokata (2013/48/UE)</p> <p>Dyrektywa w sprawie gwarancji procesowych (2016/800)</p>	<p>Gwarancje rzetelnego procesu sądowego</p>	<p>EKPC, art. 6 (rzetelny proces sądowy)</p> <p>EKS, art. 17</p> <p>Konwencja z Lanzarote</p> <p>ETPC, <i>T. przeciwko Zjednoczonemu Królestwu</i> [wielka izba], nr 24724/94, 16 grudnia 1999 r. (dzieci w sądzie)</p> <p>ETPC, <i>Panovits przeciwko Cyprowi</i>, nr 4268/04, 11 grudnia 2008 r. (dostęp do prawnika)</p>
<p>Karta praw podstawowych Unii Europejskiej, art. 4 (zakaz tortur i niehumanitarnego lub poniżającego traktowania) i art. 6 (prawo do wolności)</p> <p>Dyrektywa w sprawie gwarancji procesowych (2016/800)</p>	<p>Zatrzymanie</p>	<p>EKPC, art. 3 (zakaz tortur i niehumanitarnego lub poniżającego traktowania) i art. 5 (prawo do wolności)</p> <p>EKS, art. 17</p> <p>Europejska konwencja o zapobieganiu torturom oraz niehumanitarnemu lub poniżającemu traktowaniu albo karaniu</p> <p>ETPC, <i>Nart przeciwko Turcji</i>, nr 20817/04, 6 maja 2008 r. (tymczasowe aresztowanie)</p>

UE	Omówione zagadnienia	Rada Europy
		<p>ETPC, <i>Blokhin przeciwko Rosji</i>, nr 47152/06, 23 marca 2016 r.</p> <p>ETPC, <i>Bouamar przeciwko Belgii</i>, nr 9106/80, 29 lutego 1988 r. (pozbawienie wolności w celu ustanowienia nadzoru wychowawczego)</p> <p>ETPC, <i>D.G. przeciwko Irlandii</i>, nr 39474/98, 16 maja 2002 r. (pozbawienie wolności w celu ustanowienia nadzoru wychowawczego)</p> <p>ETPC, <i>Güveç przeciwko Turcji</i>, nr 70337/01, 20 stycznia 2009 r. (warunki przetrzymywania)</p> <p>ETPC, <i>Çoşelav przeciwko Turcji</i>, nr 1413/07, 9 października 2012 r.</p>
<p>Dyrektywa o prawach ofiar (2012/29/UE)</p> <p>Dyrektywa w sprawie zwalczania niegodziwego traktowania w celach seksualnych (2011/93/UE)</p> <p>Dyrektywa w sprawie zapobiegania handlowi ludźmi (2011/36/UE)</p> <p>TSUE, C-105/03, <i>Postępowanie karne przeciwko Maria Pupino</i>, 16 czerwca 2005 r. (pozycja dzieci występujących w charakterze świadków w sądzie)</p>	<p>Dzieci będące ofiarami i świadkami</p>	<p>EKPC, art. 3 (zakaz tortur i niehumanitarnego lub poniżającego traktowania) i art. 8 (życie prywatne)</p> <p>Konwencja z Lanzarote, art. 31</p> <p>ETPC, <i>Kovač przeciwko Chorwacji</i>, nr 503/05, 12 lipca 2007 r. (dziecko występujące jako świadek)</p> <p>ETPC, <i>S.N. przeciwko Szwecji</i>, nr 34209/96, 2 lipca 2002 r. (dziecko występujące jako świadek)</p> <p>ETPC, <i>R.R. i Inni przeciwko Węgrom</i>, nr 19400/11, 4 grudnia 2012 r. (wykluczenie rodziny z programu ochrony świadków)</p> <p>ETPC, <i>X i Inni przeciwko Bułgarii</i>, nr 22457/16, 2 lutego 2021 r. (dzieci będące ofiarami i świadkami)</p>

Prawa dziecka w kontekście postępowań w ramach wymiaru sprawiedliwości dla nieletnich dotyczą dzieci oskarżonych o popełnienie przestępstw, ściganych sędownie lub skazanych za przestępstwa, a także dzieci, które uczestniczą w postępowaniach sądowych w charakterze ofiar lub świadków. Pozycja

dzieci w kontekście wymiaru sprawiedliwości dla nieletnich jest regulowana ogólnymi przepisami praw człowieka mającymi znaczenie zarówno dla dorosłych, jak i dla dzieci.

Niniejszy rozdział zawiera przegląd norm europejskich odnoszących się do dzieci uczestniczących w postępowaniach sądowych i alternatywnych. Omówiono w nim gwarancje rzetelnego procesu sądowego, w tym skutecznego udziału w postępowaniu i dostępu do adwokata, prawa zatrzymanych młodocianych przestępców, w tym tymczasowe aresztowanie (gwarancje materialne i proceduralne), warunki przetrzymywania i ochrony przed niewłaściwym traktowaniem oraz ochronę dzieci będących ofiarami i świadkami. Aspekty ochrony są szczególnie istotne w odniesieniu do postępowań nieprocesowych i alternatywnych, które powinny być wykorzystywane zawsze wtedy, gdy może to najlepiej służyć interesom dziecka⁶⁷¹. W przypadku dzieci podstawowymi zasadami, na które kładzie się nacisk, są cele wymiaru sprawiedliwości w sprawach karnych, takie jak: integracja społeczna, edukacja i zapobieganie recydywie⁶⁷².

11.1 Gwarancje rzetelnego procesu sądowego

Główne punkty

- Dzieci w postępowaniu karnym mają prawo być traktowane sprawiedliwie i w sposób im przyjazny.
- Postępowanie sądowe powinno być dostosowane do potrzeb dzieci, aby zapewnić ich skuteczny udział.
- Dzieci mają prawo dostępu do adwokata od początkowych etapów postępowania karnego i od pierwszego przesłuchania przez policję.

Prawo do rzetelnego procesu sądowego jest podstawowym filarem społeczeństwa demokratycznego. Dzieci podejrzane lub oskarżone o popełnienie

671 Rada Europy, Komitet Ministrów (2010), *Wytyczne Komitetu Ministrów Rady Europy w sprawie wymiaru sprawiedliwości przyjaznego dzieciom*, 17 listopada 2010 r., pkt 24.

672 Zob. także FRA i ETPC (2016), *Podręcznik prawa europejskiego dostępu do wymiaru sprawiedliwości*, 22 czerwca 2016 r.

przestępstwa mają prawo do rzetelnego procesu sądowego i korzystają z takich samych gwarancji, jakie przysługują każdej innej osobie będącej w konflikcie z prawem. Gwarancje rzetelnego procesu sądowego mają zastosowanie od pierwszego przesłuchania dziecka i utrzymują się w trakcie procesu. Dzieci będące w konflikcie z prawem znajdują się jednak w szczególnie trudnej sytuacji i potrzebują dodatkowej ochrony. Instytucje europejskie opracowały szczegółowe wymogi, które mają na celu zapewnienie skutecznego zaspokojenia potrzeb tych dzieci.

W prawie Unii w szeregu postanowień [Karty praw podstawowych UE](#) ustanowiono podstawowe prawa dostępu do wymiaru sprawiedliwości, które podtrzymują gwarancje rzetelnego procesu sądowego zarówno dla dorosłych, jak i dla dzieci. Artykuł 47 dotyczy w szczególności prawa do skutecznego środka prawnego i sprawiedliwego procesu sądowego i ustanawia wymogi szczególnie istotne dla dzieci, takie jak sprawiedliwe i publiczne przesłuchanie w rozsądnym terminie, prawo do obrony, reprezentacji i doradztwa oraz prawo do pomocy prawnej. Podobnie szczególnie ważne w przypadku dzieci są ustanowione w art. 49 zasady legalności oraz proporcjonalności kar do czynów zabronionych pod groźbą kary. Ponadto w kilku unijnych dyrektywach określono konkretne gwarancje sprawiedliwego procesu w postępowaniu karnym: w [dyrektywie w sprawie prawa do tłumaczenia ustnego i tłumaczenia pisemnego](#)⁶⁷³, [dyrektywie w sprawie prawa do informacji](#)⁶⁷⁴ oraz [dyrektywie w sprawie prawa dostępu do adwokata](#)⁶⁷⁵. Dwie pierwsze dyrektywy nie zawierają gwarancji odnoszących się do dzieci, chociaż dyrektywa w sprawie prawa do informacji zawiera przepisy dotyczące bardziej ogólnej sytuacji podejrzanych lub oskarżonych wymagających szczególnego traktowania. Przepisy dyrektywy w sprawie prawa dostępu do adwokata odnoszące się do dzieci omówiono w [sekcji 11.1.2](#).

Nawet w przypadku braku przepisów dotyczących konkretnie dzieci państwa członkowskie muszą przestrzegać postanowień Karty, gdy wykonują przepisy

673 UE, Parlament Europejski i Rada Unii Europejskiej (2010), [dyrektywa 2010/64/UE z dnia 20 października 2010 r. w sprawie prawa do tłumaczenia ustnego i tłumaczenia pisemnego w postępowaniu karnym](#), Dz.U. L 280 z 26.10.2010, s. 1.

674 UE, Parlament Europejski i Rada Unii Europejskiej (2012), [dyrektywa 2012/13/UE z dnia 22 maja 2012 r. w sprawie prawa do informacji w postępowaniu karnym](#), Dz.U. L 142 z 1.6.2012, s. 1.

675 UE, Parlament Europejski i Rada Unii Europejskiej (2013), [dyrektywa 2013/48/UE z dnia 22 października 2013 r. w sprawie prawa dostępu do adwokata w postępowaniu karnym i w postępowaniu dotyczącym europejskiego nakazu aresztowania oraz w sprawie prawa do poinformowania osoby trzeciej o pozbawieniu wolności i prawa do porozumiewania się z osobami trzecimi i organami konsularnymi w czasie pozbawienia wolności](#), Dz.U. L 294 z 6.11.2013, s. 1.

unijnych dyrektyw. Dlatego zasady takie jak zasada dotycząca najlepszego interesu dziecka, zawarta w art. 24, powinny być należycie uwzględniane w przypadkach, w których dzieci są przedmiotem jakichkolwiek przepisów dyrektyw. Do tej pory do TSUE nie wniesiono żadnej sprawy dotyczącej wykładni art. 24 Karty w związku z jedną z wymienionych dyrektyw⁶⁷⁶.

Dyrektywa w sprawie gwarancji procesowych ustanawia, po raz pierwszy na szczeblu UE, szczególne gwarancje procesowe dla dzieci oskarżonych lub podejrzanych o popełnienie przestępstwa. Przewidziano w nim prawo do indywidualnej oceny (art. 7) w celu oceny osobowości oraz sytuacji społeczno-ekonomicznej, rodzinnej i osobistej dziecka, przy pełnym udziale dziecka. Państwa członkowskie mogą wykorzystać indywidualną ocenę przy określaniu środków dotyczących dziecka lub przy podejmowaniu decyzji w postępowaniu karnym, w tym przy wydawaniu wyroku skazującego. Stanowi ona również, że dzieciom powinno przysługiwać niezwłoczne udzielanie informacji na temat ich praw, pomoc rodziców (lub innych odpowiednich osób) i przesłuchanie za zamkniętymi drzwiami⁶⁷⁷. Ponadto dzieci pozbawione wolności powinny mieć prawo do odpowiedniego kształcenia, poradnictwa, szkolenia i opieki medycznej oraz powinny być odseparowane od osób dorosłych⁶⁷⁸.

W prawie Rady Europy gwarancje rzetelnego procesu sądowego są określone w art. 6 EKPC, którego dotyczy najobszerniejsze orzecznictwo ETPC. Artykuł 6 ust. 1 EKPC zawiera kilka wyraźnych gwarancji sprawiedliwego procesu: prawo do sprawiedliwego publicznego wysłuchania/wyroku (chyba że jest to sprzeczne m.in. z interesem nieletnich); prawo do procesu w rozsądnym terminie; prawo do procesu przez niezawisły i bezstronny sąd⁶⁷⁹ oraz prawo do procesu przez sąd ustanowiony ustawą. W koncepcji sprawiedliwego procesu ETPC zawarł gwarancje: równości broni i kontradiktoryjności, prawa do

676 TSUE dokonał wykładni art. 24 w postępowaniach w sprawie uprowadzenia dziecka za granicę (zob. sekcja 5.4).

677 UE, Parlament Europejski i Rada Unii Europejskiej (2016), *dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2016/800 z dnia 11 maja 2016 r. w sprawie gwarancji procesowych dla dzieci będących podejrzanymi lub oskarżonymi w postępowaniu karnym*, Dz.U. L 132 z 21.5.2016, s. 1.

678 Zob. także sekcja 11.2. Z punktu widzenia ochrony dzieci istotna jest również dyrektywa UE, Parlamentu Europejskiego i Rady Unii Europejskiej (2016), *dyrektywa (UE) 2016/1919 z dnia 26 października 2016 r. w sprawie pomocy prawnej z urzędu dla podejrzanych i oskarżonych w postępowaniu karnym oraz dla osób, których dotyczy wniosek w postępowaniu dotyczącym europejskiego nakazu aresztowania*, Dz.U. L 297 z 4.11.2016.

679 ETPC, *Nortier przeciwko Niderlandom*, nr 13924/88, 24 sierpnia 1993 r.; ETPC, *Adamkiewicz przeciwko Polsce*, nr 54729/00, 2 marca 2010 r.

zachowania milczenia, dostępu do adwokata, skutecznego udziału w postępowaniu, obecności na rozprawie oraz uzasadnionych decyzji.

Każdego oskarżonego uważa się za niewinnego, do czasu udowodnienia mu winy zgodnie z prawem (art. 6 ust. 2 EKPC). Każdy oskarżony o popełnienie czynu zagrożonego karą ma co najmniej prawo do: niezwłocznego otrzymania szczegółowej informacji w języku dla niego zrozumiałym (art. 6 ust. 3 lit. a) EKPC); posiadania odpowiedniego czasu i możliwości do przygotowania obrony (art. 6 ust. 3 lit. b) EKPC); prawo do korzystania z pomocy prawnej wybranego przez siebie obrońcy (art. 6 ust. 3 lit. c) EKPC); przesłuchania lub spowodowania przesłuchania świadków (art. 6 ust. 3 lit. d) EKPC) oraz prawo do korzystania z bezpłatnej pomocy tłumacza ustnego (art. 6 ust. 3 lit. e) EKPC). Gwarancje te odnoszą się zarówno do dorosłych, jak i do dzieci. Aspekty szczególnie prowadzące do powstania orzecznictwa odnoszącego się konkretnie do dzieci dotyczą głównie prawa do skutecznego udziału w postępowaniu i prawa dostępu do adwokata. W niniejszym rozdziale szczegółowo omówiono zatem te dwie konkretne gwarancje rzetelnego procesu sądowego⁶⁸⁰.

Artykuł 17 EKS szczególnie chroni skuteczne wykonywanie prawa matek i dzieci do ochrony socjalnej i ekonomicznej i stanowi, że umawiające się strony zobowiązują się podejmować wszelkie konieczne i odpowiednie środki w tym celu, włączając w to ustanowienie lub utrzymywanie odpowiednich instytucji lub służb. EKPS stwierdził w swoim orzecznictwie naruszenie art. 17 na podstawie dwóch przesłanek: po pierwsze, państwo musi zapewnić obowiązkową pomoc prawną dzieciom poniżej wieku odpowiedzialności karnej już na etapie postępowania przygotowawczego; po drugie, w większości przypadków preferowanym sposobem postępowania z dziećmi powinno być postępowanie w trybie pozasądowym (rozwiązania alternatywne do postępowania, takie jak ugoda lub warunkowe zakończenie lub wycofanie postępowania karnego). Opcje postępowania w trybie pozasądowym powinny być dostępne jak najwcześniej po kontakcie z systemem, przed rozpoczęciem procesu i przez cały czas trwania postępowania. Zasada ta obowiązuje w jeszcze większym stopniu, gdy dzieci poniżej wieku odpowiedzialności karnej mogą być nadal objęte systemem wymiaru sprawiedliwości dla dzieci⁶⁸¹.

680 Zob. także Rada Europy (2007), *Konwencja Rady Europy o ochronie dzieci przed seksualnym wykorzystywaniem i niegodziwym traktowaniem w celach seksualnych*, Seria Traktatów Rady Europy nr 201, 25 października 2007 r., rozdział VII.

681 EKPS, *International Commission of Jurists (ICJ) przeciwko Republice Czeskiej*, skarga nr 148/2017, 20 marca 2017 r.

Wytyczne Rady Europy dotyczące wymiaru sprawiedliwości przyjaznego dzieciom odnoszą się bezpośrednio do dzieci podejrzanych lub oskarżonych⁶⁸². Mimo że nie są one prawnie wiążące, wytyczne stanowią kamień milowy w zapewnieniu, aby w postępowaniu sądowym, w tym również toczącym się w ramach systemu karnego, uwzględniano szczególne potrzeby dzieci. Wytyczne te bazują na istniejącym orzecznictwie ETPC oraz na innych europejskich i międzynarodowych normach prawnych, takich jak *Konwencja ONZ o prawach dziecka*, i stanowią użyteczne narzędzie dla specjalistów zajmujących się dziećmi. Zgodnie z sekcją I pkt 1 tych wytycznych mają one zastosowanie do dzieci w postępowaniu sądowym (karnym lub innym niż karne) lub w rozwiązaniach alternatywnych względem takiego postępowania. Następujące sekcje mają szczególne znaczenie dla dzieci w postępowaniu karnym: prawo do tego, by informacje o zarzutach karnych zostały wyjaśnione zarówno dziecku, jak i rodzicom w sposób umożliwiający dokładne zrozumienie zarzutów (sekcja IV.A.1.5); prawo do tego, by przesłuchania odbywały się wyłącznie w obecności adwokata/rodziców lub osoby godnej zaufania (sekcja C (30)); prawo do szybkiego postępowania (sekcja D (4)) oraz prawo do przesłuchań uwzględniających potrzeby dziecka (sekcja D (5)).

W prawie międzynarodowym w art. 40 Konwencji o prawach dziecka uznaje się, że każde dziecko podejrzane lub oskarżone o pogwałcenie prawa karnego bądź uznane winnym pogwałcenia prawa karnego ma prawo być traktowane sprawiedliwie i w sposób uwzględniający jego wiek. Zgodnie z art. 40 Konwencji o prawach dziecka kluczowym celem wymiaru sprawiedliwości dla nieletnich jest reintegracja dzieci w społeczeństwie, w którym mogą podjąć konstruktywną rolę. W art. 40 ust. 2 Konwencji o prawach dziecka uznaje się prawo dzieci do rzetelnego procesu sądowego oraz to, że dzieci mają pewne dodatkowe prawa, w tym prawo do korzystania z pomocy rodziców, prawo do odwołania oraz prawo do pełnego poszanowania ich prywatności na wszystkich etapach postępowania.

Inne instrumenty rozwinęły zasady Konwencji o prawach dziecka dotyczące sprawiedliwego procesu i prawa do bycia traktowanym w sposób odpowiedni dla dziecka, w tym stosowania pozbawienia wolności jako środka ostatecznego i tylko na najkrótszy odpowiedni okres (zob. art. 37 lit. b) Konwencji o prawach dziecka), a do instrumentów tych należą: Wzorcowe reguły minimum Narodów

682 Rada Europy, Komitet Ministrów (2010), *Wytyczne w sprawie wymiaru sprawiedliwości przyjaznego dzieciom*, 17 listopada 2010 r.

Zjednoczonych dotyczące wymiaru sprawiedliwości wobec nieletnich („reguły pekińskie”)⁶⁸³, *Wskazania ONZ dotyczące zapobiegania przestępczości nieletnich* („wskazania z Rijadu”)⁶⁸⁴ oraz *Reguły Narodów Zjednoczonych dotyczące ochrony nieletnich pozbawionych wolności* („reguły hawańskie”)⁶⁸⁵. Reguły pekińskie zapewniają szczegółowe wytyczne dotyczące realizacji wymogów dotyczących rzetelnego procesu sądowego i traktowania dziecka w sposób uwzględniający jego potrzeby, przewidzianych w art. 40 Konwencji o prawach dziecka, w tym w zakresie celów wymiaru sprawiedliwości dla nieletnich, ochrony prywatności, postępowania przygotowawczego i sądowego, tymczasowego aresztowania, sądowego orzeczenia i rozporządzenia oraz postępowania instytucjonalnego i nieinstytucjonalnego. Reguły hawańskie odnoszą się do sposobu traktowania nieletnich pozbawionych wolności i obejmują zasady dotyczące definicji pozbawienia wolności, aresztowania przez policję i tymczasowego aresztowania, warunków panujących w placówkach dla nieletnich, procedur dyscyplinarnych, metod kontroli oraz użycia siły lub przymusu, mechanizmów składania skarg, mechanizmów kontroli i monitorowania oraz reintegracji nieletnich. Ponadto wskazania z Rijadu zawierają szczegółowe wytyczne dotyczące polityki zapobiegania przestępczości nieletnich.

Komitet Praw Dziecka ONZ wydał *komentarz ogólny (nr 10)* na temat wymiaru sprawiedliwości dla dzieci i nieletnich, który zawiera szczegółowe wytyczne dotyczące interpretowania i wdrażania Konwencji o prawach dziecka w kontekście wymiaru sprawiedliwości dla nieletnich⁶⁸⁶. Uwaga ta dotyczy ważnych zasad wymiaru sprawiedliwości dla nieletnich, w tym prawa do skutecznego udziału w postępowaniu w ramach prawa do rzetelnego procesu sądowego (zob. także *sekcja 11.1.1*), stosowania pozbawienia wolności jako środka ostatecznego i na możliwie najkrótszy czas, korzystania z rozwiązań alternatywnych i zapobiegania przestępczości nieletnich, zakorzenienia zasady dobra

683 Organizacja Narodów Zjednoczonych, Zgromadzenie Ogólne (1985), *Wzorcowe reguły minimum Narodów Zjednoczonych dotyczące wymiaru sprawiedliwości wobec nieletnich*, Dokument ONZ GA Res. 40/33, 19 listopada 1985 r.

684 Organizacja Narodów Zjednoczonych, Zgromadzenie Ogólne (1990), *Wskazania ONZ dotyczące zapobiegania przestępczości nieletnich*, Dokument ONZ GA Res. 45/112 z 14 grudnia 1990 r.

685 Organizacja Narodów Zjednoczonych, Zgromadzenie Ogólne (1990), *Reguły Narodów Zjednoczonych dotyczące ochrony nieletnich pozbawionych wolności*, Dokument ONZ GA Res. 45/113, 14 grudnia 1990 r.

686 Organizacja Narodów Zjednoczonych, Komitet Praw Dziecka (2007), *Komentarz ogólny nr 10 (2007). Prawa dzieci w systemie wymiaru sprawiedliwości dla nieletnich*, CRC/C/GC/07, 25 kwietnia 2007 r.; Organizacja Narodów Zjednoczonych, Komitet Praw Dziecka (2016), *Komentarz ogólny nr 19 (2016). Budżet publiczny na realizację praw dziecka*, CRC/C/GC/19, 20 lipca 2016 r.

dziecka i zasady niedyskryminacji w systemie wymiaru sprawiedliwości dla nieletnich, jak również ograniczeń wiekowych. Komitet Praw Dziecka ONZ w [komentarzu ogólnym nr 24. Prawa dzieci w systemie wymiaru sprawiedliwości](#) zaleca ustalenie minimalnego wieku odpowiedzialności karnej na 14 lat, a najlepiej na wyższym poziomie⁶⁸⁷. Zaleca również przyznanie wszystkim dzieciom prawa do tego, aby ich sprawy podlegały wymiarowi sprawiedliwości dla nieletnich, oraz nieprzenoszenia 16- i 17-latków do systemu karnego dla dorosłych w przypadku poważnych przestępstw⁶⁸⁸. Inne komentarze ogólne Komitetu Praw Dziecka, np. dotyczące prawa do bycia wysłuchanym⁶⁸⁹, które jest połączone z prawem do skutecznego udziału w postępowaniu w ramach wymiaru sprawiedliwości oraz ochrony przed wszelkimi formami przemocy⁶⁹⁰, również są istotne dla wymiaru sprawiedliwości dla nieletnich.

11.1.1 Skuteczny udział w postępowaniu

W prawie Unii, w art. 47 Karty praw podstawowych UE ustanowiono gwarancje podobne do tych przewidzianych w art. 6 EKPC, w tym prawo do sprawiedliwego i jawnego rozpatrzenia sprawy w rozsądnym terminie przez niezawisły i bezstronny sąd, prawo do przedstawicielstwa prawnego oraz prawo do skutecznych środków prawnych. Dyrektywa w sprawie gwarancji procesowych dla dzieci będących podejrzanymi lub oskarżonymi w postępowaniu karnym obejmuje prawo do skutecznego udziału w postępowaniu, w tym indywidualnej oceny, a także prawo do przedstawicielstwa prawnego⁶⁹¹.

W systemie Rady Europy ETPC opracował w ramach art. 6 EKPC konkretne wymogi mające na celu zapewnienie skutecznego udziału dzieci w procesach karnych. Zasadniczo postępowanie powinno zapewniać uwzględnienie wieku,

687 Organizacja Narodów Zjednoczonych, Komitet Praw Dziecka (2019), *Komentarz ogólny nr 24 (2019). Prawa dzieci w systemie wymiaru sprawiedliwości*, CRC/C/GC/24, 18 września 2019 r., sekcja C.

688 Zob. przypis 687.

689 Organizacja Narodów Zjednoczonych, Komitet Praw Dziecka (2009), *Komentarz ogólny nr 12 (2009). Prawo dziecka do bycia wysłuchanym*, CRC/C/GC/12, 1 lipca 2009 r.

690 Organizacja Narodów Zjednoczonych, Komitet Praw Dziecka (2011), *Komentarz ogólny nr 13 (2011). Prawo dziecka do wolności od wszelkich form przemocy*, CRC/C/GC/13, 18 kwietnia 2011 r.

691 UE, Parlament Europejski i Rada Unii Europejskiej (2016), *dyrektywa (UE) 2016/800 z dnia 11 maja 2016 w sprawie gwarancji procesowych dla dzieci będących podejrzanymi lub oskarżonymi w postępowaniu karnym*, Dz.U. L 132 z 12.5.2016, s. 1.

poziomu dojrzałości i zdolności emocjonalnych dziecka⁶⁹². Do konkretnych przykładów wymogów dotyczących skutecznego udziału w postępowaniu należą: obecność dziecka podczas rozpraw; prowadzenie rozpraw przy zamkniętych drzwiach; ograniczona jawność procesu; zapewnienie, aby dziecko rozumiało, co się dzieje, oraz ograniczenie formalności posiedzeń sądu. Jak dotąd ETPC nie orzekł, że ustanowienie zbyt niskiego wieku odpowiedzialności karnej samo w sobie stanowi naruszenie art. 6 EKPC. Oceniając, czy dziecko było w stanie skutecznie uczestniczyć w postępowaniu krajowym, ETPC rozpatruje konkretne okoliczności właściwe dla każdego przypadku.

Przykład: sprawa *T. przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*⁶⁹³ dotyczy zabójstwa dwulatka przez dwóch dziesięciolatków. Osądzono i skazano ich w procesie publicznym, któremu towarzyszyło ogromne zainteresowanie mediów. Procedura sądowa została częściowo zmodyfikowana – odbywały się krótsze posiedzenia, rodzice skarżącego siedzieli w jego pobliżu, podczas przerw dostępne było pomieszczenie rekreacyjne, itd. Skarżący i współskarżony byli jednak sądzeni w sądzie dla dorosłych i zachowano większość rygorystycznych warunków procesu karnego. ETPC orzekł, że skarżący nie był w stanie skutecznie uczestniczyć w postępowaniu ze względu na jawność posiedzeń w połączeniu z wysokim poziomem zainteresowania mediów oraz jego ograniczoną zdolnością do wydawania poleceń prawnikom i do złożenia odpowiednich zeznań. Doszło zatem do naruszenia praw skarżącego określonych w art. 6 EKPC.

Uznanie prawa do skutecznego udziału w postępowaniu stanowi również zasadniczy element *wytycznych Rady Europy w sprawie wymiaru sprawiedliwości przyjaznego dzieciom*. Wymiar sprawiedliwości dla dzieci, w tym wymiar sprawiedliwości dla nieletnich, jest „dostępny, dostosowany do wieku, sprawny, spełnia normy należytej staranności, uwzględnia potrzeby i prawa dziecka oraz jest do nich dostosowany, przestrzega praw dziecka, w tym prawa do rzetelnego procesu sądowego, uczestnictwa w postępowaniu i rozumienia go, poszanowania życia prywatnego i rodzinnego, a także prawa do integralności i godności”⁶⁹⁴. Wytyczne zawierają szczegółowe wskazówki na temat

692 ETPC, *T. przeciwko Zjednoczonemu Królestwu* [wielka izba], nr 24724/94, 16 grudnia 1999 r., pkt 61.

693 ETPC, *T. przeciwko Zjednoczonemu Królestwu* [wielka izba], nr 24724/94, 16 grudnia 1999 r.

694 Rada Europy, Komitet Ministrów (2010), *Wytyczne Komitetu Ministrów Rady Europy w sprawie wymiaru sprawiedliwości przyjaznego dzieciom*, 17 listopada 2010 r., pkt II. sekcja C.

traktowania dzieci w trakcie postępowań w ramach wymiaru sprawiedliwości dla nieletnich lub innych postępowań. Dzieci powinny mieć dostęp do sądu i postępowania sądowego, a ich prawa do porady prawnej i reprezentacji oraz do bycia wysłuchanym i wyrażania swoich poglądów powinny być zabezpieczone; należy unikać zbędnej zwłoki, postępowanie powinno być zorganizowane w sposób przyjazny dla dzieci (co ma wpływ na środowisko i język) oraz powinny istnieć specjalne zabezpieczenia w celu przeprowadzenia dowodów lub odbierania oświadczeń przedstawianych przez dzieci i reagowania na nie⁶⁹⁵. [Konwencja z Lanzarote](#) stanowi, że skuteczny udział dzieci w postępowaniu musi być „traktowany priorytetowo i prowadzony bez nieuzasadnionej zwłoki”. Zawiera również zasady dotyczące przesłuchiwania dziecka, które należy przeprowadzać bez nieuzasadnionej zwłoki, przez przeszkolonych w tym celu specjalistów i w pomieszczeniach do tego przeznaczonych.

11.1.2 Dostęp do pomocy prawnej

W prawie Unii dyrektywa w sprawie prawa dostępu do adwokata zawiera odniesienia do dzieci w motywach 52 i 55 preambuły oraz w art. 5 ust. 2–4⁶⁹⁶. Zgodnie z motywem 55 i art. 5 ust. 2, w przypadku pozbawienia dziecka wolności, osoba, na której spoczywa odpowiedzialność rodzicielska, powinna zostać powiadomiona o pozbawieniu dziecka wolności oraz o powodach pozbawienia go wolności, chyba że byłoby to sprzeczne z celem najlepszego zabezpieczenia interesów dziecka. W tym ostatnim przypadku powiadamia się inną odpowiednią osobę dorosłą. Ponadto art. 3 ust. 3 stanowi, że prawo dostępu podejrzanych/oskarżonych do adwokata obejmuje prawo do spotkania się na osobności i porozumiewania się z reprezentującym ich adwokatem, w tym przed pierwszym przesłuchaniem, prawo do obecności adwokata w czasie przesłuchiwania oraz podczas czynności dochodzeniowych lub dowodowych. Zgodnie z art. 6 ust. 3 dyrektywy w sprawie gwarancji procesowych dzieci muszą korzystać z pomocy adwokata, począwszy od najwcześniejszego spośród następujących terminów: a) przed ich przesłuchaniem przez policję lub inny organ ścigania, lub organ sądowy; b) w momencie dokonywania przez właściwe organy czynności dochodzeniowych; c) bez zbędnej zwłoki po

695 Zob. przypis 694, sekcja D.

696 UE, Parlament Europejski i Rada Unii Europejskiej (2013), [dyrektywa 2013/48/UE z dnia 22 października 2013 r. w sprawie prawa dostępu do adwokata w postępowaniu karnym i w postępowaniu dotyczącym europejskiego nakazu aresztowania oraz w sprawie prawa do poinformowania osoby trzeciej o pozbawieniu wolności i prawa do porozumiewania się z osobami trzecimi i organami konsularnymi w czasie pozbawienia wolności](#), Dz.U. L 294 z 6.11.2013, s. 1.

pozbawieniu wolności; d) jeżeli zostały wezwane do stawienia przed sądem właściwym w sprawach karnych – w odpowiednim czasie, zanim stawią się przed tym sądem⁶⁹⁷. Jeżeli adwokat jest nieobecny, właściwe organy odznaczają przesłuchanie dziecka lub inne czynności dochodzeniowo-śledcze lub związane z gromadzeniem dowodów na inny rozsądny termin, tak aby umożliwić przybycie adwokata, lub, jeżeli dziecko nie ustanowiło adwokata, aby zorganizować dziecku adwokata (art. 6 ust. 7).

W prawie Rady Europy ETPC uznaje dostęp do adwokata za jeden z podstawowych elementów prawa do rzetelnego procesu sądowego⁶⁹⁸. Osoby oskarżone o popełnienie przestępstwa mają prawo dostępu do adwokata od początkowych etapów dochodzenia policyjnego. Prawo to może być w wyjątkowych okolicznościach ograniczone, pod warunkiem że nie stanowi to rażącego naruszenia praw oskarżonego. W sprawach dotyczących dzieci ETPC bardziej rygorystycznie kontroluje to, czy skarżący miał skuteczny dostęp do adwokata⁶⁹⁹.

Przykład: sprawa *Panovits przeciwko Cyprowi*⁷⁰⁰ dotyczy 17-latkę, który został oskarżony o morderstwo i rozbój. Został doprowadzony na komisariat w towarzystwie swojego ojca. Następnie został aresztowany i zabrany do osobnego pomieszczenia na przesłuchanie, bez udziału swojego ojca ani adwokata. Podczas gdy skarżącego przesłuchiowano, jego ojciec został poinformowany o prawie skarżącego do skontaktowania się z adwokatem. Kilka minut później ojciec skarżącego dowiedział się, że jego syn tymczasem przyznał się do popełnienia przestępstwa. ETPC orzekł, że ze względu na wiek skarżącego nie można było uznać, że skarżący miał świadomość swojego prawa do przedstawicielstwa prawnego przed złożeniem jakichkolwiek zeznań. Mało prawdopodobne jest również, że skarżący mógł racjonalnie ocenić konsekwencje bycia przesłuchiwanym bez pomocy adwokata w postępowaniu karnym dotyczącym morderstwa. Mimo że władze

697 UE, Parlament Europejski i Rada Unii Europejskiej (2016), *dyrektywa (UE) 2016/800 z dnia 11 maja 2016 r. w sprawie gwarancji procesowych dla dzieci będących podejrzanymi lub oskarżonymi w postępowaniu karnym*, Dz.U. L 132 z 21.5.2016, s. 1, art. 6.

698 ETPC, *Salduz przeciwko Turcji* [wielka izba], nr 36391/02, 27 listopada 2008 r., pkt 51; ETPC, *Ibrahim i Inni przeciwko Zjednoczonemu Królestwu* [wielka izba], nr 50541/08 i nast., 13 września 2016 r.; ETPC, *Beuze przeciwko Belgii*, nr 71409/10, 9 listopada 2018 r.

699 ETPC *Salduz przeciwko Turcji* [wielka izba], nr 36391/02, 27 listopada 2008 r., pkt 60; zob. także EKPS, *International Commission of Jurists (ICJ) przeciwko Republice Czeskiej*, nr 148/2017, 20 marca 2017 r.

700 ETPC, *Panovits przeciwko Cyprowi*, nr 4268/04, 11 grudnia 2008 r.

wydawały się w każdej chwili gotowe zezwolić skarżącemu na skorzystanie z pomocy adwokata, gdyby sobie tego życzył, nie poinformowały go o przysługującym mu prawie zażądania przyznania mu adwokata bezpłatnie w razie potrzeby. Nie ma dowodów na to, że skarżący lub jego ojciec wyraźnie i jednoznacznie zrezygnowali z przysługującego im prawa do pomocy prawnej. Trybunał uznał zatem, że doszło do naruszenia art. 6 ust. 3 lit. c) w związku z art. 6 ust. 1 EKPC.

11.2 Prawa nieletnich sprawców w związku z pozbawieniem wolności

Główne punkty

- Dzieci można pozbawiać wolności jedynie w ostateczności i na możliwie najkrótszy czas na każdym etapie postępowania sądowego.
- Dzieci pozbawione wolności trzeba traktować stosownie do ich wieku i z poszanowaniem ich godności.
- Dzieci nie powinny być przetrzymywane razem z dorosłymi.
- Zawsze należy rozważyć alternatywy dla zatrzymania.

Każdy ma prawo do wolności. Pozbawienie wolności stanowi zatem wyjątek i obejmuje każdą formę umieszczenia nieletniego, decyzją organu sądowego lub administracyjnego, w instytucji, której nieletni nie może opuścić w dowolnym momencie⁷⁰¹. Ze względu na znaczenie ochrony praw dziecka, w tym jego dobro, sytuacje pozbawienia wolności dotyczące dzieci należy rozważać właśnie w tym konkretnym kontekście.

Chociaż do pozbawienia wolności dochodzi w różnych okolicznościach, w niniejszej sekcji skoncentrowano się na dzieciach w kontakcie z systemem sądownictwa karnego.

701 Rada Europy, Komitet Ministrów (2008), [zalecenie CM/Rec\(2008\)11 w sprawie europejskich zasad stosowanych wobec młodocianych przestępców, wobec których zastosowano sankcje lub środki](#), 5 listopada 2008 r., zasada 21.5.

Instrumenty międzynarodowe powszechnie stanowią, że pozbawienie wolności musi być ostatecznością. Oznacza to, że ilekroć władze państwowe rozważają zastosowanie wobec dziecka pozbawienia wolności, powinny najpierw wziąć pod uwagę rozwiązania alternatywne, aby chronić dobro dziecka, a także sprzyjać reintegracji dziecka (art. 40 ust. 1 [Konwencji o prawach dziecka](#)). Rozwiązaniem alternatywnym może być na przykład: „opieka, poradnictwo, nadzór, probacja, umieszczenie w rodzinie zastępczej, programy edukacyjne i szkolenia zawodowego” (art. 40 ust. 4 [Konwencji o prawach dziecka](#)). Jedynie w przypadku braku możliwości zastosowania rozwiązania alternatywnego należy rozważyć pozbawienie dziecka wolności. Ponadto pozbawienie wolności należy orzekać na jak najkrótszy czas i z uwzględnieniem odpowiednich gwarancji materialnych i procesowych. Ze względu na wiek i podatność na zagrożenia dzieci przysługują im szczególne prawa i gwarancje w przypadku pozbawienia wolności.

11.2.1 Formy pozbawienia wolności (gwarancje materialne i procesowe)

Zgodnie z prawem Unii art. 10 [dyrektywy w sprawie gwarancji procesowych](#) zobowiązuje państwa członkowskie do zapewnienia, aby pozbawianie dziecka wolności na którymkolwiek etapie postępowania było ograniczone do jak najkrótszego stosownego okresu⁷⁰². Należy odpowiednio uwzględnić wiek i indywidualne okoliczności sprawy. Państwa członkowskie zapewniają, aby pozbawienie wolności stosowano wobec dzieci wyłącznie jako środek ostateczny, opierało się na uzasadnionym rozstrzygnięciu i podlegało kontroli sądowej dokonywanej przez sąd. Takie rozstrzygnięcie podlega również okresowej kontroli dokonywanej w rozsądnych odstępach czasu przez sąd z urzędu lub na wniosek. Państwa członkowskie zapewniają, aby – w miarę możliwości – właściwe organy mogły skorzystać ze środków stanowiących alternatywę wobec aresztowania⁷⁰³.

W systemie Rady Europy art. 5 [EKPC](#) stanowi, że każdy ma prawo do wolności. Pozbawienie wolności jest wyjątkiem, który powinien być przewidziany w prawie krajowym i nie powinien być arbitralny. Ponadto pozbawienie wolności

702 UE, Parlament Europejski i Rada Unii Europejskiej (2016), [dyrektywa \(UE\) 2016/800 z dnia 11 maja 2016 r. w sprawie gwarancji procesowych dla dzieci będących podejrzanymi lub oskarżonymi w postępowaniu karnym](#), Dz.U. L 132 z 21.5.2016, s. 1, art. 10.

703 Zob. przypis 702, art. 11; zob. także [Karta praw podstawowych Unii Europejskiej](#), art. 6.

musi być uzasadnione jedną z sześciu szczegółowo opisanych sytuacji wymienionych w art. 5 ust. 1 lit. a)–f) EKPC. Zatrzymanie dzieci mających kontakt z wymiarem sprawiedliwości w sprawach karnych może być uzasadnione w szczególności na mocy: lit. a) skazanie przez właściwy sąd, lit. b) tymczasowe aresztowanie lub lit d) pozbawienie wolności w celu ustanowienia nadzoru wychowawczego. Przeanalizowane zostaną dwa ostatnie postanowienia, ponieważ prowadzą one do powstania określonych obowiązków dla władz państwowych.

Tymczasowe aresztowanie

„Tymczasowe aresztowanie” oznacza sytuację, w której dana osoba została osadzona w areszcie policyjnym lub śledczym w związku z podejrzeniem o popełnienie przestępstwa. Tymczasowe aresztowanie zaczyna się w momencie zatrzymania, a kończy się rozstrzygnięciem istoty sprawy przez sąd pierwszej instancji⁷⁰⁴. Dzieci korzystają wprawdzie z takich samych gwarancji, jakie przysługują dorosłym, ETPC ustanowił jednak szereg dodatkowych zasad, aby wzmocnić pozycję dzieci w krajowych postępowaniach karnych.

ETPC na ogół interpretował art. 5 ust. 1 lit. c) i art. 5 ust. 3 jako wymóg stosowania tymczasowego aresztowania tylko wtedy, gdy istnieje uzasadnione podejrzenie popełnienia przestępstwa. Ponadto tymczasowe aresztowanie nie powinno przekraczać rozsądnego okresu i powinno podlegać kontroli w rozsądnych odstępach czasu. Im dłuższy okres tymczasowego aresztowania, tym silniejsze muszą być powody przedstawione przez organy w celu jego uzasadnienia. Zgodnie z orzecznictwem ETPC osoba oskarżona o popełnienie przestępstwa powinna zawsze być zwolniona w oczekiwaniu na proces, chyba że państwo może wykazać, że istnieją „istotne i wystarczające” powody uzasadniające dalsze aresztowanie⁷⁰⁵.

Niektóre z akceptowalnych powodów odmowy zwolnienia za kaucją w przypadku tymczasowego aresztowania obejmują ryzyko ucieczki, utrudnienia wymiaru sprawiedliwości, popełnienia kolejnych przestępstw lub spowodowania zakłóceń porządku publicznego. Ponadto kontynuacja tymczasowego aresztowania powinna być absolutnie niezbędna, a państwo musi zbadać wszystkie

704 ETPC, *Idalov przeciwko Rosji*, nr 5826/03, 22 maja 2012 r., pkt 112.

705 ETPC, *Smirnova przeciwko Rosji*, nr 46133/99 i 48183/99, 24 lipca 2003 r., pkt 58.

fakty przemawiające za istnieniem rzeczywistego interesu publicznego uzasadniającego dalsze pozbawienie wolności albo przeciw niemu⁷⁰⁶.

W sprawach dotyczących dzieci ETPC nakazuje, aby organy państwowe zwracały szczególną uwagę na wiek dziecka przy rozważaniu istotnych argumentów za tymczasowym aresztowaniem i przeciw niemu; powinno ono być stosowane jedynie w ostateczności i na możliwie najkrótszy czas⁷⁰⁷. Oznacza to, że organy powinny rozważyć rozwiązania alternatywne wobec tymczasowego aresztowania⁷⁰⁸. Ponadto organy państwowe powinny wykazywać szczególną staranność, jeżeli chodzi o doprowadzenie do procesu dziecka w rozsądnym terminie⁷⁰⁹.

Przykład: w sprawie *Nart przeciwko Turcji*⁷¹⁰ 17-letni skarżący został aresztowany w związku z podejrzeniem kradzieży ze sklepu spożywczego. Został osadzony w areszcie tymczasowym w zakładzie karnym dla dorosłych i przebywał tam 48 dni. Odnosząc się w szczególności do faktu, że skarżący był dzieckiem, ETPC stwierdził, że „tymczasowe aresztowanie małoletnich powinno być stosowane jedynie jako ostateczność, powinno być jak najkrótsze, a w przypadku, gdy aresztowanie jest bezwzględnie konieczne, małoletni powinni być odseparowani od dorosłych”⁷¹¹. W tym konkretnym przypadku władze próbowały uzasadnić tymczasowe aresztowanie „stanem materiału dowodowego”, ale ETPC orzekł, że sam ten powód nie może uzasadniać długości okresu tymczasowego aresztowania skarżącego. ETPC uznał zatem, że doszło do naruszenia art. 5 ust. 3 EKPC.

706 Zob. przypis 705, pkt 58–59, ETPC, *Ladent przeciwko Polsce*, nr 11036/03, 18 marca 2008 r., pkt 55.

707 ETPC, *Korneykova przeciwko Ukrainie*, nr 39884/05, 19 stycznia 2012 r., pkt 43–44. Zob. także ETPC, *Selçuk przeciwko Turcji*, nr 21768/02, 10 stycznia 2006 r., pkt 35–36; ETPC, *J.M. przeciwko Danii*, nr 34421/09, 13 listopada 2012 r., pkt 63.

708 ETPC, *Diñç i Çakır przeciwko Turcji*, nr 66066/09, 9 lipca 2013 r., pkt 63; ETPC, *Güveç przeciwko Turcji*, nr 70337/01, 20 stycznia 2009 r., pkt 108.

709 ETPC, *Kuptsov i Kuptsova przeciwko Rosji*, nr 6110/03, 3 marca 2011 r., pkt 91; zob. także Rada Europy, Europejski Komitet Praw Społecznych (2020), *Wnioski roczne 2019*, 24 marca 2020 r.

710 ETPC, *Nart przeciwko Turcji*, nr 20817/04, 6 maja 2008 r.

711 Zob. przypis 710, pkt 31.

Pozbawienie wolności w celu ustanowienia nadzoru wychowawczego

Ta forma pozbawienia wolności jest zarządzana w sytuacji, gdy istnieje szczególna potrzeba objęcia dziecka nadzorem wychowawczym ze względu na zaburzenia osobowości i agresywne zachowanie. Artykuł 5 ust. 1 lit. d) EKPC dotyczy przede wszystkim form pozbawienia wolności poza zakresem wymiaru sprawiedliwości dla nieletnich.

Przykład: w sprawie *Blokhin przeciwko Rosji*⁷¹² 12-latek cierpiący na zespół nadpobudliwości psychoruchowej z deficytem uwagi został aresztowany i przewieziony na posterunek policji pod zarzutem wyłudzenia pieniędzy od innego dziecka. Ponieważ nie mógł być ścigany na mocy prawa krajowego, sąd nakazał umieszczenie go na 30 dni w tymczasowym ośrodku dla młodocianych przestępców, aby „skorygować jego zachowanie” i zapobiec popełnianiu przez niego kolejnych czynów karalnych. Przywołując fakt, że pozbawienie wolności w celu sprawowania nadzoru pedagogicznego musi odbywać się w odpowiedniej placówce dysponującej zasobami umożliwiającymi realizację niezbędnych celów edukacyjnych i wymogów bezpieczeństwa, ETPC zauważył, że żaden z sądów krajowych nie stwierdził, że umieszczenie skarżącego w zakładzie poprawczym miało charakter edukacyjny. Nie widział również możliwości, aby w ciągu maksymalnie 30 dni zapewnić jakikolwiek sensowny nadzór pedagogiczny, który mógłby zmienić zachowanie dziecka i zaoferować odpowiednie leczenie i rehabilitację. Trybunał stwierdził naruszenie art. 5.

Przykład: sprawa *Bouamar przeciwko Belgii*⁷¹³ dotyczy dziewięciokrotnego osadzenia dziecka w areszcie śledczym na okres około 15 dni. Uważano, że skarżący jako nastolatek miał zaburzenia osobowości i zachowywał się agresywnie. Rząd belgijski twierdził, że skarżący został osadzony w areszcie śledczym w celu ustanowienia nadzoru wychowawczego. ETPC zwrócił uwagę, że tymczasowe osadzenie w areszcie śledczym nie jest samo w sobie sprzeczne z art. 5 ust. 1 lit. d), o ile organy realizują cel polegający na ustanowieniu nadzoru wychowawczego wobec nieletniego. ETPC uznał jednak, że w przypadku skarżącego organy nie wykazały, że miały zamiar lub możliwość umieszczenia go w instytucji, w której mógłby zostać objęty

712 ETPC, *Blokhin przeciwko Rosji*, nr 47152/06, 23 marca 2016 r.

713 ETPC, *Bouamar przeciwko Belgii*, nr 9106/80, 29 lutego 1988 r.

nadzorem wychowawczym. ETPC uznał zatem, że doszło do naruszenia art. 5 ust. 1 lit. d) EKPC.

Przykład: sprawa *D.G. przeciwko Irlandii*⁷¹⁴ dotyczy umieszczenia dziecka w ośrodku detencyjnym, bez postawienia mu zarzutu ani bez wyroku skazującego. Skarżący miał poważne zaburzenia osobowości. ETPC orzekł, że w kontekście zatrzymania dzieci pojęcie „nadzoru wychowawczego” nie powinno być ściśle utożsamiane z pojęciami nauczania w klasie. Nadzór wychowawczy wiąże się z wykonywaniem wielu aspektów praw rodzicielskich przez organ lokalny w interesie danego dziecka i w celu chronienia go. ETPC orzekł, że dopuszczalne jest, aby organy krajowe umieszczały nieletnich w ośrodkach detencyjnych do czasu znalezienia odpowiedniego zakwaterowania, o ile nastąpi to szybko. W przypadku skarżącego wymóg szybkiego znalezienia zakwaterowania nie został spełniony, ponieważ został umieszczony w odpowiedniej placówce dopiero po ponad sześciu miesiącach od zwolnienia z zakładu. ETPC stwierdził zatem, że zatrzymanie skarżącego nie było zgodne z art. 5 ust. 1 lit. d) EKPC.

Odwołanie od pozbawienia wolności, bezzwłoczność kontroli oraz dostęp do adwokata

W sprawach dotyczących zastosowania pozbawienia wolności wobec dzieci ETPC wymaga szczególnej staranności ze strony organów krajowych. Oprócz wyżej wspomnianych gwarancji organy państwowe muszą zapewnić, aby dzieci miały prawo do zakwestionowania w rozsądnych odstępach czasu legalności pozbawienia wolności oraz aby miały dostęp do adwokata w trakcie postępowania mającego na celu ustalenie legalności pozbawienia ich wolności. Ponadto sądy krajowe muszą rozpatrywać te skargi w krótkim okresie. ETPC wywodzi te gwarancje procesowe z tekstu art. 5 ust. 4 EKPC.

Przykład: w sprawie *Bouamar przeciwko Belgii*⁷¹⁵ ETPC stwierdził naruszenie art. 5 ust. 4, ponieważ: przesłuchania w celu ustalenia pozbawienia wolności skarżącego odbyły się pod nieobecność jego adwokatów; nie zostały one przeprowadzone sprawnie; nie podjęto faktycznej decyzji w sprawie „legalności pozbawienia wolności”, ponieważ sądy krajowe odrzuciły odwołania skarżącego jako bezprzedmiotowe.

⁷¹⁴ ETPC, *D.G. przeciwko Irlandii*, nr 39474/98, 16 maja 2002 r.

⁷¹⁵ ETPC, *Bouamar przeciwko Belgii*, nr 9106/80, 29 lutego 1988 r.

11.2.2 Warunki przetrzymywania

W prawie Unii w art. 4 **Karty praw podstawowych UE** zakazuje się tortur i niehumanicznego lub poniżającego traktowania. Ponieważ jednak Karta ma zastosowanie tylko w zakresie prawa Unii, to aby przepis ten był pod tym względem wiążący dla państw członkowskich, musi on być powiązany z innym instrumentem prawnym UE dotyczącym pozbawienia wolności.

Dyrektywa w sprawie gwarancji procesowych nakłada na państwa członkowskie obowiązek zapewnienia, aby aresztowane dzieci były odseparowane od osób dorosłych, chyba że rozwiązanie przeciwne zostanie uznane za zgodne z najwyższym dobrem dziecka, w tym podczas przetrzymywania w policyjnej izbie zatrzymań⁷¹⁶. Jeżeli aresztowane dziecko ukończy 18 lat, państwa członkowskie zapewniają możliwość dalszego przetrzymywania tej osoby w odseparowaniu od innych aresztowanych osób dorosłych, pod warunkiem że jest to zgodne z najwyższym dobrem dziecka, które przetrzymuje się z tą osobą. W przypadku gdy dzieci przebywają w areszcie, państwa członkowskie podejmują właściwe środki w celu zapewnienia i ochrony ich zdrowia oraz rozwoju fizycznego i psychicznego, zapewnienia im prawa do kształcenia i szkolenia, zapewnienia im prawa do życia rodzinnego, dostępu do programów reintegracji, zapewnienia poszanowania wolności religii lub przekonań. Podjęte środki muszą być proporcjonalne i właściwe pod względem długości okresu aresztowania.

W ramach prawa Rady Europy ETPC uznał, że przetrzymywanie dzieci wraz z dorosłymi może prowadzić do naruszenia art. 3⁷¹⁷ lub art. 5 EKPC⁷¹⁸. Ponadto brak odpowiedniej opieki medycznej w areszcie może również budzić wątpliwości na mocy art. 3⁷¹⁹. Inne aspekty, które mogą potencjalnie budzić wątpliwości na mocy art. 3, obejmują dostępną powierzchnię celi, oświetlenie i zajęcia rekreacyjne⁷²⁰. Oceniając zgodność warunków przetrzymywania z normami określonymi w art. 3 EKPC, ETPC często opiera się na zbiorze norm opracowanych przez Europejski Komitet do spraw Zapobiegania Torturom oraz

716 UE, Parlament Europejski i Rada Unii Europejskiej (2016), [dyrektywa \(UE\) 2016/800 z dnia 11 maja 2016 w sprawie gwarancji procesowych dla dzieci będących podejrzanymi lub oskarżonymi w postępowaniu karnym](#), Dz.U. L 132 z 21.5.2016, s. 1, art. 12.

717 ETPC, [Güveç przeciwko Turcji](#), nr 70337/01, 20 stycznia 2009 r.

718 ETPC, [Nart przeciwko Turcji](#), nr 20817/04, 6 maja 2008 r.

719 ETPC, [Güveç przeciwko Turcji](#), nr 70337/01, 20 stycznia 2009 r.

720 ETPC, [Kuptsov i Kuptsova przeciwko Rosji](#), nr 6110/03, 3 marca 2011 r., pkt 70.

Nieludzkiemu lub Poniżającemu Traktowaniu albo Karaniu, który na mocy [Europejskiej konwencji o zapobieganiu torturom oraz nieludzkiemu lub poniżającemu traktowaniu albo karaniu](#) monitoruje warunki panujące w więzieniach w państwach członkowskich Rady Europy poprzez wizyty na miejscu.

Przykład: sprawa *Güveç przeciwko Turcji*⁷²¹ dotyczyła aresztowania 15-letniego chłopca w związku z podejrzeniem, że należy on do Partii Pracujących Kurdystanu (PKK). Został on osadzony przez Trybunał Bezpieczeństwa Państwowego w więzieniu dla dorosłych, gdzie przebywał pięć lat. ETPC stwierdził, że pozbawienie wolności skarżącego stanowiło naruszenie tureckich przepisów i zobowiązań wynikających z traktatów międzynarodowych, w tym m.in. art. 37 lit. c) Konwencji o prawach dziecka, w którym to postanowieniu wymaga się odseparowania dzieci od osób dorosłych. Trybunał zauważył również, że skarżący zaczął w więzieniu cierpieć na problemy natury psychologicznej, w wyniku czego wielokrotnie próbował popełnić samobójstwo. Ponadto organy nie zapewniły skarżącemu odpowiedniej opieki medycznej. W rezultacie, biorąc pod uwagę wiek skarżącego, długość jego pobytu w więzieniu razem z dorosłymi, fakt niezapewnienia przez organy odpowiedniej opieki medycznej w związku z jego problemami psychologicznymi, a także niepodjęcie przez organy kroków zapobiegających wielokrotnym próbom samobójczym skarżącego, ETPC nie miał wątpliwości, że skarżący był poddany nieludzkiemu i poniżającemu traktowaniu. Doszło zatem do naruszenia art. 3 EKPC.

EKPS konsekwentnie interpretował art. 17 [EKS](#) w taki sposób, że w przypadku pozbawienia wolności lub uwięzienia dzieci powinny być odseparowane od dorosłych⁷²².

Europejskie zasady Rady Europy stosowane wobec młodocianych przestępców, wobec których zastosowano sankcje lub środki, zawierają szczegółowe wytyczne dotyczące warunków przetrzymywania. Stanowią one również, że nieletni nie powinni być osadzeni w instytucjach dla osób dorosłych, ale w placówkach przeznaczonych specjalnie dla nieletnich⁷²³.

721 ETPC, *Güveç przeciwko Turcji*, nr 70337/01, 20 stycznia 2009 r.

722 Rada Europy, Europejski Komitet Praw Społecznych (2020), *Konkluzje roczne 2019*, 24 marca 2020 r., art. 17 ust. 1.

723 Rada Europy, Komitet Ministrów (2008), *zalecenie CM/Rec(2008)11 w sprawie europejskich zasad stosowanych wobec młodocianych przestępców, wobec których zastosowano sankcje lub środki*, 5 listopada 2008 r., zasada 59.1.

Zgodnie z prawem międzynarodowym Konwencja o prawach dziecka zawiera osobne postanowienie dotyczące pozbawienia wolności dzieci, które stanowi, że dzieci muszą być odseparowane od osób dorosłych, chyba że nie jest to zgodne z najwyższym dobrem dziecka (art. 37 lit. c) Konwencji o prawach dziecka). Artykuł ten stanowi również, że dzieci zasadniczo mają prawo utrzymywać kontakty ze swoją rodziną poprzez korespondencję i wizyty.

11.2.3 Ochrona przed znęcaniem się i złym traktowaniem

W ramach prawa Rady Europy ETPC wielokrotnie orzekał, że organy krajowe są odpowiedzialne za ochronę osób pozbawionych wolności przed śmiercią, znęcaniem się i złym traktowaniem ze strony innych osadzonych lub samych organów. Obowiązki państw w tym zakresie są szczególnie silne, ponieważ zatrzymani znajdują się pod władzą i kontrolą państwa⁷²⁴. Oprócz podejmowania uzasadnionych środków w celu chronienia więźniów organy państwowe muszą także prowadzić skuteczne dochodzenia w sprawie spornych zarzutów dotyczących złego traktowania lub w sprawie śmierci.

Przykład: sprawa *Çoşelav przeciwko Turcji* dotyczy samobójstwa 16-latką w więzieniu⁷²⁵, który wcześniej kilkakrotnie bezskutecznie próbował popełnić samobójstwo. Po tych próbach samobójczych organy przenieśli go ze skrzydła dla nieletnich do zakładu dla dorosłych. Trybunał najpierw ustalił, że organy wiedziały lub powinny były wiedzieć o istnieniu rzeczywistego i bezpośredniego zagrożenia dla życia syna skarżących, po czym stwierdził, że organy nie podjęły racjonalnych środków, aby zapobiec ryzyku samobójstwa. ETPC położył duży nacisk na wiek zmarłego oraz fakt, że został osadzony razem z osobami dorosłymi. ETPC uznał zatem, że doszło do naruszenia materialnego aspektu art. 2 EKPC. Ponadto Trybunał stwierdził również naruszenie aspektu proceduralnego art. 2 z uwagi na nieprzeprowadzenie przez organy skutecznego dochodzenia w sprawie śmierci syna skarżących. Powody, dla których dokonano tych ustaleń, to: brak niezwłocznego poinformowania skarżących przez organy władzy o śmierci ich syna, brak zbadania przez prokuraturę domniemych zaniedbań

724 ETPC, *Anguelova przeciwko Bułgarii*, nr 38361/97, 13 czerwca 2002 r.; ETPC, *H.Y. i Hü.Y. przeciwko Turcji*, nr 40262/98, 6 października 2005 r.

725 ETPC, *Çoşelav przeciwko Turcji*, nr 1413/07, 9 października 2012 r.

w zapobieganiu samobójstwu oraz zbyt długi czas trwania postępowania administracyjnego.

11.3 Ochrona dzieci będących ofiarami i świadkami

Główny punkt

- Dzieci będące ofiarami i świadkami mają prawo do ochrony przed dalszą wiktymizacją, do rehabilitacji i reintegracji oraz do skutecznego udziału w postępowaniu karnym i postępowaniach alternatywnych.

W prawie Unii pozycję dzieci będących ofiarami jednoznacznie uwzględniono w [dyrektywie 2012/29/UE w sprawie praw ofiar](#). Stanowi ona, że w przypadkach gdy ofiarą jest dziecko, w pierwszym rzędzie bierze się pod uwagę najlepsze zabezpieczenie jego interesu, który należy ocenić indywidualnie dla każdego przypadku⁷²⁶. Ponadto pierwszeństwo ma podejście dostosowane do dziecka, tj. uwzględniające wiek dziecka, poziom jego dojrzałości, jego opinie, potrzeby i obawy. Dyrektywa ta ma również na celu zapewnienie, aby dziecko i osoba sprawująca nad nim władzę rodzicielską (lub inny przedstawiciel prawny dziecka) byli informowani o wszelkich środkach lub prawach adresowanych w szczególny sposób do dziecka (art. 1 ust. 2). Dzieci będące ofiarami mają również prawo do bycia wysłuchanymi podczas postępowania karnego, a państwa członkowskie muszą zapewnić im możliwość przedstawiania dowodów. Trzeba uwzględnić odpowiednio wiek i dojrzałość dziecka (art. 10 ust. 1). Ponadto dyrektywa ta ma na celu ochronę w postępowaniu karnym prywatności i tożsamości dzieci będących ofiarami, aby m.in. zapobiegać wtórnej wiktymizacji (art. 21 ust. 1, zob. także art. 26). W dyrektywie tej ustanowiono również szczególny przepis dotyczący prawa do ochrony dzieci będących ofiarami podczas postępowania karnego (art. 24). Przepis odnosi się do utrwalania audiowizualnego przesłuchań dzieci będących ofiarami i wykorzystywania tych nagrań jako dowodu w postępowaniu karnym, wyznaczania specjalnego przedstawiciela oraz prawa dziecka do zastępstwa procesowego we własnym

⁷²⁶ UE, Parlament Europejski i Rada Unii Europejskiej (2012), [dyrektywa 2012/29/UE z dnia 25 października 2012 r. ustanawiająca normy minimalne w zakresie praw, wsparcia i ochrony ofiar przestępstw](#), Dz.U. L 315 z 14.11.2012, s. 55.

imieniu w postępowaniach, w których istnieje konflikt interesów między dzieckiem będącym ofiarą a osobami sprawującymi władzę rodzicielską. Ponadto dyrektywa zawiera różne przepisy dotyczące ochrony ofiar w ogóle, takie jak prawo do korzystania z usług służb udzielających wsparcia ofiarom. W przypadku dzieci i innych grup szczególnie narażonych na zagrożenia należy zapewnić możliwość korzystania z usług specjalistycznych służb wsparcia (zob. sekcja 38 rezolucji towarzyszącej tej dyrektywie)⁷²⁷.

Dyrektywa w sprawie zwalczania niegodziwego traktowania w celach seksualnych wymaga kompleksowego podejścia do poważnych przestępstw, takich jak seksualne wykorzystywanie dzieci i pornografia dziecięca⁷²⁸. Państwa członkowskie muszą podjąć środki niezbędne do zapewnienia, aby w dochodzeniach karnych dotyczących przestępstw związanych z niegodziwym traktowaniem dzieci w celach seksualnych wszystkie rozmowy z pokrzywdzonym dzieckiem lub, w stosownych przypadkach, z dzieckiem-świadkiem mogły być rejestrowane audiowizualnie i aby te nagrane audiowizualnie rozmowy mogły być wykorzystywane jako dowód w postępowaniu przed sądem karnym (art. 20 ust. 4).

Zgodnie z dyrektywą w sprawie zapobiegania handlowi ludźmi dziecko-ofiara musi otrzymać bezpłatną poradę prawną i bezpłatną możliwość skorzystania z przedstawicielstwa prawnego⁷²⁹. Państwa członkowskie powinny dodatkowo zapewnić dzieciom będącym ofiarami handlu ludźmi, obok środków dostępnych wszystkim ofiarom tego procederu, szczególną pomoc, wsparcie i środki ochronne. Dzieci będące ofiarami handlu ludźmi są szczególnie podatne na zagrożenia, dlatego należy zapewnić im dodatkowe środki ochrony podczas przesłuchań w trakcie dochodzenia i postępowania karnego. Na przykład

727 Zob. UE, FRA (2014), *Victims of crime in the EU: The extent and nature of support for victims*, 12 stycznia 2015 r., s. 36; FRA (2015), *Child-friendly justice – Perspectives and experiences of professionals on children's participation in civil and criminal judicial proceedings in 10 EU Member States*, 5 maja 2015 r.; FRA (2017), *Child-friendly justice: Perspective and experiences of children involved in judicial proceedings as victims, witnesses or parties in nine EU Member States*, 22 lutego 2017 r.; FRA (2018), *Prawa dziecka i wymiar sprawiedliwości. Wymogi dotyczące minimalnego wieku w UE*; FRA (2018), *Mapping minimum age requirements: Children's rights and justice*, 25 kwietnia 2018 r.

728 UE, Parlament Europejski i Rada Unii Europejskiej (2011), dyrektywa 2011/93/UE z dnia 13 grudnia 2011 r. w sprawie zwalczania niegodziwego traktowania w celach seksualnych i wykorzystywania seksualnego dzieci oraz pornografii dziecięcej, zastępująca decyzję ramową Rady 2004/68/WSiSW, Dz.U. L 335, z 17.12.2011.

729 UE, Parlament Europejski i Rada Unii Europejskiej (2011), dyrektywa 2011/36/UE z dnia 5 kwietnia 2011 r. w sprawie zapobiegania handlowi ludźmi i zwalczania tego procederu oraz ochrony ofiar, zastępująca decyzję ramową Rady 2002/629/WSiSW, Dz.U. L 101 z 15.4.2011.

w przypadku dzieci bez opieki należy wyznaczyć opiekuna lub przedstawiciela, aby zabezpieczyć najlepsze interesy dziecka. Decyzja w sprawie przyszłości każdego dziecka-ofiary bez opieki musi zostać podjęta w możliwie najkrótszym czasie w celu znalezienia trwałego rozwiązania w oparciu o indywidualną ocenę najlepszego interesu dziecka, który powinien być najważniejszy.

Takie kwestie, jak m.in. udział ofiar w postępowaniu, ich prawa i sprawiedliwe traktowanie, były uwzględnione w [decyzji ramowej 2001/220/WSiSW](#) w sprawie pozycji ofiar w postępowaniu karnym, zanim dokument ten zastąpiono dyrektywą o prawach ofiar. W decyzji tej uznawano szczególną pozycję ofiar szczególnie narażonych na zagrożenia, chociaż nie odniesiono się w niej bezpośrednio do dzieci. Na mocy tej decyzji ramowej TSUE orzekł, że ze względu na wiek dzieci oraz na przestępstwa, których rzekomo padły ofiarą, można zaliczyć dzieci do ofiar szczególnie narażonych na zagrożenia. To w konsekwencji uprawnia dzieci do korzystania ze szczególnych środków ochrony, takich jak przesłuchanie ich poza salą rozpraw i przed terminem rozprawy⁷³⁰. TSUE orzekł również, że wszystkie środki podejmowane w celu ochrony ofiar muszą być zaprojektowane w taki sposób, żeby mimo wszystko zapewnić oskarżonemu rzetelny proces sądowy. Innymi słowy, ochrona ofiar i świadków nie może naruszać prawa oskarżonego do rzetelnego procesu sądowego⁷³¹.

Przykład: w sprawie *Pupino*⁷³² włoska nauczycielka została oskarżona o znęcanie się nad uczniem. Zgodnie z włoskim kodeksem postępowania karnego świadkowie z reguły muszą zeznawać w sądzie podczas rozprawy. W pewnych okolicznościach świadkowie mogą jednak złożyć zeznania przed sędzią przed rozprawą w trybie postępowania incydentalnego (wł. incidente probatorio). W przedmiotowej sprawie prokurator złożył w sądzie krajowym wnioski o dopuszczenie wcześniej złożonych zeznań małych dzieci jako dowodu, ale sąd krajowy odmówił. Po raz pierwszy TSUE przedstawił wykładnię niektórych przepisów odnoszących się do pozycji dzieci jako ofiar i świadków w postępowaniu karnym. Podkreślił, że decyzja ramowa 2001/220/WSiSW zobowiązuje państwa członkowskie do zapewnienia szczególnej ochrony ofiarom szczególnie podatnym

730 TSUE, C-105/03, *Postępowanie karne przeciwko Maria Pupino* [wielka izba], 16 czerwca 2005 r., pkt 53.

731 Zob. przypis 730; zob. także TSUE, C-507/10, *Postępowanie karne przeciwko X*, 21 grudnia 2011 r.

732 TSUE, C-105/03, *Postępowanie karne przeciwko Maria Pupino* [wielka izba], 16 czerwca 2005 r.

na wiktyzację, co oznacza, że sąd krajowy musi mieć możliwość zezwolenia takim ofiarom na składanie zeznań w sposób zapewniający ich ochronę, na przykład poza salą rozpraw i przed terminem rozprawy. TSUE stwierdził: „Niemniej jednak, bez względu na to, czy okoliczność, iż osoba będąca ofiarą danego przestępstwa jest małoletnia, jest co do zasady wystarczająca, aby zakwalifikować ją do szczególnie podatnych na wiktyzację w rozumieniu decyzji ramowej, nie ulega wątpliwości, że w przypadku gdy – jak ma to miejsce w sprawie przed sądem odsyłającym – małe dzieci twierdzą, że były źle traktowane i co gorsza przez nauczycielkę, dzieci te mogą [...] zostać zaliczone do tej kategorii, w szczególności ze względu na ich wiek oraz na charakter i konsekwencje przestępstw, których – jak twierdzą – padły ofiarą”⁷³³. Ponadto TSUE orzekł, że wszystkie środki dotyczące ochrony i zapobiegania wtórnej wiktyzacji ofiar muszą być zaprojektowane w taki sposób, żeby oskarżonej także zapewnić rzetelny proces sądowy⁷³⁴.

W ramach prawa Rady Europy ETPC orzekł, że państwo ma obowiązek chronić interesy ofiar, w tym ofiar, które uczestniczą jako świadkowie w postępowaniu karnym. Na mocy przepisów EKPC, takich jak art. 2 i 8, ich interesy muszą być rozważone w kontekście interesów obrony⁷³⁵. ETPC wydał szereg orzeczeń dotyczących przestępstw seksualnych, w których dzieci zeznawały przeciwko domniemanym sprawcom. Trybunał uznał, iż postępowania karne dotyczące przestępstw seksualnych „są często postrzegane jako bolesne doświadczenie dla ofiary, w szczególności gdy ta ostatnia jest konfrontowana z oskarżonym wbrew jej woli”, a zwłaszcza w przypadku dzieci⁷³⁶. W konsekwencji Trybunał przyjął, że w takich przypadkach można stosować pewne środki służące ochronie dzieci będących ofiarami. Trybunał zwrócił jednak uwagę, że środki takie nie mogą utrudniać odpowiedniego i skutecznego korzystania z prawa do obrony, a organy sądowe mogą być zobowiązane do podejmowania środków, które równoważą niekorzystne warunki, w ramach których działa obrona⁷³⁷.

733 Zob. przypis 732, pkt 53.

734 Zob. przypis 732, pkt 59.

735 ETPC, *Doorson przeciwko Niderlandom*, nr 20524/92, 26 marca 1996 r.

736 ETPC, *S.N. przeciwko Szwecji*, nr 34209/96, 2 lipca 2002 r., pkt 47.

737 ETPC, *Bocos-Cuesta przeciwko Niderlandom*, nr 54789/00, 10 listopada 2005 r.; ETPC, *A.L. przeciwko Finlandii*, nr 23220/04, 27 stycznia 2009 r.; ETPC, *W. przeciwko Finlandii*, nr 14151/02, 24 kwietnia 2007 r.; ETPC, *Kovač przeciwko Chorwacji*, nr 503/05, 12 lipca 2007 r.

Przykład: w sprawie *Kovač przeciwko Chorwacji*⁷³⁸ 12-letnia dziewczynka zeznała przed sędzią śledczym, że skarżący dopuścił się wobec niej czynów lubieżnych. Skarżący nie był obecny ani reprezentowany podczas składania tych zeznań, jak również nie zapewniono mu możliwości zakwestionowania zeznania ofiary. ETPC przypomniał, że z reguły wszystkie zeznania muszą być złożone w obecności oskarżonego na posiedzeniu jawnym, aby można było wysunąć argumenty kontradyktoryjne. Jeżeli zeznania złożone na etapie dochodzenia policyjnego lub śledztwa sądowego są wykorzystywane jako dowód, samo w sobie nie jest to sprzeczne z art. 6 EKPC, pod warunkiem że pozwany ma wystarczającą i odpowiednią możliwość zakwestionowania zeznań danego świadka i przesłuchania go podczas składania zeznań albo na późniejszym etapie postępowania. W przypadku skarżącego zeznania ofiary stanowiły jedyne bezpośredni dowód potwierdzający fakty zarzucane skarżącemu i dowód ten miał decydujące znaczenie dla decyzji sądu o wydaniu wyroku skazującego. Skarżący nie był jednak w stanie zakwestionować tego dowodu ani uzyskać odpowiedzi od sądów krajowych w sprawie jego skargi w tym przedmiocie. Co więcej, faktyczne zeznanie ofiary nigdy nie zostało odczytane przed sądem. Zamiast tego sędzia jedynie odnotował, że ofiara podtrzymuje swoje zeznanie złożone przed sędzią śledczym. ETPC orzekł zatem, że skarżącemu nie zapewniono rzetelnego procesu sądowego, co stanowi naruszenie art. 6 ust. 1 w związku z art. 6 ust. 3 lit. d) EKPC.

Przykład: w sprawie *S.N. przeciwko Szwecji*⁷³⁹ 10-letni chłopiec zeznał na policji, że był wykorzystywany seksualnie przez skarżącego. Chłopiec został dwa razy przesłuchany przez inspektora policji z dużym doświadczeniem w przypadkach znęcania się nad dziećmi. Pierwsze przesłuchanie zarejestrowano na nagraniu wideo, a drugie na nagraniu audio. Adwokat skarżącego nie uczestniczył w drugim przesłuchaniu, ale uzgodnił z inspektorem policji kwestie, które trzeba było omówić. Podczas procesu sąd rejonowy odtworzył nagranie z przesłuchania dziecka, ale dziecka nie przesłuchano osobiście. Sąd ostatecznie skazał skarżącego, opierając się niemal całkowicie na zeznaniach dziecka. Sąd apelacyjny utrzymał w mocy wyrok skazujący. Orzekł, że przesłuchania przeprowadzone przez policję stanowią dowód wystarczający do stwierdzenia winy skarżącego,

738 ETPC, *Kovač przeciwko Chorwacji*, nr 503/05, 12 lipca 2007 r.

739 ETPC, *S.N. przeciwko Szwecji*, nr 34209/96, 2 lipca 2002 r.

choć przyznał, że nie ma dowodów technicznych potwierdzających zarzuty dziecka, które były czasami nieprecyzyjne. ETPC uznał, że w sprawach dotyczących przestępstw seksualnych przesłuchanie świadka przez adwokata strony przeciwnej nie zawsze jest możliwe i że w takich przypadkach zeznania świadków należy traktować z dużą ostrożnością. Chociaż zeznania dziecka były praktycznie jedynym dowodem przeciwko oskarżonemu, całe postępowanie było rzetelne. Nagranie wideo zaprezentowano podczas procesu i rozpraw apelacyjnych, a protokół drugiego przesłuchania odczytano przed sądem rejonowym; nagranie zostało również odtworzone przed sądem apelacyjnym. Dało to skarżącemu wystarczającą możliwość zakwestionowania zeznań dziecka i jego wiarygodności w toku postępowania karnego. W konsekwencji nie doszło do naruszenia art. 6 ust. 3 lit. d) EKPC.

Orzecznictwo ETPC dotyczy nie tylko równowagi między ochroną dzieci będących ofiarami a prawem oskarżonego do rzetelnego procesu sądowego, lecz także ochrony prawa do życia świadków i ich rodzin, w tym dzieci, na mocy art. 2 EKPC, jak pokazano na poniższym przykładzie.

Przykład: sprawa *R.R. i Inni przeciwko Węgrom*⁷⁴⁰ dotyczyła więźnia, który w trakcie jawnego posiedzenia sądu złożył zeznania na temat swojej działalności w zakresie handlu narkotykami i został, wraz z żoną i dwójką dzieci, objęty programem ochrony świadków ze względu na ryzyko odwetu. Kiedy organy zdały sobie sprawę z tego, że więzień pozostaje w kontakcie ze środowiskiem przestępczym, usunęły jego i jego rodzinę z programu ochrony świadków z powodu naruszenia warunków tego programu. Na mocy art. 2 EKPC rodzina twierdziła, że wykluczenie jej z programu ochrony świadków naraża życie członków rodziny na ryzyko odwetu ze strony mafii. Trybunał uznał, że objęcie skarżących programem ochrony świadków i współpraca ojca z organami oznaczały, że życie skarżących było zagrożone, gdy środek ten został pierwotnie zastosowany. Ponieważ anulowanie ich ochrony w ramach programu nie wynikało ze zmniejszenia się tego ryzyka, a z naruszenia warunków programu, Trybunał nie był przekonany, że organy wykazały, że ryzyko przestało istnieć. Ponadto można było przypuszczać, że po zlikwidowaniu nowej tożsamości członków rodziny informacje na temat ich tożsamości i miejsca pobytu stały się dostępne dla każdego, kto chciałby ich skrzywdzić. W ten sposób organy

740 ETPC, *R.R. i Inni przeciwko Węgrom*, nr 19400/11, 4 grudnia 2012 r.

potencjalnie naraziły rodzinę na zagrożenie życia, co stanowi naruszenie art. 2 EKPC.

Przykład: *sprawa X i Inni przeciwko Bułgarii* dotyczyła zarzutów o niegodziwe traktowanie w celach seksualnych dzieci w sierocińcu. Jeśli chodzi o część proceduralną, Trybunał orzekł, że organy bułgarskie naruszyły swój obowiązek proceduralny wynikający z art. 3 EKPC, który wymaga od organów przeprowadzenia skutecznego dochodzenia w sprawie uzasadnionych zarzutów tortur lub niehumanitarnego albo poniżającego traktowania⁷⁴¹. Chociaż organy bułgarskie podjęły szereg działań dochodzeniowych, Trybunał stwierdził, że nie osiągnęły one wymaganego poziomu „skuteczności”. Jedną z przyczyn tego stanu rzeczy był brak podjęcia jakichkolwiek kroków w celu zaangażowania ofiar w dochodzenie. Dokonując wykładni art. 3, Trybunał uwzględnił inne mające zastosowanie instrumenty międzynarodowe, a w szczególności konwencję z Lanzarote.

W art. 31 konwencji z Lanzarote wskazano, które ogólne środki ochrony powinny podjąć państwa członkowskie w celu ochrony praw i interesów ofiar, w tym ich szczególnych potrzeb jako świadków, na każdym etapie dochodzenia i postępowania karnego (art. 31 ust. 1). Środki te obejmują informowanie ofiar o przysługujących im prawach, dostępności służb oraz ogólnym przebiegu dochodzenia lub postępowania, ochronę prywatności i bezpieczeństwa ofiar (w tym informowanie o zwolnieniu osoby ściganej lub skazanej) oraz unikanie kontaktu między ofiarami a sprawcami w budynkach sądu i organu ścigania. Ponadto art. 31 stanowi, że ofiary muszą mieć dostęp do pomocy prawnej (art. 31 ust. 3). Informacje udzielane dziecku muszą być dostosowane do wieku i stopnia dojrzałości dziecka i przekazywane w zrozumiałym dla niego języku (art. 31 ust. 6).

W *wytycznych Rady Europy w sprawie wymiaru sprawiedliwości przyjaznego dzieciom*⁷⁴² zwraca się uwagę również na pozycję dziecka będącego ofiarą i świadkiem, zwłaszcza gdy składa ono zeznania w postępowaniu sądowym. W wytycznych wzywa się państwa członkowskie do dołożenia „wszelkich

741 ETPC, *X i Inni przeciwko Bułgarii*, nr 22457/16, 2 lutego 2021 r., pkt 192 i 228, zob. także sekcja 7.1.1.

742 Rada Europy, Komitet Ministrów (2010), *Wytyczne w sprawie wymiaru sprawiedliwości przyjaznego dzieciom*, 17 listopada 2010 r.; zob. także UE, FRA (2015), *Child-friendly justice – Perspectives and experiences of professionals on children's participation in civil and criminal judicial proceedings in 10 EU Member States*, 5 maja 2015 r.

starań, aby dzieci składały zeznania w najdogodniejszym dla nich otoczeniu i w najodpowiedniejszych warunkach, z uwzględnieniem ich wieku, dojrzałości i poziomu zrozumienia oraz wszelkich problemów w komunikacji, jakie mogą mieć te dzieci⁷⁴³. W tym celu należy korzystać z pomocy przeszkolonych specjalistów i zachęcać na przykład do składania przez dzieci zeznań w formie nagrań audiowizualnych. Dzieci powinny również mieć możliwość składania zeznań w sprawach karnych bez obecności domniemanego sprawcy. W wytycznych uznaje się także, że w ramach takiego podejścia przyjaznego dzieciom należy szanować prawo innych stron do zakwestionowania treści zeznań dziecka. Ponadto wytyczne stanowią, że należy chronić prywatność i życie rodzinne dzieci będących świadkami (sekcja IV pkt A ppkt 9), a postępowanie powinno w miarę możliwości odbywać się przy drzwiach zamkniętych.

W ramach prawa międzynarodowego pozycja dzieci będących ofiarami jest wyraźnie uwzględniona w art. 39 *Konwencji o prawach dziecka*. Postanowienie to stanowi, że państwa-strony muszą podejmować wszelkie właściwe kroki dla ułatwienia przebiegu rehabilitacji fizycznej i psychicznej oraz reintegracji społecznej dziecka będącego ofiarą. Taka rehabilitacja czy reintegracja musi przebiegać w środowisku, które sprzyja zdrowiu, zapewnieniu własnego szacunku i godności dziecka.

Należy również zwrócić uwagę, że ONZ przyjęła *wytyczne dotyczące wymiaru sprawiedliwości w sprawach, w których ofiarami lub świadkami przestępstwa są dzieci*⁷⁴⁴. W wytycznych tych wymaga się traktowania dzieci będących ofiarami i świadkami z „wyczuleniem na sprawy dzieci”, co „oznacza podejście, które uwzględni prawo dziecka do ochrony oraz jego indywidualne potrzeby i opinie⁷⁴⁵. Wytyczne te zawierają bardzo szczegółowe wskazówki dotyczące sposobu wdrożenia tych aspektów. Komitet Praw Dziecka ONZ również podkreślił w swoim komentarzu ogólnym znaczenie tych wytycznych w kontekście art. 12 Konwencji o prawach dziecka (prawo do bycia wysłuchanym)⁷⁴⁶.

743 Rada Europy, Komitet Ministrów (2010), *Wytyczne Komitetu Ministrów Rady Europy w sprawie wymiaru sprawiedliwości przyjaznego dzieciom*, 17 listopada 2010 r., pkt 64.

744 Rada Gospodarczo-Społeczna ONZ, rezolucja 2005/20, *wytyczne dotyczące wymiaru sprawiedliwości w sprawach, w których ofiarami lub świadkami przestępstwa są dzieci*, 22 lipca 2005 r.

745 Zob. przypis 744, pkt 9 lit. d).

746 Organizacja Narodów Zjednoczonych, Komitet Praw Dziecka (2009), *Komentarz ogólny nr 12 (2009). Prawo dziecka do bycia wysłuchanym*, CRC/C/GC/12, 1 lipca 2009 r., pkt 62–64; Organizacja Narodów Zjednoczonych, Komitet Praw Dziecka (2019), *Komentarz ogólny nr 24 (2019). Prawa dzieci w systemie wymiaru sprawiedliwości*, CRC/C/GC/24, 18 września 2019 r.

Według Komitetu dzieci będące ofiarami i świadkami przestępstwa muszą mieć możliwość pełnego korzystania z przysługujących im praw do swobodnego wyrażania swoich poglądów, co w szczególności „oznacza, że należy dołożyć wszelkich starań w celu zapewnienia, aby zasięgano opinii dziecka będącego ofiarą lub świadkiem co do istotnych kwestii dotyczących jego udziału w danej sprawie oraz aby umożliwiano dziecku swobodne wyrażanie na własny sposób poglądów i obaw dotyczących jego udziału w procesie sądowym”⁷⁴⁷. Komitet twierdzi również, że „prawo dziecka będącego ofiarą i świadkiem [...] wiąże się z prawem do bycia informowanym na temat takich kwestii, jak: dostępność usług opieki zdrowotnej, psychologicznej i społecznej, rola dziecka będącego ofiarą lub świadkiem, sposoby prowadzenia »przesłuchania«, istniejące mechanizmy wsparcia dostępne dla dziecka przy składaniu skargi i udziale w dochodzeniach i postępowaniach sądowych, konkretne miejsca i terminy rozpraw, dostępność środków ochrony prawnej, możliwości uzyskania odszkodowania oraz przepisy dotyczące odwołań”⁷⁴⁸.

---

747 Organizacja Narodów Zjednoczonych, Komitet Praw Dziecka (2019), *Komentarz ogólny nr 24 (2019). Prawa dzieci w systemie wymiaru sprawiedliwości*, CRC/C/GC/24, 18 września 2019 r., pkt 63.

748 Zob. przypis 747, pkt 64.

Dodatkowe źródła

Rozdział 1 Wprowadzenie do europejskiego prawa dotyczącego praw dziecka: kontekst i najważniejsze zasady

Rada Europy (2016), [Strategia na rzecz osób niepełnosprawnych na lata 2017–2023](#), 30 listopada 2016 r.

Rada Europy (2018), [Strategia na rzecz walki z terroryzmem \(2018–2022\)](#), 4 lipca 2018 r.

Rada Europy (2018), [Strategia na rzecz równouprawnienia płci na lata 2018–2023](#), 7 marca 2018 r.

Rada Europy, Komitet Ministrów (2020), [Strategiczny plan działania na rzecz integracji Romów i Trawelerów \(2020–2025\)](#), 22 stycznia 2020 r.

Rada Europy, Komitet Ministrów (2020), [Strategia w sektorze młodzieży 2030](#), 22 stycznia 2020 r.

Rada Europy, Komitet Ministrów (2022), [Strategia Rady Europy na rzecz praw dziecka na lata 2022–2027](#), 23 lutego 2022 r.

Rada Europy, Komitet Ministrów (2021), *Plan działania na rzecz ochrony osób wymagających szczególnego traktowania w kontekście migracji i azylu w Europie (2021–2025)*, 5 maja 2021 r.

Rada Europy, Komitet ds. Bioetyki (2019), *Strategiczny plan działania na rzecz praw człowieka i technologii w biomedycynie (2020–2025)*, 18 grudnia 2019 r.

EKPS (2018), *Zbiór orzecznictwa Europejskiego Komitetu Praw Społecznych*, grudzień 2018 r.

UE, Rada Unii Europejskiej (2021), *zalecenie Rady (UE) 2021/1004 w sprawie ustanowienia europejskiej gwarancji dla dzieci*, Dz.U. L 233 z 22.6.2021.

UE, Komisja Europejska (2012), *Europejska strategia na rzecz lepszego internetu dla dzieci*, COM/2012/0196 final, 2 maja 2012 r.

UE, Komisja Europejska (2021), *Strategia UE na rzecz praw dziecka*, 2021 r.

UE, Parlament Europejski, Rada Unii Europejskiej, Komisja Europejska (2007), *Wyjaśnienia dotyczące Karty praw podstawowych*, Dz.U. C 303 z 14.12.2007.

FRA (2010), *Developing indicators for the protection, respect and promotion of the rights of the child in the European Union*, Luksemburg, Urząd Publikacji Unii Europejskiej, październik 2010 r.

UNICEF, Innocenti Research Centre (2007), *Law reform and the implementation of the Convention on the rights of the child*, grudzień 2007 r.

UNICEF, Innocenti Research Centre (2013), *Championing children's rights: a global study of independent human rights institutions for children*, październik 2012 r.

Organizacja Narodów Zjednoczonych, Komitet Praw Dziecka (2009), *Komentarz ogólny nr 12. Prawo dziecka do bycia wysłuchanym*, CRC/C/GC/12, 1 lipca 2009 r.

Organizacja Narodów Zjednoczonych, Komitet Praw Dziecka (2013), *Komentarz ogólny nr 14. Prawo dziecka do zabezpieczenia jego najlepiej pojętego interesu jako sprawy nadrzędnej (art. 3, ust 1)*, CRC/C/GC/14, 29 maja 2013 r.

Rozdział 2

Prawa i wolności obywatelskie

Rada Europy, Komitet Ministrów Rady Europy (2010), *Wytyczne Komitetu Ministrów Rady Europy w sprawie wymiaru sprawiedliwości przyjaznego dzieciom*, 17 listopada 2010 r.

Rada Europy (2016), *Narzędzie oceny uczestnictwa dzieci*, marzec 2016 r.

Rada Europy (2019), *Media regulatory authorities and protection of minors*, Strasburg, Council of Europe Publishing, 10 kwietnia 2019 r.

Rada Europy (2020), *Listen – act – change – Council of Europe handbook on children’s participation for professionals working for and with children*, październik 2020 r.

FRA (2010), *Developing indicators for the protection, respect and promotion of the rights of the child in the European Union*, Luksemburg, Urząd Publikacji, 4 listopada 2010 r.

FRA (2014), *Child-friendly justice: Key terms*, Luksemburg, Urząd Publikacji, 29 września 2014 r.

FRA i ETPC (2018), *Podręcznik europejskiego prawa o niedyskryminacji*, Luksemburg, Urząd Publikacji, 21 marca 2018 r.

Rozdział 3

Równość i niedyskryminacja

Rada Europy (2014), *LGBTI children have the right to safety and equality*, komentarz Komisarza Praw Człowieka Rady Europy, 2 października 2014 r.

Rada Europy, Komitet doradczy ds. Konwencji ramowej o ochronie mniejszości narodowych (2006), *Commentary on Education under the Framework Convention for the Protection of National Minorities*, ACFC/25DOC(2006)002, 2 marca 2006 r.

UE, Komisja Europejska (2020), *Unia równości: Unijne ramy strategiczne na rzecz równouprawnienia, włączenia społecznego i udziału Romów*, COM(2020) 620 final, 7 października 2020 r.

UE, Komisja Europejska (2020), *Unia równości: Strategia na rzecz równości osób LGBTIQ na lata 2020–2025*, COM(2020) 698 final, 12 listopada 2020 r.

UE, Komisja Europejska (2021), *Sprawozdanie Komisji dla Parlamentu Europejskiego i Rady w sprawie stosowania dyrektywy Rady 2000/43/WE wprowadzającej w życie zasadę równego traktowania osób bez względu na pochodzenie rasowe lub etniczne („dyrektywa w sprawie równości rasowej”) oraz dyrektywy Rady 2000/78/WE ustanawiającej ogólne warunki ramowe równego traktowania w zakresie zatrudnienia i pracy („dyrektywa w sprawie równego traktowania w zakresie zatrudnienia i pracy”*, COM(2021) 139 final, Bruksela, 19 marca 2021 r.

Europejska sieć ekspertów prawnych w dziedzinie niedyskryminacji, O’Dempsey, D. i Beale, A. (2011); *Age and employment*, Luksemburg, Urząd Publikacji, 17 listopada 2011 r.

FRA (2011), *Migranci o nieuregulowanym statusie pobytu: dostęp do opieki zdrowotnej w 10 krajach członkowskich Unii Europejskiej*, Luksemburg, Urząd Publikacji, 11 października 2011 r.

FRA (2016), *Drugie Badanie Unii Europejskiej na temat mniejszości i dyskryminacji: Romowie– wybrane ustalenia*, Luksemburg, Urząd Publikacji, 29 listopada 2016 r.

FRA (2017), *Drugie Badanie Unii Europejskiej na temat mniejszości i dyskryminacji – główne wyniki*, Luksemburg, Urząd Publikacji, 6 grudnia 2017 r.

FRA (2020), *Długa droga do równości osób LGBTI*, Luksemburg, Urząd Publikacji, 14 maja 2020 r.

FRA i ETPC (2018), *Podręcznik europejskiego prawa o niedyskryminacji*, Luksemburg, Urząd Publikacji, 21 marca 2018 r.

Rozdział 4

Kwestie tożsamości osobistej

Rada Europy (2015), *Human Rights and intersex people*, dokument opublikowany przez Komisarza Praw Człowieka Rady Europy, 2015 r.

FRA (2015), *The fundamental rights situation of intersex people*, FRA Focus, Wiedeń, 12 maja 2015 r.

Rozdział 5

Życie rodzinne

FRA (2014), *Opieka nad dziećmi pozbawionymi opieki rodzicielskiej. Podręcznik służący wzmocnieniu systemów opieki w celu uwzględnienia szczególnych potrzeb dzieci będących ofiarami handlu ludźmi*, Luksemburg, Urząd Publikacji, 30 czerwca 2014 r.

Rozdział 6

Opieka zastępcza i przysposobienie

Rada Europy (2013), *Securing children's rights – a guide for professionals working in alternative care*, grudzień 2013 r.

UE, Parlament Europejski, EPRS, Dział ds. Europejskiej Wartości Dodanej (2016), *Cross-border recognition of adoptions – European added value assessment*, 30 listopada 2016 r.

European Network for Guardianship Institutions (2011), *Care for unaccompanied minors: Minimum standards, risk factors and recommendations for practitioners*, Guardianship in practice, sprawozdanie końcowe, Utrecht, październik 2011 r.

FRA (2014), *Opieka nad dziećmi pozbawionymi opieki rodzicielskiej. Podręcznik służący wzmocnieniu systemów opieki w celu uwzględnienia szczególnych potrzeb dzieci będących ofiarami handlu ludźmi*, Luksemburg, Urząd Publikacji, 30 czerwca 2014 r.

Organizacja Narodów Zjednoczonych, Komitet Praw Dziecka (2006), *Komentarz ogólny nr 7 (2005). Wdrażanie praw dziecka we wczesnym dzieciństwie*, CRC/C/GC/7/wer. 1; 20 września 2006 r.

Organizacja Narodów Zjednoczonych, Zgromadzenie Ogólne (2010), *Wytyczne w sprawie opieki zastępczej dla dzieci*, dokument ONZ A/RES/64/142, 24 lutego 2010 r.

Organizacja Narodów Zjednoczonych, Rada Praw Człowieka (2009), *Wytyczne ONZ w sprawie opieki zastępczej dla dzieci*, dokument ONZ A/HRC/11/L.13, 15 czerwca 2009 r.

Rozdział 7

Ochrona dziecka przed przemocą i wykorzystywaniem

Rada Europy (2005), *Konwencja Rady Europy w sprawie działań przeciwko handlowi ludźmi*, Seria Traktatów Rady Europy nr 197, 16 maja 2005 r.

Rada Europy (2018), *Safe at school: Education sector responses to violence based on sexual orientation, gender identity/expression or sex characteristics in Europe*, listopad 2018 r.

Rada Europy, Komitet Lanzarote (2017), *Interpretative Opinion on the applicability of the Lanzarote Convention to sexual offences against children facilitated through the use of information and communication technologies (ICTs)*, 12 maja 2017 r.

Rada Europy, Komitet Lanzarote (2017), *Sprawozdanie specjalne: ochrona dzieci dotkniętych kryzysem uchodźczym przed wykorzystywaniem seksualnym i niegodziwym traktowaniem w celach seksualnych*, 3 marca 2017 r.

Rada Europy, Komitet Lanzarote (2018), *2nd implementation report: Protection of children against sexual abuse in the circle of trust: The strategies*, 31 stycznia 2018 r.

Rada Europy, Komitet Lanzarote (2019), *Opinion on child sexually suggestive or explicit images and/or videos generated, shared and received by children*, 6 czerwca 2019 r.

UE (2020), *Strategia UE w zakresie praw ofiar (2020–2025)*, COM(2020) 258 final, 24 czerwca 2020 r.

UE, Komisja Europejska (2020), *Strategia UE na rzecz praw dziecka i europejska gwarancja dla dzieci*, maj 2020 r.

UE, Komisja Europejska (2021), *Strategia UE w zakresie zwalczania handlu ludźmi na lata 2021–2025*, COM(2021) 171, 14 kwietnia 2021 r.

FRA (2009), *Child trafficking in the European Union: Challenges, perspectives and good practices*, Luksemburg, Urząd Publikacji, 7 lipca 2009 r.

FRA (2015), *Severe labour exploitation: Workers moving within or into the European Union – States' obligations and victims' rights*, Luksemburg, Urząd Publikacji, 2 czerwca 2015 r.

FRA (2015), *Violence against children with disabilities: Legislation, policies and programmes in the EU*, Luksemburg, Urząd Publikacji, 2 grudnia 2015 r.

UNICEF (2006), *Behind closed doors: The impact of domestic violence on children*.

UNICEF i WHO (2020), *COVID-19: Protecting children from violence, abuse and neglect in the home*, 1 maja 2020 r.

Organizacja Narodów Zjednoczonych, Komitet Praw Dziecka (2009), *Komentarz ogólny nr 12 (2009). Prawo dziecka do bycia wysłuchanym*, CRC/C/GC/12, 1 lipca 2009 r.

Organizacja Narodów Zjednoczonych, Komitet Praw Dziecka (2011), *Komentarz ogólny nr 13 (2011). Prawo dziecka do wolności od wszelkich form przemocy*, CRC/C/GC/13, 18 kwietnia 2011 r.

Rozdział 8

Prawa gospodarcze, społeczne i kulturalne oraz odpowiedni standard życia

Rada Europy (2019), *Protecting the child from poverty: The role of rights in the Council of Europe*, Strasburg, Urząd Publikacji, 14 listopada 2019 r.

Rada Europy, Komitet Ministrów (2011), *Wytyczne w sprawie opieki zdrowotnej przyjaznej dzieciom*, 21 września 2011 r.

Rada Europy, Zgromadzenie Parlamentarne (2016), *rezolucja 2139 (2016) w sprawie zapewnienia dostępu do opieki zdrowotnej dla wszystkich dzieci w Europie*, 25 listopada 2016 r.

Rada Europy, Zgromadzenie Parlamentarne (2019), *rezolucja 2284 (2019) w sprawie reakcji na potrzeby zdrowotne nastolatków w Europie*, 24 maja 2019 r.

UE, Komisja Europejska (2020) *Studium wykonalności na temat gwarancji dla dzieci, sprawozdanie końcowe*, marzec 2020 r.

FRA (2018), *Combating child poverty: An issue of fundamental rights*, Luksemburg, Urząd Publikacji, 17 października 2018 r.

Rozdział 9

Migracja i azyl

Rada Europy (2017), *Age assessment: Council of Europe member states' policies, procedures and practices respectful of children's rights in the context of migration*, wrzesień 2017 r.

Rada Europy (2018), *How to convey child-friendly information to children in migration: a handbook for frontline professionals*, Strasburg, Council of Europe Publishing, grudzień 2018 r.

Rada Europy (2018), *Legal and practical aspects of effective alternative to detention in the context of migration – Analysis by the Steering Committee for Human Rights (CDDH)*, 7 grudnia 2017 r.

Europejski Urząd Wsparcia w dziedzinie Azylu (2018), *Practical guide on age assessment*, wydanie drugie, Luksemburg, Urząd Publikacji.

Europejski Urząd Wsparcia w dziedzinie Azylu (2021), *Age assessment practices in EU+ countries: Updated findings*, Luksemburg, Urząd Publikacji, lipiec 2021 r.

Komisja Wolności Obywatelskich, Sprawiedliwości i Spraw Wewnętrznych Parlamentu Europejskiego (2013), *Report on the situation of unaccompanied minors in the EU*, (2012/2263(INI)), 26 sierpnia 2013 r.

Eurydice, Komisja Europejska (Dyrekcja Generalna ds. Edukacji i Kultury) (2009), *Integrating immigrant children into schools in Europe*, kwiecień 2009 r.

FRA (2010), *Separated, asylum-seeking children in European Union Member States*, Luksemburg, Urząd Publikacji, 7 grudnia 2010 r.

FRA (2011), *Fundamental rights of migrants in an irregular situation in the European Union*, Urząd Publikacji Unii Europejskiej, Luksemburg, 7 kwietnia 2017 r.

FRA (2011), *Migranci o nieuregulowanym statusie pobytu: dostęp do opieki zdrowotnej w 10 krajach członkowskich Unii Europejskiej*, Luksemburg, Urząd Publikacji, 11 października 2011 r.

FRA (2017), *Together in the EU: Promoting the participation of migrants and their descendants*, Luksemburg, Urząd Publikacji, 15 marca 2017 r.

FRA (2019), *Integration of young refugees in the EU: good practices and challenges*, Luksemburg, Urząd Publikacji, 19 listopada 2019 r.

FRA (2020), *Relocating unaccompanied children: Applying good practices to future schemes*, Luksemburg, Urząd Publikacji, 11 maja 2020 r.

FRA i ETPC (2020), *Podręcznik europejskiego prawa dotyczącego azylu, granic i migracji*, Luksemburg, Urząd Publikacji, 17 grudnia 2020 r.

Wysoki Komisarz Narodów Zjednoczonych ds. Uchodźców (2018), *The 'essential right' to family unity of refugees and others in need of international*

protection in the context of family reunification, Legal and Protection Policy Research Series, Genewa, Wydział Ochrony Międzynarodowej, styczeń 2018 r.

Organizacja Narodów Zjednoczonych (2019), *Wspólny komentarz ogólny nr 3 (2017) Komitetu Ochrony Praw Pracowników Migrujących i Członków ich Rodzin; Komentarz ogólny nr 22 (2017) Komitetu Praw Dziecka dotyczący ogólnych zasad odnoszących się do praw człowieka przysługujących dzieciom w kontekście migracji międzynarodowej*, CMW/C/GC/3-CRC/C/GC/22, 16 listopada 2017 r.

Organizacja Narodów Zjednoczonych, Komitet Praw Dziecka (2005), *Komentarz ogólny nr 6 (2005). Leczenie dzieci pozbawionych opieki i odseparowanych przebywających poza ich krajem pochodzenia*, CRC/GC/2005/61, 1 września 2005 r.

Rozdział 10

Ochrona danych osobowych i konsumentów

Rada Europy, Komitet Konsultacyjny Konwencji o ochronie osób w związku z automatycznym przetwarzaniem danych osobowych (konwencja nr 108) (2019), *Children's data protection in education systems: Challenges and possible remedies*, 11 września 2019 r.

Rada Europy, Komitet Lanzarote (2017), *Interpretative Opinion on the applicability of the Lanzarote Convention to sexual offences against children facilitated through the use of information and communication technologies (ICTs)*, 12 maja 2017 r.

Rada Europy, Komitet Lanzarote (2018), *Wytyczne dotyczące poszanowania, ochrony i realizacji praw dziecka w środowisku cyfrowym, zalecenie CM/Rec(2018)7 Komitetu Ministrów (2018)*, wrzesień 2018 r.

Komisarz Praw Człowieka Rady Europy (2019), *Unboxing artificial intelligence: 10 steps to protect human rights*, 14 maja 2019 r.

FRA (2018), *Podręcznik europejskiego prawa o ochronie danych wydanie z 2018 r.*, Luksemburg, Urząd Publikacji, 25 maja 2018 r.

Organizacja Narodów Zjednoczonych, Komitet Praw Dziecka (2021), *Komentarz ogólny nr 25 (2021). Prawa dzieci w odniesieniu do środowiska cyfrowego*, CR-C/C/GC/25, 24 marca 2021 r.

Rozdział 11

Prawa dzieci w postępowaniach w sprawach karnych i postępowaniach alternatywnych (pozasądowych)

Rada Europy, Komitet Ministrów (2010), *Wytyczne w sprawie wymiaru sprawiedliwości przyjaznego dzieciom*, 17 listopada 2010 r.

UE, Komisja Europejska (2014), *Summary of contextual overviews on children's involvement in criminal judicial proceedings in the 28 Member States of the European Union*, Luksemburg, Urząd Publikacji Unii Europejskiej, 16 kwietnia 2014 r.

FRA (2014), *Violence against women: An EU-wide survey – Main Results*, Luksemburg, Urząd Publikacji, 5 marca 2014 r.

FRA (2014), *Victims of crime in the EU: The extent and nature of support for victims*, Luksemburg, Urząd Publikacji, 12 stycznia 2015 r.

FRA (2015), *Child-friendly justice. Perspectives and experiences of professionals on children's participation in civil and criminal judicial proceedings in 10 EU Member States*, Luksemburg, Urząd Publikacji, 5 maja 2015 r.

FRA (2017), *Child-friendly justice: Perspective and experiences of children involved in judicial proceedings as victims, witnesses or parties in nine EU Member States*, Luksemburg, Urząd Publikacji, 22 lutego 2017 r.

FRA (2018), *Prawa dziecka i wymiar sprawiedliwości. Wymogi dotyczące minimalnego wieku w UE*, Luksemburg, Urząd Publikacji, 25 kwietnia 2018 r.

FRA (2018), *Mapping minimum age requirements: Children's rights and justice*, Luksemburg, Urząd Publikacji, 25 kwietnia 2018 r.

FRA i ETPC (2016), *Podręcznik prawa europejskiego dotyczącego dostępu do wymiaru sprawiedliwości*, Luksemburg, Urząd Publikacji, 22 czerwca 2016 r.

Organizacja Narodów Zjednoczonych, Komitet Praw Dziecka (2007), *Komentarz ogólny nr 10 (2007). Prawa dzieci w systemie wymiaru sprawiedliwości dla nieletnich*, CRC/C/GC/10, 25 kwietnia 2007 r.

Organizacja Narodów Zjednoczonych, Komitet Praw Dziecka (2019), *Komentarz ogólny nr 24 (2019). Prawa dzieci w systemie wymiaru sprawiedliwości*, CRC/C/GC/24, 18 września 2019 r.

Orzecnictwo

Orzecznictwo Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej

<i>A i S przeciwko Staatssecretaris van Veiligheid en Justitie</i> , C-550/16, 12 kwietnia 2018 r.	212
<i>Alfredo Rendón Marín przeciwko Administración del Estado</i> , C-165/14, 13 września 2016 r.	80, 91
<i>A przeciwko B</i> , C-262/21 PPU, 2 sierpnia 2021 r.	115
<i>Asociación Nacional de Establecimientos Financieros de Crédito (ASNEF) i Federación de Comercio Electrónico y Marketing Directo (FECEMD) przeciwko Administración del Estado</i> , sprawy połączone C-468/10 i C-469/10, 24 listopada 2011 r.	244
<i>Barbara Mercredi przeciwko Richardowi Chaffe'owi</i> , C-497/10 PPU, 22 grudnia 2010 r.	94, 102, 104
<i>Baumbast i R przeciwko Secretary of State for the Home Department</i> , C-413/99, 17 września 2002 r.	179, 190, 233
<i>B. M. M. (C-133/19 i C-136/19), B. S. (C-133/19), B. M. (C-136/19), B. M. O. (C-137/19) przeciwko État belge</i> , sprawy połączone C-133/19, C-136/19 i C-137/19, 16 lipca 2020 r.	223
<i>Carlos Garcia Avello przeciwko państwu belgijskiemu</i> , C-148/02, 2 października 2003 r.	81
<i>Costa v. ENEL</i> , 6/64, 15 lipca 1964 r.	76, 185,
<i>Donato Casagrande przeciwko Landeshauptstadt München</i> , C-9/74, 3 lipca 1974 r.	179, 190
<i>Doris Povse przeciwko Mauro Alpago</i> , C-211/10 PPU, 1 lipca 2010 r.	95

<i>Dynamic Medien Vertriebs GmbH przeciwko Avides Media AG,</i> C-244/06, 14 lutego 2008 r.	15, 33, 33, 242, 251
<i>E. przeciwko B.,</i> C-436/13, 1 października 2014 r.	94, 103
<i>Gerardo Ruiz Zambrano przeciwko Office National de l'Emploi (ONEm),</i> C-34/09, 8 marca 2011 r.	80, 90, 234
<i>Health Service Executive przeciwko. S.C. i A.C.,</i> C-92/12 PPU, 26 kwietnia 2012 r.	126
<i>Janko Rottmann przeciwko Freistaat Bayern,</i> C-135/08, 2 marca 2010 r.	90
<i>Jasna Detiček przeciwko Maurizio Sgueglia,</i> C-403/09 PPU, 23 grudnia 2009 r.	102
<i>J. McB. przeciwko L.E.,</i> C-400/10 PPU, 5 października 2010 r.	96
<i>J. Nold, Kohlen- und Baustoffgroßhandlung przeciwko Komisji Wspólnot Europejskich,</i> C-4/73, 14 maja 1974 r.	30
<i>Joseba Andoni Aguirre Zarraga przeciwko Simone Pelz,</i> C-491/10 PPU, 22 grudnia 2010 r.	33, 47, 113, 115
<i>Konstantinos Maïstrellis przeciwko Ypourgos Dikaïosynis, Diafaneias kai Anthropinon Dikaïomaton,</i> C-222/14, 16 lipca 2015 r.	207
<i>Kunqian Catherine Zhu i Man Lavette Chen przeciwko Secretary of State for the Home Department,</i> C-200/02, 19 października 2004 r.	54, 67, 89
<i>London Borough of Harrow przeciwko Nimco Hassan Ibrahim i Secretary of State for the Home Department,</i> C-310/08, 23 lutego 2010 r.	191, 233
<i>LW przeciwko Bundesrepublik Deutschland,</i> C-91/20, 9 listopada 2021 r.	211, 218
<i>M. A. przeciwko État belge,</i> C-112/20, 11 marca 2021 r.	15, 31, 33, 213, 234
<i>María Martínez Sala przeciwko Freistaat Bayern,</i> C-85/96, 12 maja 1998 r.	206
<i>Maria Teixeira przeciwko London Borough of Lambeth i Secretary of State for the Home Department,</i> C-480/08, 23 lutego 2010 r.	191, 233
<i>M.J.E. Bernini przeciwko Minister van Onderwijs en Wetenschappen,</i> C-3/90, 26 lutego 1992 r.	190
<i>Murat Dereci i in. przeciwko Bundesministerium für Inneres,</i> C-256/11, 15 listopada 2011 r.	234
<i>Neli Valcheva przeciwko Georgiosowi Babanarakisowi,</i> C-335/17, 31 maja 2018 r.	94, 105
<i>OL przeciwko PQ,</i> C-111/17 PPU, 8 czerwca 2017 r.	115
<i>Omega Spielhallen- und Automatenaufstellungs-GmbH przeciwko Oberbürgermeisterin der Bundesstadt Bonn,</i> C-36/02, 14 października 2004 r.	242, 252

<i>Parlament Europejski przeciwko Radzie Unii Europejskiej</i> , C-540/03, 27 czerwca 2006 r.	33
<i>Policie ČR, Krajské ředitelství policie Ústeckého kraje, odbor cizinecké policie przeciwko Salah Al Chodor i in.</i> , C-528/15, 15 marca 2017 r.	212, 228
<i>Postępowanie karne przeciwko Maria Pupino</i> [wielka izba], C-105/03, 16 czerwca 2005 r.	260, 282, 282
<i>Postępowanie karne przeciwko X</i> , C-507/10, 21 grudnia 2011 r.	282
<i>Productores de Música de España (Promusicae) przeciwko Telefónica de España SAU</i> [wielka izba], C-275/06, 29 stycznia 2008 r.	244
<i>S. Coleman przeciwko Attridge Law i Steve Law</i> , C-303/06, 17 lipca 2008 r.	55, 55, 69
<i>SM przeciwko Entry Clearance Officer, UK Visa Section</i> , C-129/18, 26 marca 2019 r.	93, 211, 216
<i>Stadt Wuppertal przeciwko Marii Elisabeth Bauer i Volker Willmeroth przeciwko Martinie Broßonn</i> , sprawy połączone C-569/16 i C-570/16, 6 listopada 2018 r.	183
<i>Stefan Grunkin i Dorothee Regina Paul</i> [wielka izba], C-353/06, 14 października 2008 r.	81
<i>The Queen, na wniosek MA i in. przeciwko Secretary of State for the Home Department</i> , C-648/11, 6 czerwca 2013 r.	213, 236
<i>Tjebbes i in. przeciwko Minister van Buitenlandse Zaken</i> , C-221/17, 12 marca 2019 r.	80, 90
<i>TQ przeciwko Staatssecretaris van Justitie en Veiligheid</i> , C-441/19, 14 stycznia 2021 r.	213, 235
<i>Yoshikazu Iida przeciwko Stadt Ulm</i> , C-40/11, 8 listopada 2012 r.	234
<i>Zoi Chatzi przeciwko Ypourgos Oikonomikon</i> , C-149/10, 16 września 2010 r.	207
<i>Z. przeciwko A Government Department i The Board of Management of a Community School</i> [wielka izba], C-363/12, 18 marca 2014 r.	69, 206
<i>Zubair Haqbin przeciwko Federaal Agentschap voor de opvang van asielzoekers</i> , C-233/18, 12 listopada 2019 r.	201

Orzecznictwo Europejskiego Trybunału Praw Człowieka

<i>Abdi Ibrahim przeciwko Norwegii</i> , nr 15379/16, 17 grudnia 2019 r.	133
<i>A.B. i inni przeciwko Francji</i> , nr 11593/12, 12 lipca 2016 r.	230
<i>Ádám i Inni przeciwko Rumunii</i> , nr 81114/17 i in., 13 października 2020 r.	54, 64
<i>Adamkiewicz przeciwko Polsce</i> , nr 54729/00, 2 marca 2010 r.	263

<i>Adżić przeciwko Chorwacji</i> , nr 22643/14, 12 marca 2015 r.	118
<i>A.H. i inni przeciwko Rosji</i> , nr 6033/13, 8927/13, 10549/13, 12275/13, 23890/13, 26309/13, 27161/13, 29197/13, 32224/13, 32331/13, 32351/13, 32368/13, 37173/13, 38490/13, 42340/13 i 42403/13, 17 stycznia 2017 r.	120, 136
<i>A i B przeciwko Chorwacji</i> , nr 7144/15, 20 czerwca 2019 r.	155
<i>A.I. przeciwko Włochom</i> , nr 70896/17, 1 kwietnia 2021 r.	94, 106
<i>Airey przeciwko Irlandii</i> , nr 6289/73, 9 października 1979 r.	182
<i>Ali przeciwko Zjednoczonemu Królestwu</i> , nr 40385/06, 11 stycznia 2011 r.	186
<i>A.L. przeciwko Finlandii</i> , nr 23220/04, 27 stycznia 2009 r.	283
<i>A.M. i inni przeciwko Francji</i> , nr 24587/12, 12 lipca 2016 r.	212, 229
<i>A.M. i inni przeciwko Rosji</i> , nr 47220/19, 6 lipca 2021 r.	74, 94, 108
<i>A.M.M. przeciwko Rumunii</i> , nr 2151/10, 14 lutego 2012 r.	86
<i>Anayo przeciwko Niemcom</i> , nr 20578/07, 21 grudnia 2010 r.	106
<i>Anguelova przeciwko Bułgarii</i> , nr 38361/97, 13 czerwca 2002 r.	279
<i>A.R. i L.R. przeciwko Szwajcarii</i> , nr 22338/15, 19 grudnia 2017 r.	140, 157, 187
<i>Assem Hassan Ali przeciwko Danii</i> , nr 25593/14, 23 października 2018 r.	237
<i>Assenov i inni przeciwko Bułgarii</i> , nr 24760/94, 28 października 1998 r.	147
<i>Avilkina i Inni przeciwko Rosji</i> , nr 1585/09, 6 czerwca 2013 r.	241, 247
<i>Bah przeciwko Zjednoczonemu Królestwu</i> , nr 56328/07, 27 września 2011 r.	181, 202
<i>Bajsultanov przeciwko Austrii</i> , nr 54131/10, 12 czerwca 2012 r.	225
<i>Bayev i Inni przeciwko Rosji</i> , nr 67667/09, 20 czerwca 2017 r.	55, 74, 74, 187
<i>B.B. i F.B. przeciwko Niemcom</i> , nr 18734/09 i 9424/11, 14 marca 2013 r.	119, 128, 129
<i>Bilalova i inni przeciwko Polsce</i> , nr 23685/14, 26 marca 2020 r.	228
<i>Bistieva i inni przeciwko Polsce</i> , nr 75157/14, 10 kwietnia 2018 r.	212, 230
<i>Błochin przeciwko Rosji</i> , nr 47152/06, 23 marca 2016 r.	260, 275
<i>Bocos-Cuesta przeciwko Niderlandom</i> , nr 54789/00, 10 listopada 2005 r.	283
<i>Bogonosovy przeciwko Rosji</i> , nr 38201/16, 5 marca 2019 r.	94, 109
<i>Bouamar przeciwko Belgii</i> , nr 9106/80, 29 lutego 1988 r.	55, 76, 260, 275, 276
<i>Boultif przeciwko Szwajcarii</i> , nr 54273/00, 2 sierpnia 2001 r.	236
<i>B. przeciwko Rumunii (nr 2)</i> , nr 1285/03, 19 lutego 2013 r.	119, 128, 128

<i>Campbell i Cosans przeciwko Zjednoczonemu Królestwu</i> , nr 7511/76 i 7743/76, 25 lutego 1982 r.	139, 149
<i>Çam przeciwko Turcji</i> , nr 51500/08, 23 lutego 2016 r.	55, 70
<i>Canonne przeciwko Francji</i> , nr 22037/13, 2 czerwca 2015 r.	85
<i>Catan i Inni przeciwko Mołdawii i Rosji</i> [wielka izba], nr 43370/04, 8252/05 i 18454/06, 19 października 2012 r.	64, 188
<i>Centre for Legal Resources w imieniu Valentin Câmpeanu przeciwko Rumunii</i> [wielka izba], nr 47848/08, 17 lipca 2014 r.	141, 173, 180, 195
<i>Christian Democratic People's Party przeciwko Mołdawii</i> , nr 28793/02, 14 lutego 2006 r.	38, 52
<i>C i E przeciwko Francji</i> , nr 1462/18 i 17348/18, 12 grudnia 2019 r.	86
<i>Cînta przeciwko Rumunii</i> , nr 3891/19, 18 lutego 2020 r.	71
<i>C.N. i V. przeciwko Francji</i> , nr 67724/09, 11 października 2012 r.	140, 162, 163
<i>C.N. przeciwko Zjednoczonemu Królestwu</i> , nr 4239/08, 13 listopada 2012 r.	162
<i>Connors przeciwko Zjednoczonemu Królestwu</i> , nr 66746/01, 27 maja 2004 r. ...	202
<i>Copland przeciwko Zjednoczonemu Królestwu</i> , nr 62617/00, 3 kwietnia 2007 r.	247
<i>Çoşelav przeciwko Turcji</i> , nr 1413/07, 9 października 2012 r.	21, 260, 279
<i>Costello-Roberts przeciwko Zjednoczonemu Królestwu</i> , nr 13134/87, 25 marca 1993 r.	140, 145, 149
<i>C.P. przeciwko Zjednoczonemu Królestwu</i> , nr 300/11, 6 września 2016 r.	186
<i>C przeciwko Chorwacji</i> , nr 80117/17, 8 października 2020 r.	21, 48
<i>Cusan i Fazzo przeciwko Włochom</i> , nr 77/07, 7 stycznia 2014 r.	82, 82
<i>Darby przeciwko Szwecji</i> , nr 11581/85, 23 października 1990 r.	39
<i>D.G. przeciwko Irlandii</i> , nr 39474/98, 16 maja 2002 r.	55, 76, 260, 276
<i>D.H. i Inni przeciwko Republice Czeskiej</i> [wielka izba], nr 57325/00, 13 listopada 2007 r.	54, 63
<i>Dinç i Çakır przeciwko Turcji</i> , nr 66066/09, 9 lipca 2013 r.	274
<i>Dogru przeciwko Francji</i> , nr 27058/05, 4 grudnia 2008 r.	37, 40
<i>Doorson przeciwko Niderlandom</i> , nr 20524/92, 26 marca 1996 r.	283
<i>D przeciwko Francji</i> , nr 11288/18, 16 lipca 2020 r.	88
<i>Dupin przeciwko Francji</i> , nr 2282/17, 18 grudnia 2018 r.	70
<i>E.B. przeciwko Francji</i> [wielka izba], nr 43546/02, 22 stycznia 2008 r.	120, 135
<i>Eriksson przeciwko Szwecji</i> , nr 11373/85, 22 czerwca 1989 r.	130
<i>Fabris przeciwko Francji</i> [wielka izba], nr 16574/08, 7 lutego 2013 r.	55, 76, 76, 76

<i>Folgerø i Inni przeciwko Norwegii</i> [wielka izba], nr 15472/02, 29 czerwca 2007 r.	41, 186
<i>F.O. przeciwko Chorwacji</i> , nr 29555/13, 22 kwietnia 2021 r.	140, 150, 150
<i>Gard i Inni przeciwko Zjednoczonemu Królestwu</i> , nr 39793/17, 27 czerwca 2017 r.	197
<i>Gas i Dubois przeciwko Francji</i> , nr 25951/07, 15 marca 2012 r.	120, 136
<i>Gaskin przeciwko Zjednoczonemu Królestwu</i> , nr 10454/83, 7 lipca 1989 r.	38, 45, 84
<i>Genovese przeciwko Malcie</i> , nr 53124/09, 11 października 2011 r.	80, 91
<i>Glass przeciwko Zjednoczonemu Królestwu</i> , nr 61827/00, 9 marca 2004 r.	180, 196
<i>G.L. przeciwko Włochom</i> , nr 59751/15, 10 września 2020 r.	55, 70
<i>Grzelak przeciwko Polsce</i> , nr 7710/02, 15 czerwca 2010 r.	37, 40, 186
<i>Guberina przeciwko Chorwacji</i> , nr 23682/13, 22 marca 2016 r.	71
<i>Guillot przeciwko Francji</i> , nr 22500/93, 24 października 1993 r.	82, 82, 82
<i>Gül przeciwko Szwajcarii</i> , nr 23218/94, 19 lutego 1996 r.	212, 226
<i>Güveç przeciwko Turcji</i> , nr 70337/01, 20 stycznia 2009 r.	21, 260, 274, 277, 277, 278
<i>H.A. i inni przeciwko Grecji</i> , nr 19951/16, 28 lutego 2019 r.	228
<i>Handyside przeciwko Zjednoczonemu Królestwu</i> , nr 5493/72, 7 grudnia 1976 r.	38, 44
<i>Harroudj przeciwko Francji</i> , nr 43631/09, 4 października 2012 r.	31, 121, 137
<i>Hasan i Eylem Zengin przeciwko Turcji</i> , nr 1448/04, 9 października 2007 r.	41
<i>Havelka i Inni przeciwko Republice Czeskiej</i> , nr 23499/06, 21 czerwca 2007 r.	203
<i>Hoholm przeciwko Słowacji</i> , nr 35632/13, 13 stycznia 2015 r.	118
<i>Horych przeciwko Polsce</i> , nr 13621/08, 17 kwietnia 2012 r.	94, 109
<i>H.Y. i Hü.Y. przeciwko Turcji</i> , nr 40262/98, 6 października 2005 r.	279
<i>I.C. przeciwko Rumunii</i> , nr 36934/08, 24 maja 2016 r.	141, 174
<i>Idalov przeciwko Rosji</i> , nr 5826/03, 22 maja 2012 r.	273
<i>Iglesias Casarrubios i Cantalapiedra Iglesias przeciwko Hiszpanii</i> , nr 23298/12, 11 października 2016 r.	48
<i>Ignaccolo-Zenide przeciwko Rumunii</i> , nr 31679/96, 25 stycznia 2000 r.	97
<i>Iliya Petrov przeciwko Bułgarii</i> , nr 19202/03, 24 kwietnia 2012 r.	180, 195
<i>Jansen przeciwko Norwegii</i> , nr 2822/16, 6 września 2018 r.	120, 131
<i>Jeunesse przeciwko Niderlandom</i> [wielka izba], nr 12738/10, 3 października 2014 r.	212, 225

<i>J.M. przeciwko Danii</i> , nr 34421/09, 13 listopada 2012 r.	274
<i>Johansson przeciwko Finlandii</i> , nr 10163/02, 6 września 2007 r.	79, 82, 82
<i>K.A. przeciwko Finlandii</i> , nr 27751/95, 14 stycznia 2003 r.	125
<i>Kayak przeciwko Turcji</i> , nr 60444/08, 10 lipca 2012 r.	139, 146
<i>Kearns przeciwko Francji</i> , nr 35991/04, 10 stycznia 2008 r.	120, 134
<i>Kervanci przeciwko Francji</i> , nr 31645/04, 4 grudnia 2008 r.	37, 40
<i>Khan przeciwko Francji</i> , nr 12267/16, 28 lutego 2019 r.	181, 203
<i>Khoroshenko przeciwko Rosji</i> , nr 41418/04, 30 czerwca 2015 r.	94, 109
<i>K. i T. przeciwko Finlandii</i> [wielka izba], nr 25702/94, 12 lipca 2001 r.	98, 105, 106
<i>Kjeldsen, Busk Madsen i Pedersen przeciwko Danii</i> , nr 5095/71, 5920/72 i 5926/72, 7 grudnia 1976 r.	41
<i>K.J. przeciwko Polsce</i> , nr 30813/14, 1 marca 2016 r.	118
<i>Klass i Inni przeciwko Niemcom</i> , nr 5029/71, 6 września 1978 r.	247
<i>Klerks przeciwko Niderlandom</i> , nr 25212/94, 4 lipca 1995 r.	70
<i>Konstantin Markin przeciwko Rosji</i> [wielka izba], nr 30078/06, 22 marca 2012 r.	181, 207
<i>Kontrová przeciwko Słowacji</i> , nr 7510/04, 31 maja 2007 r.	140, 159
<i>Korneykova przeciwko Ukrainie</i> , nr 39884/05, 19 stycznia 2012 r.	274
<i>Kovač przeciwko Chorwacji</i> , nr 503/05, 12 lipca 2007 r.	260, 283, 284
<i>Krušković przeciwko Chorwacji</i> , nr 46185/08, 21 czerwca 2011 r.	86
<i>K.U. przeciwko Finlandii</i> , nr 2872/02, 2 grudnia 2008 r.	141, 172
<i>Kuptsov i Kuptsova przeciwko Rosji</i> , nr 6110/03, 3 marca 2011 r.	274, 277
<i>Kurt przeciwko Austrii</i> [wielka izba], nr 62903/15, 15 czerwca 2021 r.	158
<i>Labassee przeciwko Francji</i> , nr 65941/11, 26 czerwca 2014 r.	86
<i>Ladent przeciwko Polsce</i> , nr 11036/03, 18 marca 2008 r.	274
<i>Lautsi i Inni przeciwko Włochom</i> [wielka izba], nr 30814/06, 18 marca 2011 r.	37, 41, 42
<i>Lavida i Inni przeciwko Grecji</i> , nr 7973/10, 30 maja 2013 r.	62
<i>Leander przeciwko Szwecji</i> , nr 9248/81, 26 marca 1987 r.	247
<i>Maaouia przeciwko Francji</i> [wielka izba], nr 39652/98, 5 października 2000 r.	238
<i>M.A.K. i R.K. przeciwko Zjednoczonemu Królestwu</i> , nr 45901/05 i 40146/06, 23 marca 2010 r.	180, 196
<i>Malone przeciwko Zjednoczonemu Królestwu</i> , nr 8691/79, 26 kwietnia 1985 r.	247

<i>Mandet przeciwko Francji</i> , nr 30955/12, 14 stycznia 2016 r.	85
<i>Mansour przeciwko Słowacji</i> , nr 60399/15, 21 listopada 2017 r.	118
<i>M.A. przeciwko Austrii</i> , nr 4097/13, 15 stycznia 2015 r.	118
<i>Marckx przeciwko Belgii</i> , nr 6833/74, 13 czerwca 1979 r.	21
<i>Maslov przeciwko Austrii</i> [wielka izba], nr 1638/03, 23 czerwca 2008 r.	16, 34
<i>Mazurek przeciwko Francji</i> , nr 34406/97, 1 lutego 2000 r.	55, 76, 76, 76
<i>McINTYRE przeciwko Zjednoczonemu Królestwu</i> , nr 29046/95, 21 października 1998 r.	70
<i>McMichael przeciwko Zjednoczonemu Królestwu</i> , nr 16424/90, 24 lutego 1995 r.	128
<i>M.C. przeciwko Bułgarii</i> , nr 39272/98, 4 grudnia 2003 r.	140, 145, 145, 145, 145, 154
<i>Memlika przeciwko Grecji</i> , nr 37991/12, 6 października 2015 r.	186
<i>Menesson przeciwko Francji</i> , nr 65192/11, 26 czerwca 2014 r.	80, 84, 86, 86, 87
<i>Mik i Svetlana Jovanović przeciwko Serbii</i> , nr 9291/14 i 63798/14, 23 marca 2021 r.	141, 176
<i>Mikulić przeciwko Chorwacji</i> , nr 53176/99, 7 lutego 2002 r.	79, 84
<i>M. i M. przeciwko Chorwacji</i> , nr 10161/13, 3 września 2015 r.	38, 49
<i>Mitovi przeciwko Byłej Jugosłowiańskiej Republice Macedonii</i> , nr 53565/13, 16 kwietnia 2015 r.	109
<i>Mizzi przeciwko Malcie</i> , nr 26111/02, 12 stycznia 2006 r.	79, 85
<i>M.N. i Inni przeciwko Belgii</i> , nr 3599/18, 5 marca 2020 r.	48
<i>Moustahi przeciwko Francji</i> , nr 9347/14, 25 czerwca 2020 r.	212, 231, 239
<i>M.S. przeciwko Ukrainie</i> , nr 2091/13, 11 lipca 2017 r.	94, 109
<i>Mubilanzila Mayeka i Kaniki Mitunga przeciwko Belgii</i> , nr 13178/03, 12 października 2006 r.	212, 228
<i>Mustafa i Armağan Akin przeciwko Turcji</i> , nr 4694/03, 6 kwietnia 2010 r.	94, 107
<i>Nart przeciwko Turcji</i> , nr 20817/04, 6 maja 2008 r.	259, 274, 277
<i>Nencheva i inni przeciwko Bułgarii</i> , nr 48609/06, 18 czerwca 2013 r.	141, 144, 160, 173
<i>Neulinger i Shuruk przeciwko Szwajcarii</i> [wielka izba], nr 41615/07, 6 lipca 2010 r.	95, 116
<i>Nortier przeciwko Niderlandom</i> , nr 13924/88, 24 sierpnia 1993 r.	263
<i>N.Ts. przeciwko Gruzji</i> , nr 71776/12, 2 lutego 2016 r.	48

<i>Odièvre przeciwko Francji</i> [wielka izba], nr 42326/98, 13 lutego 2003 r.	83
<i>O’Keeffe przeciwko Irlandii</i> [wielka izba], nr 35810/09, 28 stycznia 2014 r.	139, 145, 145, 145, 146
<i>Olsson przeciwko Szwecji (nr 1)</i> , nr 10465/83, 24 marca 1988 r.	130
<i>Oršuš i Inni przeciwko Chorwacji</i> , nr 15766/03, 16 marca 2010 r.	54, 63
<i>Osmanoğlu i Kocabaş przeciwko Szwajcarii</i> , nr 29086/12, 10 stycznia 2017 r.	37, 42
<i>Oyal przeciwko Turcji</i> , nr 4864/05, 23 marca 2010 r.	180, 195
<i>Panovits przeciwko Cyprowi</i> , nr 4268/04, 11 grudnia 2008 r.	259, 270
<i>Papageorgiou i Inni przeciwko Grecji</i> , nr 4762/18 i 6140/18, 31 października 2019 r.	43
<i>Paradiso i Campanelli przeciwko Włochom</i> , nr 25358/12, 24 stycznia 2017 r.	88, 119, 128
<i>Parfitt przeciwko Zjednoczonemu Królestwu</i> , nr 18533/21, 20 kwietnia 2021 r.	180, 197
<i>Pedersen i Inni przeciwko Norwegii</i> , nr 39710/15, 10 marca 2020 r.	133
<i>Perovy przeciwko Rosji</i> , nr 47429/09, 20 października 2020 r.	43
<i>Petrov i X przeciwko Rosji</i> , nr 23608/16, 23 października 2018 r.	48, 93, 99
<i>Ponomaryovi przeciwko Bułgarii</i> , nr 5335/05, 21 czerwca 2011 r.	54, 67, 179, 192
<i>P.V. przeciwko Hiszpanii</i> , nr 35159/09, 30 listopada 2010 r.	55, 107
<i>Rahimi przeciwko Grecji</i> , nr 8687/08, 5 kwietnia 2011 r.	213, 238
<i>Rantsev przeciwko Cyprowi i Rosji</i> , nr 25965/04, 7 stycznia 2010 r.	141, 165, 166
<i>R.C. i V.C. przeciwko Francji</i> , nr 76491/14, 12 lipca 2016 r.	230
<i>R.K. i inni przeciwko Francji</i> , nr 68264/14, 12 lipca 2016 r.	230
<i>R.R. i inni przeciwko Węgrom</i> , nr 19400/11, 4 grudnia 2012 r.	260, 285
<i>R.S. przeciwko Polsce</i> , nr 63777/09, 21 lipca 2015 r.	95, 117
<i>Sahin przeciwko Niemcom</i> [wielka izba], nr 30943/96, 8 lipca 2003 r.	38, 49
<i>Salduz przeciwko Turcji</i> [wielka izba], nr 36391/02, 27 listopada 2008 r.	270, 270
<i>Saviny przeciwko Ukrainie</i> , nr 39948/06, 18 grudnia 2008 r.	128
<i>Schneider przeciwko Niemcom</i> , nr 17080/07, 15 września 2011 r.	93, 105
<i>Schwizgebel przeciwko Szwajcarii</i> , nr 25762/07, 10 czerwca 2010 r.	21, 120, 135
<i>Selçuk przeciwko Turcji</i> , nr 21768/02, 10 stycznia 2006 r.	274

<i>Sen przeciwko Niderlandom</i> , nr 31465/96, 21 grudnia 2001 r.	219
<i>S.F. i inni przeciwko Bułgarii</i> , nr 8138/16, 7 grudnia 2017 r.	212, 229
<i>Siliadin przeciwko Francji</i> , nr 73316/01, 26 lipca 2005 r.	162
<i>S. i Marper przeciwko Zjednoczonemu Królestwu</i> [wielka izba], nr 30562/04 i 30566/04, 4 grudnia 2008 r.	241, 247, 248
<i>Simões Balbino przeciwko Portugalii</i> , nr 26956/14, 29 stycznia 2019 r.	118
<i>Slivenko przeciwko Łotwie</i> [wielka izba], nr 48321/99, 9 października 2003 r.	91
<i>Smirnova przeciwko Rosji</i> , nr 46133/99 i 48183/99, 24 lipca 2003 r.	273
<i>S.M. przeciwko Chorwacji</i> , nr 60561/14, 25 czerwca 2020 r.	166, 167
<i>S.N. przeciwko Szwecji</i> , nr 34209/96, 2 lipca 2002 r.	260, 283, 284
<i>Söderman przeciwko Szwecji</i> [wielka izba], nr 5786/08, 12 listopada 2013 r.	141, 170
<i>Sprawa związana z niektórymi aspektami prawnymi dotyczącymi używania języków w edukacji w Belgii przeciwko Belgii</i> , nr 1474/62, 1677/62, 1691/62, 1769/63, 1994/63 i 2126/64, 23 lipca 1968 r.	76, 185
<i>Stavropoulos i Inni przeciwko Grecji</i> , nr 52484/18, 25 czerwca 2020 r.	38, 43
<i>Strand Lobben i Inni przeciwko Norwegii</i> [wielka izba], nr 37283/13, 10 września 2019 r.	97, 120, 132, 132
<i>Stummer przeciwko Austrii</i> [wielka izba], nr 37452/02, 7 lipca 2011 r.	208
<i>Suur przeciwko Estonii</i> , nr 41736/18, 20 października 2020 r.	133
<i>Talpis przeciwko Włochom</i> , nr 41237/14, 18 września 2017 r.	140, 159
<i>Tarakhel przeciwko Szwajcarii</i> [wielka izba], nr 29217/12, 4 listopada 2014 r.	213, 237
<i>Terna przeciwko Włochom</i> , nr 21052/18, 14 stycznia 2021 r.	94, 108
<i>T. przeciwko Republice Czeskiej</i> , nr 19315/11, 17 lipca 2014 r.	120, 130
<i>T. przeciwko Zjednoczonemu Królestwu</i> [wielka izba], nr 24724/94, 16 grudnia 1999 r.	259, 268, 268
<i>Tuquabo-Tekle i inni przeciwko Niderlandom</i> , nr 60665/00, 1 grudnia 2005 r.	212, 219, 226
<i>Tyrer przeciwko Zjednoczonemu Królestwu</i> , nr 5856/72, 25 kwietnia 1978 r.	145
<i>Üner przeciwko Niderlandom</i> , nr 46410/99, 18 października 2006 r.	212, 236
<i>Uzbyakov przeciwko Rosji</i> , nr 71160/13, 5 maja 2020 r.	132
<i>Uzun przeciwko Niemcom</i> , nr 35623/05, 2 września 2010 r.	247
<i>Valdís Fjölnisdóttir i inni przeciwko Islandii</i> , nr 71552/17, 18 maja 2021 r.	80, 87
<i>Valsamis przeciwko Grecji</i> , nr 21787/93, 18 grudnia 1996 r.	41

<i>Vavříčka i Inni przeciwko Republice Czeskiej</i> , nr 47621/13, 8 kwietnia 2021 r.	180, 196
<i>V.C.L. i A.N. przeciwko Zjednoczonemu Królestwu</i> , nr 77587/12 i 74603/12, 16 lutego 2021 r.	141, 166, 167
<i>V.C.L. i A.N. przeciwko Zjednoczonemu Królestwu</i> , nr 77587/12 i 74603/12, 16 lutego 2021 r.	141, 166, 167
<i>V.C. przeciwko Włochom</i> , nr 54227/14, 1 maja 2018 r.	141, 174
<i>V.D. i Inni przeciwko Rosji</i> , nr 72931/10, 9 kwietnia 2019 r.	93, 97
<i>Vejdeland i Inni przeciwko Szwecji</i> , nr 1813/07, 9 lutego 2012 r.	74
<i>Vidal przeciwko Belgii</i> , nr 12351/86, 22 kwietnia 1992 r.	49
<i>V.K. przeciwko Rosji</i> , nr 68059/13, 7 marca 2017 r.	150
<i>Vojnity przeciwko Węgrom</i> , nr 29617/07, 12 lutego 2013 r.	94, 107, 107
<i>Wallová i Walla przeciwko Republice Czeskiej</i> , nr 23848/04, 26 października 2006 r.	119, 127, 203
<i>Winterstein i inni przeciwko Francji</i> , nr 27013/07, 17 października 2013 r.	181, 202
<i>Wolter i Sarfert przeciwko Niemcom</i> , nr 59752/13 i 66277/13, 14 grudnia 2017 r.	76
<i>W. przeciwko Finlandii</i> , nr 14151/02, 24 kwietnia 2007 r.	283
<i>W. przeciwko Zjednoczonemu Królestwu</i> , nr 9749/82, 8 lipca 1987 r.	128
<i>X i Inni przeciwko Austrii</i> [wielka izba], nr 19010/07, 19 lutego 2013 r.	74, 120, 136
<i>X i Inni przeciwko Bułgarii</i> [wielka izba], nr 22457/16, 2 lutego 2021 r.	139, 148, 148, 260, 286
<i>Yazgül Yılmaz przeciwko Turcji</i> , nr 36369/06, 1 lutego 2011 r.	221
<i>Y.I. przeciwko Rosji</i> , nr 68868/14, 25 lutego 2020 r.	119, 127, 133
<i>Yocheva i Ganeva przeciwko Bułgarii</i> , nr 18592/15 i 43863/15, 11 maja 2021 r.	181, 207
<i>Y.S. i O.S. przeciwko Rosji</i> , nr 17665/17, 15 czerwca 2021 r.	95, 118
<i>Zaieț przeciwko Rumunii</i> , nr 44958/05, 24 marca 2015 r.	132
<i>Z i inni przeciwko Zjednoczonemu Królestwu</i> [wielka izba], nr 29392/95, 10 maja 2001 r.	145, 160
<i>Zorica Jovanović przeciwko Serbii</i> , nr 21794/08, 26 marca 2013 r.	141, 176

Orzecznictwo Europejskiego Komitetu Praw Społecznych

<i>Association for the Protection of All Children (APPROACH) Ltd przeciwko Irlandii</i> , skarga nr 93/2013, 4 lutego 2013 r.	35
<i>Association for the Protection of All Children (APPROACH) Ltd przeciwko Republice Czeskiej</i> , skarga nr 96/2013, 29 maja 2015 r.	147
<i>Association for the Protection of All Children (APPROACH) przeciwko Słowenii</i> , skarga nr 95/2013, 27 maja 2015 r.	147
<i>Defence for Children International (DCI) przeciwko Niderlandom</i> , skarga nr 47/2008, 20 października 2009 r.	21, 31, 204, 204, 205
<i>European Action of the Disabled (AEH) przeciwko Francji</i> , skarga nr 81/2012, 11 września 2013 r.	184, 187
<i>European Committee for Home-Based Priority Action for the Child and the Family (EUROCEF) przeciwko Francji</i> , skarga nr 114/2015, 24 stycznia 2018 r.	192, 199, 211, 221
<i>Europejskie Centrum Praw Romów (ERRC) i Mental Disability Advocacy Centre (MDAC) przeciwko Republice Czeskiej</i> , skarga nr 157/2017, 17 czerwca 2020 r.	35, 125
<i>Europejskie Centrum Praw Romów (ERRC) przeciwko Irlandii</i> , skarga nr 100/2013, 1 grudnia 2015 r.	54, 65
<i>Europejskie Centrum Praw Romów (ERRC) przeciwko Włochom</i> , skarga nr 27/2004, 7 grudnia 2005 r.	204
<i>Federation of Catholic Family Associations in Europe (FAFCE) przeciwko Irlandii</i> , skarga nr 89/2013, 12 września 2014 r.	168, 168
<i>International Association Autism Europe (IAAE) przeciwko Francji</i> , skarga nr 13/2002, 4 listopada 2003 r.	71, 184, 184
<i>International Centre for the Legal Protection of Human Rights (INTERIGHTS) przeciwko Chorwacji</i> , skarga nr 45/2007, 30 marca 2009 r.	187
<i>International Commission of Jurists (ICJ) i ECRE (European Council for Refugees and Exiles) przeciwko Grecji</i> , skarga nr 173/2018, 26 stycznia 2021 r.	15, 31, 35, 35
<i>International Commission of Jurists (ICJ) przeciwko Portugalii</i> , skarga nr 1/1998, 9 września 1999 r.	35
<i>International Commission of Jurists (ICJ) przeciwko Republice Czeskiej</i> , skarga nr 148/2017, 20 marca 2017 r.	35, 264, 270
<i>International Federation of Human Rights Leagues (FIDH) przeciwko Francji</i> , skarga nr 14/2003, 8 września 2004 r.	31, 180, 198
<i>MDAC przeciwko Belgii</i> , skarga nr 109/2014, 4 lipca 2018 r.	71

<i>Médecins du Monde – International przeciwko Francji</i> , skarga nr 67/2011, 11 września 2012 r.	186, 204
<i>Mental Disability Advocacy Center (MDAC) przeciwko Bułgarii</i> , skarga nr 41/2007, 3 czerwca 2008 r.	35, 71, 184, 187, 187
<i>Międzynarodowa Federacja Praw Człowieka (FIDH) i Inclusion Europe przeciwko Belgii</i> , skarga nr 141/2017, 9 października 2020 r.	71, 187
<i>Syndicat des Agrégés de l'Enseignement Supérieur (SAGES) przeciwko Francji</i> , skarga nr 26/2004, 15 czerwca 2005 r.	56
<i>World Organisation Against Torture (OMCT) przeciwko Grecji</i> , skarga nr 17/2003, 7 grudnia 2004 r.	35
<i>World Organisation Against Torture (OMCT) przeciwko Irlandii</i> , skarga nr 18/2003, 7 grudnia 2004 r.	31

Jak znaleźć orzecznictwo sądów europejskich?

Europejski Trybunał Praw Człowieka: baza orzecznictwa HUDOC

Baza danych HUDOC umożliwia bezpłatny dostęp do orzecznictwa ETPC: <https://HUDOC.echr.coe.int>.

Baza ta dostępna jest w językach angielskim i francuskim. Udostępniono w niej przyjazną dla użytkownika wyszukiwarkę, która ułatwia znalezienie orzecznictwa.

Samouczki wideo i podręczniki użytkownika są dostępne na stronie HUDOC w zakładce **Help** [Pomoc]. Aby uzyskać szczegółowe informacje i przykłady użycia filtrów i pól wyszukiwania, należy umieścić wskaźnik myszy na , po prawej stronie każdego narzędzia wyszukiwania w interfejsie HUDOC.

Odniesienia do orzecznictwa w niniejszym podręczniku dostarczają czytelnikom wyczerpujących informacji, które umożliwią łatwe dotarcie do pełnej treści przywoływanego wyroku lub decyzji.

Przed rozpoczęciem wyszukiwania należy pamiętać, że ustawienia domyślne pokazują wyroki Wielkiej Izby oraz Izby w porządku chronologicznym, zaczynając od najnowszego opublikowanego wyroku. Aby wyszukiwać w innych zbiorach, takich jak decyzje, należy zaznaczyć odpowiednie pole w polu **Document Collections** [zbiory dokumentów], znajdującym się w lewym górnym rogu ekranu.

Najprostszym sposobem na znalezienie spraw jest wpisanie numeru wniosku w polu **Application Number** [numer wniosku] w ramach **Advanced Search** [wyszukiwanie zaawansowane] w prawym górnym rogu ekranu, a następnie kliknięcie niebieskiego przycisku „Search” [szukaj].

Aby uzyskać dostęp do dalszego orzecznictwa a innych zagadnień, np. dotyczących dzieci, można skorzystać z pola **Search field** [pole wyszukiwania] oznaczonego lupą w prawej górnej części ekranu. W polu wyszukiwania, użytkownik może wyszukiwać za pomocą:

- pojedynczego słowa (np. dziecko)
- wyrażenia (np. dzieci migrujące)
- tytułu sprawy
- państwa
- wyrażenia logicznego (np. dziecko IN opieka zastępcza).

Aby ułatwić wyszukiwanie tekstowe, dostępne jest proste wyszukiwanie **simple Boolean search** poprzez kliknięcie na strzałkę pojawiającą się wewnątrz pola **Search field** [pole wyszukiwania]. Jest sześć możliwości wyszukiwania: dokładnie danego wyrazu lub frazy, wszystkich danych słów, każdego z danych słów, żadnego z danych słów, wyszukiwanie podobnych słów oraz wyszukiwanie logiczne.

Po wyświetleniu wyników wyszukiwania można w prosty sposób zawęzić wyniki, korzystając z filtrów pojawiających się w polu **Filters** [filtry] po lewej stronie ekranu, na przykład „Language” [język] lub „State” [państwo]. Filtry mogą być stosowane pojedynczo lub w połączeniu w celu dalszego zawężenia wyników. Przydatnym narzędziem może być filtr „Keywords” [słowa kluczowe], ponieważ często zawiera pojęcia wyodrębnione z tekstu EKPC i jest bezpośrednio związany z uzasadnieniem i wnioskami Trybunału.

Przykład: Znajdowanie orzecznictwa Trybunału dotyczącego wydalenia osób ubiegających się o azyl, narażając je na ryzyko tortur, nieludzkiego lub poniżającego traktowania albo kar na mocy artykułu 3 EKPC

- 1) Użytkownik najpierw wpisuje w pole wyszukiwania frazę „asylum seekers” [osoby ubiegające się o azyl] i klika niebieski przycisk **Search** [szukaj].

- 2) Po wyświetleniu wyników wyszukiwania użytkownik wybiera w polu **Filters** [filtry] opcję „3” w ramach filtra **Violation** [naruszenie], aby zawęzić wyniki do tych, które dotyczą naruszenia art. 3.
- 3) Użytkownik może wówczas wybrać słowa kluczowe w filtrze **Keywords** [słowa kluczowe], aby zawęzić wyniki do tych, które odnoszą się do art. 3, takich jak słowa kluczowe „(art. 3) Prohibition of torture” [zakaz tortur].

W przypadku bardziej znaczących spraw podsumowanie prawne dostępne jest w bazie HUDOC. Podsumowanie zawiera opisowy nagłówek oraz zwięzłe przedstawienie stanu faktycznego i prawnego, z naciskiem na punkty dotyczące interesu prawnego. Jeśli streszczenie istnieje, w wynikach pojawi się link **Legal Summaries** [podsumowania] wraz z linkiem do treści wyroku lub decyzji. Ewentualnie użytkownik może wyszukać wyłącznie streszczenia prawne, zaznaczając „Legal Summaries” [podsumowania] w polu **Document Collections** [zbiory dokumentów].

Jeśli zostały opublikowane nieoficjalne tłumaczenia danej sprawy, w wynikach pojawi się link **Language versions** [wersje językowe] wraz z linkiem do treści wyroku lub decyzji. HUDOC zawiera również łącza do zewnętrznych stron internetowych, na których znajdują się inne tłumaczenia orzecznictwa ETPC. Więcej informacji można znaleźć w zakładce „Language versions” [wersje językowe] w sekcji „Help” [Pomoc] bazy HUDOC.

Orzecznictwo Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej: baza orzecznictwa CURIA

Baza danych CURIA umożliwia bezpłatny dostęp do orzecznictwa ETS/TSUE: <http://curia.europa.eu>.

Wyszukiwarka dostępna jest we wszystkich językach urzędowych UE⁷⁴⁹. **Język** można wybrać w prawym górnym rogu ekranu. Wyszukiwarka może być

749 Języki dostępne od 30 kwietnia 2004 r.: angielski, duński, fiński, francuski, grecki, hiszpański, niemiecki, niderlandzki, portugalski, szwedzki i włoski; od 1 maja 2004 r.: czeski, estoński, litewski, łotewski, polski, słowacki, słoweński i węgierski; od 1 stycznia 2007 r.: bułgarski i rumuński; od 30 kwietnia 2007 r.: maltański; od 31 grudnia 2011 r.: irlandzki. Tymczasowe odstępstwa określono w [rozporządzeniu \(WE\) nr 920/2005](#) i w [rozporządzeniu \(UE\) nr 1257/2010](#). Prawo wtórne obowiązujące w dniu przystąpienia Chorwacji jest obecnie tłumaczone na język chorwacki i będzie stopniowo publikowane w [wydaniu specjalnym Dziennika Urzędowego Unii Europejskiej](#).

używana do wyszukiwania informacji we wszystkich dokumentach związanych z zakończonymi i trwającymi sprawami przed Trybunałem Sprawiedliwości, Sądem i Sądem do spraw Służby Publicznej.

Sekcja **Pomoc** dostępna jest pod adresem <http://curia.europa.eu/common/juris/en/aideGlobale.pdf#>. Każde pole wyszukiwania ma także stronę pomocy, do której można uzyskać dostęp, klikając ikonę, i która zawiera przydatne informacje, które pomogą użytkownikowi możliwie najlepiej korzystać z tego narzędzia.

Najprostszym sposobem na znalezienie określonej sprawy jest wpisanie pełnego numeru sprawy w polu **Numer sprawy**, a następnie kliknięcie zielonego przycisku „Wyszukaj”. Możliwe jest również wyszukiwanie według częściowego numeru sprawy. Na przykład wprowadzenie 122 w pole „Numer sprawy” spowoduje znalezienie sprawy nr 122 dla wszystkich spraw ze wszystkich lat i każdego z trzech sądów: Trybunału Sprawiedliwości, Sądu i Sądu do spraw Służby Publicznej.

Można również skorzystać z pola **Oznaczenia stron**, aby wyszukać według zwykłej nazwy sprawy. Jest to zazwyczaj uproszczona forma: nazwisko lub nazwa stron sprawy.

Dostępnych jest łącznie 16 wielofunkcyjnych pól wyszukiwania, które pomogą zawęzić wyniki. Pola wyszukiwania są łatwe w obsłudze i mogą być stosowane w różnych kombinacjach. Często mają też listy wyszukiwania, do których można uzyskać dostęp, klikając ikonę i wybierając dostępne kryteria wyszukiwania.

W przypadku bardziej ogólnych wyszukiwań, użycie pola **Słowa w tekście** daje wyniki oparte na wyszukiwaniu słów kluczowych we wszystkich dokumentach opublikowanych w Zbiorze Orzeczeń od 1954 r., a od 1994 r. w Zbiorze Orzeczeń – Służba Publiczna (Zb. Orz. SP).

Do bardziej przedmiotowego wyszukiwania można wykorzystać pole **Dziedzina**. Dziedzinę należy wybrać z dostępnej listy za pomocą przycisku, który znajduje się po prawej stronie pola. Następnie wyniki wyszukiwania utworzą alfabetyczną listę wybranych dokumentów dotyczących zagadnień prawnych zawartych w decyzjach Trybunału Sprawiedliwości, Sądu, Sądu do spraw Służby Publicznej oraz w opiniach rzeczników generalnych.

Strona internetowa CURIA posiada również dodatkowe narzędzia wyszukiwania orzecznictwa:

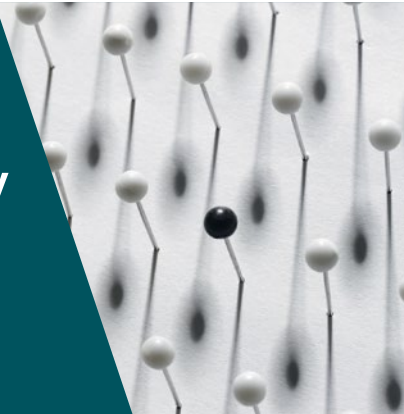
Dostęp do spraw przez ich numery: sekcja ta jest zbiorem informacji odnoszących się do poszczególnych spraw wniesionych przed jeden z trzech sądów. Sprawy są przedstawione według ich numerów i w porządku, w jakim zostały złożone w odpowiednich sekretariatach. Na poziomie numeru sprawy zostało stworzone łącze. Sekcja „Dostęp do spraw przez ich numery” dostępna jest pod adresem: http://curia.europa.eu/jcms/jcms/Jo2_7045/.

Repertorium orzecznictwa: oferuje systematyczną klasyfikację streszczeń orzecznictwa w odniesieniu do zasadniczych kwestii prawnych zawartych w danej decyzji. Streszczenia te oddają w jak najwierniejszy sposób tekst samego orzeczenia. Sekcja „Repertorium orzecznictwa” dostępna jest pod adresem: http://curia.europa.eu/jcms/jcms/Jo2_7046/.

Komentarze doktryny dotyczące wyroków: sekcja zawiera odniesienia do komentarzy doktryny do wyroków Trybunału Sprawiedliwości, Sądu i Sądu do spraw Służby Publicznej od czasu ich utworzenia. Wyroki każdego sądu lub trybunału są wymienione oddzielnie i uporządkowane chronologicznie według numeru sprawy, natomiast komentarze prawników są ułożone w porządku chronologicznym, według daty ich ukazania się. Odniesienia pojawiają się w ich oryginalnych językach. Sekcja „Komentarze doktryny dotyczące wyroków” dostępna jest pod adresem: http://curia.europa.eu/jcms/jcms/Jo2_7083/.

Orzecznictwo krajowe: dostęp do tej zewnętrznej bazy danych można uzyskać za pośrednictwem strony internetowej CURIA. Zapewnia dostęp do istotnego krajowego orzecznictwa dotyczącego prawa UE. Baza danych powstała w oparciu o zbiór orzecznictwa krajowych sądów lub trybunałów państw członkowskich UE. Informacje zostały zebrane na podstawie wybranej zawartości czasopism prawniczych, a także dzięki bezpośrednim kontaktom z licznymi sądami i trybunałami krajowymi. Baza danych „Orzecznictwa krajowego” jest dostępna w językach angielskim i francuskim pod adresem: http://curia.europa.eu/jcms/jcms/Jo2_7062/.

Przywołane instrumenty prawne

Instrumenty prawne Organizacji Narodów Zjednoczonych

Dotyczące podstawowych traktatów ONZ, w tym Konwencji o prawach dziecka i organów monitorujących zob.: <https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/coreinstruments.aspx>

Dotyczące konwencji Haskiej Konferencji Prawa Prywatnego Międzynarodowego o międzynarodowej ochronie dzieci, stosunków rodzinnych i majątkowych zob.: <https://www.hcch.net/en/instruments/conventions>.

Instrumenty prawne Rady Europy

Wszystkie instrumenty prawne Rady Europy są dostępne na stronie <https://conventions.coe.int/Treaty/>. Informacje na temat statusu przyjęcia instrumentów prawnych Rady Europy przez państwa członkowskie UE można znaleźć w bazie EFRIS na stronie internetowej FRA pod adresem: <https://fra.europa.eu/en/databases/efris/>.

Skrócona nazwa	Tytuł
Prawa dziecka/prawa obywatelskie	
<i>Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności</i>	Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, zmieniona Protokołami nr 11 i nr 14, Seria Traktatów Rady Europy nr 005, Rzym, 4.11.1950, s. 1–15.
<i>Protokół do Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności</i>	Protokół do Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, zmienionej Protokołem nr 11, Seria Traktatów Rady Europy nr 009, Paryż, 20.3.1952, s. 1–3.
<i>Protokół nr 12 do Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności</i>	Protokół nr 12 do Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, Seria Traktatów Rady Europy nr 177, Rzym, 4.11.2000, s. 1–3.
<i>Europejska konwencja o wykonywaniu praw dzieci</i>	Europejska konwencja o wykonywaniu praw dzieci, Seria Traktatów Rady Europy nr 160, Strasburg, 25.1.1996, s. 1–10.
<i>Europejska konwencja o statusie prawnym dziecka pozamałżeńskiego</i>	Europejska konwencja o statusie prawnym dziecka pozamałżeńskiego, Seria Traktatów Rady Europy nr 085, Strasburg, 15.10.1975, s. 1–5.
<i>Konwencja o prawach człowieka i biomedycynie</i>	Konwencja o ochronie praw człowieka i godności istoty ludzkiej w odniesieniu do zastosowań biologii i medycyny: Konwencja o prawach człowieka i biomedycynie, Seria Traktatów Rady Europy nr 164, Oviedo, 4.4.1997, s. 1–12.
Kwestie tożsamości osobistej	
<i>Konwencja ramowa o ochronie mniejszości narodowych</i>	Konwencja ramowa o ochronie mniejszości narodowych, Seria Traktatów Rady Europy nr 157, Strasburg, 1.2.1995, s. 1–10.
<i>Europejska konwencja o obywatelstwie</i>	Europejska konwencja o obywatelstwie, Seria Traktatów Rady Europy nr 166, Strasburg, 6.11.1997, s. 1–13.
<i>Konwencja Rady Europy o unikaniu zjawiska bezpaństwowości w związku z sukcesją państw</i>	Rada Europy, Konwencja o unikaniu zjawiska bezpaństwowości w związku z sukcesją państw, Seria Traktatów Rady Europy nr 200, Strasburg, 19.5.2006, s. 1–7.
Życie rodzinne i opieka rodzicielska	
<i>Konwencja w sprawie kontaktów z dziećmi</i>	Konwencja w sprawie kontaktów z dziećmi, Seria Traktatów Rady Europy nr 192, Strasburg, 15.5.2003, s. 1–13.
<i>Europejska konwencja o przysposobieniu dzieci (zmieniona)</i>	Europejska konwencja o przysposobieniu dzieci (zmieniona), Seria Traktatów Rady Europy nr 202, Strasburg, 27.11.2008, s. 1–11.
<i>Europejska konwencja o uznawaniu i wykonywaniu orzeczeń dotyczących pieczy nad dzieckiem oraz o przywracaniu pieczy nad dzieckiem</i>	Europejska konwencja o uznawaniu i wykonywaniu orzeczeń dotyczących pieczy nad dzieckiem oraz o przywracaniu pieczy nad dzieckiem, Seria Traktatów Rady Europy nr 105, Luksemburg, 20.5.1980, s. 1–12.

Skrócona nazwa	Tytuł
Ochrona dziecka przed przemocą i wykorzystywaniem	
<i>Konwencja Rady Europy o ochronie dzieci przed seksualnym wykorzystywaniem i niegodziwym traktowaniem w celach seksualnych</i>	Konwencja Rady Europy o ochronie dzieci przed seksualnym wykorzystywaniem i niegodziwym traktowaniem w celach seksualnych, Seria Traktatów Rady Europy nr 201, Lanzarote, 25.10.2007, s. 1-21.
<i>Europejska konwencja o zapobieganiu torturom oraz nieludzkiemu lub poniżającemu traktowaniu albo karaniu</i>	Europejska konwencja o zapobieganiu torturom oraz nieludzkiemu lub poniżającemu traktowaniu albo karaniu, Seria Traktatów Rady Europy nr 126, Strasburg, 26.11.1987, s. 1-9.
<i>Konwencja o cyberprzestępczości</i>	Konwencja o cyberprzestępczości, Seria Traktatów Rady Europy nr 185, Budapeszt, 23.11.2001, s. 1-27.
<i>Konwencja Rady Europy w sprawie działań przeciwko handlowi ludźmi</i>	Konwencja Rady Europy w sprawie działań przeciwko handlowi ludźmi, Seria Traktatów Rady Europy nr 197, Warszawa, 16.5.2005, s. 1-21.
<i>Konwencja Rady Europy o zapobieganiu i zwalczaniu przemocy wobec kobiet i przemocy domowej</i>	Konwencja Rady Europy o zapobieganiu i zwalczaniu przemocy wobec kobiet i przemocy domowej, Seria Traktatów Rady Europy nr 210, Sztambuł, 11.5.2011, s. 1-31.
Prawa gospodarcze, społeczne i kulturalne	
<i>Europejska karta społeczna</i>	Europejska karta społeczna, Seria Traktatów Rady Europy nr 035, Turyn, 18.10.1961, s. 1-18.
<i>Europejska karta społeczna (zrewidowana)</i>	Europejska karta społeczna (zrewidowana), Seria Traktatów Rady Europy nr 163, Strasburg, 3.5.1996, s. 1-29.
Migracja i azyl	
<i>Europejska konwencja o repatriacji nieletnich</i>	Europejska konwencja o repatriacji nieletnich, Seria Traktatów Rady Europy nr 071, Haga, 28.5.1970, s. 1-9.
<i>Europejska konwencja o statusie prawnym pracowników migrujących</i>	Europejska konwencja o statusie prawnym pracowników migrujących, Seria Traktatów Rady Europy nr 093, Strasburg, 24.11.1977, s. 1-14.
<i>Europejska konwencja o zabezpieczeniu społecznym</i>	Europejska konwencja o zabezpieczeniu społecznym, Seria Traktatów Rady Europy nr 078, Paryż, 14.12.1972, s. 1-42.
<i>Europejski kodeks zabezpieczenia społecznego (zmieniony)</i>	Europejski kodeks zabezpieczenia społecznego, Seria Traktatów Rady Europy nr 139, Rzym, 6.11.1990, s. 1-33.
Ochrona konsumentów i danych	
<i>Konwencja o ochronie osób w związku z automatycznym przetwarzaniem danych osobowych</i>	Konwencja o ochronie osób w związku z automatycznym przetwarzaniem danych osobowych, Seria Traktatów Rady Europy nr 108, Strasburg, 28.1.1981, s. 1-10.
<i>Europejska konwencja o telewizji ponadgranicznej</i>	Europejska konwencja o telewizji ponadgranicznej, Seria Traktatów Rady Europy nr 132, Strasburg, 5.5.1989, s. 1-20.

Instrumenty prawne UE

Wszystkie instrumenty prawne UE są dostępne na stronie <http://eur-lex.europa.eu>.

Skrócona nazwa	Tytuł
Niedyskryminacja	
<i>Dyrektywa w sprawie równości rasowej (2000/43/WE)</i>	Dyrektywa Rady 2000/43/WE z dnia 29 czerwca 2000 r. wprowadzająca w życie zasadę równego traktowania osób bez względu na pochodzenie rasowe lub etniczne, Dz.U. L 180 z 19.7.2000, s. 22–26.
<i>Dyrektywa w sprawie równego traktowania w zakresie zatrudnienia i pracy (2000/78/WE)</i>	Dyrektywa Rady 2000/78/WE z dnia 27 listopada 2000 r. ustanawiająca ogólne warunki ramowe równego traktowania w zakresie zatrudnienia i pracy, Dz.U. L 303 z 2.12.2000, s. 16–22.
<i>Dyrektywa w sprawie równego traktowania mężczyzn i kobiet w zakresie dostępu do towarów i usług (2004/113/WE)</i>	Dyrektywa Rady 2004/113/WE z dnia 13 grudnia 2004 r. wprowadzająca w życie zasadę równego traktowania mężczyzn i kobiet w zakresie dostępu do towarów i usług oraz dostarczania towarów i usług, Dz.U. L 373 z 21.12.2004, s. 37–43.
Życie rodzinne i opieka rodzicielska	
<i>Rozporządzenie Bruksela II ter (wersja przekształcona)</i>	Rozporządzenie Rady (UE) 2019/1111 z dnia 25 czerwca 2019 r. w sprawie jurysdykcji, uznawania i wykonywania orzeczeń w sprawach małżeńskich i w sprawach dotyczących odpowiedzialności rodzicielskiej oraz w sprawie uprowadzenia dziecka za granicę, Dz.U. L 178 z 2.7.2019, s. 1–115.
<i>Rozporządzenie w sprawie zobowiązań alimentacyjnych (WE) nr 4/2009</i>	Rozporządzenie Rady (WE) nr 4/2009 z dnia 18 grudnia 2008 r. w sprawie jurysdykcji, prawa właściwego, uznawania i wykonywania orzeczeń oraz współpracy w zakresie zobowiązań alimentacyjnych, Dz.U. L 7 z 10.1.2009, s. 1–79.
<i>Dyrektywa w sprawie mediacji (2008/52/WE)</i>	Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2008/52/WE z dnia 21 maja 2008 r. w sprawie niektórych aspektów mediacji w sprawach cywilnych i handlowych, Dz.U. L 136 z 24.5.2008, s. 3–8.
<i>Dyrektywa w sprawie dostępu do wymiaru sprawiedliwości (2003/8/WE)</i>	Dyrektywa Rady 2003/8/WE z dnia 27 stycznia 2003 r. w celu usprawnienia dostępu do wymiaru sprawiedliwości w sporach transgranicznych poprzez ustanowienie minimalnych wspólnych zasad odnoszących się do pomocy prawnej w sporach o tym charakterze, Dz.U. L 26 z 31.1.2003, s. 41–47.
<i>Dyrektywa w sprawie równowagi między życiem zawodowym a prywatnym (2019/1158)</i>	Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2019/1158 z dnia 20 czerwca 2019 r. w sprawie równowagi między życiem zawodowym a prywatnym rodziców i opiekunów oraz uchylająca dyrektywę Rady 2010/18/UE, Dz.U. L 188 z 12.7.2019, s. 79–93.

Skrócona nazwa	Tytuł
Ochrona dziecka przed przemocą i wykorzystywaniem	
<i>Dyrektywa w sprawie młodych pracowników (94/33/WE)</i>	Dyrektywa Rady 94/33/WE z dnia 22 czerwca 1994 r. w sprawie ochrony pracy osób młodych, Dz.U. L 216 z 20.8.1994, s. 12–20.
<i>Dyrektywa w sprawie zapobiegania handlowi ludźmi (2011/36/UE)</i>	Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2011/36/UE z dnia 5 kwietnia 2011 r. w sprawie zapobiegania handlowi ludźmi i zwalczania tego procederu oraz ochrony ofiar, zastępująca decyzję ramową Rady 2002/629/WSiSW, Dz.U. L 101 z 15.4.2011, s. 1–11.
<i>Dyrektywa w sprawie zwalczania niegodziwego traktowania w celach seksualnych i wykorzystywania seksualnego dzieci oraz pornografii dziecięcej (2011/93/UE)</i>	Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2011/93/UE z dnia 13 grudnia 2011 r. w sprawie zwalczania niegodziwego traktowania w celach seksualnych i wykorzystywania seksualnego dzieci oraz pornografii dziecięcej, zastępująca decyzję ramową Rady 2004/68/WSiSW, Dz.U. L 335 z 17.12.2011, s. 1–14.
<i>Dyrektywa w sprawie ofiar (2012/29/UE)</i>	Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2012/29/UE z dnia 25 października 2012 r. ustanawiająca normy minimalne w zakresie praw, wsparcia i ochrony ofiar przestępstw oraz zastępująca decyzję ramową Rady 2001/220/WSiSW, Dz.U. L 315 z 14.11.2012, s. 57–73.
<i>Dyrektywa w sprawie dokumentu pobytowego wydawanego ofiarom handlu ludźmi (2004/81/WE)</i>	Dyrektywa Rady 2004/81/WE z dnia 29 kwietnia 2004 r. w sprawie dokumentu pobytowego wydawanego obywatelom państw trzecich, którzy są ofiarami handlu ludźmi lub wcześniej byli przedmiotem działań ułatwiających nielegalną imigrację, którzy współpracują z właściwymi organami, Dz.U. L 261 z 6.8.2004, s. 19–23.
<i>Decyzja Komisji 2007/698/WE</i>	Decyzja Komisji z dnia 29 października 2007 r. zmieniająca decyzję 2007/116/WE w związku z wprowadzeniem dodatkowych zastrzeżonych numerów zaczynających się na 116 (notyfikowana jako dokument nr C(2007) 5139) (Tekst mający znaczenie dla EOG), Dz.U. L 284 z 30.10.2007, s. 31–32.
<i>Dyrektywa ustanawiająca europejski kodeks łączności elektronicznej (wersja przekształcona) (2018/1972)</i>	Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2018/1972 z dnia 11 grudnia 2018 r. ustanawiająca Europejski kodeks łączności elektronicznej (wersja przekształcona), Dz.U. L 321 z 17.12.2018, s. 36–214.
<i>Dyrektywa o audiowizualnych usługach medialnych, wersja przekształcona (2018/1808)</i>	Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2018/1808 z dnia 14 listopada 2018 r. zmieniająca dyrektywę 2010/13/UE w sprawie koordynacji niektórych przepisów ustawowych, wykonawczych i administracyjnych państw członkowskich dotyczących świadczenia audiowizualnych usług medialnych, Dz.U. L 303 z 28.11.2018, s. 69–92.

Skrócona nazwa	Tytuł
<i>Dyrektywa o handlu elektronicznym (2000/31/WE)</i>	Dyrektywa 2000/31/WE w sprawie niektórych aspektów prawnych usług społeczeństwa informacyjnego, w szczególności handlu elektronicznego w ramach rynku wewnętrznego, Dz.U. L 178 z 17.7.2000, s. 1-16.
<i>Dyrektywa o prywatności i łączności elektronicznej (2002/58)</i>	Dyrektywa 2002/58/WE dotycząca przetwarzania danych osobowych i ochrony prywatności w sektorze łączności elektronicznej, Dz.U. L 201 z 31.7.2002, s. 37-47.
Migracja i azyl, w tym prawa społeczne dzieci migrujących	
<i>Dyrektywa w sprawie procedur azylowych (2013/32/UE)</i>	Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2013/32/UE z dnia 26 czerwca 2013 r. w sprawie wspólnych procedur udzielania i cofania ochrony międzynarodowej, Dz.U. L 180 z 29.6.2013, s. 60-95.
<i>Rozporządzenie dublińskie (UE) nr 604/2013</i>	Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 604/2013 z dnia 26 czerwca 2013 r. w sprawie ustanowienia kryteriów i mechanizmów ustalania państwa członkowskiego odpowiedzialnego za rozpatrzenie wniosku o udzielenie ochrony międzynarodowej złożonego w jednym z państw członkowskich przez obywatela państwa trzeciego lub bezpaństwowca, Dz.U. L 180 z 29.6.2013, s. 31-59.
<i>Dyrektywa w sprawie kwalifikowania (2011/95/UE)</i>	Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2011/95/UE z dnia 13 grudnia 2011 r. w sprawie norm dotyczących kwalifikowania obywateli państw trzecich lub bezpaństwowców jako beneficjentów ochrony międzynarodowej, jednolitego statusu uchodźców lub osób kwalifikujących się do otrzymania ochrony uzupełniającej oraz zakresu udzielanej ochrony, Dz.U. L 337 z 20.12.2011, s. 9-26.
<i>Rozporządzenie (UE) nr 492/2011</i>	Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 492/2011 z dnia 5 kwietnia 2011 r. w sprawie swobodnego przepływu pracowników wewnątrz Unii (Tekst mający znaczenie dla EOG), Dz.U. L 141 z 27.5.2011, s. 1-12.
<i>Dyrektywa w sprawie swobodnego przemieszczania się (2004/38/WE)</i>	Dyrektywa 2004/38/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 29 kwietnia 2004 r. w sprawie prawa obywateli Unii i członków ich rodzin do swobodnego przemieszczania się i pobytu na terytorium państw członkowskich, zmieniająca rozporządzenie (EWG) nr 1612/68 i uchylająca dyrektywy 64/221/EWG, 68/360/EWG, 72/194/EWG, 73/148/EWG, 75/34/EWG, 75/35/EWG, 90/364/EWG, 90/365/EWG i 93/96/EWG (Tekst mający znaczenie dla EOG), Dz.U. L 158 z 30.4.2004, s. 77-123.
<i>Dyrektywa Rady 77/486/EWG w sprawie kształcenia dzieci pracowników migrujących</i>	Dyrektywa Rady z dnia 25 lipca 1977 r. w sprawie kształcenia dzieci pracowników migrujących (77/486/EWG), Dz.U. L 199 z 6.8.1977, s. 32-33.

Skrócona nazwa	Tytuł
<i>Dyrektywa w sprawie prawa do łączenia rodzin (2003/86/WE)</i>	Dyrektywa Rady 2003/86/WE z dnia 22 września 2003 r. w sprawie prawa do łączenia rodzin, Dz.U. L 251 z 3.10.2003, s. 12–18.
<i>Dyrektywa w sprawie tymczasowej ochrony (2001/55/WE)</i>	Dyrektywa Rady 2001/55/WE z dnia 20 lipca 2001 r. w sprawie minimalnych standardów przyznawania tymczasowej ochrony na wypadek masowego napływu wysiedleńców oraz środków wspierających równowagę wysiłków między państwami członkowskimi związanych z przyjęciem takich osób wraz z jego następstwami, Dz.U. L 212 z 7.8.2001, s. 12–23.
<i>Dyrektywa w sprawie warunków przyjmowania (2013/33/UE)</i>	Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2013/33/UE z dnia 26 czerwca 2013 r. w sprawie ustanowienia norm dotyczących przyjmowania wnioskodawców ubiegających się o ochronę międzynarodową, Dz.U. L 180 z 29.6.2013, s. 96–116.
<i>Dyrektywa powrotowa (2008/115/WE)</i>	Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2008/115/WE z dnia 16 grudnia 2008 r. w sprawie wspólnych norm i procedur stosowanych przez państwa członkowskie w odniesieniu do powrotów nielegalnie przebywających obywateli państw trzecich, Dz.U. L 348 z 24.12.2008, s. 98–107.
<i>Dyrektywa w sprawie rezydentów długoterminowych (2003/109/WE)</i>	Dyrektywa Rady 2003/109/WE z dnia 25 listopada 2003 r. dotycząca statusu obywateli państw trzecich będących rezydentami długoterminowymi, Dz.U. L 16 z 23.1.2004, s. 44–53.
<i>Rozporządzenie w sprawie kodeksu granicznego Schengen (WE) nr 562/2006</i>	Rozporządzenie (WE) nr 562/2006 Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 15 marca 2006 r. ustanawiające wspólnotowy kodeks zasad regulujących przepływ osób przez granice (kodeks graniczny Schengen), Dz.U. L 105 z 13.4.2006, s. 1–32.
Ochrona konsumentów i danych osobowych	
<i>Dyrektywa w sprawie praw konsumentów (2011/83/UE)</i>	Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2011/83/UE z dnia 25 października 2011 r. w sprawie praw konsumentów, zmieniająca dyrektywę Rady 93/13/EWG i dyrektywę 1999/44/WE Parlamentu Europejskiego i Rady oraz uchylająca dyrektywę Rady 85/577/EWG i dyrektywę 97/7/WE Parlamentu Europejskiego i Rady (Tekst mający znaczenie dla EOG), Dz.U. L 304 z 22.11.2011, s. 64–88.
<i>Dyrektywa 87/357/EWG w sprawie produktów, których wygląd wskazuje na przeznaczenie inne niż rzeczywiste, zagrażających zdrowiu lub bezpieczeństwu konsumentów</i>	Dyrektywa Rady z dnia 25 czerwca 1987 r. w sprawie zbliżenia ustawodawstw państw członkowskich dotyczących produktów, których wygląd wskazuje na przeznaczenie inne niż rzeczywiste, zagrażających zdrowiu lub bezpieczeństwu konsumentów (87/357/EWG), Dz.U. L 192 z 11.7.1987, s. 49–50.

Skrócona nazwa	Tytuł
<i>Dyrektywa w sprawie praw konsumentów (2011/83/UE)</i>	Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2011/83/UE z dnia 25 października 2011 r. w sprawie praw konsumentów, zmieniająca dyrektywę Rady 93/13/EWG i dyrektywę 1999/44/WE Parlamentu Europejskiego i Rady oraz uchylająca dyrektywę Rady 85/577/EWG i dyrektywę 97/7/WE Parlamentu Europejskiego i Rady Tekst mający znaczenie dla EOG
<i>Dyrektywa w sprawie ogólnego bezpieczeństwa produktów (2001/95/WE)</i>	Dyrektywa 2001/95/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 3 grudnia 2001 r. w sprawie ogólnego bezpieczeństwa produktów (Tekst mający znaczenie dla EOG), Dz.U. L 11 z 15.1.2002, s. 4–17.
<i>Rozporządzenie w sprawie żywności przeznaczonej dla niemowląt i małych dzieci oraz żywności specjalnego przeznaczenia medycznego i środków spożywczych zastępujących całodzienną dietę, do kontroli masy ciała</i>	Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2009/39/WE z dnia 6 maja 2009 r. w sprawie środków spożywczych specjalnego przeznaczenia żywieniowego (wersja przekształcona) (tekst mający znaczenie dla EOG), Dz.U. L 124 z 20.5.2009, s. 21–29. Rozporządzenie nr 609/2013 z dnia 12 czerwca 2013 r. w sprawie żywności przeznaczonej dla niemowląt i małych dzieci oraz żywności specjalnego przeznaczenia medycznego i środków spożywczych zastępujących całodzienną dietę, do kontroli masy ciała oraz uchylające dyrektywę Rady 92/52/EWG, dyrektywy Komisji 96/8/WE, 1999/21/WE, 2006/125/WE i 2006/141/WE, dyrektywę Parlamentu Europejskiego i Rady 2009/39/WE oraz rozporządzenia Komisji (WE) nr 41/2009 i (WE) nr 953/2009, Dz.U. L 181 z 29.6.2013, s. 35–56
<i>Dyrektywa dotycząca bezpieczeństwa zabawek (2009/48/WE)</i>	Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2009/48/WE z dnia 18 czerwca 2009 r. w sprawie bezpieczeństwa zabawek (Tekst mający znaczenie dla EOG), Dz.U. L 170 z 30.6.2009, s. 1–37.
<i>Dyrektywa o audiowizualnych usługach medialnych, wersja przekształcona (2018/1808)</i>	Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2018/1808 z dnia 14 listopada 2018 r. zmieniająca dyrektywę 2010/13/UE w sprawie koordynacji niektórych przepisów ustawowych, wykonawczych i administracyjnych państw członkowskich dotyczących świadczenia audiowizualnych usług medialnych, Dz.U. L 303 z 28.11.2018, s. 69–92.
<i>Ogólne rozporządzenie o ochronie danych (2016/679)</i>	Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2016/679 z dnia 27 kwietnia 2016 r. w sprawie ochrony osób fizycznych w związku z przetwarzaniem danych osobowych i w sprawie swobodnego przepływu takich danych oraz uchylenia dyrektywy 95/46/WE, Dz.U. L 119 z 4.5.2016, s. 1–88.

Skrócona nazwa**Tytuł**

Dyrektywa 2002/58/WE dotycząca przetwarzania danych osobowych i ochrony prywatności w sektorze łączności elektronicznej

Dyrektywa 2002/58/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 12 lipca 2002 r. dotycząca przetwarzania danych osobowych i ochrony prywatności w sektorze łączności elektronicznej (dyrektywa o prywatności i łączności elektronicznej), Dz.U. L 201 z 31.7.2002, s. 37–47.

Dyrektywa w sprawie ochrony osób fizycznych w związku z przetwarzaniem danych osobowych przez właściwe organy do celów zapobiegania przestępczości, prowadzenia postępowań przygotowawczych, wykrywania i ścigania czynów zabronionych i wykonywania kar oraz w sprawie swobodnego przepływu takich danych (2016/680/UE)

Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2016/680 z dnia 27 kwietnia 2016 r. w sprawie ochrony osób fizycznych w związku z przetwarzaniem danych osobowych przez właściwe organy do celów zapobiegania przestępczości, prowadzenia postępowań przygotowawczych, wykrywania i ścigania czynów zabronionych i wykonywania kar, w sprawie swobodnego przepływu takich danych oraz uchyłająca decyzję ramową Rady 2008/977/WSiSW, Dz.U. L 119 z 4.5.2016, s. 89–131.

Dyrektywa dotycząca nieuczciwych praktyk handlowych stosowanych przez przedsiębiorstwa wobec konsumentów (2005/29/WE)

Dyrektywa 2005/29/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 11 maja 2005 r. dotycząca nieuczciwych praktyk handlowych stosowanych przez przedsiębiorstwa wobec konsumentów na rynku wewnętrznym oraz zmieniająca dyrektywę Rady 84/450/EWG, dyrektywy 97/7/WE, 98/27/WE i 2002/65/WE Parlamentu Europejskiego i Rady oraz rozporządzenie (WE) nr 2006/2004 Parlamentu Europejskiego i Rady („Dyrektywa o nieuczciwych praktykach handlowych”) (Tekst mający znaczenie dla EOG), Dz.U. L 149 z 11.6.2005, s. 22–39.

Rozporządzenie (UE) nr 536/2014 w sprawie badań klinicznych produktów leczniczych stosowanych u ludzi

Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 536/2014 z dnia 16 kwietnia 2014 r. w sprawie badań klinicznych produktów leczniczych stosowanych u ludzi oraz uchylenia dyrektywy 2001/20/WE (Tekst mający znaczenie dla EOG), Dz.U. L 158 z 27.5.2014, s. 1–76.

Postępowania w sprawach karnych i postępowania alternatywne

Dyrektywa w sprawie prawa do tłumaczenia ustnego i tłumaczenia pisemnego (2010/64/UE)

Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2010/64/UE z dnia 20 października 2010 r. w sprawie prawa do tłumaczenia ustnego i tłumaczenia pisemnego w postępowaniu karnym, Dz.U. L 280 z 26.10.2010, s. 1–7.

Dyrektywa w sprawie prawa do informacji (2012/13/UE)

Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2012/13/UE z dnia 22 maja 2012 r. w sprawie prawa do informacji w postępowaniu karnym, Dz.U. L 142 z 1.6.2012, s. 1–10.

Skrócona nazwa	Tytuł
<i>Dyrektywa w sprawie prawa dostępu do adwokata (2013/48/UE)</i>	Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2013/48/UE z dnia 22 października 2013 r. w sprawie prawa dostępu do adwokata w postępowaniu karnym i w postępowaniu dotyczącym europejskiego nakazu aresztowania oraz w sprawie prawa do poinformowania osoby trzeciej o pozbawieniu wolności i prawa do porozumiewania się z osobami trzecimi i organami konsularnymi w czasie pozbawienia wolności, Dz.U. L 294 z 6.11.2013, s. 1-12.
<i>Karta praw podstawowych</i>	Karta praw podstawowych Unii Europejskiej, Dz.U. C 326 z 26.10.2012, s. 391-407.
<i>Dyrektywa w sprawie gwarancji procesowych dla dzieci będących podejrzanymi lub oskarżonymi w postępowaniu karnym (2016/800)</i>	Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2016/800 z dnia 11 maja 2016 r. w sprawie gwarancji procesowych dla dzieci będących podejrzanymi lub oskarżonymi w postępowaniu karnym, Dz.U. L 132 z 21.5.2016, s. 1-20.
Dzieci z niepełnosprawnościami	
<i>Decyzja Rady 2010/48/WE</i>	Decyzja Rady z dnia 26 listopada 2009 r. w sprawie zawarcia przez Wspólnotę Europejską Konwencji Narodów Zjednoczonych o prawach osób niepełnosprawnych (2010/48/WE), Dz.U. L 23 z 27.1.2010, s. 35-61.

Wiele innych informacji na temat Agencji Praw Podstawowych Unii Europejskiej jest dostępnych w internecie. Można do nich dotrzeć poprzez stronę internetową FRA fra.europa.eu.

Więcej informacji na temat orzecznictwa Europejskiego Trybunału Praw Człowieka można znaleźć na stronie internetowej Trybunału: echr.coe.int. Strona internetowa HUDOC zapewnia dostęp do wyroków i decyzji wydanych w języku angielskim lub francuskim, tłumaczeń na inne języki, biuletynów informacyjnych dotyczących orzecznictwa, komunikatów prasowych oraz innych informacji na temat pracy Trybunału.

Jak uzyskać dostęp do publikacji Rady Europy

Wydawnictwo Rady Europy publikuje materiały dotyczące wszystkich zagadnień, jakimi zajmuje się ta organizacja, w tym: praw człowieka, nauk prawnych, ochrony zdrowia, etyki, polityki społecznej, ochrony środowiska, edukacji, kultury, sportu, młodzieży oraz ochrony zabytków. Książki i publikacje elektroniczne można znaleźć i zamówić spośród szerokiego katalogu dostępnego na stronie internetowej (<https://book.coe.int/>).

Wirtualna czytelnia umożliwia użytkownikom bezpłatne zapoznanie się zarówno z fragmentami najświeższych publikacji, jak również z pełnym tekstem niektórych oficjalnych dokumentów.

Informacje o konwencjach Rady Europy, jak również pełne teksty tych konwencji, są dostępne na stronie internetowej Biura Traktatów: <http://conventions.coe.int/>.

Jak skontaktować się z UE

Osobiście

W całej Unii Europejskiej istnieje kilkaset centrów Europe Direct. Adres najbliższego centrum można znaleźć na stronie: european-union.europa.eu/contact-eu/meet-us_pl.

Telefonicznie lub pisemnie

Europe Direct to serwis informacyjny, który udziela odpowiedzi na pytania na temat Unii Europejskiej. Można się z nim skontaktować:

- dzwoniąc pod bezpłatny numer telefonu: 00 800 6 7 8 9 10 11 (niektórzy operatorzy mogą naliczać opłaty za te połączenia),
- dzwoniąc pod standardowy numer telefonu: +32 22999696,
- za pomocą formularza: european-union.europa.eu/contact-eu/write-us_pl.

Wyszukiwanie informacji o UE

Online

Informacje o Unii Europejskiej są dostępne we wszystkich językach urzędowych UE w portalu Europa (european-union.europa.eu).

Publikacje UE

Publikacje UE można obejrzeć lub zamówić na stronie: op.europa.eu/pl/publications. Większą liczbę egzemplarzy bezpłatnych publikacji można otrzymać, kontaktując się z serwisem Europe Direct lub z lokalnym centrum dokumentacji europejskiej (european-union.europa.eu/contact-eu/meet-us_pl).

Prawo UE i powiązane dokumenty

Informacje prawne dotyczące UE, w tym wszystkie unijne akty prawne od 1951 r., są dostępne we wszystkich językach urzędowych UE w portalu EUR-Lex (eur-lex.europa.eu).

Otwarte dane UE

Portal data.europa.eu zapewnia dostęp do otwartych zbiorów danych pochodzących z instytucji, organów i agencji UE. Dane te można pobierać i wykorzystywać bezpłatnie, zarówno do celów komercyjnych, jak i niekomercyjnych. Portal umożliwia również dostęp do wielu zbiorów danych z krajów europejskich.

Dzieci są pełnoprawnymi podmiotami praw. Są beneficjentami wszystkich praw człowieka i praw podstawowych i podmiotami, które ze względu na swoje cechy szczególne podlegają przepisom szczególnym. Celem niniejszego podręcznika jest pokazanie, w jaki sposób konkretne interesy i potrzeby dzieci są uwzględnione w europejskim prawie i orzecznictwie. Przedstawiono w nim również znaczenie rodziców i opiekunów lub innych przedstawicieli prawnych, a także w stosownych przypadkach odniesiono się do sytuacji, w których prawa i obowiązki nadane są głównie opiekunom dzieci.

Celem tego podręcznika jest podniesienie świadomości i poszerzenie wiedzy na temat norm prawnych, które chronią i promują prawa dziecka w Europie. Jest on punktem odniesienia zarówno do prawa Unii Europejskiej, jak i do prawa Rady Europy związanego z tymi obszarami tematycznymi i zawiera objaśnienia poszczególnych regulacji w tym zakresie w prawie UE, w tym w Karcie praw podstawowych Unii Europejskiej, oraz w europejskiej konwencji praw człowieka, Europejskiej karcie społecznej i innych instrumentach Rady Europy.

Podręcznik przeznaczony jest dla prawników praktyków niespecjalizujących się w tej dziedzinie, sędziów, prokuratorów, organów ds. ochrony dzieci oraz innych praktyków i organizacji odpowiedzialnych za zapewnienie ochrony praw dziecka. Opisano w nim kluczowe orzecznictwo, streszczając najważniejsze orzeczenia Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej i Europejskiego Trybunału Praw Człowieka.

FRA – AGENCJA PRAW PODSTAWOWYCH UNII EUROPEJSKIEJ

Schwarzenbergplatz 11 – 1040 Wiedeń – Austria

Tel. +43 (1) 580 30-0 – Faks +43 (1) 580 30-699

fra.europa.eu

facebook.com/fundamentalrights

linkedin.com/company/eu-fundamental-rights-agency

twitter.com/EURightsAgency

RADA EUROPY

67075 Strasburg Cedex – Francja

Tel. +33 (0) 3 88 41 20 00

EUROPEJSKI TRYBUNAŁ PRAW CZŁOWIEKA

echr.coe.int – publishing@echr.coe.int

twitter.com/ECHR_CEDH

ODDZIAŁ DS. PRAW DZIECKA

coe.int/children – children@coe.int

twitter.com/CoE_children

Urząd Publikacji
Unii Europejskiej

ISBN 978-92-871-9766-5 (Rada Europy)
ISBN 978-92-9461-970-9 (FRA)